

TRABZON ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU VE TÜRK MEDENİ HUKUKU'NA GÖRE NİŞANIN
BOZULMASI VE TAZMİNAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rumeysa ABANOZ

TRABZON
Ocak, 2023

**TRABZON ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İSLAM HUKUKU VE TÜRK MEDENİ HUKUKU'NA GÖRE NİŞANIN
BOZULMASI VE TAZMİNAT**

Rumeysa ABANOZ

ORCID: 0000-0001-5271-3887

**Trabzon Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde Yüksek
Lisans Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

Tezin Danışmanı

Doç. Dr. Ali Aslan TOPÇUOĞLU

ORCID: 0000-0002-7721-9751

**TRABZON
Ocak, 2023**

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve değerlendirme olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kılavuzuna uygun olarak aldığım her bilgiye atıfta bulunduğumu ayrıca bu çalışmada atıfta bulunduğum her kaynağa kaynakçada yer verdiğimi belirtirim. Ayrıca çalışmamın Trabzon Üniversitesi tarafından “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve intihal içermediğini beyan ederim. Aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

Rumeysa ABANOZ

13 / 01 / 2023

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihinin başlangıcıyla aynı döneme denk gelen aile kurumu, Hz. Adem ile Hz. Havva'nın oluşturduğu ilk aileden günümüze kadar çeşitli merhalelerden geçerek varlığını korumuştur. İçinde bulunduğu topluma yön verme bakımından önemli rol oynayan aile kurumuna İslam da son derece önem vererek meşru sınırlar içerisinde aile kurmayı teşvik etmiş ve sağlıklı bir zeminde neslin devamlılığını sağlamayı amaçlamıştır. Aynı zamanda fertlerin dinî, ahlâkî değerleri öğrendiği aile, dinin ve değerlerin gelecek nesillere doğru aktarılabilmesi için tarih boyunca etkin rol oynamıştır.

Toplumun kilit kurumlarından birini oluşturan ailenin kurulma aşaması ise nişanlanma süreciyle başlamaktadır. Ancak bu dönem her zaman istenildiği şekilde evlilikle sonuçlanmamakta, nişanlanma sürecinde birtakım sorunlar yaşanabilmektedir. Bu sorunların başında nişanlılık döneminde tarafların birbirine verdikleri hediyelerin ne olacağı hususu ve tazminat talebi gelmektedir.

Bu kapsamda çalışmamızda nişanın bozulmasıyla birlikte ortaya çıkan hediyelerle ilgili anlaşmazlıklar ve tazminat meselesi ele alınmaya çalışılmıştır. Söz konusu hususlar Türk Medeni Hukuku ve İslam Hukuku bağlamında incelenmiş olup konumuza örnek olması açısından Osmanlı dönemindeki bazı uygulamalara da yer verilmiştir.

Çalışmamız süresince yardımını esirgemeyip değerli katkılarda bulunan tez danışmanım Doç. Dr. Ali Aslan TOPÇUOĞLU'na, hayatı boyunca yol gösterip fikirleriyle ufkumu genişleten, inancı ve güveniyle her zaman yanımda olan halama, sevgileri ve manevi destekleriyle bana güç veren aileme ve dualarını esirgemeyen dostlarıma şükranlarımı sunar, bu çalışmayı tamamlamaya bizi muvaffak kılan Allah'a hamd ederim.

Ocak, 2023

Rumeysa ABANOZ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ÖZET.....	x
ABSTRACT.....	xi
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NİŞANLANMA VE HUKUKÎ SONUÇLARI	4
1. 1. Aile ve Önemi.....	4
1. 2. Nişanlanma ile İlgili Kavramlar.....	7
1. 3. Nişanlanmanın Amacı	9
1. 4. Tarihi Süreçte Nişanlanma.....	10
1. 4. 1. Eski Çağ'da.....	10
1. 4. 2. İslamiyet'ten Önce Türklerde	13
1. 4. 3. Osmanlı'da.....	15
1. 5. Nişanlanmanın Mahiyeti, Şartları ve Sonuçları.....	17
1. 5. 1. Türk Medeni Hukuku'nda	17
1. 5. 1. 1. Nişanlanmanın Hukukî Mahiyeti ile İlgili Yaklaşımlar.....	17
1. 5. 1. 1. 1. Nişanlanmanın Sözleşme Olduğu.....	17
1. 5. 1. 1. 2. Nişanlanmanın Hukukî İlişki Olduğu.....	20
1. 5. 1. 1. 3. Nişanlanmanın Bir Karardan İbaret Olduğu	21
1. 5. 1. 2. Nişanlanmanın Şartları.....	22
1. 5. 1. 2. 1. Ehliyet	22
1. 5. 1. 2. 2. İrade Beyanı.....	24
1. 5. 1. 2. 3. Nişanlanma Engelleri.....	26
1. 5. 1. 2. 3. 1. Tarafların Evlenmelerine Engel Olan Bağın Bulunması.....	27
1. 5. 1. 2. 3. 2. Temyiz Kuvvetinden Sürekli Bir Şekilde Mahrum Olmak	27
1. 5. 1. 2. 3. 3. Tarafların Evli Olması	28
1. 5. 1. 2. 3. 4. Tarafların Akıl Sağlığının Bulunmaması.....	28
1. 5. 1. 3. Nişanlanmanın Sonuçları	28
1. 5. 1. 3. 1. Sadakat Gösterme Yükümlülüğü.....	28
1. 5. 1. 3. 2. Karşılıklı Yardımlaşma ve Dayanışma Yükümlülüğü	29

1. 5. 1. 3. 3. Nişanlıların Evlenme Yükümlülüğünün Bulunmaması.....	30
1. 5. 1. 3. 4. Nişanlanmanın Tarafına Sağladığı Haklar.....	30
1. 5. 2. İslam Hukuku'nda	31
1. 5. 2. 1. Kur'an ve Sünnet'te Nişanlanma	31
1. 5. 2. 2. Nişanlanmanın Şartları.....	32
1. 5. 2. 2. 1. Ehliyet	32
1. 5. 2. 2. 2. İrade Beyanı.....	35
1. 5. 2. 2. 3. Kefâet	35
1. 5. 2. 2. 4. Nişanlanma Engelleri.....	38
1. 5. 2. 2. 4. 1. Sürekli Evlenme Engelleri.....	38
1. 5. 2. 2. 4. 1. 1. Kan Akrabalığı.....	38
1. 5. 2. 2. 4. 1. 2. Evlilik Yoluyla Oluşan Akrabalık.....	39
1. 5. 2. 2. 4. 1. 3. Süt Akrabalığı Yoluyla Oluşan Akrabalık	40
1. 5. 2. 2. 4. 2. Geçici Evlenme Engelleri.....	41
1. 5. 2. 2. 4. 2. 1. Din Farkı	41
1. 5. 2. 2. 4. 2. 2. Üç Talak.....	43
1. 5. 2. 2. 4. 2. 3. Birden Fazla Evlilik.....	43
1. 5. 2. 2. 4. 2. 4. İki Akrabayla Aynı Anda Evli Olma.....	44
1. 5. 2. 2. 4. 2. 5. Kadının Başkasıyla Evli Olması	44
1. 5. 2. 2. 4. 2. 6. İddete Dayalı Evlenme Engeli.....	45
1. 5. 2. 2. 4. 3. Osmanlı Uygulamasında Nişanlanma Engellerine Bir Bakış	47
1. 5. 2. 2. 5. Evlenme İsteğinde Bulunulacak Kadına Bir Başka Erkek Tarafından Evlenme Teklif Edilmemiş Olması	50
1. 5. 2. 3. Nişanlanmanın Sonuçları	52
1. 5. 2. 3. 1. Nişanlanan Kimselerin Görüşmesi.....	52
1. 5. 2. 3. 2. Nişanlılara Evlilik Yükümlülüğü Gerektirmemesi	54

İKİNCİ BÖLÜM

2. NİŞANIN BOZULMASI VE HEDİYELERİN DURUMU	56
2. 1. Nişanın Sona Ermesinin Sebepleri.....	56
2. 1. 1. Türk Medeni Hukuku'nda	56
2. 1. 1. 1. Evlenme	56
2. 1. 1. 2. İki Nişanın Bir Arada Olması.....	57
2. 1. 1. 3. Nişanlılardan Birinin Ölümü veya Gaipliği	57
2. 1. 1. 4. Nişanı Bozacak Bir Şartın Gerçekleşmesi.....	58

2. 1. 1. 5. Sürekli Olarak Bir Evlenme Engelinin Ortaya Çıkması.....	58
2. 1. 1. 6. Tek Taraflı İrade Beyanıyla Nişanın Sona Erdirilmesi.....	59
2. 1. 1. 7. İrade Bozukluğunun Varlığı.....	60
2. 1. 1. 8. Anlaşma	60
2. 1. 2. İslam Hukuku'nda	61
2. 2. Hediyelerin Durumu.....	62
2. 2. 1. Türk Medeni Hukuku'nda	62
2. 2. 1. 1. Hediye Kavramı.....	63
2. 2. 1. 2. Hediyelerin İade Edilme Talebinin Niteliği ve Kapsamı.....	64
2. 2. 1. 3. Hediyeleri Geri Talep Edebilecek Kişiler.....	66
2. 2. 1. 4. Hediyeleri Geri Talep Edebilmek İçin Gerekli Şartlar	67
2. 2. 1. 4. 1. Geçerli Bir Nişanlılığın Mevcut Olması.....	67
2. 2. 1. 4. 2. Hediyelerin Nişan Maksadıyla Verilmiş Olması.....	67
2. 2. 1. 4. 3. Hediyelerin Nişanlılara Verilmiş Olması	68
2. 2. 1. 4. 4. Nişanın Evlilik Dışında Bir Sebeple Sona Ermiş Olması.....	68
2. 2. 1. 4. 5. Hediyelerin Alışılmışın Dışında Olması.....	68
2. 2. 1. 4. 6. Hediyelerin İadesinin Talep Edilmesi	69
2. 2. 2. İslam Hukuku'nda	69
2. 2. 2. 1. Hediyelerin Hukukî Durumu	69
2. 2. 2. 2. Mehrin Hukukî Durumu.....	72
2. 2. 2. 3. Nişanın Bozulması Sonucu Hediyelerin Durumuna Dair Osmanlı Döneminde Bazı Uygulama Örnekleri	75
2. 2. 2. 3. 1. Nişanlanma Sürecinde Verilen Hediyeler.....	76
2. 2. 2. 3. 2. Nişanın Bozulması Sonrasında Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Hediyelerin Geri Talep Edilmesi.....	77
2. 2. 2. 3. 3. Hediyelerin Karşılıklı Olarak İbra Edilmesi	80
2. 2. 2. 3. 4. Hediyelerin Tek Taraflı Olarak İbra Edilmesi.....	81
2. 2. 2. 3. 5. Anlaşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözülmesi.....	82
2. 2. 2. 3. 6. Zimmîler Arasında Hediyelerle İlgili Anlaşmazlıklar.....	83
2. 2. 3. Konu Hakkında Bir Değerlendirme	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. NİŞANIN BOZULMASI SONUCUNDA TAZMİNAT MESELESİ.....	88
3. 1. Türk Medeni Hukuku'nda.....	89
3. 1. 1. Maddi Tazminat.....	89
3. 1. 1. 1. Maddi Tazminatın Hukukî Mahiyeti ve Kapsamı.....	89

3. 1. 1. 2. Maddi Tazminat Talebinde Bulunabilecek Kimseler	91
3. 1. 1. 3. Maddi Tazminat Talebinde Bulunabilmek İçin Gereken Şartlar	92
3. 1. 1. 3. 1. Geçerli Bir Nişanlanmanın Bulunması.....	92
3. 1. 1. 3. 2. Nişanın Bozulmasında Haklı Bir Sebebin Olmaması	92
3. 1. 1. 3. 3. Masrafların Dürüst Bir Şekilde Yapılması	94
3. 1. 1. 3. 4. Masrafların Evlenmenin Gerçekleşeceği İnancıyla Yapılması	94
3. 1. 1. 4. Maddi Tazminatın Miktarı	95
3. 1. 1. 5. Maddi Tazminat Davasında İspat.....	96
3. 1. 2. Manevi Tazminat.....	96
3. 1. 2. 1. Manevi Tazminat Talebi için Gerekli Şartlar	97
3. 1. 2. 1. 1. Geçerli Bir Nişanlanmanın Bulunması.....	97
3. 1. 2. 1. 2. Nişanın Bozulmuş Olması	98
3. 1. 2. 1. 3. Nişanın Bozulmasıyla Kişilik Haklarında Bir Zararın Olması.....	98
3. 1. 2. 1. 4. Kendisinden Tazminat Talep Edilen Tarafın Kusurlu Bulunması.....	99
3. 1. 2. 1. 5. Tazminat Talebinde Bulunan Nişanlının Kusursuz Olması.....	100
3. 1. 2. 2. Manevi Tazminat Talebinde Bulunabilecek Kimseler	100
3. 1. 2. 3. Manevi Tazminatın Kapsamı, Miktarı ve Şekli	101
3. 1. 2. 4. Manevi Tazminat Davasında İspat.....	102
3. 1. 3. Nişanın Bozulması ile Ortaya Çıkan Davalarda Zamanaşımı.....	102
3. 2. İslam Hukuku'nda.....	103
3. 2. 1. Damân ve Tazminat Kavramı	103
3. 2. 2. Sorumluluğun Unsurları	105
3. 2. 2. 1. Haksız Fiil	106
3. 2. 2. 2. İliyet Bağı.....	108
3. 2. 2. 3. Teaddî/ Hukuka Aykırılık	109
3. 2. 2. 4. Kusur	112
3. 2. 2. 5. Zarar Kavramı.....	113
3. 2. 2. 5. 1. Maddi Zarar.....	114
3. 2. 2. 5. 2. Manevi Zarar.....	115
3. 2. 3. Zararın Giderilmesinin Dinî Dayanakları.....	116
3. 2. 3. 1. Kur'an'da	118
3. 2. 3. 2. Sünnet'te	121
3. 2. 3. 3. İslam Hukukçularının Konuya Yaklaşımı.....	124
3. 2. 4. Manevi Zararın Giderilmesi.....	128
3. 2. 4. 1. Ta'zîr Yoluyla.....	128
3. 2. 4. 2. Maddi Bedelle.....	131

3. 2. 5. Klasik Dönem İslam Hukukçularının Nişanın Bozulmasıyla Tazminat Üzerinde Durmamasının Muhtemel Sebepleri.....	133
3. 2. 6. Nişanın Bozulması Neticesinde Maddi Tazminat Meselesi	134
3. 2. 6. 1. Tazminatın Verilmesi Gerektiği Görüşü.....	135
3. 2. 6. 2. Tazminatın Verilmemesi Gerektiği Görüşü	137
3. 2. 7. Nişanın Bozulması Neticesinde Manevi Tazminat Meselesi.....	138
3. 2. 7. 1. Manevi Tazminatın Verilmemesini Savunanlar	139
3. 2. 7. 2. Manevi Tazminatın Verilmesi Gerektiğini Savunanlar	139
3. 3. Konu Hakkında Bir Değerlendirme.....	142
SONUÇ.....	145
KAYNAKLAR	148
ÖZGEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ.....	162

ÖZET

İslam Hukuku ve Türk Medeni Hukuku'na Göre Nişanın Bozulması ve Tazminat

Toplumun ve milletin temel yapı taşlarından biri olan aile, içinde bulunduğu toplumun güçlü olmasında önemli rol oynamaktadır. Ailenin oluşmasının ilk adımı ise nişanlanmayla başlamaktadır. Nişanlanma genel itibariyle iki kişinin birbirine evlenme vaadinde bulunmaları şeklinde tanımlanmıştır. Bu süreçte nişanlılar ve aileler aralarındaki samimiyeti artırmak ve toplumun geleneklerine uygun olarak hediyeleştiği görülmüştür. Ancak nişanın sona ermesiyle birlikte taraflar arasında birtakım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar nişanlılık döneminde tarafların birbirlerine verdiği hediyeler ve nişanlılık döneminde peşin olarak ya da bir kısmı verilen mehrin ne olacağı hususu ile uğradıkları zararın tazmin edilme talebi olmuştur. Bu çalışmada, söz konusu hususların Türk Medeni Hukuku'nda ve İslam Hukuku'nda nasıl değerlendirildiği ele alınmaya çalışılmış ve konuyla ilgili Osmanlı dönemindeki bazı uygulamalara yer verilmiştir. Bu çerçevede Türk Medeni Hukuku'nda da nişanlılık döneminde verilen hediyeler ve tazminatla ilgili düzenlenme bulunmasına rağmen mehirle ilgili herhangi bir düzenlenme bulunmadığı görülmüştür. İslam hukukunda ise bu dönemde verilen hediyelerle ilgili mezhepler farklı görüşlerde bulunmuş, verilen mehrin ise geri iade edilmesi gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Tazminat meselesi ise klasik dönem İslam hukukçuları tarafından, o dönemde nişanın bozulmasının tarafları pek zarara uğratmamış olması gibi muhtemel sebeplerden dolayı ele alınmamıştır. Günümüzde ise nişanın bozulmasıyla birlikte birçok sorun ortaya çıktığı için son dönem İslam hukukçuları tarafından değerlendirilmiş ve İslam'ın zararlar ilgili temel prensipleri ölçü alınmak suretiyle farklı görüşler öne sürülmüştür. Bu kapsamda nişanın bozulmasıyla birlikte verilen zararın tazmin edilmesi gerektiğini savunanların yanı sıra nişanlanmanın evlenme vaadi olduğunu ve bu vaaddan dönmenin söz konusu olabileceğini ifade ederek sorumluluğunun ortaya çıkmayacağını savunanlar olmuştur. Bu görüşler doğrultusunda nişanın haksız bir fiille bozulması ve zararın meydana gelmiş olması halinde bu zararların tazmin edilmesi gerektiği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Aile Hukuku, Nişan, Hediye, Mehir, Sorumluluk, Tazminat

ABSTRACT

Annulment of Engagement and Compensation According to Turkish Civil Law and Islamic Law

The family, which is one of the main elements of society and nationality, plays an important role in the strength of the society in which it is located. The first step in the formation of a family begins with the engagement. Engagement is generally the promise of two people to marry each other. In this process, fiancées and families make gifts in accordance with the traditions of the society to increase the intimacy between them. However, with the end of the engagement, a number of problems arise between the parties. These problems are the gifts given by the parties to each other during the engagement period and the demand for compensation for the damage they have suffered in terms of what the mahr will be. In this study, it has been tried to deal with how these situations are evaluated in Turkish Civil Law and Islamic Law. Although there is a regulation on gifts and compensation given during the engagement period in Turkish Civil Law, there is no regulation on mahr. In Islamic law, the sects had different opinions about the gifts given during this period, and they agreed that the dowry given should be returned. The issue of compensation, was not addressed by Islamic jurists of the classical period for possible reasons, such as the fact that the breakdown of the engagement did not cause much harm to the parties at that time. Today, since many problems have arisen with the breakdown of the engagement, they have been evaluated by recent Islamic jurists and different opinions have been put forward by taking into account the basic principles of Islam regarding harm. In this context, there are those who argue that the damage caused by the breakdown of the engagement should be compensated, as well as those who argue that the engagement is a promise of marriage and there may be a question of returning from the promise, stating that their responsibility will not arise. In line with these opinions, it has been concluded that if the engagement is broken by an unjust act and the damage has occurred, these damages should be compensated.

Keywords: Islamic Law, Family Law, Engagement, Gift, Mahr, Responsibility, Compensation

KISALTMALAR LİSTESİ

A.Ş.	: Anonim Şirketi
b.	: Bin/İbn (Oğlu)
bk.	: Bakınız
bnt.	: Bint (Kızı)
BŞB	: Büyükşehir Belediyesi
b.y.	: Basım Yok
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
md.	: Madde
MÜ	: Marmara Üniversitesi
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
No.	: Numara
OMÜ	: On Dokuz Mayıs Üniversitesi
ö.	: Ölümü
ö. ?	: Ölümü bilinmiyor
s.	: sayfa
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
SÜ	: Selçuk Üniversitesi
SÜSBED	: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Ansiklopedisi
Thk.	: Tahkik Eden
TMK	: Türk Medeni Kanunu
t.y.	: Tarih yok
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
TBK	: Türk Borçlar Kanunu
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
İKS	: İstanbul Kadı Sicilleri

vb. : Ve benzeri
vd. : Ve diğlerleri
vs. : Ve saire
yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

Tarihteki en eski kurumlardan biri olan ve toplumların hemen hepsinde görülen aile kurumu toplumların sürekliliği ve ilerlemesi açısından son derece önemlidir. Nitekim bir binayı ayakta tutan direklerdir ve direklerin yıkılması halinde binanın yıkılması kaçınılmazdır. Aynı şekilde toplumu ve devleti de ayakta tutan sütunlardan biri ailedir. Zira fertler ailede yetişmekte, milli, dinî, ahlâkî değerleri ailede öğrenmektedir. Köklerine bağlı bilinçli bir şekilde yetişen fertler ise milletine, vatanına hizmet ederek fayda sağlamakta ve gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda toplumların gücü ailelerinin güçlü olmasıyla yakından ilgilidir.

Son yıllarda ise ülkemizde aile kurumunun birtakım nedenlerle zedelenmeye başladığı görülmektedir. Zira 2021 yılına ait TÜİK verilerine göre evlenenlerin sayısı 561 bin civarında iken boşananların sayısı önceki yıla oranla yüzde 27,46 oranında artarak 174 bin civarında olmuştur. Boşanma ise velayet, nafaka gibi davaları ve birtakım sorunları beraberinde getirmektedir. Bu durumdan en çok etkilenenler hiç şüphesiz çocuklar olmaktadır. Parçalanmış bir aileye sahip çocukların birçoğuna bu huzursuzluk sirayet etmekte ve bu durum topluma da yansımaktadır.

Aile kurumunun birtakım olumsuz durumların da sevkiyle örselenmeye başlamış olması sosyal bir tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu noktada ailenin oluşmasının ve evliliğin ilk adımı olan nişanlılık dönemi, isabetli bir eş seçilebilmesi için önemli bir süreci teşkil etmektedir. Nitekim nişanlılık aşaması, tarafların nişanlılık süresince evlilikten beklentilerini, ortak yönlerini, ahlâklarını, fikirlerini ölçüp karar verdikleri, evlendikten sonra oluşabilecek sorunları anlaşıp bu dönemdeyken çözme fırsatlarının olduğu bir süreçtir. Bu açıdan tarafların birbirine uygun olmadıklarına kanaat getirdikleri takdirde sonrasında daha büyük sorunlara yol açılmaması açısından ayrılmaları daha uygun olacaktır.

Araştırmanın Önemi ve Amacı: Ailenin kurulmasından önceki en önemli adım, nişanlanma ile başlamaktadır. Nişanlılığın ayrılma ile sonuçlanması halinde ise günümüzde eski dönemlere oranla pek çok sorun ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi, geçmiş dönemlerde nişanlılık sürecinde tarafların çok fazla gezip dolaşmamaları, mahremiyet sınırlarını aşmayıp hassas hareket etmeleri gibi durumlar olabilir. Klasik dönem İslam hukukçuları tarafından da o dönemde nişandan dönenler pek zarara uğramadıkları için tazminat hususu değerlendirilmemiş ve muhtemelen konuyu İslam hukukçularının içtihadına bırakmışlardır. Ancak günümüzde nişanın bozulmasıyla birçok sorun çıkmakta, taraflar maddi ve manevi anlamda zarara uğramaktadırlar. Bu kapsamda son dönem İslam hukukçuları konuyu değerlendirme ihtiyacı hissetmiş ve çeşitli görüşlerde bulunmuşlardır. Çalışmamız kapsamında nişanın bozulmasıyla birlikte ortaya çıkan ve nişanlılık sürecinde verilen hediyelerle birlikte tarafların zararlarını tazmin ettirme isteğini ve bunların çözümü kavuşturulmasını ele almaya çalıştık. Bu doğrultuda amacımız, söz konusu sorunlara Türk Medeni Hukuku ve İslam

hukukunun nasıl çözümler getirdiğini, Osmanlı döneminde bu hususla ilgili nasıl uygulamalar olduğunu incelemek olmuştur.

Araştırmanın Konusu ve Yöntemi: Çalışmamız üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümde aile ve nişanlanma hakkında kavramlar açıklanarak nişanın geçmişte bazı toplumlarda nasıl uygulandığına dair bilgiler sunulmuştur. Devamında ise Türk Medeni Hukuku ve İslam hukuku bakımından nişanlanmanın şartlarına ve sonuçlarına yer verilmiştir. İkinci bölümde nişanlanmanın bozulmasının sebepleri ve bozulmasının akabinde gündeme gelen tarafların birbirine verdiği hediyelerin ne olacağı hususu her iki hukuk açısından ele alınmış, konuyla ilgili olarak Osmanlı dönemindeki anlaşmazlıkların sicil kayıtlarına nasıl yansdığına ve çözüldüğüne dair örnekler verilmiştir. Son bölümde ise nişandan dönülmesiyle ortaya çıkan diğer bir mesele olan tazminat meselesi her iki hukuk bakımından ele alınmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Türk Medeni Hukuku'ndaki düzenlemelere, mahiyetine ve şartlarına temas edilmiş; daha sonra ise İslam hukukundaki tazminat kavramına değinilmiş ve tazmin sorumluluğunun ortaya çıkabilmesi için gereken şartlar ifade edilmiştir. Nişanın bozulmasıyla oluşan zararların telafi edilmesiyle ilgili olarak İslamiyet'in zarara bakışı ve zararın giderilmesine dair delillere yer verilmiştir. Son olarak ise klasik dönem İslam hukukçularının nişanın bozulmasıyla birlikte gündeme gelen tazminat meselesini neden değerlendirmemiş olabileceklerine temas edildikten sonra son dönem İslam hukukçularının konuyla ilgili değerlendirmeleri belirtilmiştir. Söz konusu çalışmamızı gerçekleştirirken klasik dönem İslam hukuku kaynakları, Osmanlı kadı sicillerinin yanı sıra Türk hukuku ve İslam hukuku alanında son dönemde yapılmış olan akademik çalışmalardan istifade edilmiştir.

İlgili Literatür: Nişanlanma ile ilgili olarak yapılan çalışmalara bakıldığında bu konu hakkında Nuri Kahveci'nin "*İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*" isimli bir eseri bulunmaktadır. Bunun yanında Şükrü Selim Has'ın "*Nişanın Bozulmasının Hukuk ve Dini/Ahlaki Neticeleri (İslam Hukuku ve Modern Hukuk Arasında Bir Mukayese)*", Ahmet Güneş'in "*İslam Hukuku Açısından Nişanlanma*", Halil İbrahim Acar'ın "*İslam Hukuku Açısından Nişanlanma*", Mehmet Dirik'in "*İslam Hukuku Açısından Nişan Bozma Tazminatı*" adlarıyla yayınlanan makaleleri mevcuttur. Aynı zamanda Hüseyin Ertuğ'un "*İslam Hukuku Açısından Nişanlanma*", Fatih Küçük'ün "*İslam Hukukunda Hitbe ve Nişanlılık Dönemi*", Abdourahamane Savadogo'nun "*İslam Aile Hukukunda Nişanlanma ve Evlilik Akdi Esnasında Ortaya Çıkan Çağdaş Problemler*" isimli yüksek lisans tez çalışmaları da bulunmaktadır. Söz konusu çalışmaların birçoğunda nişanlanma İslam hukuku ekseninde değerlendirilmiş, Türk Medeni Hukuku'yla karşılaştırmalı şekilde ele alınmamıştır. Nuri Kahveci ise eserini karşılaştırmalı olarak her iki hukuk alanını mezcederek değerlendirmiş, ancak nişanın bozulması sonucunda Osmanlı uygulamalarına temas etmediği ve İslam hukukunda tazmin sorumluluğunun ortaya çıkması için gereken şartları incelemediği görülmüştür. Biz de çalışmamızda nişanlanmayla ilgili her iki hukuk alanındaki düzenlemeleri ayrı olarak ele alıp yer yer Osmanlı uygulamalarına da örnekler vererek değerlendirmeye çalıştık. Bunun yanında tarihi süreçte nişan

uygulamalarına yer verip farklı kaynaklardan da istifade etmek suretiyle çalışmamızı zenginleştirmeye gayret ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. NİŞANLANMA VE HUKUKÎ SONUÇLARI

1. 1. Aile ve Önemi

Allah, insanların fıtratına bir arada yaşama, dayanışma ve yardımlaşma gibi duygular yerleştirmiştir. İnsanları yalnızlıktan ziyade, bir arada yaşamaya yönelten bu etken, onları, toplulukların en küçüğü ve en köklüsü olan aileyi oluşturmalarına sevk etmiştir.¹ İnsanlık tarihinin başlangıcındaki ilk aile ise Hz. Adem ile Hz. Havva'nın oluşturduğu bir Peygamber ailesi olmuştur.² Hz. Adem ile Hz. Havva'nın oluşturduğu bu aileden itibaren insanlık tarihinin uzun soluklu serüveninde aile, mahiyet ve şekil itibarıyla değişiklik göstermiştir. Buna bağlı olarak aile ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır.

Eski dönemlerde aile kavramı geniş bir çerçevede değerlendirilmiştir. Bugünkü anlamda bir devlet ve hukuk düzeni olmadığı için aileler dışardan gelen tehlikelere karşı kendilerini korumak amacıyla geniş bir topluluk halinde yaşamıştır. Bunun yanında ihtiyaçlarının kolay ve hızlı bir şekilde karşılanması için ekonomik zorluklara birlikte göğüs germek durumunda olmuştur.³ Bu gibi sebeplerle aile denildiğinde zihinlere geniş bir insan topluluğu gelmiştir. Bu bağlamda aile kavramının çerçevesini anne, baba, çocuklar, büyük anne ve babalar, halalar, amcalar, teyzeler, dayılarla onların eşleri, çocukları, torunlarını oluşturmuştur. Ancak toplumların zaman içerisinde gelişmesi, siyasî mahiyetlerinin değişmesi ailelerin küçülmesini de beraberinde getirmiştir. Devletin aileleri korumaya başlaması, insanların ihtiyaçlarının geniş bir aile tarafından karşılanma durumunun azalması gibi sebeplerle geniş aile yapısı yerini anne-baba ve çocuklardan oluşan dar nüfuslu ailelere bırakmıştır.⁴ Dolayısıyla insanlık tarihi süresince sosyolojik etkenlerle birlikte aile kavramı genişlemiş, daralmış, anlamı değişmiş ancak tüm bu gelişmelere karşın her zaman varlığını sürdürmüştür.⁵

Türk Medeni Kanunu'nda aile kavramı en geniş anlamıyla “*aile reisliği*” başlığı altında düzenlenmiştir. Buna göre aile kavramı içine anne, baba ve çocuklarla birlikte kan yoluyla bağlı olunan akrabalar, sıhrî akrabalar da dahil edilmiştir. Bunun yanı sıra dar anlamıyla aile kavramı ise Medeni Kanun'da evlilik birliği şeklinde ifade edilerek yalnızca eşlerden oluştuğu belirtilmektedir.⁶

¹ Nedim Bahçekapılı, “İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2008, s. 29.

² en-Nisâ 4/1; Kur'ân-ı Kerim Meali, haz. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin, 3. Baskı, Ankara: DİB Yayınları, 2005.

³ Selahattin Sulhi Tekinay, *Türk Aile Hukuku*, 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1978, s. 1.

⁴ Turgut Akıntürk, *Türk Medeni Hukuku II*, 9. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2004, s. 4-5.

⁵ Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 9. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık, 2016, 3/293.

⁶ Akıntürk, s. 5-6.

Bu açıklamalar ışığında aile kavramı genel mahiyetiyle şu şekilde tanımlanabilir: Aile, akrabalık yoluyla birbirine bağlanan fertlerin oluşturduğu topluluktur.⁷ Kısaca aile “*ev halkı*” olarak da ifade edilebilir. Ev halkı ile kastedilen ise kişinin bakmakla sorumlu olduğu kişilerdir.⁸ Bu minvalde ailenin, evlilik birliği neticesinde kurulduğu söylenebilir. Kur’an’da da evlilik yaşantısıyla ilgili ayetlerin⁹ bulunmasının yanı sıra Hz. Peygamber de pek çok hadisinde evliliği teşvik etmiştir.¹⁰ Dolayısıyla İslam dininin evlilik yaşantısını ayrıntılı ele alması ve teşvik etmesi, aile kavramına, ne kadar önem verdiğini göstermektedir.¹¹

Kur’an’ın muhatabı insan olduğu için hitabı da insanlara yönelik olmuştur. Allah, insanların dünya yolculuğunda, insanlık şerefine yakışır bir şekilde hayat sürmesini amaçlamakta ve bu amacı gerçekleştirmek için insanlara bir pusula göstermektedir. Allah, yaratılmışların en şerefliisi olarak yaratılan¹² ve Allah’ın yeryüzündeki halifesi olan¹³ insanın yüce hedeflerine ulaşabilmesi için onlara yardımcı olmaktadır. İnsanların önüne engeller çıksa da onları aşabilmesi, doğru yolu bulabilmeleri için kılavuz olarak Peygamberler göndermiştir. Kur’an, sağlam karakterli fert yetiştirmeyi amaç edinmiş ve özellikle Mekke döneminde bu amaca yoğunlaşmıştır. Bunun en güzel örneği, âdetâ Kur’an bir mucizesi olan Sahabe neslinde görülmektedir. Çünkü ancak sağlam karakterli, ahlâklı insanlar sağlıklı bir aile kurabilirler ve bu doğrultuda öz değerlerine bağlı, kökleri sağlam bir toplum ya da millet oluşturabilirler. Bu anlamda toplumun varlığını devam ettirebilmesinin, yegâne temeli ailedir.¹⁴ Buna mukabil aile esasına dayalı olmayan bir toplumun fertleri, rüzgârın estiği yöne göre yer değiştiren, sokaklarda sürüklenip savrulan yapraklara benzerler. Bu tür fertlerin oluşturduğu toplumda ise düzen, fazilet, umut ve azimden eser bulmak zorlaşır. Halbuki, merhametin, karşılıklı dayanışma ve yardımlaşmanın, fedakarlığın ve kader arkadaşlığının kaynağını “*Aile*” oluşturduğu için sağlam bir temel üzerine kurulan aileler toplumun ilerlemesine, canlı ve ümit var olmasına vesile olur.¹⁵ İnsan, yüce değerleri önce içinde bulunduğu aileden alır, onları korur ve kendisinden sonra gelen nesillere aktarır. Toplum ve devlet ise bu değerlerle şekil alır. Hukuka uygun olarak kurulan bir evlilik, ahlâkın güzelleşmesi, nefislerin haramdan muhafaza edilmesi, fitnenin kaybolması,

⁷ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: TDV Yayınları, 1989, s. 196.

⁸ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 7. Baskı, İstanbul: Ensar Yayınları, 2019, s. 18.

⁹ İlgili bazı ayetler için bk. el-Mâide 5/5; Nûr 24/3, 32; en- Nahl 16/72; er-Rûm 30/21.

¹⁰ Ebû'l Hüseyin Müslim b. el- Haccâc, *Sahîhu Muslim*, thk. Ebû Kuteybe Nazer Muhammed el- Fariyabi (Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't- Tevzi, 1427/2006), “Nikâh”, 5 (No. 1401); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, (Kahire: Dâru İhyâi'l Kütübî'l- Arabiyye, 1431/2009), “Nikâh”, 1 (No. 1845); Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en- Nesâî, *Sünenü'l- kübrâ*, thk. Hasan Abdulmun'im Şelbî, (Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r- Risâle, 1421/2001), “Nikâh”, 3 (No. 5297).

¹¹ H. Yunus Apaydın, “Günümüzde Aile”, *Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul: EnsarNeşriyat, 2007, s. 138-139.

¹² el-İsrâ 17/70; et- Tîn 95/4.

¹³ el-Bakara 2/30.

¹⁴ İsmail Cerrahoğlu, “İslam’da Ailenin Önemi ve Aile Müessesesindeki Erozyon”, *Diyanet Dergisi*, 27(2), 1991, s. 16-17.

¹⁵ Halil İbrahim Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2018, s. 13.

çocukların terbiye ile yetişmesi, Müslümanların sayıca çoğalması gibi pek çok faydaya vesile olmaktadır.¹⁶

Burada şunu da belirtmek gerekir ki Müslümanların sayıca çoğalmasının yanında nitelikli olarak da çoğalması gerekir ki toplumların, milletlerin, devletlerin ve İslam âleminin gücü bu doğrultuda yükselelsin. Nitelikli nesillerin yetişmesi ise yine sağlıklı, sağlam ailelerden geçmektedir. İhlâslı ve karakter sahibi iki kişinin kuracağı aile, toplumun temelini oluşturmaktadır. Ailelerin bir araya gelmesinden müteşekkil olan toplumun da yine yükselmesi aileyle mümkündür. Aileye önem vermeyen, aileyi ahlâkî bir temelle oluşturmayan bir toplum, zemini sağlam olmayan bir bina gibi ayakta duramaz, varlığını devam ettiremez.¹⁷ Nitekim insan ilk eğitimini ailesinden alır. Aile, insanın karakterinin şekillendiği, dinî ve millî değerlerini öğrendiği, yeteneklerini keşfettiği, hayata bakış tarzı, bir ufuk kazandığı yerdir. Bu bağlamda aile ne kadar sağlam temeller ve ahlâkî değerler üzerine kurulmuşsa, dinî ve millî değerlerine ne kadar bağlıysa, o ailelerde yetişen çocuklarında ahlâkî, yetenekleri, karakteri, o kadar sağlam olur. Dolayısıyla bu fertlerin oluşturduğu toplum da o kadar güçlüdür. Zira toplumların gücü, sağlam aile yapılarıyla ve nitelikli nüfusunun çokluğuyla ölçülür.¹⁸

İslam hukukunda aile, genel anlamda nikâh kelimesiyle ifade edilen ve evlenme akdi ile birlikte kurulur.¹⁹ İslam, toplumun kurtulmasının en önemli aracı olarak aileyi gördüğü için evlilik kurumunu kolaylaştırmış ve toplumda evlenmeyi her zaman teşvik etmiştir.²⁰ Nesillerin temiz bir şekilde yetişmesini amaçladığı için nikâhı meşru kılmıştır. Kurulan yuvanın karşılıklı sevgi ve saygı çerçevesinde yürümesini istemiştir.²¹

Bu hususta Kur'an'da insanların evlenip aile kurmalarına yönelik teşvikte bulunulmuş, ebeveynlere ve topluma, evlenmeye müsait olanların evlendirilmesini görev olarak yüklemiştir.²² Çünkü İslam, fertlerin huzurlu bir hayat sürmesini ve nesiller yetiştirilmesini gaye edinmekte, fertlerin huzur bulacağı ortamın da aile de olduğunu vurgulamaktadır. Fıtrat itibarıyla yalnız yaşayamayan insan, aile kurarak hayatını paylaşmakta, kendine bir gönül arkadaşı bulmakta, çocuklarını sıcak bir ailede terbiye etmektedir. Huzurlu bir ailede yetişen çocuklar, bu ortamda dünyayı tanımakta ve şahsiyet elde etmektedirler. Böylece aile, hem insanın huzur ve sakin bir

¹⁶ Mustafa Genç, "İslam Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(30), 2018, s. 272.

¹⁷ Cerrahoğlu, s. 17.

¹⁸ Bahçekapılı, s. 30-37.

¹⁹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût*, 3. Baskı, Beyrut- Lübnan: Dâru'l Marife, 1398/1978, 4/192; ayrıca bk. Ebû Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca'fer el-Kudûrî, *Muhtasarü'l- Kudûrî*, Beyrut- Lübnan: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1418/ 1997, s. 145; Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el Bâbertî el-Mısri, *el-İnâye*, thk. Ebû Mahrus Amr b. Mahrus, Beyrut- Lübnan: Dâru'l Kütübi'l- İlmiyye, 1428/2007, 2/212.

²⁰ Mehmet Aydın, *İslam'da Ailenin Yeri ve Önemi*, b.y.: Mehîr Yayınları, 1998, s. 27.

²¹ Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, s. 14.

²² Nûr 24/ 32; er- Rûm 30/21; en-Nahl 16/80.

ortamda hayatını sürdürmesine hem de sağlıklı nesiller yetiştirilmesine vesile olmaktadır.²³ Aynı şekilde Hz. Peygamber de evlenerek aile kurma yönünde insanlara örnek olmuş ve evlenmelerine yönelik tavsiyelerde bulunmuştur.²⁴ Buna göre evlenme, şartlar oluştuğunda gerçekleşmesi gerekli bir husus olup Hz. Peygamber'in sünnetidir. Meşru bir şekilde evlenip yuva kuran ve ümmete hayırlı nesiller yetiştiren kişiler aynı zamanda Hz. Peygamber'in övücüne de bir vesile olmaktadır.

Sonuç itibarıyla bilinçli ve ahlâklı fertlerin oluşturduğu aile, insanların, milletlerin ya da toplumların huzuru için son derece önemlidir. Toplumun devamını sağlama noktasında aile, âdeti bir köprü vazifesi görmektedir. Gelecek kuşakların dinî ve millî değerlerine bağlı bilinçli nesiller olabilmesi sağlıklı bir aileden geçmektedir. Bu bakımdan toplumların bekasının aileye bağlı olduğunu söylememiz yanlış olmaz. Zira lokomotifi bozuk olan bir trenin uçuşuma yuvarlanması gibi aile yapısı bozuk olan bir toplumun da yaşayabilmesi mümkün değildir. Aile toplumun can suyu gibidir. Can suyu verilmeyen bir toprakta nasıl ki bitki yeşerip büyüyemezse, ailesi sağlam olmayan bir toplum da gelişip büyüyemez. Bu denli hayatî bir önem taşıyan ailenin sağlam ve sağlıklı olabilmesi, o aileyi oluşturan fertlerin ahlâklı, bilinçli, ihlaslı olmasıyla mümkün olabilir. Bu sebeple eş seçiminde çok titiz olunmalı, tarafların evliliğe doğru yürüdükleri yolda dikkatli adım atması gerekmektedir.

Tarafların birbirlerini tanıma fırsatı buldukları süreç ise nişanlanma dönemidir. Bu bağlamda tarafların nişanlanma sürecini fırsat bilerek birbirlerini tanımaları, uyumlarını ölçüp tartmaları, doğru değerlendirmelerde bulunup karar vermeleri kuracakları aileye de yansımaktır. Sağlam bir aile yapısının oluşması noktasında nişanlanma sürecinin önemli bir dönem olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

1. 2. Nişanlanma ile İlgili Kavramlar

Nişan kelimesi köken itibarıyla Farsçadan gelmekte olup zamanla Türkçeleşen bir kelimedir. Kelime anlamı olarak işaret, belirti gibi anlamlara gelmektedir.²⁵ Nişan, evlenmek isteğinde bulunan ve dinen evlenmelerinde bir sakınca bulunmayan iki kişinin birbirlerine evlenme vaadinde bulunmaları olarak açıklanmaktadır.²⁶ Nişan kelimesi fıkıh terminolojisinde ise hıtb kelimesiyle karşılık bulur. Arapçada hıtb kelimesi, Türk örfündeki söz vermek, söz kesmek ve nişanlanmak aşamalarının hepsini kapsayan bir ifadeyi teşkil etmektedir.²⁷

²³ Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku*, İstanbul: Marifet Yayınları, 1999, s. 8-16.

²⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el- Buhârî, *Sahîhu'l- Buhârî*, (Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002), "Nikâh", 2 (No. 5065); Müslim, "Nikâh", 1 (No. 1400); Ebû Dâvûd Süleymân b. El-Eş'as b.İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, thk. Şuayb el-Amavut, vd., (Beyrut: Dâru Risâleti'l-İlmîyye, 1430/2009), "Nikâh", 1 (No. 2046); ayrıca bk. İbn Mâce, "Nikâh", 2 (No. 1849).

²⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, haz. Aydınsami Güneyçal, 11. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1993, s. 805.

²⁶ Halil İbrahim Acar, "Nişan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, s. 152.

²⁷ Ebu'l Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, "Hıtb", *Lisânu'l- Arab*, İran: Neşru Edebi'l Havze, 1405, 1/360-362; Ebu'l Feyz Muhammed el Murteza b. Muhammed b. Muhammed b.

İslam hukuku literatüründe hıtbе, bir kişinin evlenme talebini evleneceği kadına ya da onun ailesine bildirilmesidir,²⁸ bir kadının nikâhına talip olmaktır²⁹ gibi tanımlamalar yapılmıştır. Günümüzde ise hıtbе kelimesinin anlamı genişleyerek farklı bir kullanıma sahip olmuştur. Buna göre hıtbе, evlilik teklifinin yapılmasıyla başlayıp nikâh akdinin yapıldığı zamana kadar geçen süreci ifade emektedir. Yapılan evlilik teklifine olumlu bir cevabın verilmesiyle birlikte tarafların taktıkları yüzük, bu sürecin en belirgin göstergesidir.³⁰ Nişanlı olan erkeğe ise “*hatıb*”, nişanlı olan kadına da “*mahtube*” denilir. Hıtbeyi nikâhtan ayıran nokta ise bir akid olmayışıdır.³¹

Türkçede kullandığımız nişanlanma kavramı ise tarafların birbirlerine evlenme niyetinde bulunduklarını çevrelerine duyurmak için yaptıkları merasim olarak değerlendirilir.³² Tarafların nişanlanmasıyla başlayıp bitmesine kadar geçen dönem ise hukuk literatüründe nişanlılık şeklinde adlandırılır.³³ Nişanlılık kelimesi ilk kez Hukuk- ı Aile Kararnamesi’nde kullanılmıştır. Söz kesme olarak nitelendirilen hıtbе, kararnamede nişanlılık başlığı altında düzenlemiştir.³⁴

Türk Medeni Hukuku’nda da nişanlanma ile nişanlılık kavramları farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Medeni Kanun’un 118. maddesinde yer alan nişanlanma kavramı, tarafların evlenme isteği ile doğan hukukî bir işlemi ifade ederken 119. maddesinde yer alan nişanlılık ise nişanlanma neticesinde meydana gelen durum olarak değerlendirilmektedir.³⁵ Nişanlılık, nişanlıların hukukî hallerinde bir değişiklik oluşturmaktadır. Nitekim taraflar artık nişanlı sıfatını taşımakta ve kendilerine birtakım sorumluluklar yüklemektedir. Söz konusu bu durum nişanlanma ile kurulmaktadır. Nişanlanma ise nişanlılık gibi hukukî bir durum olarak değil, bir akid olarak değerlendirilmektedir.³⁶ Görüldüğü üzere İslam’da nişanlanma bir akid olarak görülmezken Türk Medeni Hukuku’nda bir akid olarak değerlendirilmektedir.

Abdirrezzâk el-Bilgrâmi el-Huseynî ez-Zebidî, “Hıtbе”, *Tâcu’l- ‘arûs min cevâhiri’l- Kâmûs*, 2. Baskı, Kuveyt: Matbaatu Hukûmetu’l- Kuveyt, 2004, 2/371-372; ayrıca bk. M. Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 2. Baskı, İstanbul: Klasik yayınları, 2018, s. 44; Erdoğan, s. 194; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/306-307.

²⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el- Cessâs, *Ahkâmu’l- Kur’ân*, thk. Muhammed Sâdık Gamhâvi, Beyrut-Lübnan, 1412/1992, 2/128; Vehbe ez- Zühaylî, *el- Fıkhü’l- İslamî ve Edilletuhu*, Dimeşk: Dâru’l Fikir, 1429/2008, 7/24.

²⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslamiyye ve Istılâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1992, 2/5.

³⁰ Şükrü Selim Has, “Nişanın Bozulmasının Hukuk ve Dini/Ahlaki Neticeleri (İslam Hukuku ve Modern Hukuk Arasında Bir Mukayese)”, *MÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 2006, s. 113-131.

³¹ Ahmet Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Özel Hukuk I*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012, 2/242.

³² Erdoğan, s. 458; ayrıca bk. Bilmen, 2/5.

³³ Nihat Tosun, *Asr-ı Saadetten Günümüze Aile Hukuku*, İstanbul: Safa Yayın Dağıtım, 2019, s. 63.

³⁴ Düstûr, 2. Tertib, İstanbul: Evkaf Matbaası, 1928, 9/762; Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, 2. Baskı, İstanbul: Klasik Yayınları, 2018, s. 176.

³⁵ Mustafa Duralıd., *Türk Özel Hukuku III*, İstanbul: Filiz Kitapevi, 2010, s. 12.

³⁶ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türk Medeni Hukuku II*, 4. Baskı, İstanbul: Sermet Matbaası, 1960, s. 18.

1. 3. Nişanlanmanın Amacı

Nişanlanma, İslam toplumunun geleceği mahiyetinde olan aileyi kurmadan önce eşlerin birbirlerini tanıdığı, evlilik yolculuğuna ilk adımı attıkları dönem olmasından dolayı önem arz etmektedir. Bu minvalde nişanlanma, evlenmeden önce isabetli eş seçiminde bulunabilmek, aileyi sağlam bir temel üzerine kurulmasını sağlamak için kritik bir süreç teşkil eder. Bu süreçte taraflar birbirlerinin ahlâkî özelliklerini, hayata bakışlarını, birbirlerinin ailelerini, geleneklerini, karakterlerinin uyumunu ölçmekte ve o doğrultuda bir karar vermektedirler. Şayet taraflar anlaşabileceklerini, uyum içerisinde bir evlilik sürdürebilecekleri kanaatine varabilirse evliliğe ilk adımı atmış olurlar. Bu anlamda nişanlılık dönemi doğru tercihte bulunabilmek, sağlam bir temel üzerine aileyi bina edebilmek, kuracakları yuvayı huzurlu ve mutlu bir şekilde sürdürebilmek için son derece önemli ve faydalıdır.³⁷

Nişanlanmanın sosyal ve teknik açıdan da faydası bulunmaktadır. Zira bu süreçte taraflar aralarında herhangi bir evlenme engeli olup olmadığını öğrenme imkânı bulurlar. Nitekim bu dönemde tarafların nişanlandığından ilk olarak yakın akrabaları ve komşuları haberdar olmaktadır. Şayet evlenecek kimselerin arasında evlenmeye engel teşkil edecek bir durum varsa, bu durumu evlenmeden önce taraflara bildirme fırsatı bularak ileride geçersiz sayılacak bir evliliği gerçekleşmeden önce önlemiş olurlar.³⁸ Aynı zamanda taraflar, nişanlı olarak geçirdikleri bu dönemde evlilik için gerekli hazırlıklarını da tamamlama imkânı bulurlar. Bu bağlamda evin tutulması, ev için gerekli eşyaların alınması gibi maddi anlamda bir hazırlık yapılabileceği gibi tarafların psikolojik olarak evliliğe hazırlanması, kendilerini bu anlamda eğitmesi gibi manevi hazırlıklar da yapılabilir.³⁹ Öte yandan nişanlıların bu süreci verimli değerlendirebilmeleri için, tarafların birbirini tanıması ve anlamasına fırsat verecek şekilde gerçekleri gizlemeden, iki yüzlü davranmadan açık ve net bir şekilde kendisini tanıtmalıdır. Örneğin, nişanlılardan birinin cömert diğerinin cimri, birinin misafiri sevip diğerinin sevmediği, birinin akrabalarına bağlı olup diğerinin ilgisiz olması, tarafların temizlik anlayışlarının farklı olması, eşin çalışıp çalışmayacağı gibi hallerin bu süreçte ortak bir karara varılması, ileride büyük sorunlara yol açabilecek durumların bu dönemde halledilmesi son derece önemlidir.⁴⁰

Neredeyse tüm toplumlarda değişik örf ve âdetlerde de olsa nişanlanma olgusuna rastlanmaktadır. Hayatın olağan akışına bakıldığında genellikle evlenmeden önce tarafların nişanlandığı görülür. Ancak bu konuda “*nişansız nikâh olmaz*” gibi kesin bir hüküm vermek de söz konusu değildir. Zira evlenmeden önce bir nişan merasimin ya da farklı bir uygulamanın

³⁷ Zühaylî, *el- Fıkhu'l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/24; Yaman, s. 33.

³⁸ Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, s. 26-27.

³⁹ Aydın Zevkliler, *Giriş ve Başlangıç Hükümleri*, Ankara: Savaş Yayınları, 1989, s. 721.

⁴⁰ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 11. Baskı, Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2021, s. 98.

bulunmaması nikâhın geçerliliğini etkilemez.⁴¹ Buna karşılık evlenmenin bir hazırlık aşaması niteliğinde olan nişanlanmanın, pek çok fayda içerdiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

1. 4. Tarihi Süreçte Nişanlanma

Dünyadaki toplulukların neredeyse hepsi aileye önem vermiştir. Toplumun temel yapı taşı mahiyetinde olan ailenin oluşmasından önce kuruluş safhaları, tarih boyunca farklı isim ve uygulamalarla karşımıza çıkmaktadır.⁴² Bugün nişanlılık olarak adlandırdığımız bu süreç bazı toplumların hukuk metinlerinde düzenlenmiş olmasına karşılık bazı toplumlarda ise örf, âdet-gelenek şeklinde uygulanagelmıştır. Bu kapsamda aşağıda çeşitli toplumlardaki nişanlanma olgusuna ana hatlarıyla değinilecektir.

1. 4. 1. Eski Çağ'da

Dünyanın ilk yazılı kanunlarından Babil, Asur ve Hitit Kanunları'nda aile hukuku ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Bu kanunlarda nişanlanma ile ilgili hükümlere de rastlanılmaktadır.⁴³ Nitekim evliliğe yönelik atılan bir adım olarak görülen nişanlanma, Sümerlerde bir zorunluluk arz etmiş ve bunun için anne-babanın rızasına son derece önem verilmiştir. Eğer anne- baba rızasının alındığına dair beyan, nişanlanma sözleşmesinde yer almazsa taraflar evlenseler bile bu evlilik muteber kabul edilmemiştir.⁴⁴ Nişanlanmanın gerçekleşmesiyle erkek tarafı kız tarafına “*tirhatu*” denilen hediye veya bir bedel göndermiştir. Nişanın kız tarafından bozulması durumunda kızın babası verilen tirhatunun iki katını ödemekle, erkek tarafının bozması halinde ise tirhatu’yu geri almamakla yükümlü olmuştur.⁴⁵ Yine kanun maddelerinde, erkeğin kıza verdiği hediyeye karşılık olarak kızın da erkeğe ya da onun ailesine “*seriktu*” olarak adlandırılan hediye gönderdiği anlaşılmaktadır.⁴⁶ Lipit- İstar kanununun 29. maddesinde de nişanın bozulması halinde erkeğin verdiği hediyeleri geri almasından söz edilmektedir.⁴⁷

Babil toplumunda evlilik yolunda, kızın anne ve babasının rızası aranmıştır. Rızanın alınmasının ardından erkek tarafı kız tarafına belli bir miktar ücret göndermiştir. Bunun yanında her iki taraf aralarında yazılı bir sözleşme de yapmıştır. Hammurabi Kanunu’nun 159. maddesinden hareketle evliliğin kurulma aşamasında ilk adım olarak nişanlı erkeğin kız tarafına nişan hediyesi

⁴¹ Tekinay, s. 5-9.

⁴² Seda Örsten Esirgen, “Aile Hukuku ve Mülkiyet İlişkileri Açısından Klâsik Dönem Osmanlı Hukukunda Kadın”, *Ankara Üniversite Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(3), 2016, s. 901.

⁴³ Hülya Kaya Hasdemir - Hasan Ali Şahin, “Eski Önasya Aile Hukukunda Nafaka, Tazminat ve Mal Paylaşımı”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(38), 2015, s. 143.

⁴⁴ Yusuf Kılıç, *Eskiçağ Aile Hukuku*, İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2018, s. 34.

⁴⁵ Mebbure Tosun- Kadriye Yalvaç, *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989, s. 41.

⁴⁶ Kılıç, s. 34.

⁴⁷ Tosun- Yalvaç, s. 68.

gönderdiği sonucu çıkarılmaktadır. Yine aynı maddede evlenme vaadiyle nişanlısının babasına hediye ve başlık parası veren kişinin, bu vaadinden vazgeçmesi durumunda verdiği hediye ve başlık parasını geri alması söz konusu olmamıştır. Kız tarafının bu vaadinden dönmesi halinde ise erkek tarafının verdiği hediye ve başlığa karşılık iki katı tazminat ödemek durumunda kalmıştır.⁴⁸

Eski Asur Çağı'nda ise evlilikler ile ilgili bilgilere çoğunlukla Kültepe Tabletlerinden ulaşılmaktadır. Bu dönemde Anadolu'ya ticaret amacıyla gelmiş olan tüccarlarla Anadolu kadınlar arasında vuku bulan evlilikler görülmektedir. Ancak Anadolu erkeklerin Asurlu kadınlarla evlendiği bilgilerine rastlanılmamıştır.⁴⁹ Bu vesikalardan elde edilen verilere göre özellikle kız çocuklarının küçük yaşlarda nişanlandıklarına dair izler görülmektedir.⁵⁰ Yine bu dönemden nişanlılar arasında hediyelerle ilgili çıkan bir anlaşmazlıkta, damat adayı, kız tarafının hediye olarak vermesi gereken bel kemerini vermediği gerekçesiyle nişanı bozmuş ve bu durum mahkeme tarafından zabıt tutularak sona erdirilmiştir. Damat adayının geçerli bir sebep göstermeden evlenmekten vazgeçmesi cezaî bir müeyyide gerektirirken herhangi bir ceza kararının mahkeme tarafından zabıta yer almaması muhtemelen erkeğin kız tarafına verdiği hediyelerden vazgeçtiğini ya da bu hediyeleri geri almaktan menedildiğini gösterir.⁵¹ Orta Asur Çağı'na ait günümüze ulaşan kanun maddelerinden hareketle, nişanlı kızın ölmesi halinde damat adayının kızın diğer kız kardeşlerinden biriyle evlendirildiğine dair bilgilere ulaşılmaktadır. Bu uygulamanın tersi de görülmektedir.⁵²

Hititlerdeki kanun maddelerine bakıldığında önceki toplumlarda olan benzer uygulamalar Hitit toplumunda da söz konusu olmuştur. Tarafların, evlenmeye karar vermesiyle birlikte aileleri tarafından söz kesilmiş, bunun ardından nişanlılık süreci başlamıştır. Bu süreçte erkek tarafı kız tarafına “*kuşata*” olarak isimlendirilen bir hediye göndermiştir. Kızın da evlenirken bir hediye getirmesi âdet haline gelmiştir. Kızın babasının evinden getirdiği çeyiz ise “*ivaru*” olarak isimlendirilmiştir.⁵³ Aynı şekilde bu kanunlarda nişanlanmaya da yer verilmiştir. Hitit Kanunu'nun 30. maddesine göre nişanın bozulması durumunda bu hediyein geri verilmesiyle ilgili birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre nişanı erkeğin bozması durumunda kız tarafına verdiği hediye geri alması mümkün olmamıştır. Kanunun 29. maddesinde ise kız evlenmekten vazgeçtiği takdirde erkek tarafının verdiği hediyein iki katı tazminat ödemek mecburiyetinde kalmıştır.⁵⁴

⁴⁸ Kılıç, s. 65-66.

⁴⁹ Hatice Gül Küçükbezcı, “Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasındaki İlişkiler”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (26), 2011, s. 47-52.

⁵⁰ Kemal Balkan, “Eski Asur ve Anadolu’da Kızların Çocuk Yaşında Nişanlanması”, *Belleten*, 51(200), 1987, s. 422.

⁵¹ Hüseyin Sever, “Anadolu’da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kanis Karumu Kararı”, *Belleten*, 56(217), 1992, s. 270-274.

⁵² Kılıç, s. 115.

⁵³ Kılıç, s. 172.

⁵⁴ Erdal Doğan, *Hitit Hukuku (Bellekteki Kayıp)*, İstanbul: Fam Yayınları, 2019, s. 124.

Eski Çağ'da, Roma'da, Germen'de ve Kilise hukuklarında da nişanlanmanın olduğu görülmektedir.⁵⁵ Roma'da nişanlanma, evlenmeye yönelik bir vaad olarak nitelendirilmiş ve belli bir şekle bağlı olarak yapılmıştır. Şekle bağlı nişanlanma işlemi bir soru ve ona uygun olan bir cevaptan ibaret olmuştur. Bu işlem neticesinde evlenmenin gerçekleşmemesi durumunda tazminat talep etme hakkına sahip olunmuştur. Nişanlı olan kadına “*sponsa*”, nişanlı olan erkeğe ise “*sponsus*” denilmiş,⁵⁶ nişanlanma işlemi ise “*sponsio*” olarak isimlendirilmiştir.⁵⁷ Nişanlanma işlemi nişanlanan erkeğin sol elinin dördüncü parmağındaki demir yüzüğü çıkarıp kızın parmağına takması suretiyle gerçekleşmiştir.⁵⁸ Nişanlanmak için belirli bir yaş sınırı belirlenmemiştir. Taraflarda temyiz kudretinin bulunması koşuluyla buluş çağına gelmeden önce de nişanlanmaları mümkün olmuştur. Taraflardan birinin evlenme isteğini geri almasıyla birlikte nişanlılık sona ermiştir. Nişanın bozulması neticesinde, verilen hediyelerin tamamını kız tarafı geri alabilirken erkek tarafı bir kısmını geri alabilmiştir. Eğer hediyeler evlenmenin gerçekleşmesi amacıyla verilmiş ise bu hediyelerin geri istenmesi mümkün olmamıştır. Bu anlamda hediyeler bir çeşit cezaî şart niteliği taşımıştır. Evlenmekten kaçınmak suretiyle nişanı bozmak ise tazminat nedeni teşkil etmiştir. Bir dönem nişanlanma işlemi kaybolup yerini sadece evlenme vaadine bıraksa da sonraki dönemlerde Yunan Hukuku'ndan etkilenilerek nişanlanma işlemine “*Arrha Sponsalicia*” denilen cezaî şart eklenmiştir. Nişanın bozulması neticesinde duruma göre bazen hediyeler geri istenmezken bazen de iki katına kadar ödeme yapılması söz konusu olmuştur.⁵⁹

Ortaçağ Avrupa'sında da nişanlanma aşamasında bu tür ödemeler yapılmıştır. Eski Yunan'da evlilik, kadının kyros (efendi) olarak isimlendirilen erkek aile üyelerinden birinin kadının evleneceği kişiye verme yetkisi şeklinde gerçekleşmiştir. İki erkek arasında yapılan bu sözleşme “*engre*” olarak isimlendirilmiştir. Aslında “*engre*” bir akid niteliğinde görülmüş ve bu akid sırasında kadının düşüncesi sorulmamıştır. Söz konusu akid, kızın babasına para veya mülk verilmesi suretiyle tamamlanmıştır.⁶⁰

Yahudilikte de evlenmeden önce söz kesilmekte ve nişan yapılmaktadır. Taraflar, evlenmekten vazgeçmeleri halinde söz veya nişandan dönebilmektedir. Erkek evleneceği kıza ya da babasına bir ödeme yapmaktadır.⁶¹ Tevrat'ta bu duruma şu şekilde işaret edilir: “*Şekem de Dina'nın babasıyla kardeşlerine, “Bana bu iyiliği yapın, ne isterseniz veririm” dedi, Ne kadar başlık ve armağan*

⁵⁵ Acar, “Nişan”, 33/152.

⁵⁶ Kudret Ayiter, *Roma Hukuku Dersleri*, 2. Baskı, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963, s. 5; Serpil Altop, “Arra Sponsalicia”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 5(1-2), 1996, s. 269.

⁵⁷ Paul Koschaker, *Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, (Çev. Kudret Ayiter), Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977, s. 302

⁵⁸ Altop, s. 269.

⁵⁹ Koschaker, s. 303.

⁶⁰ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, 20. Baskı, İstanbul: Kronik Kitap, 2019, s. 90.

⁶¹ Ekrem Buğra Ekinci, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatler*, 2. Baskı, İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2017, s. 153.

isterseniz isteyin, dilediğiniz her şeyi vereceğim. Yeter ki kızı bana eş olarak verin”⁶² İslam’da mehir olarak isimlendirilen bu uygulama Yahudilik “*mohor*” ismine tekabül etmektedir.⁶³ Hristiyanlarda da mehir uygulamasına benzer bir durum söz konusudur. Ancak burada erkek kıza değil bilakis kız erkeğe “*drahoma*” olarak isimlendirilen bir ödemede bulunmaktadır.⁶⁴

1. 4. 2. İslamiyet’ten Önce Türklerde

Türkler İslam’a girmeden önce töre ismi verilen kendilerine özgü hukuk kurallarına göre yönetilmiştir. Bu hukuk anlayışı halkın örf-âdet, gelenek ve göreneklerinden oluşmuştur. Aile yapısı da töre içerisinde örf, âdet ve geleneklere bağlı olarak şekillenmiştir. Töre gereğince ailenin kurulması evlilik yoluyla meydana gelmiş, evlilik merasimleri de yine töreye göre yapılmış ve sonraki nesillere aktarılmıştır. Evlenmenin gerçekleşmesi ve ailenin kurulması Türk devletlerinin temeli olarak görülmüştür.⁶⁵ Aile oluşumunun ilk adımı ise söz kesme ile başlamıştır. Nitekim eski Türklerde söz kesmeye çok değer atfedilmiş ve bu hususta tarafların rızası alınmıştır. Türk illerinin tümünde söz kesimi esnasında kız, evlenmeye rıza gösterdiğine dair sembolik anlamda bir mendil kullanmıştır. Türk boylarının bazılarında söz kesme, her iki tarafın at üzerine binerek antlaşması şeklinde olmuştur. Söz kesimini nişan merasimi takip etmiştir. Nişan ise evlenme için bir ön akid niteliğinde görülmüştür. Bu anlamda nişanlanma evlenmeye yönelik yapılan bir vaatleşme olarak değerlendirilmiştir. Aynı zamanda nişan töreni “*küçük düğün*” şeklinde tanımlanmıştır. İmparatorluk kuran Türk boylarında nişanlı kelimesinin karşılığında “*adaklı*” ifadesi de kullanılmıştır.⁶⁶ Dede Korkut hikayelerinde Bey Beyrek’in nişanlısı olan Banu Çiçek’e taktığı yüzük yer alır. Bu durum günümüzde nişan merasimlerinde takılan yüzük geleneğinin eski Türklerle dayandığını göstermektedir.⁶⁷

Eski Türklerde, evlenmeye karar verildikten sonra erkeğin, nişanlısının ailesine belli miktarda para veya mal vermesi söz konusudur. “*Kalın*” olarak isimlendirilen bu ödeme çeşitli amaçlar doğrultusunda verilmiş ve ödeme yapılmadığı sürece düğün gerçekleşmemiştir.⁶⁸ Bu amaçlar arasında kız tarafının düğün masraflarını karşılamasına yardımcı olmak, kızın terbiye edilmesi için ailesinin yapmış oldukları masrafları karşılamak, kızın velayet hakkını almanın bir karşılığı olarak

⁶² *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2014, Yaratılış, 34/11.

⁶³ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1974, s. 19.

⁶⁴ Ekinci, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatler*, s. 154.

⁶⁵ Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 2013, s. 133, 137.

⁶⁶ Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 4. Baskı, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2001, s. 266.

⁶⁷ Ögel, s. 266.

⁶⁸ Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk I*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1947, s. 335; Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 16. Baskı, İstanbul: Beta Basım, 2019, s. 18.

verilmesi gibi durumlar bulunmaktadır. Bunun yanında kız tarafının üzüntüsünü bir nebze hafifletmek için nezaketen ödendiği de söylenebilir. Verildiği amaca bağlı olarak ise “*kalın*” dört kısımda değerlendirilmiştir. Bunların ilki erkeğin, söz kesilirken kızın babasına verdiği “*kalın*”dır. Bu kısım, “*karamal*” olarak isimlendirilmiştir. İkincisi, erkeğin nişan yapıldıktan sonra nişanlısına verdiği ve “*yelü*” olarak isimlendirilen hediyedir. Yine düğün masraflarının karşılanması amacıyla “*tüymal*” ismi altında bir kısım hediyeler verilmiştir. Son olarak erkek, bu ödemenin bir kısmını da nişanlısının annesine süt hakkı olarak vermiştir. “*Kalın*” denen bu hediye ödenmediği sürece ise erkeğin kızı evine götürmesi mümkün olmamıştır.⁶⁹ Ayrıca Dede korkut hikayelerinde devlete ve topluma hizmetleri olan kişilere yönelik “*kalın*” adı verilen ödemenin ve düğün giderlerinin devlet tarafından karşılandığı görülmektedir.⁷⁰

Eski Türklerde kız tarafına verilen kalın kadar önem arz eden diğer bir husus da çeyizdir. Kız tarafı “*kalının*” bir karşılığı olarak çeyiz yapma mecburiyetinde kalmıştır. Kız, babasının malından kendisine düşen payı çeyiz olarak almıştır. Kızın babasının evinden getirdiği ve ailesinin verdiği hediyelerden oluşan bu çeyize “*yumuş*” denilmiştir.⁷¹ Yakut Türklerinde de kız, “*kalının*” yarısı kadar çeyiz götürmek durumunda kalmıştır.⁷² Öte yandan kız tarafına ödenen “*kalın*”, bir güvenlik sigortası olarak görülmüş ve erkeğin zarara uğramamak için her istediğinde eşini boşamasını da engellemiştir.⁷³

Nişanın bozulması halinde ise, eğer nişanı erkek bozmuşsa kız tarafına verdiği “*kalını*” geri alamamıştır. Ancak bu nişanın bozulmasında kızın ağır kusurunun bulunması durumunda aldığı bu ödemeyi iade etmesi gerekmiştir. Şayet erkek veya kızın düğünden önce vefat etmesi halinde erkeğin kardeşi kız tarafının da rıza göstermesiyle ağabeyinin yerine geçmesi mümkün olmuştur. Kız tarafı bu durumu istemezse kalını iade etmek mecburiyetinde kalmıştır. Diğer taraftan erkek kardeşlerin de böyle bir evliliği kabul etmemesi söz konusu olmuştur. Bu durumda ödemeyi kız tarafından geri almaları mümkün olmamıştır. Eğer kız nikâhtan önce ölürse bu durumda kız kardeşi ablasının yerine geçebilmiştir. Bu takdirde “*baldız kalını*” ismi verilen ilave bir kalın verilmiştir. Kız kardeşin ablasının yerine geçmek istememesi halinde ise erkek tarafının verdiği kalını iade etmesi gerekmiştir.⁷⁴

⁶⁹ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 4. Baskı, İstanbul: Anı Sanat Yayınevi, 2016, s. 71.

⁷⁰ Ögel, s. 262.

⁷¹ Ziya Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul: Ziya Gökalp Yayınları, 1976, s. 296.

⁷² Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, s. 71.

⁷³ Ögel, s. 260.

⁷⁴ M. A. Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 18-19.

1. 4. 3. Osmanlı'da

Toplumların birçoğunda evliliğin ilk adımı olarak görülen nişanlılık dönemi, Osmanlı'da da uygulanagelmıştır. Nitekim evlenmeye karar veren tarafların söz kesiminin ardından belli bir süre nişanlı kaldıkları görülür. Osmanlı'da bu dönem namzetlik olarak adlandırılmış, nişanlanan kimselere ise “*nâmzed*” veya “*nâmzedli*” denilmiştir.⁷⁵ Örneğin, Şeriye Siciline yansıyan bir kayıta nişanlanma anlamında tarafların nâmzed oldukları geçmektedir; “...*filhakika mezbûr Mahmud târihi kitâbdan üç sene mukaddem mezbûre Fâtıma'ya ancak nâmzed idüb el'ân beynlerinde akd-i nikâh câri olmamışdır deyû herbiri ihbâr etmeleriyle mâ vakaa hıfzan lil mekal bi't taleb ketb olundu*”.⁷⁶ Görüldüğü üzere kayıta nişanlanan taraflar için nâmzed ifadesi kullanılmaktadır. Ayrıca kayıta nişanlanmanın bir evlenme akdi olmadığı da vurgulanmaktadır.

Nâmzed alâmeti olarak tarafların birbirlerine yüzük, küpe gibi takılar verdiği ve bunun “*nişan*” olarak adlandırıldığı belgelere yansımıştır.⁷⁷ Nâmzed olabilmenin belirli bir yaş sınırı bulunmamış, hatta henüz doğmamış olan çocukların dahi nâmzed edilmesi söz konusu olmuştur.⁷⁸ XVI. yüzyılda Ankara Şer'iyye Sicillerine yansıyan kayıtlarda “*nâmzedlik*” geleneğinin yaygın bir şekilde uygulandığı, babaların kızlarını küçük yaşlarda birine vaad ederek bunun karşılığında bedel aldığını, baba tarafından bu paranın kullanıldığı ve kızı evlenme çağına geldiği zaman da nâmzed olduğu gençle evlendirilmiştir.⁷⁹ Yine bu yüzyıllarda Orta Anadolu bölgesinde taraflar evlenmek için karar aldıklarında, damat adayının kıza ve ya kızın ailesine “*namzetlik akçesi*” ya da “*mehr*” isimleri çerçevesinde belli miktarda ödemede bulunduğu görülmektedir. İslam'daki mehir hükümleriyle bağdaşmayan bu âdet genellikle ekonomik sebeplerden dolayıdır. Söz konusu ödemeler çoğunlukla toplumun geleneksel ve kırsal kesimlerinde görülmektedir.⁸⁰

Osmanlı toplumunda nişan vesilesiyle kız tarafına “*kalin*”, “*başlık*”, “*ağırlık*” veya “*nâmzedlik*” olarak isimlendirilen ödemeler yapılmış ancak bu ödemeler hukukî bir zorunluluk teşkil etmemiştir. Söz konusu ödemelerin eski Türklerde görülen uygulamaların örf-âdete dönüşmüş biçimi olduğu söylenebilir.⁸¹ Taraflar evlenmekten vazgeçtikleri takdirde namzetlik döneminde verdikleri bu ödemeleri geri isteyebilmesi mümkün olmuştur. Zira kadı sicillerine yansıyan bir kayıta nâmzedden ayrılma durumunda nâmzedlik döneminde verilen ağırlığın geri talep edildiği görülmektedir:

⁷⁵ M. A. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 44; ayrıca bk. Nâmzed kelimesi nişanlı, namzetlik ise nişanlılık, yavukluk gibi anlamlara gelmektedir. Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul: Dersaadet, 1317, s. 1451.

⁷⁶ Şer'iye Sicilleri, haz. Heyet, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988, 1/256.

⁷⁷ Şemseddin Sâmî, s. 1459; Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, 2. Baskı, Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013, s. 41.

⁷⁸ Esra Yakut, “XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi'nde Evliliğin Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 2008, s. 239.

⁷⁹ İlber Ortaylı, “Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Osmanlı Araştırmaları*, 1(1), 1980, s. 38.

⁸⁰ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 89.

⁸¹ M. A. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 48-49.

“...mezbûre Marziye târih-i kitâbdan bir ay mukaddem nefisini müvekkilim mezbûr Mehmed’e tezvîc itmek üzere va’ad itmekle müvekkilim merkum Mehmed mezbûre Marziye’nin vâlidesi işbu hâzır-ı bi’l-meclis (boş) nâm hatun risâleti ile mezbûre Marziye’ye ağırlık nâmıyla bir rub’ kıymetlü bir âyine ve dörtbuçuk semen kıymeli dört çeki ketan ve bir rub’ kıymetlü iki münkaş makreme ve sekiz semen nakd ve altı semen kıymetlü hınnâ ve sakız def’ irsâl ve mezbûre Marziye dahî ahz ve kabz itdikden sonra ‘akd-ı nikâh dahî olmayup ve hâlâ nefisini müvekkilim mezbûr Mehmed’e tezvîcden imtinâ itmekle medfû’u olan eşyâ-i mezbûrenin a’yânı mevcûde ise a’yânını müstehlek ise kıymet-i şer’iyelerini ve nakd-ı mezbûrun mislini taleb eylediğimde red ve teslîmden ibâ ider su’al olunup alıvrilmek bi’l-vekâle matlubumdur”⁸²

İslamiyet’ten önce Türklerde nikâhtan önce kız tarafına “*kalın*” ve benzeri ödemelerin yapılması köklü bir kural olarak toplumda titizlikle uygulanmıştır. Bu uygulama Türklerin İslam’la müşerref olmasından sonra da bazı bölgelerde örf ve âdet olarak devam etmiştir. Osmanlı’da da bir gelenek olarak bazı bölgelerde uygulanmaya devam ettiği, mehir dışında kız tarafına belli miktarda para ödendiği görülmektedir.⁸³ Arap ülkelerinde Türklerdeki ödeme şekli olan “*kalına*” benzer olarak kız tarafına gönderilen para veya mal “*sadak*” olarak adlandırılmıştır.⁸⁴ Bu tür uygulamalar İslam’daki mehir uygulamasıyla benzerlik gösterse de aralarında belirgin farklar bulunmaktadır. Zira “*kalın*”, kızın ailesine kullanılması için verilirken mehir yalnızca kıza verilir ve tasarruf yetkisi bizzat kendisine aittir. Bunun yanında kalın karşılığında kız tarafının çeyiz hazırlama mecburiyeti bulunurken mehir karşılığında bir çeyiz hazırlama yükümlülüğü de bulunmamaktadır. Mehir ile “*kalının*” uygulamada karıştırıp karıştırılmadığı hususunda toplumda mehrin hukukî bir olgu olarak değerlendirildiği; kalın, başlık ve benzeri ödemelerin ise sosyal bir olgu olarak görüldüğü söylenilebilir. Mehir ile başlığın iki ayrı kurum olduğuna dair dikkat çekici örneklerden biri I. Murad’ın (ö. 791/1389) kızlarından Nefîse Sultan (ö. 802/1400) ile Karaman Beyi olan Alâeddin Ali Bey’in (ö. 800/1398) nikâhlarında görülür. Nitekim Alâeddin Ali Bey nikâh vesilesiyle hem Nefîse Sultan’ın kendi mülküne mehir göndermiş hem de kızın ailesinin tasarrufunda olması üzere Osmanlı Sarayı’na “*kalın*”-“*başlık*” göndermiştir.⁸⁵

Şer’iye sicillerindeki kayıtlara göre nâmzed merasiminde erkek tarafının kız tarafına helva veya onun benzeri tatlılar getirdiği görülür. Yine kız tarafına hediye olarak altın bilezik, küpe gibi eşyaların yanında birçok kıyafetin verilmesi günümüzde olduğu gibi o dönemde de erkek tarafının kızı giydirip kuşattığını, ona hediyeler verdiğini göstermektedir.⁸⁶ Kız tarafı da erkek tarafının vermiş olduğu hediyelere karşılık birtakım hediyeler göndermiştir.⁸⁷ Nâmzedlik dönemi tarafların

⁸² *Konya Kadı Sicili 42 Numaralı Defter (1118-1119/1706-1707)*, haz. İzzet Sak, (Konya: Konya BŞB Kültür Yayınları, 2019), s. 138.

⁸³ M. A. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 92-93.

⁸⁴ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 90.

⁸⁵ M. A. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 93.

⁸⁶ İzzet Sak, “Osmanlı Toplumunda Nâmzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği (18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Ait Konya Şer’iye Sicillerine Göre)”, *SÜSBED*, (16), 2006, s. 498.

⁸⁷ Şeyh Osman Rumi Mahallesi sakinlerinden Süleyman kızı Gülsüm, nişanlısı Mehmet oğlu İbrahim’in kendisine gönderdiği helvaya karşılık olarak bir sırmalı makreme, bir çenber ve bir peşkir göndermiştir. Yine Sahibata Mahallesi sakinlerinden İbrahim kızı Havva, kendisine ve ailesine gönderilen helva ve para

birbirlerini ve ailelerini daha yakından tanıma fırsatı vermekte ve evlilik için gerekli olan hazırlıkların tamamlanmasına imkân sağlamaktadır. Dolayısıyla namzedlik süresi tarafların durumuna göre değişmekte, belirli bir süre bulunmamaktadır. Bu dönem, birkaç gün, birkaç ay olarak sınırlandırılabilirdiği gibi yıllarca devam etmesi de söz konusu olmuştur.⁸⁸

Nâmzedli kız nâmzedlisinden ayrılıp farklı bir kişiyle evlenmek istediğinde mahkemeye başvurup erkek tarafının gönderdiği hediyeleri iade ederek namzedliği sonlandırabilmiştir. Böylelikle istedikleri kimseyle evlenmeleri yönündeki karar mahkemece ilan edilmiştir.⁸⁹ Aynı zamanda kızın nişanlısından ayrıldığını mahkemede kaydettirmesi, ileride herhangi bir nikâh iddiasında bulunulmasının da önüne geçmiştir. Bununla birlikte muhtemeldir ki nişanın bozulmasıyla ilgili olarak halk arasında kendisine dayandırılabilir dedikoduların da önüne geçilmek istenmiştir.⁹⁰

1. 5. Nişanlanmanın Mahiyeti, Şartları ve Sonuçları

1. 5. 1. Türk Medeni Hukuku'nda

1. 5. 1. 1. Nişanlanmanın Hukukî Mahiyeti ile İlgili Yaklaşımlar

Nişanlanmanın hukukî mahiyetiyle ilgili olarak doktrinde farklı görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan bir kısmı nişanın bir sözleşme olduğunu; kimisi nişanın hukukî bir ilişki olduğunu ileri sürerken; kimisi de nişanın bir karardan ibaret olduğunu savunmaktadır. Şimdi doktrinde yer alan bu farklı görüşlere temas edeceğiz.

1. 5. 1. 1. 1. Nişanlanmanın Sözleşme Olduğu

Nişanlanmanın hukukî mahiyetiyle ilgili ileri sürülen görüşlerden ilki nişanlanmanın sözleşme olduğu görüşüdür. Kanunun düzenleniş usulü ve sistemi de nişanlanmanın bir sözleşme olduğu görüşünü savunanları destekler mahiyettedir.⁹¹ Nitekim TMK'nın 118. maddesi, İsviçre Medeni Kanunu'nda 90. maddeye karşılık gelmektedir. Bu maddenin Fransızca metnindeki kenar başlığı ise “*nişanlanma sözleşmesi*” şeklinde düzenlenmiştir. Bunun yanında haksız bir şekilde veyahut sebepsiz yere nişanı bozan kişinin tazminat ödemekle yükümlü olması nişanlanmanın sözleşme olduğunu desteklemektedir. Bununla birlikte TMK'ın 119. maddesine göre nişanın bozulması

karşılığında, aynı mahalle sakini olan nişanlısı Ahmed oğlu Mustafa'ya bir gömlek, bir don, bir uçkur ve bir makreme hediye etmiştir. Sak, s. 500

⁸⁸ Sak, s. 502.

⁸⁹ Yakut, “XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi'nde Evliliğin Ortaya Çıkışı”, s. 240.

⁹⁰ Arzu Karaaslan, “Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülünde İlk Adım: Nâmzedlik”, *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 5(2), 2015, s. 191.

⁹¹ Bilge Öztan, *Aile Hukuku*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1979, s. 13.

durumunda nişan bozulmadan önce ödenen cayma tazminatı veya cezaî şart geri istenememektedir.⁹² Nişanlanmanın sözleşme olduğunu savunanlar bu durumun dolaylı olarak nişanın hukukî mahiyetinin sözleşme olduğunu gösterdiğini öne sürmektedir. Bunun yanında bu görüşü savunanlar da kendi aralarında sözleşmenin mahiyetiyle ilgili farklı kanaatler ileri sürmüşlerdir. Söz konusu görüşlerden ilki nişanlanmanın ön sözleşme olduğudur. İkincisi, nişanlanmanın bağımsız sözleşme olduğunu, üçüncüsü ise aile hukukuna ait bir sözleşme olduğu görüşünü savunmaktadırlar.⁹³

Nişanlanmanın hukukî mahiyetinin sözleşme olduğunu savunan bazı yazarlar, nişanlanmayı bir ön sözleşme ya da sözleşme yapma vaadi olarak görmektedirler. Borçlar Kanunu'nda da kişilerin gelecekte istedikleri sözleşmeyi yapmadan önce karşılıklı taahhütte bulunmaları ön sözleşme veyahut da sözleşme yapma vaadi olarak tanımlanmaktadır.⁹⁴ Buna göre nişanlanmayla birlikte taraflar gelecekte birbirlerine evlenmeyi vadederek bir ön sözleşme gerçekleştirmektedirler.⁹⁵ Ancak bu vaadin tek taraflı olarak değil karşılıklı yapılması esastır. Nitekim evlenme vaadinin tek taraflı yapılması taraflar arasında bir bağ kurulmasını sağlamayacaktır. Buna binaen nişanlanmanın taraflara borç yükleyen bir sözleşme niteliği taşıdığı ifade edilebilir.⁹⁶ Nitekim bu sözleşmeyle taraflar arasında evlenme mükellefiyeti doğmaktadır. Bu bağlamda nişanlanma evlenme sözleşmesini yapmak üzere bir ön akit olarak değerlendirilebilir.⁹⁷ Asıl akit ise gelecekte yapılacak olan evlenmedir.⁹⁸

Nişanlanmanın hukukî mahiyetini ön sözleşme olarak savunan görüşler, nişanın aileyle ilgili olmasından dolayı Borçlar Kanunu'nun 22. maddesinden farklı özellikler barındırdığına da dikkat çekmektedir.⁹⁹ Nişanı bir ön sözleşme olarak nitelendiren bu görüş çeşitli sebeplerden dolayı tenkit edilmektedir.¹⁰⁰ Bu sebeplerden birine göre taraflar arasında ön sözleşme bulunmasına rağmen nişanlılardan birinin bu sözleşmenin yükümlülüğünü yerine getirmemesi halinde karşı taraf yükümlülüğünü yerine getirmeyen taraf adına dava açma hakkına sahiptir ve bu yükümlülüğü yerine getirmesi için zorlanabilir.¹⁰¹ Oysa nişanlanma sözleşmesinin gerçekleşmesi halinde taraflardan herhangi birinin evlenme sözleşmesi yapmak için zorlanması söz konusu değildir.¹⁰² Nitekim Medeni

⁹² Yıldız Abik, "Nişanlanma ve Nişanlılık", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54(2), 2005, s. 71-72.

⁹³ Öztan, s. 14; Tekinay, s. 7-8; Akıntürk, s. 22-25.

⁹⁴ Şakir Berki, *Medeni Hukuk ve Umumi Esaslar Şahıs ve Aile Hukuku*, Ankara: Yargıçoğlu Matbaası, 1961, s. 113; ayrıca bk. Velidedeoğlu, s. 19; Akıntürk, s. 22.

⁹⁵ Öztan, s. 14; Abik, s. 72.

⁹⁶ Velidedeoğlu, s. 19; Bülent Köprülü- Selim Kaneti, *Aile Hukuku*, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989, s. 43.

⁹⁷ Akıntürk, s. 22; Öztan, s. 14.

⁹⁸ Tekinay, s. 8.

⁹⁹ Feyzi Necmettin Feyzioğlu, *Aile Hukuku Dersleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971, s. 20; Abik, s. 72.

¹⁰⁰ Öztan, s. 14; Abik, s. 72.

¹⁰¹ Akıntürk, s. 23.

¹⁰² Öztan, s. 15; Akıntürk, s. 23; Abik, s. 73.

Kanun, nişanlanma neticesinde evlenmenin gerçekleşmesi için taraflara dava hakkı tanınmayacağını hükme bağlamıştır.¹⁰³

Diğer sebebe göre taraflar arasında ön sözleşme bulunmasına karşın taraflardan birinin bu vaadini gerçekleştirmemesi halinde önceden kararlaştırılmış olan cezaî şart ya da tazminatı ödemek durumunda kalabilir.¹⁰⁴ Oysaki nişanlanmada taraflar, nişanın bozulması durumunda aralarında tazminat veya cezaî şartın ödeneceğine dair anlaşsalar dahi cayma tazminatı veyahut da cezaî şartı dava etme hakkına sahip olmadıkları gibi¹⁰⁵ yaptıkları ödemeyi de geri isteyemezler.¹⁰⁶

Eleştirilen diğer bir mesele ise nişanlanmanın diğer ön sözleşmelerden şekil bakımından farklılık arz etmesidir. Buna göre Borçlar Kanunu'nun 29. maddesi gereğince ön sözleşmeler gelecekte yapılacak olan sözleşmelerin şekline uygun olarak yapılması gerekmektedir. Halbuki Kanun, nişanlanmanın neticesinde gerçekleşecek olan asıl sözleşme niteliğinde olan evlenmeyi belirli bir şekil şartına bağlamasına rağmen nişanlanma için bir şekil şartı öngörülmemiştir.¹⁰⁷ Bir başka husus ise ön sözleşmelerin geçerli olabilmesi için taraflar arasında cinsiyetin bir önemi bulunmazken nişanlanmanın geçerli olabilmesi için tarafların farklı cinsiyette olmaları gerekmektedir.¹⁰⁸

Nişanlanmanın hukukî niteliğine dair ileri sürülen görüşlerden bir diğeri de nişanlanmanın bağımsız bir sözleşme olduğu görüşüdür. Buna göre nişanlanma, bir erkek ve bir kadın arasında karşılıklı olarak yapılan ve evlenme vaadini oluşturan bir sözleşmedir.¹⁰⁹ Bu kapsamda nişanlanmanın kurulmasıyla birlikte nişanlılar; birbirlerine sadık kalma, evlilik birliğinin oluşması ve sürdürülebilmesi için gereken hazırlıkları yapma gibi birtakım yükümlülüklerin içine girmektedirler. Gereken hazırlıkları yapmayan nişanlıların yalnızca evliliğe hazır olduklarını söylemiş olmaları, nişanlanmayla birlikte kendilerine yüklenen sorumluluğu yerine getirmiş sayılmazlar.¹¹⁰ O halde nişanlanmayı normal bir sözleşmeye göre daha çok önemsemek ve nişanlanmayı bağımsız olarak aile hukuku sözleşmesi şeklinde değerlendirmek daha doğru olur.¹¹¹

Nişanlanma sözleşmesi ile asıl amaçlanan evlilik birliğinin kurulmasıdır. Fakat nişanlanma ile taraflar kendilerine yüklenen sorumlulukları yerine getirmedikleri takdirde dava açılabilmesi söz konusu değildir. Bu nedenle eksik bir yükümlülük mevcuttur.¹¹² Buna karşılık olarak yükümlülüğün

¹⁰³ 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, "Mevzuat Metin", (Erişim 28 Ekim 2022), TMK md. 119.

¹⁰⁴ TBK md. 22; Akıntürk, s. 23; ayrıca bk. Velidedeoğlu, s. 20; Öztan, s. 14; Dural vd., s. 13; Abik, s. 73.

¹⁰⁵ TMK md. 119; ayrıca bk. Akıntürk, s. 23; Öztan, s. 14.

¹⁰⁶ TMK md. 119; Dural vd., s. 13, Abik, s. 73.

¹⁰⁷ Akıntürk, s. 23; ayrıca bk. Velidedeoğlu, s. 20; Dural vd., s. 13.

¹⁰⁸ Feyzioğlu, s. 21; Dural vd., s. 13.

¹⁰⁹ Esat Arsebük, *Medeni Hukuk II*, Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi, 1940, s. 523; Öztan, s. 15; Dural vd., s. 13.

¹¹⁰ Tekinay, s. 8; Akıntürk, s. 24.

¹¹¹ Köprülü- Kaneti, s. 45; ayrıca bk. Kemal Oğuzman- Mustafa Dural, *Aile Hukuku*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998, s. 24; Öztan, s. 15; Abik, s. 73.

¹¹² Öztan, s. 15-16; Abik, s. 73.

yerine getirilmemesi durumunda tazminat istemi için sözleşme zemini de bulunmaktadır.¹¹³ Başka bir anlatımla, Borçlar Hukuku'na tabi sözleşmelerde borçlu olan kimse borcunu ödemek durumundadır. Borcunu ödemeyen kimse, borcunu ödemesi için zorlanacağı gibi borcunu ödemekten kaçınmasından dolayı ortaya çıkan zararları da ödemek durumunda kalacaktır.¹¹⁴ Halbuki söz konusu bu müeyyideler evlenmekten kaçınmak suretiyle vaadini yerine getirmeyen nişanlı için uygulanmaz. Fakat Medeni Kanun'da belirtilen şartlara uygun olması halinde tazminat uygulanabilir.¹¹⁵

Bu görüş de çeşitli nedenlerden dolayı eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu eleştirilerden en önemlisi nişanın bozulması durumunda tazminat yükümlülüğü sadece akde taraf olanların değil, akde taraf olmayan nişanlıların yakınlarına karşı da birtakım sorumlulukların yüklenmesidir. Bundan dolayı nişanlanmanın sözleşme olduğu görüşü eleştirilmekte¹¹⁶ bu hususun sözleşme ile uyuşmayacağı düşünülmektedir.¹¹⁷ Aynı zamanda diğer bazı bağımsız sözleşmelerde edanın yerine getirilmemesi durumunda hem müspet zararın hem de menfi zararın tazmin edilmesi söz konusu olabileceken nişanın bozulması durumunda yalnızca menfi zararların tazmini istenebilmektedir.¹¹⁸

Nişanlanmanın aile hukukuna özgü bir sözleşme olduğunu savunanlar, nişanlanmanın bir sözleşme olduğunu belirtmekle birlikte kendine özgü birtakım özellikleri de ihtiva ettiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede sözleşmeler hukukuyla ilgili hükümlerin nişanlanma için aynı şekilde uygulanması mümkün değildir. Örneğin nişanlanmanın geçerli olabilmesi için genel ehliyet şartı aranmamaktadır. Bu bağlamda tarafların nişanlanmanın gerektirdiği sorumlulukları anlayabilecek olgunluğa ve yeterliliğe sahip olmaları yeterli görülmüştür. Bu görüşü savunanlara göre nişanlanma sözleşmesi yasal temsilcinin icazetinin olmadığını açıklayınca kadar geçici olmak suretiyle geçerlidir.¹¹⁹

Doktrindeki bazı yazarlar nişanlanmanın hukukî mahiyetinin bağımsız bir sözleşme olduğunu savunurken bu sözleşmenin bağımsız bir Borçlar Hukuku sözleşmesinden ayrılan yönlerinin de bulunduğunu ifade etmektedirler.¹²⁰ Bu sebeple nişanlanmanın kendine özgü özellikler taşıyan bir aile hukuku sözleşmesi olduğu düşüncesinde birleştikleri söylenilebilir.¹²¹

1. 5. 1. 1. 2. Nişanlanmanın Hukukî İlişki Olduğu

Bu görüş taraftarlarına göre nişanlanmanın hukukî mahiyeti, sözleşme olarak kabul edilmemekte, nişanlanmayı sosyal hayatın bir yansıması olarak değerlendirilmekte olup taraflara eda

¹¹³ Hüseyin Hatemi, *Aile Hukuku*, 7. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019, s. 9; Abik, s. 73-74.

¹¹⁴ Dural vd., s. 14.

¹¹⁵ Feyzioğlu, s. 21; Akıntürk, s. 24.

¹¹⁶ Ferit H. Saymen- Halid K. Elbir, *Türk Medeni Hukuku*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1957, s. 41-42; Tekinay, s. 7.

¹¹⁷ Öztan, s. 16.

¹¹⁸ Öztan, s. 16; Abik, s. 74.

¹¹⁹ Öztan, s. 16; Abik, s. 74.

¹²⁰ Abik, s. 75.

¹²¹ Köprülü- Kaneti, s. 45; ayrıca bk. Feyzioğlu, s. 22; Oğuzman-Dural, s. 24; Abik, s. 75.

yükümlülüğü yüklediği, güven zemini üzerinde kurulduğunu ileri sürmektedirler. Yani, tarafların evlenmeye hazır olduklarına samimi olarak inanmaları esasına dayanmaktadır. Nişanlanmanın bozulması ise işte bu güvenin zedelenmesinden doğar. Nişanlanma gelecekte yapılacak olan evlenmeye yöneliktir ve hukukî mahiyetini, hukukî bir anlaşmaya dayanmasından değil, güvenden almaktadır. Bu görüş de farklı hususlarda eleştirilmiştir. Yöneltilen eleştirilerden birine göre evlenmek isteyen tarafların herhangi bir evlenme vaadinde bulunmamaları, nişanlanmanın ne zaman başladığını tespit etmenin güç olmasına sebep olacaktır. Bu durum daha sonra ortaya çıkabilecek muhtemel sorunların çözülmesi noktasında sıkıntılara yol açabilir. Öte yandan taraflar arasında evlenme vaadinin bulunmamasına karşın, çevrelere karşı nişanlıymış gibi bir izlenim uyandırmaları sonucunda taraflardan birinin nişanın varlığını iddia etmesi halinde haklı olup olmayacağı sorundur.¹²²

1. 5. 1. 1. 3. Nişanlanmanın Bir Karardan İbaret Olduğu

Nişanlanmanın hukukî mahiyetinin karar olduğunu ileri süren görüşe göre nişanlanmada taraflar, evlenme hususunda aynı amaca yönelik ve aynı doğrultuda irade beyanında bulunarak karar vermektedirler. Sözleşmelerde iradeler karşılıklı ve zıt yönde olmasına rağmen nişanlanmada aynı istikamettir.¹²³ Örneğin; bir satış akdinde satıcı, malı vermesine karşılık bir ücret alacağını beyan etmekte, alıcı ise bu malı almasına karşılık ücretini ödeyeceğini beyan etmektedir. Bu durumda iki farklı yönde olan irade beyanı neticesinde sözleşme tamamlanmaktadır. Bu durum tüm sözleşmelerde geçerlidir.¹²⁴ Nişanlanmada ise nişanlıların amacı evlenmeye yönelik olduğundan dolayı iradeleri aynı doğrultudadır.¹²⁵ Aynı yönde olan iradelerin birleşmesiyle nişanlanma gerçekleşmektedir. Bu gibi iradeler neticesinde meydana gelen hukukî muameleye sözleşme değil, karar denilmektedir.¹²⁶

Bu görüş de çeşitli yönlerden eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu eleştirinin temelinde ise iradelerin birbirlerine farklı veya aynı yönde olmaları baz alınarak karar ile sözleşmeleri ayrı olarak değerlendirmenin doğru olmayacağıdır.¹²⁷ Zira şirket kurmak amacıyla bir araya gelen kişilerin iradelerinin aynı yönde olması sonucunda anlaşarak sözleşme yapmaktadırlar. İradeleri aynı yönde olmasına rağmen ortada bir karar bulunmamaktadır.¹²⁸ Bununla birlikte esasen karar, aralarında karar alınmasını sağlayan bir ilişki bulunan topluluklarda söz konusudur ve kural olarak da oy çokluğu ile

¹²² Öztan, s. 17.

¹²³ Saymen-Elbir, s. 43; Dural vd., s. 13.

¹²⁴ Akıntürk, s. 28.

¹²⁵ Oğuzman- Dural, s. 23; ayrıca bk. Feyzioğlu, s. 23; Öztan, s. 17; Abik, s. 76.

¹²⁶ Saymen-Elbir, s. 43; Akıntürk, s. 28.

¹²⁷ Öztan, s. 17-18, Abik, s. 76

¹²⁸ Feyzioğlu, s. 23; Akıntürk, s. 25.

alınmaktadır. Halbuki nişanlanma da taraflar arasında bu tarz bir münasebet bulunmamakla birlikte evlilik kararını da oy çokluğu ile almamaktadırlar.¹²⁹

1. 5. 1. 2. Nişanlanmanın Şartları

Nişanlanmanın geçerli olabilmesi için birtakım şartlar bulunmaktadır. Bu kapsamda nişanlanacak tarafların ehliyet sahibi olmaları ve nişanlanacaklarına dair iradelerini beyan etmiş olmaları gerekir. Tarafların bu beyanında herhangi bir sakatlığın olmaması, şaka amaçlı ya da muvazaalı¹³⁰ bir şekilde yapılmamış olması nişanın geçerlilik kazanması için önem arz eder. Bunun yanında taraflar arasında nişanlanmayı imkânsız hale getirecek evlenme engelini de bulunmaması gerekli olan şartlar arasındadır. Söz konusu bu şartlar aşağıda ele alınacaktır.

1. 5. 1. 2. 1. Ehliyet

Nişanlanma ehliyeti farklı cinsten olan iki kişinin, yani kadın ve erkeğin nişanlanma sözleşmesi yapabilmek için gerekli yeterliliğe sahip olmasıdır.¹³¹ Bu husus kanunda açık bir şekilde düzenlenmemiş olsa da hem doktrinde hem de uygulamada kabul görmektedir.¹³² Zira tarafların evlenme vaa dinde bulunabilmeleri için temyiz kudretine sahip olmaları gerekmektedir. Nişanlanma esnasında tarafların temyiz kudretine sahip olması, kuracakları evliliğin amacını, görevlerini ve sorumluluğunu kavrayıp o doğrultuda hareket edebilmeleri için önem arz eder.¹³³ Nişanlanma yapıldığı anda tarafların temyiz kudreti bulunmalıdır.¹³⁴ Ayırt etme gücünü geçici bir süreyle kaybeden kişi, daha sonra bu güce sahip olup nişanlanmayı kabul ederse o andan itibaren nişanlanma geçerli olur. Temyiz kudreti olmamasına rağmen nişanlanmaları halinde söz konusu bu nişan hükümsüzdür.¹³⁵ Tarafların nişanlanmasının ardından herhangi birinin temyiz kudretini kaybetmesi durumunda ise nişanlanma kendiliğinden geçersiz hale gelecektir.¹³⁶

Fiil ehliyeti, hukukî işlem ehliyeti açısından gerçek kişiler, dört kategoriye ayrılarak incelenmektedir. Bunlar; Tam ehliyetliler, sınırlı ehliyetliler, tam ehliyetsizler ve sınırlı ehliyetsizler şeklindedir.¹³⁷ Bunlardan ilki, tam ehliyeti bulunan kişilerdir. Söz konusu kimseler temyiz gücüne sahip oldukları, bulûğa ulaştıkları ve bunun yanında kısıtlı da bulunmadıkları için her türden hukukî

¹²⁹ Akıntürk, s. 25; Dural vd., s. 13.

¹³⁰ Tarafların karşılıklı anlaşarak yaptıkları işleme denir. Erdoğan, s. 405.

¹³¹ Akıntürk, s. 27.

¹³² Abik, s. 78.

¹³³ Öztan, s. 20-21.

¹³⁴ Berki, *Medeni Hukuk*, s. 113; Ahmet M. Kılıçoğlu, *Aile Hukuku*, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2017, s. 12.

¹³⁵ Saymen-Elbir, s. 45; Dural vd., s. 18.

¹³⁶ Öztan, s. 21; Abik, s. 78.

¹³⁷ Kemaleddin Birsan, *Medeni Hukuk Dersleri*, İstanbul: Tahsin Onuk Matbaası, 1954, s. 225; Saymen-Elbir, s. 45; Velidedeoğlu, s. 21; Akıntürk, s. 27.

işlemleri kendileri yapabilmektedir¹³⁸ ve dolayısıyla nişanlanmak için de ehil durumdadırlar. Herhangi bir icazet almaksızın nişanlanabilmeleri mümkündür.¹³⁹

İkincisi, sınırlı ehliyetliler, kendilerine yasal danışman atanan kişileri içermektedir¹⁴⁰ ve nişanlanmak için tam ehliyetli kimseler gibi hareket ederler. Yasal danışmanlarından icazet almaksızın serbest bir şekilde nişanlanabilirler.¹⁴¹ Zira Türk Medeni Kanunu'nun 429. maddesinde sınırlı ehliyetlilerin yasal danışmanlarından izin almalarını gerektiren işlemler açıklanmıştır. Bu işlemler arasında ise nişanlanmadan söz edilmemektedir.¹⁴²

Üçüncüsü, tam ehliyetsizler, temyiz kuvvetinden mahrum olan kimselerdir. Bu kimselerin tek başına yapacağı her türlü hukukî işlem geçersizdir.¹⁴³ Bu kapsamda tam ehliyetsiz kimselerin nişanlanma ehliyeti de bulunmadığından dolayı¹⁴⁴ nişanlanma sözleşmesi yapmalarının herhangi bir hukukî sonucu yoktur, yani hükümsüzdür. Bu kimseler nişanlanma sözleşmesini kendi iradeleriyle yapamadıkları gibi bu işlemi onların adına yasal danışmanları da yapamayacaktır.¹⁴⁵

Dördüncü grup olan sınırlı ehliyetsizler ise temyiz kudreti olan küçükler ile temyiz kudreti olan kısıtlı kimseleri kapsamaktadır. Bu kimselerin yaptıkları nişanlanma sözleşmesinin geçerlilik kazanabilmesi için yasal temsilcilerinin de nişanlanmaya rıza göstermesi gerekmektedir.¹⁴⁶ Yasal temsilcileri rıza göstermediği müddetçe bu sözleşme sınırlı ehliyetsiz olan kimseleri bağlamayacaktır.¹⁴⁷ Yasal temsilci, sınırlı ehliyetsiz kimselerin anne ve babaları ya da vasileri, bazı durumlarda ise kendilerine kayyım atanan kişilerdir ve sınırlı ehliyetsizlere bu kimseler tarafından icazet verilir. Ancak anne ve baba temsil yetkisini birlikte kullanmak durumundadır. Sadece babanın rıza göstermesi yeterli görülmemektedir.¹⁴⁸ Yasal temsilcinin rıza beyanında bulunması açık bir şekilde olabileceği gibi kapalı olarak da ifade edilebilir.¹⁴⁹ Aynı zamanda veli veyahut da vasi icazet verirken nişanlanmayı belirli bir koşula bağlayabilir.¹⁵⁰ Örneğin; evliliğin bir yıl sonra yapılmasını şart olarak sunabilirler.¹⁵¹ Vasinin haklı bir sebep olmaksızın nişanlanmaya icazet vermekten kaçınması durumunda ise vesayet altında bulunan kişi, vasiyi vesayet makamına şikâyet edebilmektedir.¹⁵²

¹³⁸ Akıntürk, s. 27.

¹³⁹ Köprülü- Kaneti, s. 48; ayrıca bk. Feyzioğlu, s. 29; Velidedeoğlu, s. 21; Zevkliler, s. 725.

¹⁴⁰ Öztan, s. 21.

¹⁴¹ Köprülü- Kaneti, s. 48; Feyzioğlu, s. 29.

¹⁴² Akıntürk, s. 27; Öztan, s. 21; Zevkliler, s. 726.

¹⁴³ Tekinay, s. 16; Öztan, s. 22; Hatemi, s. 11.

¹⁴⁴ Velidedeoğlu, s. 21; Zevkliler, s. 725.

¹⁴⁵ Feyzioğlu, s. 30; Akıntürk, s. 30.

¹⁴⁶ Arsebük, s. 523; Birsan, s. 225; Velidedeoğlu, s. 21.

¹⁴⁷ TMK md. 118; Tekinay, s. 14-15; Akıntürk, s. 27-28; Zevkliler, s. 726; Öztan, s. 23; Kılıçoğlu, s. 12.

¹⁴⁸ Akıntürk, s. 29; Öztan, s. 23; Abik, s. 80.

¹⁴⁹ Birsan, s. 223; Saymen-Elbir, s. 44; Akıntürk, s. 28.

¹⁵⁰ Arsebük, s. 526; Feyzioğlu, s. 35.

¹⁵¹ Dural vd., s. 19; Öztan, s. 24; Abik, s. 80.

¹⁵² Akıntürk, s. 29; Feyzioğlu, s. 32; Velidedeoğlu, s. 23; Oğuzman- Dural, s. 29; Kılıçoğlu, s. 13.

Sınırlı ehliyetsiz bir kişiyle tam ehliyetli olan bir kişi nişanlanırsa gerek kişisel bakımdan olsun gerekse malî sonuçlar bakımından olsun nişanlanma sözleşme ile bağlı durumdadır ve sorumluluk altına girmiştir. Ancak sınırlı ehliyetsiz kimsenin velisi veya vasisi henüz bu nişanlanmaya icazet vermemişse rızasını açıklayana kadar yükümlülükler açısından sınırlı ehliyetsiz için nişanlanma işlemi askıda iken tam ehliyetli veya sınırlı ehliyetli olan bir kişi için ise nişanlanma bağlayıcıdır.¹⁵³ Sınırlı ehliyetsiz kişi, kendisini tam ehliyetliymiş gibi gösterip nişanlısını yanıltırsa bu durumun hukukî sonuçlarından da sorumlu olacaktır. Zira burada haksız fiil işlenmiş olur ve nişanın bozulmasından dolayı meydana gelen zararları tazmin etmekle karşı karşıya kalır. Kendisine maddi ve manevi tazminat davalarının açılması dahi mümkündür.¹⁵⁴

Tam ehliyetli nişanlı, nişanlandığı kişinin sınırlı ehliyetsiz olduğunu ister başlangıçta bilsin ister sonradan öğrenmiş olsun yasal temsilcinin icazet vermesini uzun süre beklemek durumunda değildir. Tam ehliyetli, sınırlı ehliyetsiz kişinin yasal temsilcisine nişanlanmalarına onay verip veremeyeceğini makul bir süre içinde bildirmesini isteyebilir.¹⁵⁵ Bu icazetin verilmemesi veyahut da ne zaman icazet verileceğinin bildirilmemesi durumunda tam ehliyetli taraf, nişanı bozma hakkına sahip olur ve karşı taraf ondan tazminat talebinde bulunamaz.¹⁵⁶ Küçük olan kişinin bu icazetin istenildiği dönemde bulûğ çağına ulaşması durumunda ise artık yasal temsilcisinin rızasını almaya gerek kalmayacaktır.¹⁵⁷

1. 5. 1. 2. 2. İrade Beyanı

Nişanlanmanın hukukî mahiyeti bir sözleşme olarak kabul edildiğinden dolayı nişanlanacak olan tarafların irade beyanlarını karşılıklı olarak¹⁵⁸ ve birbirine uygun şekilde ifade etmeleri gerekmektedir. Tarafların açıklayacakları iradenin konusu ise gelecekte birbirleriyle evlenmeyi vadetmeleridir.¹⁵⁹ Söz konusu evlenme vaadi, emredici hukuk kurallarına, ahlâka ve adaba uygun olmalıdır.¹⁶⁰ Taraflar, nişanlanma iradelerini açık olarak açıklayabileceği gibi örtülü bir şekilde de açıklayabilir.¹⁶¹ Aynı zamanda evlenme vadinin bizzat nişanlanacak kimseler yapmalıdır. Temsil veya aracı vasıtasıyla yapılan nişanlanma geçerli değildir.¹⁶² Buna karşılık İslam hukukunda temsil ve vekâlet kabul edilmektedir.¹⁶³

¹⁵³ Tekinay, s. 13; Akıntürk, s. 28; Öztan, s. 24.

¹⁵⁴ Velidedeoğlu, s. 22; Akıntürk, s. 28.

¹⁵⁵ Zevkliler, s. 726.

¹⁵⁶ Öztan, s. 25; Hatemi, s. 12; Abik, s. 81

¹⁵⁷ Tekinay s. 15; Öztan, s. 25; Dural vd., s. 19.

¹⁵⁸ Feyzioğlu, s. 27; Tekinay, s. 10; Öztan, s. 25.

¹⁵⁹ Akıntürk, s. 30.

¹⁶⁰ Öztan, s. 25-26; Oğuzman- Dural, s. 29.

¹⁶¹ Akıntürk, s. 30; ayrıca bk. Velidedeoğlu, s. 23; Tekinay, s. 11; Zevkliler, s. 729; Kılıçoğlu, s. 15.

¹⁶² Saymen- Elbir, s. 49; Velidedeoğlu, s. 23; Dural vd., s. 16.

¹⁶³ Serahsî, *el- Meksûr*, 5/21-22; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/330.

Nişanlanma sözleşmesinin meydana gelebilmesi için nişanlanacak tarafların iç iradeleri ile beyanlarının birbirine uygun olması gerekmektedir.¹⁶⁴ Yani bu husus, tarafların kalben hissettikleri ile dille ikrar ettiklerinin birbiriyle uyumlu olması anlamına gelmektedir. Kişinin iç iradesi ile açıkladığı iradenin birbiriyle uyumlu olmaması durumunda zihni kayıt, latife beyanı ve muvazaa gibi hususların ortaya çıkmasına sebep olabilir.¹⁶⁵ Bu gibi durumlarda taraflardan biri aslında nişanlanmayı istememesine rağmen zihni bir kayıtle evlenme vaadinde bulunmuş ise bu durum irade beyanının geçerliliğini etkilemez. Ancak bu zihni kaydın karşı tarafça bilinmesi halinde nişanlanma geçerli olmayacaktır.¹⁶⁶

Taraflardan birinin şaka amaçlı olarak yaptığı evlenme vaadinden diğer taraf haberdarsa nişanlanma gerçekleşmez. Ancak karşı taraf kendisine yapılan şakayı ciddiye alırsa, şaka amaçlı vaadde bulunan tarafın bu vaadi ciddi beyan gibi değerlendirilir ve nişanlanma gerçekleşmiş olur. Buna karşılık şaka ile beyanda bulunan taraf, yaptığı şakanın karşı tarafça anlaşıldığını zannettiğini söyleyerek hata yaptığını öne sürebilir. Bu durumda ise karşı taraf, nişanın haksız bir şekilde bozulmasından dolayı tazminat isteme hakkına sahip olur.¹⁶⁷ Diğer yandan muvazaalı bir şekilde gerçekleştirilen nişanlanma ise hükümsüzdür. Zira bu durumda taraflar aslında nişanlanmamış olmalarına rağmen yalnızca üçüncü kişilere nişanlandıklarını açıklamakla nişanlanmış gibi görünmek istemektedirler.¹⁶⁸

Nişanlanma arzusunda olan kişilerin irade beyanlarında bir bozukluğun olması durumunda gerçekleştirilen nişanlanma sakatlık teşkil eden bir işlemdir. İrade sakatlığı durumları ise kanunda hata, korkutma ve aldatma şeklinde belirlenmiştir.¹⁶⁹ Medeni Kanun, irade bozukluğu olan durumların sonuçlarını evlenme açısından ayrı ayrı ele almıştır. Ancak nişanlanma bakımından aynı hükümleri getirmemiştir.¹⁷⁰ Doktrinde ekseriyetle kabul edilen görüşe göre, nişanlanmadaki irade bozukluğu durumları ne Türk Medeni Kanunu'nda evlenmedeki irade bozukluğuna dair hükümlere ne de Borçlar Kanunu'nda belirtilen genel hükümlere tabidir.¹⁷¹ Bu tür durumlarda sonucun ne şekilde olacağı, nişanlanmanın kendine has olan özelliklerinden hareketle belirlenmelidir. O halde irade beyanındaki hata, aldatma veyahut da korkutma gibi irade bozukluğu durumları nişanın bozulması için haklı bir sebep teşkil etmelidir.¹⁷² Şayet yanılan taraf, kendi kusuru neticesinde

¹⁶⁴ Feyzioğlu, s. 27; Akıntürk, s. 35.

¹⁶⁵ Saymen-Elbir, s. 48; Öztan, s. 26.

¹⁶⁶ Feyzioğlu, s. 27; Dural vd., s. 21; Öztan, s. 26.

¹⁶⁷ Dural vd., s. 21; Öztan, s. 26.

¹⁶⁸ Mesela, yalnızca nişanlıya tanıklık etmekten kaçınma imkânı sağlayan hükümden yararlanmak amacıyla bir nişanlanma varmış gibi gösterilebilir. Feyzioğlu, s. 27-28; Dural vd., s. 21; Öztan, s. 26.

¹⁶⁹ Zevkliler, s. 728-729; Abik, s. 83.

¹⁷⁰ Akıntürk, s. 35.

¹⁷¹ Akıntürk, s. 35; Oğuzman-Dural, s. 31.

¹⁷² Feyzioğlu, s. 28; ayrıca bk. Saymen-Elbir, s. 49; Tekinay, s. 20; Akıntürk, s. 35; Dural vd., s. 22.

yanılmış olmasına rağmen nişanı bozmuşsa bunun neticeleri de Türk Medeni Kanunu'nun 120. maddesine göre belirlenecektir.¹⁷³

1. 5. 1. 2. 3. Nişanlanma Engelleri

Nişanlanmanın geçerlilik kazanabilmesi için taraflar arasında nişanlanmayı engelleyecek bir durumun söz konusu olmaması gerekmektedir. Ancak Türk Medeni Kanunu'nda hangi hallerin evlenme engeli teşkil ettiği açıklanmış olmasına karşılık nişanlanma engellerine yer verilmemiştir.¹⁷⁴ Buna rağmen, evlenmenin gerçekleşebilmesi için engel teşkil eden durumlar nişanlanmayı da geçersiz kılacağı kabul edilmektedir. Zira taraflar nişanlanarak evlenmeye yönelik bir adım atmışlardır. Buna göre evlenmenin gerçekleşmesi mümkün değilse şüphesiz nişanlanma da geçerli olmayacaktır.¹⁷⁵ Bunun yanında Türk Medeni Kanunu'nun 5. maddesi gereğince Borçlar Kanunu'nun 18, 19 ve 20. maddelerinde yer alan hükümler kıyas olarak nişanlanmaya da uygulanmaktadır.¹⁷⁶ Bu kapsamda evlenme engelleri dışında Borçlar Kanunu'nun 19 ve 20. maddelerinde belirlenen engeller nişanlanmada da geçerlidir. Buna göre nişanlanmanın yasaya, ahlâkî ilkelere, kişilik haklarına uygun olarak yapılmaması, kamu düzenine uygun olmaması,¹⁷⁷ muvazaalı bir şekilde ve imkânsız olan (mesela, tarafların aynı cinsiyette olması) nişanlanmaların tümü mutlak butlanla geçersiz olacaktır.¹⁷⁸

Mutlak olan evlenme engelleri Türk Medeni Kanunu'nun 125, 129, 130, 133 ve 145. maddelerinde yer alan hükümlere göre düzenlenmiştir. Bu kapsamda yasaklık arz eden hısımlık bağının bulunması, temyiz kudretinden sürekli mahrum olmak, kişinin hali hazırda evli olması ve evlenmeye imkân vermeyen akıl hastalığının olması gibi hallerde evlenmenin gerçekleşmesi mümkün değildir. Bu bağlamda tarafların nişanlanması da geçersiz olacaktır.¹⁷⁹

Geçici olan evlenme engelleri ise genel ahlâk kurallarına ve adaba aykırı olmaması şartıyla¹⁸⁰ tarafların nişanlanmasına engel teşkil etmez.¹⁸¹ Söz konusu bu engeller evliliğin sıhhatine zarar vermemektedir. Mesela, kadının iddet beklemesi geçici evlenme engellerindendir. Türk Medeni Kanunu 132. maddeye göre evliliği bitmiş olan kadının başka bir evlilik yapması için evliliğinin sona ermesinden itibaren üç yüz gün iddet süresini beklemesi gerekmektedir. Kadının hamile olması durumunda ise bu süreç doğum yapmasıyla sona erer. Boşanan tarafların yeniden evlenmek

¹⁷³ Dural vd., s. 22.

¹⁷⁴ Saymen-Elbir, s. 49-50; Zevkliler, s. 727.

¹⁷⁵ Akıntürk, s. 33; ayrıca bk. Arsebük, s. 526; Öztan, s. 30; Zevkliler, s. 727.

¹⁷⁶ Abik, s. 88.

¹⁷⁷ Akıntürk, s. 33.

¹⁷⁸ Zevkliler, s. 728.

¹⁷⁹ Dural vd., s. 20; ayrıca bk. Saymen-Elbir, s. 50; Feyzioğlu, s. 32-33; Kılıçoğlu, s. 14.

¹⁸⁰ Köprülü- Kaneti, s. 50.

¹⁸¹ Feyzioğlu, s. 34; Akıntürk, s. 34.

istemeleri durumunda ise mahkeme beklenilmesi gereken süreyi kaldırabilir. Kadının üç yüz günlük bu iddet süresi içerisinde yapacağı nişan ise geçerli olacaktır.¹⁸²

1. 5. 1. 2. 3. 1. Tarafların Evlenmelerine Engel Olan Bağın Bulunması

Kanunda evlenmeyi imkânsız hale getirecek hısımlık bağları açıklanmıştır. Buna göre kişinin üst ve alt soyunda yer alanlar, kardeşleri, hala, amca, dayı, teyze ile yeğenleri arasında evlenme engeli bulunmaktadır.¹⁸³ Bir diğeri ise kayın hısımlığı sonucunda meydana gelen evlenme engelidir. Bu engel eşlerden biriyle diğerrinin üst veya altsoyunda yer alan kişiler arasındadır. Son olarak ise evlatlık alan kişi ile evlatlığı arasında veya bu kişilerden biriyle diğerrinin altsoyunda bulunan ve eşi arasındaki engeldir.¹⁸⁴ Bu engel İslam hukukundan farklı olarak Türk Medeni Hukuku'nda evlenme engelleri arasında yer almaktadır. Zira İslam hukukunda evlatlık müessesesi bulunmadığından dolayı evlat edinilen kişiler arasında kan bağı oluşmamaktadır. Bu bağlamda taraflar arasında nişanlanma engeli de bulunmamaktadır.¹⁸⁵ Türk Medeni Kanunu'nda sayılan ve evlenmenin yasak olduğu bu hısımlar arasında nişanlanmak da dolayısıyla yasak olacaktır.

1. 5. 1. 2. 3. 2. Temyiz Kuvvetinden Sürekli Bir Şekilde Mahrum Olmak

Kanunda, evlenebilmek için tarafların mümeyyiz olması şartı aranmaktadır. Buna göre temyiz kudretinden mahrum olan kişilerin evlenmesi mümkün görülmemektedir.¹⁸⁶ Temyiz kudretinden mahrum olan bu kişiler ise Medeni Kanunu'n 13. maddesinde açıklanmıştır. Söz konusu madde; yaşının küçük olması hasebiyle veya akıl sağlığı yerinde olmaması, aklında bir eksiklik bulunması, sarhoşluk ya da benzeri birtakım sebeplerle akla uygun bir şekilde davranmayan kimseleri kapsamaktadır. Söz konusu bu kişilerin kendi başlarına hukukî bir işlem yapması mümkün olmayacağından dolayı bu durum nişanlanmalarına da engel olacaktır.¹⁸⁷

¹⁸² TMK md. 132; Arsebük, s. 619; Akıntürk, s. 34.

¹⁸³ TMK md. 129; Cahit Oğuzoğlu, *Medeni Hukuk*, 2. Baskı, Ankara: Güney Matbaacılık, 1949, s. 265; Yavuz, s. 49.

¹⁸⁴ TMK md. 129; Akıntürk, s. 33; Hatemi, s. 52.

¹⁸⁵ Cessâs, 5/231; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el- Kurtubî, *el- Câmî' li- Ahkâmî'l Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdi'l- Muhsin et- Türkî, Beyrut- Lübnan: Müessesetü'r- Risale, 1427/2006, 17/160-162; Hamza Aktan, "Evlat Edinme", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 1, İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006, s. 512; Nurettin Turgay, "Ku'rân-ı Kerim'e Göre Evlat Edinme Meselesi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, 7(2), 2005, s. 89; Halil İbrahim Acar, "İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (7), 2006, s. 103; Nuri Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016, s. 85.

¹⁸⁶ TMK md. 125; ayrıca bk. Arsebük, s. 601; Saymen-Elbir, s. 99; Berki, *Medeni Hukuk*, s. 113; Zevkliler, s. 728.

¹⁸⁷ Öztan, s. 30.

1. 5. 1. 2. 3. 3. Tarafların Evli Olması

Yeni bir evlilik yapmak isteyen kimse, önceki evliliğinin son bulduğunu ispat etmekle yükümlüdür.¹⁸⁸ Şayet evlenmek isteyen kişilerden biri veya her ikisinin mevcut bir evliliği varsa evlenmeleri mümkün değildir. Evli olduğu halde başkasıyla nişanlanan kişi evli olduğunu söylememişse, bu durumun dürüstlük kurallarına aykırı olmasından dolayı (BK md. 20)¹⁸⁹ yapılan nişanlanma geçersizdir.¹⁹⁰ Buna karşılık iyi niyet besleyerek nişanlanan diğer taraf, nişanın geçersiz olmasından dolayı meydana gelecek zararların tazminini de talep edebilecektir.¹⁹¹

1. 5. 1. 2. 3. 4. Tarafların Akıl Sağlığının Bulunmaması

Akıl sağlığında sorun olan kişilerin, evlenmelerinde tıbbi bir mahzur oluşturmayacak herhangi bir engelin olmadığını resmi bir sağlık kurulu raporuyla belgelendirmeleri gerekmektedir. Aksi takdirde evlenebilmeleri mümkün değildir.¹⁹² Medeni Kanunu'n 145. maddesine göre bu şekilde bir evlilik gerçekleştiren kimselerin evliliği batıldır. Pek tabii söz konusu bu durum kişilerin nişanlanmalarına da engel olacaktır.

1. 5. 1. 3. Nişanlanmanın Sonuçları

Nişanlanma ile taraflar arasında hukukî bir ilişki olarak kurulan nişanlılık, yalnızca ahlâkî, manevi önemi bulunan toplumsal bir olay değildir. Nitekim nişanlanma, taraflar arasında hukukî sonuçları da beraberinde getirir. Nişanlılığın bu hukukî yanı, taraflara birtakım haklar ve sorumluluklar yüklemektedir ki¹⁹³ bunlara aşağıda temas edilecektir.

1. 5. 1. 3. 1. Sadakat Gösterme Yükümlülüğü

Nişanlanma sonucunda taraflar arasında nişanlılık olarak isimlendirilen hukukî bir bağ kurulur.¹⁹⁴ Nişanlılık bağı ile taraflara evlenmeyi mümkün kılacak iyi niyetle hareket etmek sorumluluğu yüklenir.¹⁹⁵ Bu sorumluluk Türk Medeni Kanunu'nda evlenme için düzenlendiği halde bu hususta nişanlanma ile ilgili bir yazılı hüküm bulunmamaktadır. Ancak dürüstlük kurallarından hareketle ve evlilikteki kurala kıyasla nişanlı tarafların birbirine sadakatle yükümlü olduklarını kabul

¹⁸⁸ TMK md. 130, 145; Hatemi, s. 49.

¹⁸⁹ Abik, s. 88.

¹⁹⁰ Arsebük, s. 612; Saymen-Elbir, s. 51; Kılıçoğlu, s. 46-47.

¹⁹¹ Velidedeoğlu, s. 24.

¹⁹² TMK md. 133; Feyzioğlu, s. 32.

¹⁹³ Velidedeoğlu, s. 24, Zevkliler, s. 729.

¹⁹⁴ Akıntürk, s. 37.

¹⁹⁵ Köprülü- Kaneti, s. 51; Feyzioğlu, s. 40; Velidedeoğlu, s. 25.

etmek gerekir.¹⁹⁶ Aynı sonuca ahlâkî ilkelerden¹⁹⁷ ya da ülkemizdeki örf ve âdetlere dayanmak suretiyle de vanlabilir.¹⁹⁸

Birbirlerine evlenme vaadinde bulunmuş kişilerin, evlenme taleplerini olumsuz bir şekilde zedeleyebilecek davranışlardan uzak durmaları gerekir. Bu kapsamda üçüncü şahıslarla şüphe doğuracak hareketlerde bulunmak sadakat sorumluluğunun ihlal edilmesi anlamına gelebilir.¹⁹⁹ Bu sebeple evlenmek için yola çıkmış nişanlıların gereksiz davranışlardan sakınmaları ve evlenmelerine mani oluşturmayacak şekilde dürüstlük kurallarına uyarak hareket etmeleri gerekmektedir.²⁰⁰ Aksi takdirde nişanlılardan birinin sadakat dışı hareketleri, karşı tarafın nişanı bozmasında haklı bir neden teşkil eder.²⁰¹ Sadakat ihlaliyle nişanın bozulması neticesinde, nişanı bozan tarafın, nişanın bozulmasına sebep olan nişanlıdan tazminat isteme hakkı ortaya çıkar.²⁰²

Eski Türklerin ahlâkî değerlerine bakıldığında da eşler arasında sadakat hususuna son derece önem verildiği görülmektedir. Nitekim Oğuz kağan destanından hareketle eski Türklerde birbirine sadakat göstermeyen eşlerin ölümüne kadar varan şiddetli cezalarla cezalandırıldıkları bilinmektedir.²⁰³ İslam hukuk literatüründe nişanlanan kimselerin birbirlerine karşı sadakat yükümlülüğünün olduğu konusunda bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak İslamiyet'in genel hükümlerine, nişanlılık konusundaki uygulamalar ve bununla ilgili toplumumuzda var olan örf-âdetlerimizden hareketle nişanlıların birbirlerine sadakatli olmaları gerektiği söylenebilir.²⁰⁴

1. 5. 1. 3. 2. Karşılıklı Yardımlaşma ve Dayanışma Yükümlülüğü

Türk Medeni Kanunu'nda bu husus bir hükme bağlanmamıştır.²⁰⁵ Ancak öğretilde nişanlıların birbirlerine yardım etmek ve desteklemekle yükümlü oldukları kabul edilmektedir. Söz konusu yükümlülüğün kapsamı ve varlığı ise dürüstlük kuralları çerçevesinde belirlenmektedir.²⁰⁶ Bu bağlamda nişanlıların ağır bir hastalık geçirmeleri, psikolojik bunalım yaşamaları, müşkil durumda olmaları gibi hallerde birbirlerine destek olmaları, bu kötü durumları atlatma hususunda birbirlerine yardımcı olma sorumluluğu bulunmaktadır.²⁰⁷

¹⁹⁶ Zevkliler, s. 729; Hatemi, s. 17.

¹⁹⁷ Akıntürk s. 37.

¹⁹⁸ Oğuzman-Dural, s. 35.

¹⁹⁹ Saymen-Elbir, s. 52; Öztan, s. 34; Dural vd., s. 25.

²⁰⁰ Akıntürk s. 37; Yavuz, s. 53; Zevkliler, s. 729.

²⁰¹ Zevkliler, s. 730.

²⁰² TMK md. 120; Dural vd., s. 25.

²⁰³ Aarsal, s. 337.

²⁰⁴ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 103.

²⁰⁵ Öztan, s. 34.

²⁰⁶ Abik, s. 95.

²⁰⁷ Zevkliler, s. 731.

1. 5. 1. 3. 3. Nişanlıların Evlenme Yükümlülüğünün Bulunmaması

Nişanlanmanın bir evlenme vaadinden ibaret olmasından dolayı nişanlıların temel amacı evlenmektir. Doğal bir süreç içerisinde nişanlanma evlenme ile sonuçlanmaktadır. Bu sebeple nişanlanma esnasında birbirine evlenmeyi vadeden tarafların bu sözlerinde durmaları ve nişanlılık döneminden sonra evlenmeleri beklenir.²⁰⁸ Taraflardan birinin evlenmekten kaçınması halinde Türk Medeni Kanunu'nda evlenmekten kaçınan taraf için evlenmeye zorlanamayacağı açık bir şekilde belirtilmiştir.²⁰⁹ Ancak kanundaki bu hüküm, nişandan kaçınan kişi için hukukî anlamda hiçbir sorumluluğun olmadığı anlamına gelmemelidir.²¹⁰ Nitekim taraflardan biri karşı tarafın gerekli zamanda evlenme yükümlülüğünü yerine getiremeyeceğini anladığı takdirde, nişanı bozmak için haklı bir sebep elde eder. Haklı bir sebeple nişanı bozan kimse ise, kusuru bulunan diğer nişanlıdan tazminat isteme hakkına sahip olacaktır.²¹¹ Dolayısıyla nişanlanan kimselerin evlenmeye zorlanmaması, nişanlıların istedikleri zaman nişandan dönebileceği ve bunun da hiçbir yaptırım olmayacağı şeklinde anlaşılması doğru olmaz.²¹²

Nişanlıların aralarında evlenme yükümlülüğünün yerine getirilmemesi halinde tazminat verileceği hususunda yaptıkları anlaşma geçersiz olacaktır. Dolayısıyla evlenmekten kaçınan nişanlı için cayma tazminatı veya cezaî şart hususunda dava açılması söz konusu değildir. Ancak böyle bir anlaşma neticesinde tazminat verilmişse, tazminat ödeyen nişanlı ödediği miktarı artık geri isteyemeyecektir.²¹³ Söz konusu hüküm sayesinde özgür bir irade ile gerçekleşmesi gereken evliliğin, zorla ve baskı neticesinde gerçekleşmesinin ve özgürlüğün zedelenmesinin önüne geçilmiştir.²¹⁴

1. 5. 1. 3. 4. Nişanlanmanın Taraflara Sağladığı Haklar

Türk Medeni Kanunu'nda nişanlanma ile birlikte tarafların lehine birtakım haklar doğmaktadır. Söz konusu bu haklar; tanıklıktan kaçınılması²¹⁵, nişanlısıyla ilgili herhangi bir davada hâkimlik yapmaktan kaçınılması²¹⁶, haksız fiilin failinden maddi veya manevi tazminat istenmesi²¹⁷, mal rejimi sözleşmesi yapma²¹⁸ şeklinde yer almaktadır.

²⁰⁸ Zevkliler, s. 730; ayrıca bk. Köprülü- Kaneti, s. 50; Akıntürk, s. 36; Dural vd., s. 24.

²⁰⁹ TMK md. 119; ayrıca bk. Tekinay s. 22; Dural vd., s. 24.

²¹⁰ Akıntürk, s. 37.

²¹¹ Akıntürk, s. 37; Dural vd., s. 24.

²¹² Saymen-Elbir, s. 52; Tekinay, s. 22.

²¹³ TMK md. 119; Akıntürk, s. 37; ayrıca bk. Arsebük, s. 527; Yavuz, s. 52; Hatemi, s. 18.

²¹⁴ Öztan, s. 32; Abik, s. 91.

²¹⁵ Nişanlılardan biri için açılan ceza davalarında, diğer nişanlı dilerse bu davada tanıklık etmeyebilir. Feyzioğlu, s. 41; Akıntürk s. 38.

²¹⁶ Hâkim, nişanlısının açtığı bir dava ya bakmaktan kaçınabilir, bunun yanında karşı tarafta nişanlı olan hâkimi reddedebilir. Ayrıca bk. Tekinay, s. 24; Akıntürk, s. 38; Öztan, s. 35.

²¹⁷ Şayet erkek nişanlı öldürülürse, geride kalan kadın nişanlısının haksız bir fiille öldüren kişiden maddi veya manevi tazminat isteme hakkına sahiptir. Ayrıca bk. Tekinay, s. 24; Akıntürk, s. 38; Öztan, s. 35.

²¹⁸ Nişanlı kimseler evlenmeden önce seçimlik olan mal rejimlerinden herhangi birini tercih etmeleri mümkündür. Örneğin; paylaşımlı mal ayrılığı veyahut da mal ortaklığının kabul edilmesine yönelik mal

1. 5. 2. İslam Hukuku'nda

1. 5. 2. 1. Kur'an ve Sünnet'te Nişanlanma

Kur'an, toplumun temel taşı konumunda olan aileyle ilgili hükümlerinde öncelikli olarak insanların ahlâkî değerlere sahip olmalarını ve aile kurumunun da ahlâk sahibi fertlerden oluşan sağlam bir zemin üzerinde kurulmasını amaçlamıştır. Öyle ki Kur'an'da namaz, hac, oruç gibi ibadetler ayrıntılı bir şekilde yer almazken aile kurumuyla ilgili olan nikâh, evlenme engelleri, mehir, eşler arasındaki çeşitli hususlar, boşanma gibi konular ayrıntılı olarak anlatılmıştır.²¹⁹

Nişanlanmayla ilgili ayetlere ise Kur'an'da dolaylı olarak rastlanmaktadır. Nişanlanmayla ilişkili olarak kullanılan ve talip olmak manasına gelen “*Hutbe*” kelimesinin Kur'an'da kullanıldığını daha önce zikretmiştik. Söz konusu ayette vefat iddeti bekleyen kadınlara dolaylı olarak evlenme teklifinde bulunulmasında bir mahzur görülmeyeceği belirtilmektedir.²²⁰ Bu kapsamda nikâh akdinin mukaddimesinde bir evlenme teklifinin vuku bulduğu ve muhtemelen nikâha kadar belirli bir süre geçtiği söylenebilir ki bu dönem evlilikten önceki nişanlanma süreci olarak nitelendirdiğimiz dönemdir.

Yine konuyla ilgili olarak göstereceğimiz diğer bir örnek ise Hz. Musa'yla Hz. Şuayb'ın kızının evlenmeleri ile ilgili ayetlerdir ki sözü geçen ayetlerde evlilikten önceki süreçle ilgili olarak; “... *Şu iki kızından birisini sana nikâhlamak istiyorum*” denmektedir.²²¹ Söz konusu ayete dair ahkâm tefsirlerinde çeşitli tartışmalar aktarılmaktadır.²²² Konumuzla ilgili olarak ise bu teklifin bir akit olmasından ziyade akdin mukaddimesi niteliğinde olduğu kaydedilir. Bu minvalde evlilik teklifinin yapılmasıyla başlayan ve nikâhın yapılmasına kadar devam eden bir sürecin olduğu söylenebilir.

Nişanlanma dönemi olarak isimlendirdiğimiz bu süreçle ilgili olarak hadislerde de evlenilecek kişilerde aranacak özelliklerden, evlenmeye karar veren tarafların birbirleriyle görüşmelerine, evliliğin ilanına, evlenen taraflara hayır dua bulunulmasına kadar pek çok husus aktarılmaktadır. Hz. Peygamber'in evliliklerine bakıldığında düğünden önceki sürecin çoğunlukla kısa sürdüğü, bazı evliliklerinde ise nadiren uzun sürdüğü görülür. Bilindiği üzere Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'yle evlenmesi, Hz. Hatice'nin yakın arkadaşı olan Nefise vasıtasıyla başlamaktadır. Hz. Peygamber'in amcalarının bu teklifi onaylamalarıyla birlikte muhtemelen kısa bir zaman dilimi içerisinde evlilik

rejimi sözleşmesi yapma haklarına sahiptirler. TMK md. 203 ve md. 205; ayrıca bk. Akıntürk, s. 39; Öztan, s. 36.

²¹⁹ İlgili bazı ayetler için bk. el-Bakara, 2/221, 230, 232, 235, 237; en-Nisâ 4/3, 6, 22, 25, 127; Nûr 24/ 3, 32, 33; el-Ahzâb 33/ 49, 53; et-Tahrîm 66/10; Bu konuda ayrıca bk. Ahmet Güneş, “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”, *Dini Araştırmalar*, 10(29), 2007, s. 166.

²²⁰ el- Bakara 2/235.

²²¹ el- Kasas 28/27.

²²² Cessâs, 5/ 215-216; Kurtubî, 16/261; Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el- Meâfirî İbnü'l Arabî, *Ahkâmu'l- Kurân*, Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1429/2008, 3/506-508.

gerçekleşmiştir.²²³ Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'yle evlenmesi ise evlenmeden önceki zaman dilimi uzun olarak nitelendirilebilecek bir süreyi kapsamıştır. Nitekim bu süreç, hicretten önce başlamış ve hicretten 8 ay sonra sonuçlanmıştır.²²⁴ Bu süreçlerin uzun sürmesi dönemin sosyal şartlarıyla ilgili olduğu söylenebilir.²²⁵

1. 5. 2. 2. Nişanlanmanın Şartları

Evlenmek isteyen tarafların evlenmesine engel teşkil eden durumların tarihi, insanlığın tarihi kadar eskidir. Milletler hukuklarını kurarken evlenme engellerini çeşitli sebeplerle belirlemişler ve kabul etmişlerdir. İslam hukukunda bu etkenler belirlenmesinde çoğunlukla dinî, içtimaî ve ahlâkî amiller etkili olmuştur.²²⁶ Evlenme isteğinde bulunan tarafların nişanlanmaları ve akabinde sahih bir evlilik gerçekleştirebilmeleri için birtakım şartların sağlanması gerekmektedir. Söz konusu bu şartlar şunlardır:

1. 5. 2. 2. 1. Ehliyet

Hanefî Mezhebinde hâkim olan görüşe göre tarafların kendi iradeleriyle evlenme akdinde bulunmaları için temyiz gücüne sahip olmaları ve erginlik çağına erişmiş olmaları şart koşulmuştur.²²⁷ Hanefilere göre bulûğa erişme yaşının alt sınırı kızlarda 9, erkeklerde 12 iken üst sınırı ise, Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805) kız ve erkeklerde 15, Ebû Hanîfe (ö. 150/767) ise kızlarda 17, erkeklerde 18 olarak belirlemiştir.²²⁸ Nişanlanmada ise fukaha, belirli bir yaş sınırı ve fizyolojik olarak olgunluk belirlememiş olsa da tarafların tam eda ehliyetine ya da nişanlılığın anlamını ve önemini anlayabilecek kadar temyiz kuvvetine sahip olması aranmalıdır.²²⁹ Eda ehliyetini ise usulcüler; kişinin din ve hukuk bakımından geçerli olacak şekilde davranmaya ve hukukî işlem yapabilmeye elverişli olması olarak tanımlanmaktadır.²³⁰ Buna binaen tam eda ehliyetine sahip olan bir kimsenin yapacağı nişan da hukukî anlamda geçerli sayılacaktır.

²²³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut: Dâru Sâdır, 1376/1956, 8/16.

²²⁴ Müslim, "Nikâh", 69 (No. 1422); İbn Sa'd, 8/58-61.

²²⁵ Güneş, s. 167.

²²⁶ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/322-323.

²²⁷ Serahsî, el- *Mebûsât*, 5/10; Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el- Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i'*, thk. Şeyh Ali Muhammed Muavvaz-Şeyh Âdil Ahmed Abdu'l- Mevcûd, Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1424/2003, 3/325; İbnü'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu'l- Kadîr*, thk. Şeyh Abdurrezzak Gâlib el- Mehdî, Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1424/2003, 3/247; Bilmen, 2/28.

²²⁸ Ebû'l Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, el- *İhtiyâr*, thk. Şeyh Mahmûd Ebû Dakîka Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, t.y. 2/95; Abdulganî el-Guneymî el- Meydânî, el- *Lübâb fî Şerhi'l- Kitâb*, Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1971, s. 274; Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2020, s. 214; Ali Bardakoğlu, "Bulûğ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6, İstanbul: TDV Yayınları, 1992, s. 413.

²²⁹ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 75.

²³⁰ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es- Serahsî, *Usûlu's- Serahsî*, thk. Refik el- Acem, Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Marife, 1997, 2/311- 312; Alâuddîn el-Buhârî, *Keşfu'l- esrâr*, Lübnan:

Eksik eda ehliyeti bulunan mümeyyiz küçüklerin yapabilecekleri hukukî işlemler velilerinin iznine bağlıdır.²³¹ Buna göre velilerinin izninin bulunması suretiyle eksik eda ehliyetine sahip kimselerin nişanlanmaları mümkün olabilir.²³²

Akıl hastalığı bulunan, bunama, temyiz çağına gelmemiş çocuk gibi ehliyetsiz kimselerin ise yapacakları tüm hukukî işlemler geçersizdir. Bunun yanında Osman el-Betti (ö. 143/760), İbn Şübrüme (ö. 144/761), Ebubekir el- Asam (ö. 200/816) dışındaki İslam hukukçuları tam ehliyetsiz küçük yaştakilerin veya akıl hastalığı bulunan kimselerin velileri tarafından evlendirilebileceği düşüncesindedirler.²³³ Konuyla ilgili olarak Osmanlı döneminde şer'iyeye sicilinde geçen bir kayıttaki vekil olan Hüseyin b. Cafer, Mehmed b. Adullah'ın kızı İsmihan ile Aslan b. Zekeriya'nın oğlu Mustafa'nın nikâhını kıydığı görülmektedir.²³⁴

Tahakkuk-ı özr-i şer'iyeye binâen medîne-i Âmid muzâfâtından Pirhüseyin nâm karye sükkânından Mehmed b. Abdullah nâm kimesne tarafından husûs-ı âti'z-zikri ikrâra vekil olduğu karye-i mezbûre ahâlisinden Mirza b. Mehmed ve Ali b. Ahmed nâm kimesneler şehâdetleriyle şer'an sâbit olan Hüseyin b. Cafer vekâleten meclis-i şer'i enverde işbu râfi'ul- vesika Arslan b. Zekeriya mahzarında bi'lvekalâle ikrâr-ı tâm ve takrîr-ikelâm edip müvekkilem mezbûrun sulbîye sağıre kızı İsmihan nâm bikri mezbûr Arslan'ın sulbî sağır oğlu Mustafa için () gurus mehr-i müeccel üzerine akd-i nikâh ve tezvîc eyledim dedikten sonra mezbûr Arslan dahi sulbî sağır oğlu mezbûr Mustafa için ber-vech-i muharrer velâyeten tezevvûc ve kabûl eyledim dedikde gibbe't-tasdikî's-şer'i mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu.

Yine kayıtlar buluşa erişmemiş kimseler velileri tarafından nişanlandırıldıklarını göstermektedir. Bu kayıtlardan birinde Mustafa Beşe velisi tarafından küçük yaşlarda nişanlandırıldığını şu sözlerle dile getirmektedir;

... Konya Kazası'na tabi' Başara nam karye sakinelerinden zatı bi'l-ma'rifeti's-şeriye ile mumu'arfe olan ba'isetü'l- kitab Fatıma bint-i Hüseyin nam bikri-i baliğa mahzarında ikrar-i

Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 2009, 3/352-353; Ali Bardakoğlu, "Ehliyet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 10, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, s. 536.

²³¹ Serahsî, *el- Mabsût*, 4/226; Kâsânî, 3/330; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nuceym, *Bahru'r-râik*, thk. Şeyh Zekeriyâ Umeyrât, Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 2003, 3/138; Bardakoğlu, "Ehliyet", s. 537.

²³² Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 75.

²³³ Serahsî, *el- Mabsût*, 4/212; Burhânüddîn Âlî b. Ebî Bekr Mergînânî, *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Nuaym Eşref Nur Ahmed, Pakistan: İdaretü'lKur'ân ve'l- Ulumi'l- İslamiyye, 1417/1997, 3/31- 32; İbn Rüşd, Ebu'l- Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetu'l- Müctehid*, thk. Muhammed Subhî Hasan Hallâk, Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1415/1985, 3/31; Ebû Muhammed Muva ffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el- Muğni*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî- Abdulfettah el-Hulvi, Riyad: Dâru 'Âlemi'l- Kutub, 1418/1997, 9/344-346; Mevsîlî, 3/94; İbnü'l- Hümâm, 3/274; İbn Nuceym, *Bahru'r- râik*, 3/194; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, Dimeşk: Dâru'l- Feyhai, 1430/2009, 4/117; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Nihâyetu'l-muhtâc*, thk. Muhammed Abdülkadir Ata Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1430/2009, 6/447; Bilmen, 2/29.

²³⁴ *Diyarbakir Şer'iyeye Sicilleri Amid Mahkemesi 3709 (1145-1732), 3712 (1145-1212/1732-1798) Numaralı Defterler*, haz. Mehmet Yahya Okutan vd., (Diyarbakir: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013), 2/260.

tam ve takrir-i kalam idüp sağırim halinde babam benim için mezbure Fatıma'ya nâmzed idüp...²³⁵

Kayıtlara bakıldığında erken yaşta nişanlanan kimselerin bulûğ çağına erdikten sonra nâmzedlisinden ayrılmak için mahkemeye başvurduğu da görülmektedir. Çocuk yaşta yapılan evliliklerin ileride çeşitli sorunlara yol açıp bireylerin mutsuzluğuyla sonuçlanmaması için tarafların bulûğ çağına erdikten sonra nişanlanmaları ve evlenmeleri daha doğru olacaktır. Bu bağlamda söz konusu kimselerin velileri tarafından nişanlanabilmesi de caiz olabilir. Ancak küçüklerin evlendirilmesi doğru olmayacağı için velileri tarafından nişanlanmaları da hukukî anlamda geçersiz sayılmalıdır.²³⁶

Temyiz kudretine sahip ve ergenlik çağına ulaşmış kızların, velilerinin rızasını almadan kendi iradeleriyle evlenebilmeleri görüşü XVI. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nde uygulanmıştır.²³⁷ Konuyla ilgili sicillere yansıyan bir fetva şu şekildedir: “*Hind-i baliğa nefsi mehr-i misliyle küfüvvü Zeyd’e tezvîc eylese Hind’in babası Amr ‘İznim bulunmadı deyû akd-i mezbûru feshe kâdir olur mu? El- cevap: Olmaz.*”²³⁸ Kanûnî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) döneminde ise Hanefî hukukçularından Muhammed b. Hasan eş- Şeybânî’nin görüşü uygulanmıştır. Buna göre kadılar, velilerinin izninin olmadığı bulûğa erişmiş kızların nikâhını kıymadıkları gibi imamlara nikâh kıymaları için de izin vermemişlerdir. Bununla birlikte velinin izninin bulunmadığı nikâhların feshine hükmetmişlerdir. Konuyla ilgili Ebussuûd Efendinin (ö. 982/1574) fetvası ise “*Zeyd Hind-i baliğayı babası Amr izinsiz nikâh eylese Amr razı olmasa nikâhı feshe kâdir olur mu? El cevap: Olur*” şeklinde olmuştur.²³⁹ XX. yüzyıla kadar da genellikle kadı kontrolünde kısılan nikâhlarda velilerin izninin arandığı söylenilebilir.²⁴⁰

1917 tarihinde yayınlanan Hukuk-ı Aile Kararnamesi’nde yer alan “*Ehliyyet-i nikâhı haiz olmak için hâtıbın 18 ve mahtûbenin 17 yaşını itmam etmiş olmaları şarttır*” şeklindeki maddeyle nikâh ehliyeti için üst yaş sınırı belirlenmiş ve nikâh akdinin geçerli olabilmesi için şart koşulmuştur. Buna göre Ebû Hanîfe’nin görüşü esas alınarak nikâh ehliyeti için üst yaş sınırını kızlarda 17, erkeklerde 18 şeklinde kanunlaşmıştır.²⁴¹

²³⁵ Konya Kadı Sicili 50 Numaralı Defter (1138-1139/1726-1727), haz. İzzet Sak-Çetin Cemal, (Konya: Konya BŞB Kültür Yayınları, 2014), s. 597.

²³⁶ Serahsî, *el- Mabsût*, 4/212, 6/53; “12 yaşını itmam etmemiş olan sağır ile 9 yaşını itmam etmemiş olan sağıre hiçbir kimse tarafından tezvîc edilemez.” Düstûr, 2. Tertip, md. 7, 9/763; Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 76.

²³⁷ M. A. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 53.

²³⁸ *Ceride-i İlmiyye Fetvaları*, haz. İsmail Cebeci, İstanbul: Klasik Yayınları, 2009, s. 112.

²³⁹ M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülİslam Ebussuûd Efendi Fetvaları ışığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1972, s. 38.

²⁴⁰ M. A. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 55.

²⁴¹ Düstûr, 2. Tertip, md.4, 9/762.

1. 5. 2. 2. 2. İrade Beyanı

Hukuk dilinde irade, bir şeyi yapmak üzere karar vererek ona yönelmek anlamına gelmektedir. Akdın kuruluş aşamasında ortaya çıkan dış irade, irade beyanı olarak isimlendirilirken akid ifa edilirken kişinin kalben rıza göstermesi ise iç irade olarak isimlendirilir. Akidde bulunan kişilerin dış irade ile iç iradeleri arasında uyum aranır.²⁴² Nitekim hukukî muamele yapma ehliyetine sahip olan erkek ve kadının ileride kuracakları bir evliliğe rıza göstermeleri de hukukî bir gereklilik arz eder. Dolayısıyla nişanlanacak olan her iki taraf da görüşmeye razı olmalıdır. Bunun yanında bilhassa kadınların evlenmeye rıza göstermeleri velinin velayet yetkisiyle ilişkilidir. Şâfiî mezhebine göre velinin izni alınmadığı müddetçe kızların irade beyanına itibar edilmezken²⁴³ Hanefî mezhebinde bulûğ çağına ulaşmış olan bir kızın nikâh akdi yapabilmesi için velisinin iznini almak mecburiyeti bulunmamaktadır.²⁴⁴

Bu durumu doğrulayıcı nitelikte hadisler de bulunmaktadır. Nitekim bir gün Hz. Peygamber'in yanına gelen kadının *"Ey Allah'ın nebisi, istemediğim halde sırfşanını yüceltmek için babam beni yeğeniyle evlendirmek istiyor"* diye söylemesi üzerine Hz. Peygamber; *"Babanın yaptığını onayla"* diye buyurunca kadın itiraz ederek; *"Babamın yapmak istediğini yerine getirmek istemiyorum."* Kadının bu ısrarı üzerine Hz. Peygamber *"git ve istediğinle evlen"* diye buyurur, kadın tekraren şu ifadeleri kullanır; *"Ya Rasulallah aslında babamın yapmak istediğinden nefret etmiyorum. Ama ben, babaların kızları hususunda yetkisinin olmadığını kadınlara ilan etmek istiyorum."*²⁴⁵ Bu görüşü destekler mahiyette farklı rivayetler de bulunmaktadır. Netice itibarıyla hem evliliğe giden yolda ilk adım olan nişanlanma aşamasında hem de nikâh akdi esnasında her iki tarafın da rıza göstererek irade beyanlarını açıklamaları gerekmektedir.

1. 5. 2. 2. 3. Kefâet

Evlenirken kızların dikkat etmeleri gereken bir diğer husus ise evlenecekleri kişinin sosyal, ekonomi ve dinî anlamda kendi ailelerine denk bir kişi olmasıdır. Söz konusu denkliğin/kefâetin bulunması nikâh akdinin bağlayıcı olmasının şartıdır. Zira evlenecek kızlar bu şarta uygun hareket etmezlerse velileri bu evliliğe itiraz edip feshettirme hakkına sahiptir.²⁴⁶ Kefâet, İslam hukuk terminolojisinde evlenecek kimseler arasında belli konularda denk olmalarını, özellikle erkeğin kadına denk olmasını ifade etmektedir.²⁴⁷ Evliliğin bağlayıcı olabilmesi için kefâetin şart olup

²⁴² Kâsânî, 6/527; ayrıca bk. H. Yunus Apaydın, "İrade Beyanı", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22, İstanbul: TDV Yayınları, 2020, s. 387.

²⁴³ Şîrbînî, 4/92, 93, 98-101; Remlî, *Nihâyetu'l-Muhtâc*, 4/448.

²⁴⁴ Cessâs, 2/100; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/11-12; Kâsânî, 3/357; Mergînânî, 3/33; Mevsîlî, 3/83; İbnü'l-Hümâm, 3/352; ayrıca bk. Güneş, s. 173.

²⁴⁵ İbn Mâce, "Nikâh", 12 (No. 1874).

²⁴⁶ M. A. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 56.

²⁴⁷ Hamza Aktan, "Kefâet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, Ankara: TDV Yayınları, 2002, s. 166.

olmayacağı konusunda İslam hukukçuları arasında ihtilaf söz konusudur. Hanefî hukukçulardan Kerhî (ö. 340/952) ile Cessâs (ö. 370/981) kefâetin şart olmadığını savunmaktadır.²⁴⁸ Ancak İslam hukukçularının büyük çoğunluğu erkeğin evleneceği kadına denk olması gerektiği görüşünde birleşmişlerdir.²⁴⁹ Nitekim evliliğin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi, bilinçli nesiller yetiştirilebilmesi için eşlerin uyumlu olması son derece önemlidir. Dinimiz evliliğin huzurlu, mutlu, uzun ömürlü olabilmesi için eş seçiminin iyi yapılmasını esas alır. Ailenin sağlıklı bir temel üzerine kurulması gerekir ki bu temel din ve ahlâk ile meydana gelir. Zira dünyevî olup çoğu insanın peşinde koştuğu gelip geçici maddi hasletler evlilik bağının uzun süreli olmasını sağlamayabilir.²⁵⁰ Nitekim Hz. Peygamber, eşin dindar olanının seçilmesi gerektiğini ümmetine tavsiye etmiştir; “*Kadın dört şeyi için nikâh edilir; malı, soyu, güzelliği ve dini; sen dindar olanını seç ki elin bereket bulsun.*”²⁵¹

Hanefîler kefâetin hangi vasıflarda aranacağını belirlemişler ve bunu altı kısımda ele almışlardır.²⁵² Bunlar nesep, dindarlık, İslam, hürriyet, servet ve meslek şeklindedir. Mâlikîler kefâeti dinde ararken Şâfiîler dinde, nesepte, hürriyette, meslekte ve ayıp ve kusurlarda salim olmak, Hanbelîler ise dinde, nesepte, hürriyette, meslekte aramaktadır.²⁵³ Nesep hususundaki denklik Araplar arasında aranmaktadır. Buna göre Arap olmayan kişilerin Araplara denkliği bulunmamaktadır.²⁵⁴ İslam bakımından denklikten kastedilen erkeğin babası ya da dedesinin Müslüman olup olmamasıdır. Bu kapsamda kendisi Müslüman olup babası Müslüman olmayan erkek, kendisi ve babası Müslüman kadına denk görülmemiştir.²⁵⁵ Dindarlık yönünden ise dinî hususlarda zayıf olan erkek, salih, takva sahibi bir kadına denk değildir.²⁵⁶ Aynı şekilde hür olan bir kadın mertebesi kendisinden düşük olmasından dolayı kölelikten azad edilen erkeğe denk olmayacaktır.²⁵⁷ Sanat, meslek çerçevesinde değerlendirilen denklik, erkeğin ailesinin sahip olduğu sanat veya mesleğin kadının sanatına, mesleğine denk olması örf ve âdet bakımından aranmaktadır.²⁵⁸ Şüphesiz her topluma göre sanat ve meslek gruplarının halk nazarında itibarı farklıdır. Dolayısıyla bu denklik örf ve âdet göre belirginlik kazanır.²⁵⁹ Servet konusunda İslam alimleri farklı görüşler beyan etmişlerdir. Ebû Hanîfe ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, mehir ve nafakanın haricinde erkeğin kadının servetine eşit derecede mala sahip olması gerektiğini savunurken

²⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/23-24; İbnü'l-Hümâm, 3/283; İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz, *Reddû'l muhtâr 'aled'd-Dürri'l- muhtâr*, thk. Âdil Amed Abdu'l- mevcud- Ali Muhammed Mev'ız, 3. Baskı, Beyrut-Lübnan: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, 1423/2003, 4/204.

²⁴⁹ Mergînânî, 3/51; İbn Rüşd, 3/31; İbn Kudâme, 9/391; Şirbînî, 4/142.

²⁵⁰ Zühaylî, *el-Fıkhu'l- İslami ve Edilletuhu*, 7/26.

²⁵¹ Buhârî, “Nikâh”, 15 (No. 5090).

²⁵² Mergînânî, 3/50-55; Mevsilî, 3/98-99; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/320.

²⁵³ İbnü'l- Arabî, 3/507; İbn Kudâme, 9/391; Şirbînî, 4/143-151.

²⁵⁴ Kâsânî, 3/578; Mevsilî, 3/98-99; İbn Âbidîn, 4/209-210; Abdurrahman b. Muhammed b. İvaz el-Cezîrî, *el-Fıkhu 'ale'l-mezahibi'l-erba'a*, Beyrut-Lübnan: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003, 4/53.

²⁵⁵ Mevsilî, 3/99; İbnü'l-Hümâm, 3/288; İbn Âbidîn, 4/211; Cezîrî, 4/54.

²⁵⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/25; Kâsânî, 3/581; Mevsilî, 3/99; Cezîrî, 4/55.

²⁵⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/24-25; Kâsânî, 3/580; Cezîrî, 4/54.

²⁵⁸ İbn Âbidîn, 4/215; Cezîrî, 4/54.

²⁵⁹ Bilmen, 2/67.

Ebû Yûsuf mehir ve nafakayı temin edecek güçte olan erkeğin kendisinden daha fazla mala sahip olan kadınla denk olacağını savunmuşlardır.²⁶⁰

Bu altı husustan birinde kadın kendisinden düşük mertebede bir erkekle evlenirse veli evlilik akdine itiraz edebilir.²⁶¹ Velinin razı olmaması durumunda kadı bu akdi feshedebilir. Aynı zamanda mehrin mehr-i misilden daha az verilerek evlenilmesi durumunda nikâhın sahih olmasıyla birlikte veli, bu evliliği feshettirme hakkına sahiptir. Şayet evlilik gerçekleşir ve çocuk dünyaya gelene dek ses çıkarmazlarsa nikâh akdine itiraz hakları da ortadan kalkar.²⁶² Söz konusu bu durum Osmanlı'da da uygulanmıştır. Nitekim sicil defterine kaydedilen bir olayda Seyyid Ahmet Çelebi, kızı Fatıma'nın kendi rızasını almadan kendilerine dinî anlamda denk olmayan biriyle evlendiğini söyleyerek nikâh akdinin feshini istemiş, mahkeme durumun doğruluğunu ortaya çıkardığında ise nikâh akdi feshedilmiştir.²⁶³

Yine Kanunî Döneminde Ebussuûd Efendi'nin bu hususla ilgili olarak verdiği bir fetva da şu şekildedir; “*Zeyd Hind-i baliğayı, babası Amr izinsiz nikâh eylese, Amr, razı olmasa, nikâhı feshedilirdi olur mu? El-cevap: Olur.*”²⁶⁴ Fetvaya göre Osmanlı döneminde de evliliklerde velinin rıza gösterme şartının arandığını görülmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde 1772-1897 yıllarındaki 49 izinnameye bakıldığında dul kadınların evlenirken velilerinin rızası aramazken ilk kez evlenen kızların velilerinin rızasının genellikle arandığı görülür.²⁶⁵

Tanzimat döneminden sonra çıkarılan Hukuk-ı Aile Kararnamesinde ise denklik hususunda aranan bu altı şartın yalnızca ikisi aranmıştır.²⁶⁶ Kararnameye göre evlenmeye karar vermiş olan kişilerin mal ve meslek hususlarında denk olmaları nikâhın gerekliliği için şart koşulmuştur.

Öte yandan günümüzde de bazı toplumlarda denklik aranmaktadır. Mesela; Roma'da Cumhuriyet döneminde patrisyenlerle plebyenler birbirlerine denk sayılabilmek için uzun yıllar mücadele vermişlerdir. Hindu hukukunda da farklı kast sisteminde bulunan kişilerin evlenmesi mümkün görülmemektedir. Kuzey Amerika'da bulunan Birleşik Devletlerin çoğunluğunda beyazlar; zencilerle, Moğollarla, kıvıllı derililerle, melezlerle evlenemezler.²⁶⁷

²⁶⁰ Kâsânî, 3/580-582; İbnü'l- Hümâm, 3/291; İbn Âbidîn, 4/214; Cezîrî, 4/54.

²⁶¹ Kudûrî, 147; İbnü'l- Hümâm, 3/249.

²⁶² Serahsî, *el- Mebsût*, 4/224; Merginânî, 3/56; Mevslî, 3/100; İbnü'l- Hümâm, 3/292; Cezîrî, 4/55-56.

²⁶³ Kurt, s. 31-32; M. A. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 54.

²⁶⁴ Düzdâğ, s. 38.

²⁶⁵ M. A. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 55-56.

²⁶⁶ Düstûr, 2. Tertip, md. 45, 9/767.

²⁶⁷ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/322

1. 5. 2. 2. 4. Nişanlanma Engelleri

Tarafların nişanlılık sürecinde aralarında bir evlenme engelinin olup olmasını araştırmaları önem arz etmektedir. Zira taraflar bu süreçte aralarında evlenmelerine engel oluşturacak herhangi bir durumun olup olmadığını öğrenme imkânı elde ederler. Nitekim evlenme birliğinin oluşması ve geçerlilik kazanabilmesi için taraflar arasında evlenme engelinin bulunmaması gerekmektedir. Nişanlanmanın asıl amacı, evlenmeye yönelik olduğu için pek tabii nişanlılar arasında herhangi bir evlenme engelinin olması nişanlanmayı da geçersiz kılacaktır. Söz konusu evlenme engelleri ise sürekli ve geçici olmak suretiyle iki şekilde ele alınmaktadır.

1. 5. 2. 2. 4. 1. Sürekli Evlenme Engelleri

Sürekli evlenme engelleri hiçbir şekilde ortadan kaybolmayan ve kişinin ölümüne kadar devam eden engellerdir.²⁶⁸ Bu engeller, Nisâ Suresi 22-24. ayetleri çerçevesinde açıklanmış ve taraflarının kesin bir şekilde evlenmemelerine hükmedilmiştir. Bu durumlar kan akrabalığı, sıhrî akrabalık ve süt akrabalığı şeklindedir.²⁶⁹ Taraflar arasında bu engellerin var olması durumunda evlenmeleri mümkün değildir ve dolayısıyla nişanlanmak da imkânsız hale gelecektir.

1. 5. 2. 2. 4. 1. 1. Kan Akrabalığı

Kişilerin kan hısımlığı nedeniyle ebedî olarak evlenmesi haram olan akrabaları dört sınıfa teşkil etmektedir. Bunlar kişinin usûlü, fûrûu, anne ve babasının fûrûu, dede ve ninelerinin fûrûu şeklindedir. Kişinin usûlü annesi, babası, dedesi ve ninesi ve üst neslinden meydana gelmektedir. Fûrûu, kızı, oğlu, torunları ve bunların alt nesli şeklindedir. Anne-babanın fûrûu, bir kimsenin kardeşleri ile onların çocukları ve torunlarını içermektedir. Dede ve ninelerin fûrûu ise halası, amcası, teyzesi ve dayısıdır. Fakat bu son kısımdaki evlenme engeli sadece birinci derecedeki hısımlar içindir. Bu doğrultuda bir kimse dede ve ninelerinin fûrûunda yer alan kimselerin çocuklarıyla evlenebilir.²⁷⁰ Örneğin, kişi amcasının kızıyla ve halasının oğluyla evlenebilir.

Zikredilen bu sınıfların ilk üçünde hemen hemen tüm hukuk sistemlerinde ittifak vardır. Teyze, dayı, hala ve amca ile yeğenleri arasında evlenme ile ilgili farklı uygulamalar söz konusudur. Örneğin; Roma, Fransız gibi hukuklarda bu husus yasakken Alman ve Kuzey Devletlerin hukukunda bu tür bir yasak ön görülmemiştir. Katoliklerde bir kimsenin akrabalarından yedinci dereceye kadar

²⁶⁸ Döndüren, s. 225.

²⁶⁹ Cessâs, 3/65; Serahsî, *el- Meksûr*, 4/199-200; İbn Rüşd, 3/58; İbn Kudâme, 9/520-522; Mevsîlî, 3/84-85; Muzaferüddin b. Alî b. Tağlib İbnü's- Sââtî, *Mecma'u'l-bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*, thk. İlyas Kaplan, Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1426/2005, s. 512-513.

²⁷⁰ Serahsî, *el- Meksûr*, 4/199; Kâsânî, 3/406; Mevsîlî, 3/84; İbn Âbidîn, 4/100; İbrâhim b. Muhammed el- Halebî, *Mülteka'l- ebhur*, thk. Vehbî Süleyman el-Ulbânî, Beyrut: Dâru'l- Beyrûtî, 1426/2005, s. 223; Bilmen, 2/76-77; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/324.

evlenmesi yasakken, daha sonra bu yasağı üçüncü dereceye kadar indirmişlerdir. Buna göre yalnızca kardeş torunların kardeşleri arasında evlilik olabilecektir.²⁷¹

Musevilerde ise birinci ve ikinci dereceden olan akrabalarla evlenilmesinin yasak olduğu açıklanırken üçüncü dereceden akraba olan kimselerle evlenmenin yasak olduğuna dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu minvalde kişinin yeğenleriyle ya da onların çocuklarıyla evlenebilmesi mümkündür.²⁷²

1. 5. 2. 2. 4. 1. 2. Evlilik Yoluyla Oluşan Akrabalık

Tarafların evlenmesiyle eşler ile onların akrabaları arasında sıhrî hısımlık olarak adlandırılan bir hısımlık bağı meydana gelir. Sıhrî hısımlık, ölüm ya da boşanma ile sona ermediği için sürekli evlenme engelleri arasında yer almaktadır.²⁷³ Bu hısımlık sebebiyle meydana gelen evlenme yasağı dört sınıftan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, kişinin usûlünün eşleridir. Usulünün eşlerinden maksat kişinin babasının eşi ile, annesinin veya babasının babasının eşleri yani dedelerinin eşlerini kapsamaktadır. İslam'da bir evlilikten dört evliliğe kadar belli şartlarda izin verildiğinden dolayı burada kastedilen husus usûlün ikinci hanımlardır. Yoksa kişinin usûlünün birinci eşlerini oluşturan öz annesi ile ninesi zaten kan akrabasıdır. İkinci bir grup ise fûrûun eşleridir. Bunlar çocuğun eşi veya torunlarının eşlerinden ibarettir. Burada usûlün eşlerinde olduğu gibi kişinin fûrûun eşleriyle evlenmesi de kaçınıcı derecede oldukları fark etmeksizin haramdır. Üçüncü grup eşin usûlüdür ve kişinin kayınvalidesi ile onun üst neslini oluşturmaktadır. Son olarak eşin fûrûu ise kişinin üvey çocukları ve onların torunlarıyla birlikte alt nesilleridir. Bu gruptakilerle evlenmenin haram olabilmesi için nikâh akdinin yapılması ile birlikte fiili bir evliliğin de olması gerekmektedir.²⁷⁴

Sıhrî akrabalıkla birlikte ortaya çıkan engel yalnızca sıhrî olan usul fûrû arasında söz konusudur. Sıhrî olan diğer yakın akrabalar bu engelin dışında kalmaktadır. Örneğin; bir kişinin kayınvalidesiyle evlenmesi yasak iken boşanan veya ölen eşinin kardeşi ile evlenmesinde bir yasak yoktur.²⁷⁵

²⁷¹ Asife Ünal, *Yahudilikte, Hırsiyıyanlık'ta ve İslam'da Evlilik*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998, s. 81-82.

²⁷² Levililer, 18/6-18; ayrıca bk. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/324-325.

²⁷³ “Size şunlarla evlenmeniz haram kılındı...karılarınızın anneleri, kendileriyle zıfafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, öz oğullarınızın karıları, ...”, en-Nisâ, 4/23; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et- Taberî, *Tefsîru’t- Taberî*, Lübnan: Dâru’l- Kütübî’l- İlmiyye, 2009, 3/662-663; Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul: Emir Yayınevi, 1996, 2/522-526; Kurtubî, 6/ 174-186; Döndüren, s. 226.

²⁷⁴ Serahsî, *el- Mebsût*, 4/199; Kâsânî, 3/407; İbn Rüşd, 3/61; İbn Kudâme, 9/565-566; Mevsilî, 3/84-85; İbn Âbidîn, 4/104-105; Şirbînî, 4/171; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/325.

²⁷⁵ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 64; Şamil Dağcı, “İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri -I (Sürekli Evlenme Engelleri)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(1), 1999, s. 200.

1. 5. 2. 2. 4. 1. 3. Süt Akrabalığı Yoluyla Oluşan Akrabalık

Süt akrabalığı, çocuğu annesi dışında herhangi bir kadının süt emzirmesi neticesinde çocukla, emziren kadın ve kadının belli akrabaları arasındaki hısımlıktır.²⁷⁶ Öz çocuğu olmamasına rağmen süt emme döneminde olan çocuğu emziren kadınla çocuk arasında süt hısımlığı oluşur. Süt ile oluşan bu hısımlık bağı yalnızca emen bebek ile emziren kadın arasında değil, aynı zamanda onların bazı hısımları arasında da evlenme engeli meydana getirir. Söz konusu bu hısımlık Nisâ Suresi 23. ayette²⁷⁷ ifade edilen evlenme engellerinden birini teşkil eder.²⁷⁸ Bu hususla ilgili Hz. Peygamber de “*Nesep yönünden haram olan, emzirmeden dolayı da haram olur*”²⁷⁹ buyurmuştur. Buna göre kan akrabalığından meydana gelen evlenme engeli süt emme yoluyla da haramdır. Ancak kan akrabalığından meydana gelen miras hükümleri ile mal ve şahıs üzerinde velayet gibi hak ve yükümlülükler söz konusu değildir.²⁸⁰

Süt hısımlığının meydana gelebilmesi için çocuğun kaç yaşına kadar emdiği süt evlenme engeli oluşturacağı hususunda İslam hukukçuları arasında fikir ayrılığı söz konusudur. Çünkü Kur'an'da annelerin evlatlarını emzirme süresi iki yıl olarak zikredilmektedir.²⁸¹ İslam hukukçularının büyük çoğunluğu da bu ayetler doğrultusunda süt hısımlığının olabilmemesinin çocuğun iki yaşına dek süt emmesine bağlı olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre ilk iki yaşından sonra emilen süt akrabalık ilişkisi doğurmamaktadır.²⁸² Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş- Şeybânî de süt emme süresinin iki yıl olduğu düşüncesindedirler.²⁸³ Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Evzâî (ö. 157/774) ve Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de bu görüşü savunmaktadır.²⁸⁴ Buna karşılık Ebû Hanîfe ise “... *Onun (anne karında) taşınması ve süttten kesilme süresi (toplam olarak) otuz aydır...*”²⁸⁵ ayetine dayanarak emilen süttün haramlık oluşturabilmesi için bebeğin ilk otuz aya kadar süt emmesi gerektiğini savunmuştur.²⁸⁶

Süt akrabalığının oluşabilmesi için emilen süt miktarının ne kadar olması gerektiği hususunda ise İslam hukukçuları farklı görüşlerde bulunmuşlardır. Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik süt miktarının

²⁷⁶ Ahmet Yaman, “İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akrabalığı”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13), 2002, s. 58; Orhan Çeker, “İslam Hukukunda Süt Akrabalığı”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (34), 2019, s. 342.

²⁷⁷ “...*Sizi emziren sütanneleriniz, süt kardeşleriniz ... size haram kılındı...*”

²⁷⁸ Kâsânî, 3/427-428; ayrıca bk. Dağcı, “İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri -I (Sürekli Evlenme Engelleri)”, s. 215.

²⁷⁹ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 6 (No. 2055); Müslim, “Radâ”, 1 (No. 1444).

²⁸⁰ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 65.

²⁸¹ “...*Anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler...*” (el- Bakara 2/233); “...*Onun süttten kesilmedi de iki yıl içinde olur...*”, Lokmân 31/14.

²⁸² Cessâs, 2/114; İbn Rüşd, 3/66-67; İbn Kudâme, 11/312; Şirbînî, 4/590; ayrıca bk. Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/326.

²⁸³ Mergînânî, 3/138.

²⁸⁴ İbn Rüşd, 3/64-65; İbn Kudâme, 11/310.

²⁸⁵ el-Ahkâf 46/15.

²⁸⁶ Cessâs, 2/114; ayrıca bk. Kudûrî, s. 152; Serahsî, *el- Mebsût*, 5/137; Mergînânî, 3/139; İbn Rüşd, 3/68; İbnü'l-Hümâm, 3/441.

önemli olmadığını zikretmişlerdir. Mühim olan bir damla süt bile olsa çocuğun midesine ulaşmasıdır.²⁸⁷ Şâfiî ve Hanbelîler ise çocuğun farklı zamanlarda en az beş kez olmak üzere doyacağı miktarda süt emmesi haramlık oluşturur.²⁸⁸

Süt emziren kadınla emzirdiği çocuk arasında oluşan bu süt hısımlığı beraberinde birtakım engelleri beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda sütü emen çocuk sütü emdiği kadının öz çocuğu olarak kabul edildiğinde, öz çocuğun o aileden evlenmesinin yasak olduğu kimseler aynı şekilde süt emen çocuk için de geçerli olacaktır.²⁸⁹

1. 5. 2. 2. 4. 2. Geçici Evlenme Engelleri

Evlenme engellerinin sürekli olması durumunda bu engellerin ortadan kaybolması mümkün değilken geçici evlenme engelleri bazı durumlarda ortadan kaybolabilir. Bu engellerin ortadan kaybolması ve şartların uygun olması durumunda evliliğin gerçekleşmesi ve dolayısıyla da nişanlanmanın geçerli olması mümkün olabilir. Söz konusu engellerin başında din farkı, üç talak, beşinci kadınla evli olmak, iki hısımla aynı anda evlenmek, kadının başkasıyla evli olması, iddete bağlı olan engeller yer almaktadır.²⁹⁰ Şimdi bu başlıklara kısaca temas edeceğiz.

1. 5. 2. 2. 4. 2. 1. Din Farkı

Evlilik birlikteliği, eşlerin sevgi ve saygı çerçevesinde birçok yönden anlaşmalarını gerektirir. Aynı dine mensup fertler ise farklı dine mensup olan kimselerden ziyade daha iyi anlaşmaktadırlar. Bunun yanında eşlerin farklı dine mensup olmaları dünyaya gelecek çocuklarının dinî ve ahlâkî yönelimlerini iyi ya da kötü yönde etkileyeceği muhtemeldir. Bu minvalde İslam, insan fıtratına uygun olarak din farkını nikâh akdini engelleyen bir unsur kılmıştır.²⁹¹ Din farkının nikâh akdini etkileyen bir unsur olması yalnızca İslam'da değil, farklı hukuk sistemlerinde de mevcuttur. Örneğin, Tevrat'ta Yahudi olmayıp farklı bir dinin mensubu olan kişilerle evlenilmesi geçersiz sayılmıştır.²⁹² Hristiyanlıkta ise 12. asra kadar Kilise hukuku tarafından Hristiyanlarla Hristiyan olmayan kimseler arasındaki evliliği yasaklayan pek çok karar alınmıştır. Bunun yanında Roma İmparatorluğu kararlarında Hristiyanlarla Yahudilerin evlenmesi kesin bir dille yasaklanmıştır. 4. asırdan itibaren

²⁸⁷ Cessâs, 3/66; İbn Rüşd, 3/69; Mevsilî, 3/117;

²⁸⁸ Cessâs, 3/66; Serahsî, *el- Mabsût*, 5/135; İbn Rüşd, 3/65; İbn Kudâme, 11/312; Muhyiddin Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en- Nevevî, *Minhâcu't- tâlibîn*, thk. Mehmed Muhammed Tâhir Şâban, Beyrut-Lübnan: Dâru'l Minhac, 1426/2005, 454; Şirbînî, 4/792-793.

²⁸⁹ Kâsânî, 3/427-428; Döndüren, s. 229.

²⁹⁰ Mevsilî, 3/84-85; İbn Âbidîn, 4/100; Döndüren, s. 230.

²⁹¹ “İman etmedikleri sürece Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin...” el- Bakara 2/221; ayrıca bk. Cin, s. 111; Ali Aslan Topçuoğlu, “Yahudilik- Hristiyanlık ve İslam Hukuku'na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), 2010, s. 93.

²⁹² Tekvin 28/1-6, 27; Ezra, 10/18; Yeşu, 23/12-13; Yasanın Tekrarı 7/1-4.

ise mahalli konsiller tarafından benzeri kararlar alınmış, hatta Hristiyan mezhepleri arasında dahi evlilikleri yasakladıkları görülmüştür.²⁹³

İslam'da Yahudi ve Hristiyanlık kadar sert hükümler verilmemiş, Müslüman erkeklerin kitap ehlinden olan kadınlarla evlenmesine müsaade edilmiştir.²⁹⁴ Nitekim İslam'ın ilk yıllarında sahabeden ehl-i kitapla evlilik yapıldığına dair örnekler bulunmaktadır. Örneğin, Hz. Osman (ö. 35/656) sonrasında Müslüman olan Nâile bint Ferâfisa (ö. ?) isimli Hristiyan bir kadınla evlenmiş olduğu gibi Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656), Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656), Kâb b. Mâlik (ö. 50/670), Yahudi dinine mensup kadınlarla evlenmişlerdir.²⁹⁵ Müslüman bir erkeğin kitap ehlinden olan kadınlarla evlenilmesine izin verilmesiyle kadının Müslüman olması ümit edilir. Şükür sebebi olabilecek güzel bir son olması sebebiyle ehl-i kitap kadınlarla evlenilmesi caizdir.²⁹⁶ Aynı zamanda Ebu Hanife Sâbiîleri de ehl-i kitap olarak görmüş ve Sâbiî kadınlarla evlenmeye cevaz vermiştir. Ancak Sâbiîlerin yıldızlara saygı göstermek yerine onlara tapmaları durumunda evlenmek caiz değildir.²⁹⁷

Öte yandan İslamiyet'i kabul etmedikleri sürece Allah'a şirk koştan kimselerle de evlenilmesi yasaklanmıştır.²⁹⁸ Öyle ki, müşriklerle evlenmenin yasak olduğuna dair Bakara Suresi 221. ayetin nazil olmasıyla birlikte Hz. Peygamber'in en büyük kızı Zeyneb (ö. 8/629), o vakitte henüz müşriklerden olan Ebu'l Âs b. Rebî' (ö. 12/634) ile evliyken ondan ayrılarak Medine'ye gelmiştir.²⁹⁹ Bunun yanında Müslüman erkeğin ateist bir kadınla evlenmesi yine engel teşkil eder. Müslüman olan bir kadının ise yalnızca Müslüman erkekle evlenmesi mümkündür. Ehl-i kitap dahi olsa gayrimüslim bir erkekle evlenmesi haram olur.³⁰⁰ 1917 tarihinde yayınlanan Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde de Müslüman olan bir kadının Müslüman olmayan bir erkekle evlenmesinin batıl olacağı ifade edilmiştir.³⁰¹

Din farkının evlenmeye geçici olarak engel olması insanların dinini değiştirip Müslüman olabilmesi sebebiyledir. Müslüman olan bir kadının yabancı dine mensup biriyle evlenmesi ancak erkeğin İslam'ı kabul etmesi halinde mümkün olabilir. Müslüman olan bir erkeğin de müşrik olan

²⁹³ Cin, s. 111.

²⁹⁴ "...daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla evlenmek ... size helaldir." el- Mâide 5/5; Cessâs, 3/323; Serahsî, *el- Mabsût*, 4/210; Kâsânî, 3/458-459; İbnü'l-Hümâm, 3/219.

²⁹⁵ Cessâs, 3/324; Serahsî, *el- Mabsût*, 4/211; İbn Âbidîn, 4/129.

²⁹⁶ Serahsî, *el-Mabsût*, 4/210; Kâsânî, 3/459.

²⁹⁷ Kudûrî, s.145-146; Serahsî, *el-Mabsût*, 4/210-211; Kâsânî, 3/465; Mergînânî, 3/19; Mevsiî, 3/88; İbnü'l-Hümâm, 3/221; İbn Âbidîn, 4/135.

²⁹⁸ Cessâs, 3/324; Kâsânî, 3/450; İbnü'l-Hümâm, 3/221; İbn Âbidîn, 4/128.

²⁹⁹ Serahsî, *el-Mabsût*, 5/51; İbn Kudâme, 10/10.

³⁰⁰ Serahsî, *el-Mabsût*, 5/45; Kâsânî, 3/465.

³⁰¹ Düstûr, 2. Tertip, md. 58, 9/768.

kadınla evlenmek istemesi, kadının Müslüman olması halinde veya ehl-i kitap bir dine geçmesi durumunda mümkün olabilmektedir.³⁰²

1. 5. 2. 2. 4. 2. 2. Üç Talak

Üç talak neticesinde eşini boşayan bir erkeğin boşadığı eşiyle tekrar evlenmesi ancak belli şartlar dahilinde mümkün olabilmektedir. Bunun için kadının başka bir erkekle normal bir evlilik gerçekleştirdikten sonra eşinin onu boşamasıyla veyahut da vefat etmesiyle evliliğinin sonlanmış olması gerekir. Söz konusu bu şartın gerçekleşmesinden sonra, kadın isterse iddet süresi bitiminde önceki eşine geri dönebilir.³⁰³ Bu konuyla ilgili Ebussuûd Efendi'nin verdiği fetva örneği ise şu şekilde olmuştur:

Zeyd Amra 'bir dahi bu san'ati senin ile işlersem, avretim Hind üç talâk boş olsun' dedikten sonra, Hind talâk-i bâin verip, ba'dehu yine Amr ile işlese, geri Hindi tezevvüc eylese, sonra Amr ile işlediği takdirde talâk vaki' olur mu? El- cevap: Ba'd-et-talâk Amr ile işlediği iddet içinde ise üç talâk boştur, hüllesiz nikâh mümkün değildir. Eğer iddet tamamından sonra işledi ise ondan sonra nikâh sahihtir, ondan sonra işlemekle talâk vaki' olmaz.³⁰⁴

1. 5. 2. 2. 4. 2. 3. Birden Fazla Evlilik

İslam dininde tek eşle evlilik esastır. Ancak zarurî hallerde eşler arasında adaletin sağlanması şartıyla erkeğin dört eşle evlenebilmesine izin verilmiştir.³⁰⁵ Hz. Peygamber döneminde Gaylân b. Seleme (ö. 23/644) on kadınla nikâhlyken Müslüman olmuş ve Hz. Peygamber Gaylân'a bu eşlerinden dört tanesini seçmesini geri kalanını ise boşamasını emretmiştir.³⁰⁶ Bu bağlamda erkeğin dört eşle evli olduğu halde beşinci bir kadınla evlenmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu kimsenin beşinci kişiyle nişanlanması da uygun görülmemektedir. Ancak eşlerinden birini boşarsa veya onlardan biri vefat ederse başka bir kadınla evlenebilir. Konuyla ilgili olarak Osmanlı ailesinin çok eşli sisteme dayandığı düşüncesi yaygın olsa da aslında bu düşünce doğru değildir. Toplumda erkeğin birden fazla eşle evli olması çok az rastlanan bir durum olmakla birlikte bu dar bir kesime has bir özellik niteliğinde olmuştur.³⁰⁷ Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde³⁰⁸ de yer alan düzenlemeyle evlilik akdinin gerçekleştiği sırada kadın, tek eş olarak kalmayı şart koşabilmiştir. Diğer bir maddesinde ise

³⁰² Kâsânî, 3/458-459; ayrıca bk. Dağcı, "İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri II (Geçici Evlenme Engelleri)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 41(1), 2000, s. 165.

³⁰³ el- Bakara 2/230.

³⁰⁴ Düzdağ, s. 51.

³⁰⁵ en-Nisâ 4/129; Kudûrî, s. 149-150; Kâsânî, 3/608; İbn Kudâme, 10/14.

³⁰⁶ İbn Mâce, "Nikâh", 40 (No. 1953).

³⁰⁷ Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 117.

³⁰⁸ "Üzerine evlenmemek ve evlendiği takdirde, kendisi veya ikinci kadın boş olmak şartıyla bir kadınla yapılacak olan evlilik sahih olup ileri sürülen şart da muteberdir." *Düstûr*, 2. Tertip, 9, md. 38, s. 766.

erkeğin ikinci bir evlilik gerçekleştirmesi durumunda kadına boşama hakkı tanınmıştır.³⁰⁹ Yapılan bu düzenlemelerle erkeğin birden fazla kadınla evlenmesine karşı tedbir alınmış olduğu söylenebilir.

1. 5. 2. 2. 4. 2. 4. İki Akrabayla Aynı Anda Evli Olma

Geçici evlenme engellerinden birini teşkil eden iki hısımla aynı anda evli olmak, erkeğin kan veya süt akrabalığı olan iki kadını aynı zamanda nikâhı altında bulundurmasıdır. Yakın akrabaların aynı nikâh altında toplanmasının yasaklanmasındaki illet, akrabalık bağının kesintiye uğramasına sebebiyet verebilecek olmasıdır.³¹⁰ Söz konusu bu yasak, “...İki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı...”³¹¹ ayetiyle kız kardeşlerin aynı anda nikâhlanması haram kılınmıştır. Bu yasaklama Hz. Peygamber’in ; “Bir kadınla onun halası, yine böyle bir kadınla onun teyzesi birlikte nikâh olunamaz” hadisiyle genişletilmiştir.³¹² İslam alimleri bu hususla ilgili şöyle bir kural getirmiştir; kadınlardan birini erkek kabul ettiğimiz zaman birbirleriyle evlenmeleri caiz olmayacak olan iki kadını aynı anda nikâhlamak haramdır.³¹³ Bu çerçevede bir erkeğin iki kız kardeşi aynı zamanda nikâhı altında bulundurması veyahut da hala ile yeğenini, teyze ile yeğenini aynı anda nikâhlanması haramdır. Söz konusu hükme süt kardeşler, süt hala veya süt teyze de dahildir.³¹⁴ Eğer erkek yakın akraba olan iki kadınla evlendiği takdirde ikinci evliliği haramdır ve boşanmaları gerekir. Bu evlenme yasağı geçici bir süre için geçerlidir ve ilk evliliğin sonlanması durumunda boşandığı eşinin kız kardeşiyle veyahut da halasıyla ya da teyzesiyle evlenmesi mümkündür.³¹⁵

1. 5. 2. 2. 4. 2. 5. Kadının Başkasıyla Evli Olması

İslamiyet’te kadın ancak tek erkekle evli olabilir. Kadın evli iken başka bir erkekle evlenmesi ve dolayısıyla başkasıyla nişanlanması da mümkün değildir. Allah, “...Evli kadınlar da size haram kılındı...” ayetiyle açık bir şekilde haram kılmıştır.³¹⁶ Eğer kadın evli olduğu halde başka bir evlilik gerçekleştirse bu evlilik akdi batıldır ve kadın zina yapmış sayılır.³¹⁷ Kadının farklı bir kimseyle evlenebilmesi için mevcut olan evliliğinin boşanma ya da ölüm gibi hallerle sona ermiş olması

³⁰⁹ Düstûr, 2. Tertip, md.30, 9/765.

³¹⁰ Kâsânî, 3/429; ayrıca bk. Dağcı, “İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri II”, s. 181.

³¹¹ en-Nisâ 4/23.

³¹² Buhârî, “Nikâh”, 27 (No. 5108); Müslim, “Nikâh”, 33, 34, 36, 40 (No. 1408).

³¹³ Kudûrî, s. 145; Mergînânî, 3/14; Mevsiî, 3/87; İbnü’s- Sââtî, s. 512; İbn Âbidîn, 4/119; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/328; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 106.

³¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/199; Kâsânî, 3/39; Mergînânî, 3/11 - 14; İbnü’l-Hümâm, 3/206-207; ayrıca bk. Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 106.

³¹⁵ Cessâs, 3/73-74; Kâsânî, 3/429; İbn Kudâme, 9/523-524; İbnü’l-Hümâm, 3/208-209.

³¹⁶ en-Nisâ 4/24.

³¹⁷ Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el- Asbahî el-Yemenî, *Muvatta’*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, (Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi’t- Tûrâsî’l- ‘Arabî, 1406/1985), “Nikâh”, 17 (No. 39); Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 86.

gerekmektedir. Evliliği sonlanan kadın, iddet süresini doldurduktan sonra başkasıyla evlenebilir³¹⁸ ve dolayısıyla nişanlanması da o zaman söz konusu olabilir.

1. 5. 2. 2. 4. 2. 6. İddete Dayalı Evlenme Engeli

İddet; evliliğin sona ermesinin ardından kadının başka bir evlilik gerçekleştirmesi için beklemesi gerekli olan süredir. İddetini bekleyen kadın ise “*mu’tedde*” olarak isimlendirilmektedir.³¹⁹ Kadının yeniden evlenmesi için iddetinin bitmesini beklemesi geçici bir engel teşkil etmektedir. İddetini bekleyen bir kadınla nişanlanmak fakihlerin ittifakıyla mutlak bir şekilde haramdır.³²⁰ Ancak iddet süresini tamamladıktan sonra yeni bir evlilik gerçekleştirebilir. Evliliğin sona erme şekline göre iddet süresi de değişmektedir. İddetli kadına evlenme teklifinde bulunabilmek ise kadının boşanma şekline göre farklılık göstermektedir. Bu minvalde aşağıda evliliği boşanmayla, eşinin vefat etmesiyle ya da hamile iken sona eren kadının iddet süreleri ve bu süreçte yapılabilecek muhtemel evlilik tekliflerinin hükümleri üzerinde durulacaktır.

Boşanarak evliliği biten kadının başka bir kimseyle evlenebilmesi için beklemesi gereken süre “*Boşanankadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler...*” ayetiyle³²¹ yaklaşık üç aylık bir süre olarak belirlenmiştir.³²² Şayet kadın ric’î talakla boşanmışsa, iddet süresi bitmeden kendisine evlilik teklifinde bulunulması ittifakla haramdır. Çünkü bu tür boşanmada evlilik bağı halen devam etmektedir. Aynı zamanda kendisini boşayan eşinin iddet süresi içerisinde kadına yeniden dönebilme hakkı bulunmaktadır ve eşlerin barışması durumunda evliliklerine devam edebilmektedirler.³²³

Boşanmanın bâin talakla gerçekleşmesi durumunda ise iddetini bekleyen kadına açık bir şekilde evlenme teklifinde bulunmak ittifakla caiz değildir. Dolaylı yoldan evlenme teklifinde bulunabilme konusunda ise ihtilaf bulunmaktadır. Hanefîlere göre bu konumdaki kadına evlilik talebinde bulunulması haram hükmündedir. Zira bir veya iki bâin talakla boşanma durumunda boşayan eşin eski hanımının istemesi halinde tekrar evlenme hakkı bulunmaktadır. Şayet yabancı bir erkek, kadına evlenme teklifinde bulunursa onun eşine dönebilme hakkını ihlal etmiş olur. Aynı zamanda iddet süresince erkek, eski eşine iddet nafakası ödemekle de yükümlüdür. Bu süreçte birtakım sorumluluklarını yerine getirmeye devam eden erkek, yabancı bir erkeğin eski eşine evlenme teklif etmesiyle incinebilir ve aralarında tartışmanın çıkmasına sebebiyet verebilir.³²⁴ Üç

³¹⁸ Mevsîlî, 3/87.

³¹⁹ Erdoğan, s. 229.

³²⁰ Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslamî ve Edilletuhu*, 7/29.

³²¹ el-Bakara 2/228.

³²² Kudûrî, s. 169; Cessâs, 2/121; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/14-15; Kâsânî, 4/423-424; Mevsîlî, 3/172-173; İbn Rüşd, 3/74; İbn Kudâme, 11/199; Şirbînî, 4/720.

³²³ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/19; Kâsânî, 4/391,392,403; Mergînânî, 3/266; İbn Rüşd, 3/163; İbn Kudâme, 10/279; Mevsîlî, 3/147; İbnü'l-Hümâm, 4/141; Şirbînî, 4/594-595; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslamî ve Edilletuhu*, 7/30; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 26.

³²⁴ Kâsânî, 4/447; Mevsîlî, 3/176; Şirbînî, 4/57; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslamî ve Edilletuhu*, 7/30.

talakla (beynûnet- i kübra) boşanma durumunda da dolaylı şekilde evlilik teklifinde bulunulması caiz değildir. Çünkü bu durumda kadın, yeni bir evlilik gerçekleştirebilmek için iddetinin bittiği şekilde yanıltıcı beyanda bulunabilir. İddetli kadına teklifte bulunan erkek eşlerin arasını bozan kişi olarak görülebilir ve fitneye sebebiyet verebilir. Hanefîler, Bakara Suresi 235. ayeti de bu hükmü doğrular nitelikte olduğunu düşünmüşlerdir.³²⁵

Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise söz konusu ayetin umumi bir hüküm ihtiva ettiğini söyleyerek bâin talak neticesinde boşanan iddetli kadına dolaylı olarak evlenme teklifinde bulunulabilmesine cevaz vermişlerdir. Zira bu durumdaki kadını, vefat iddeti bekleyen kadının durumuna benzeterek her iki bâin talak çeşidinde de erkeğin yetkisinin sona erdiği düşüncesindedirler.³²⁶ Öyle ki Fatma bint Kays (ö. 54/674 (?)) eşinin onu üç talakla boşaması neticesinde iddetini beklediği süreçte kendisine üç kişi evlenmek istediğini bildirmiş, durumu Hz. Peygamber’e açıklamasıyla birlikte ona verdiği tavsiyeye uyarak Üsâme b. Zeyd (ö. 54/674) ile evlenmiştir.³²⁷

Evliliği, eşinin ölmesiyle son bulan kadının iddet süresi ise “(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinde saklamanızda sizin için bir günah yoktur...”³²⁸ ayetine göre dört ay on gündür.³²⁹ Vefat iddetini bekleyen kadına açık bir şekilde evlilik teklifinde bulunulması haramdır.³³⁰ Çünkü eşinin vefatıyla hüznü olan kadına açık bir şekilde evlilik teklifinde bulunmak toplum nazarında da hoş karşılanan bir durum değildir. Bu vefat eden eşin yakınlarını da incitebilir. Ancak dolaylı bir şekilde teklifte bulunmak caiz görülmüştür. Zira eşinin vefat etmesiyle evlilik hayatı son bulmuş ve kadının nişanlanması halinde eski eşinin hakkını zedeleyebilecek bir durum ortaya çıkmamaktadır. Bu hususla ilgili Bakara Suresi 235. ayetinde şöyle buyrulmaktadır; “(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileriyle evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinde saklamanızda sizin için bir günah yoktur.” Bu doğrultuda ta’riz (dolaylı olarak) veya üstü kapalı bir şekilde evlilik isteğinde bulunulmasında bir sakınca görülmemektedir.³³¹

Üstü kapalı evlilik teklifinden maksat, erkeğin kadına; “*senin gibi hanımı kim bulabilir?*”, “*İnşâallah salih bir hanım bana da nasip olur*”, “*sen kıymetlisin*” gibi sözlerle evlilik isteğini belli etmesidir.³³² Nitekim Hz. Peygamber Ebû Seleme’nin (ö. 4/625) vefatıyla birlikte yetimleriyle

³²⁵ Zühaylî, *el- Fıkhu’l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/30.

³²⁶ İbn Kudâme, 9/572; Şirbînî, 4/59; Zühaylî, *el- Fıkhu’l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/30; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 27

³²⁷ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 39 (No. 2284); Müslim, “Talâk”, 6 (No. 1480); Nesâî, “Nikâh”, 19 (No. 5332).

³²⁸ el- Bakara 2/235.

³²⁹ “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler...” Bakara 2/234; ayrıca bk. Cessâs, 2/121; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/31; Mevsilî, 3/172; İbn Âbidîn, 5/183.

³³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/34-35; İbnü’l- Arabî, 1/285; Mergînânî, 3/348; İbn Kudâme, 9/572; Mevsilî, 3/172; Şirbînî, 4/57-59.

³³¹ Cessâs, 2/128-129; Kudûrî, s. 170; İbnü’l- Arabî, 1/285; Kâsânî, 4/447; Mergînânî, 3/346-349; İbn Kudâme, 9/572; Mevsilî, 3/176; Şirbînî, 4/57-59; Zühaylî, *el- Fıkhu’l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/30; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 23-24.

³³² Cessâs, 2/128; Kâsânî, 4/449; Zühaylî, *el- Fıkhu’l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/29-30.

yaşayan Ümmü Seleme'ye (ö. 62/681); "Muhakkak sen, benim Peygamber olduğumu, seni tercih ettiğimi ve benim kavmim arasındaki konumunu biliyorsun."³³³ şeklinde üzeri kapalı olmak suretiyle evlenme isteğini dile getirmiştir.³³⁴

Diğer taraftan evliliğin boşanma veya vefat ile sona ermesi fark etmeksizin kadının hamile olması durumunda iddet süresi doğumunun gerçekleşmesiyle biter.³³⁵ Nitekim Kur'an'da bu konuyla ilgili "*Hamile olanların bekleme süresi ise doğumla sona erer...*"³³⁶ hükmü yer almaktadır. Bu durumda olan bir kadın doğumu gerçekleşmedikçe evlenemez ve kendisine evlenme teklifinde dahi bulunulamaz.³³⁷

Vefat sebebiyle evliliği son bulmuş olan kadının dört ay on gün iddet beklemesi gerekirken hamile olması durumunda doğumu eşinin vefatından hemen sonra olursa bu süreyi beklemek durumunda değildir.³³⁸ Nitekim sahabeden olan Haris'in kızı Sübey hamile olduğu sırada eşi vefat etmiş, ondan sonra ise doğum yapmıştır. Hz. Peygamber ona iddetinin bittiğini ve istediği takdirde evlenebileceğini söylemiştir.³³⁹

Sonuç itibarıyla evliliği her ne sebeple sona ermiş olursa olsun şayet kadın iddet süresi içerisinde başka bir evlilik gerçekleştirirse bu evlilik haram hükmündedir.³⁴⁰ İslam hukukçularının ittifakıyla bu tür bir evliliğin feshedilmesi gerekmektedir.³⁴¹

1. 5. 2. 2. 4. 3. Osmanlı Uygulamasında Nişanlanma Engellerine Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nde mutlak evlenme engelleriyle ilgili mahkeme kayıtlarına yansıyan meselelerin başında süt hısımlığı nedeniyle ortaya çıkan evlenme engeli olduğu görülmektedir.³⁴² Süt hısımlığı sebebiyle evlenme engeline konu olan bir fetva ise şöyledir;

Zeyd Hind-i tezevvüc etmek diledikte, mahallesi ahâlisinden ba'zı 'Onu zevcin Zeyneb müddet-i rezâ'da emzirdi idi, alma' deyip, Zeyd dahi 'Kızım ise dahi alırım' deyip alsa ne lazım olur? El- Cevap: Emzirdiği sâbit olur ise tefrîk ve ta'zîr-i şedîd lâzımdır. 'Kızım ise dahi alırım' dediği hükm-i şer'i reddet sâdir oldu ise kâfir olur, katli helâl olur.³⁴³

³³³ İbn Sa'd, 8/90.

³³⁴ Mergînânî, 3/348; İbn Kudâme, 9/572; Mevsilî, 3/176; Şirbînî, 4/57.

³³⁵ Cessâs, 2/121; Kudûrî, s.169; Serahsî, *el-Mebsût*, 6/31; Mergînânî, 3/359; Mevsilî, 3/172-173; İbn Âbidîn, 5/190.

³³⁶ et-Talâk 65/4.

³³⁷ Mergînânî, 3/332.

³³⁸ Cessâs, 2/105; Kâsânî, 4/418, 419, 423; Mergînânî, 3/332

³³⁹ Buhârî, "Talâk", 39 (No. 5318); Serahsî, *el-Mebsût*, 6/31.

³⁴⁰ el-Bakara 2/235.

³⁴¹ Kâsânî, 4/445-446; İbn Rüşd, 3/74; İbn Kudâme, 11/236-239; Mevsilî, 3/175; Bâbertî, 2/588-589; Şirbînî, 4/738; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslamî ve Edilletuhu*, 7/30-31.

³⁴² Semra Betül Doğangüzel, *Osmanlı Hukukunda Nişanlanma*, 2. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi, 2021, s. 100.

³⁴³ Düzdâğ, s. 35.

Süt hısımlığının evlenmeye engel teşkil etmesi hakkındaki husus ise kadı sicillerine şu şekilde yansımıştır;

...mezbûre Havvâ cevâbında ‘akd-ı nikâhı inkâr eylediğinden mâ’adâ benden kebîre kız karındaşım Teslîme ile merkûm Mustafâ müddet-i rızâ’da cem’ olup her biri vâlidesi Fâtî nam hatunun memesinden emûp rızâ’dan kız karındaşım Teslîme ile karındaş olmağla ‘akd-ı mezbûr sahîh değildir deyu def’le mukâbele idicek...³⁴⁴

1817 yılına ait Konya mahkemesinde görülen davada ise Raziye isimli kızın, talibi ile süt kardeş olduklarını öğrenmesiyle birlikte evlenmekten vazgeçtiği ifade edilmektedir.³⁴⁵

Osmanlı’da da geçici evlenme engellerinden biri olan din ayrılığından dolayı evlenme engeli ile ilgili olarak verilen fetvalara rastlamak mümkündür. Bu fetvalardan biri kayıtlarda şu şekilde ifade edilmektedir: “*Müslüman olan Zeyd’e, Mecusi olan kadını nikâhla alması caiz olur mu? El-cevap: Olmaz.*” Konuyla ilgili bir başka fetva ise şu şekildedir: “*Zeyd-i Müslim kitabîye olan Hind’i nasraniyeyi tezevvüc etmek caiz olur mu? El-cevap: Olur.*”³⁴⁶ Bunun yanında Müslüman olan bir erkeğin kitap ehli olan kadınla evlenmesi ve dolayısıyla nişanlanması Osmanlı Devleti’nde pek görülmesi dahi sicil kayıtlarında bu tür örneklerle rastlanmaktadır. Bu kayıtlardan birinde Müslüman olan erkek, Hristiyan olan bir kadınla nişanlanmış olduğunu ancak bundan feragat ettiğini beyan etmektedir:

Medîne-i Âmid’den Mehmed b. Abdullah nâm kimesne mahfil-i kazâda Meryem nâm Nasrâniye tarafından tasdîke vekîl (olan) babası Gazel v. Timocan nâm zimmî muvâcehesinde bi’t-tav’i’s-sâf ikrâr ve i’tirâf edip bundan (akdem) mezbûre Meryem’in nâmzed etmiş idim, hâlâ tezvîc etmek müyesser olmamakla mezbûre Meryem’den ferâgat eyledim.³⁴⁷

İslam hukukunun getirdiği hükümlerin uygulandığı Osmanlı devletinde bir erkeğin aynı anda nikâhlı olabileceği eş sayısına sınırlama getirilmiştir. Bu kapsamda erkeğin aynı anda dört kadınla evlenmesine izin verilmiş ve dört kadınla evli olduğu halde beşinci kadınla evlenmesi geçici olarak bir engel teşkil etmiştir. Söz konusu bu hususa dair Osmanlı’da verilen fetva örneği ise şöyledir: “*Dört zevcesi olan Zeyd, Hind’i dahi tezevvüc eylese akd-mezbûr sahîh olur mu? El-cevap: Olmaz.*”³⁴⁸ Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesinin yanında birden fazla kadınla nişanlanması da hoş görülmemiş ve dava edilmiştir. Mesela XVIII. yüzyıla dair bir kayıta Meryem isimli kız

³⁴⁴ Konya Kadı Sicili 45 Numaralı Defter (1126-1127/1714-1715), haz. İzzet Sak- Cemal Çetin, (Konya: Konya BŞB Kültür Yayınları, 2016), s. 173-174.

³⁴⁵ Karaaslan, s. 192.

³⁴⁶ Şeyhulislam Feyzullah Efendi, *Fetâvâ-yı Fevziyye*, haz. Süleyman Kaya, İstanbul: Klasik Yayınları, 2009, s. 24.

³⁴⁷ Diyarbakır Şer’iye Sicilleri Amid Mahkemesi, 3715 (1065/1655), 3789 (1135-1136/1722-1724), 3828 (1135-1242/1723-1827) Numaralı Defterler, haz. Mehmet Yahya Okutan vd., (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013), 1/114; ayrıca bk. Doğangüzel, s. 101.

³⁴⁸ *Netîcetü’l-Fetâvâ*, haz. Süleyman Kaya vd., İstanbul: Klasik Yayınları, 2014, s. 54.

mahkemede nişanlısı olan Mehmet'in Ayşe isimli bir kızla bir buçuk yıl önce nişanlandığını dile getirmiş ve bunun Mehmet'e sorulmasını istemiştir. Mehmet ise cevap olarak Meryem'le nişanlandıkları itirafında bulunmuş fakat nikâhlanmadıklarını dile getirmiştir. Mahkeme ise Mehmet'e engel olunması gerektiğine karar vermiştir.³⁴⁹ Diğer bir misalde, bu defa bir babanın kızını evli olan bir kişiyle nişanlandığı ancak kızının o kişiyle evlenmek istemediği dikkat çekmektedir:

...Karye-i Pîrân'dan Hasan b. Ca'fer meclis-i şer'de diğer Hasan b. Mollâ Hüseyin muvâcehesinde ikrâr u takrîr-i kelâm idüp didi ki, işbu mezbûr Hasan'ın kızı Şâhiye nâm bikri bana nâmezde idüp ben dahi bir bâgîr ile iki gurus virmiş idim mezbûre Şâhiye rızâ virmeyüb benüm üçün bir 'avreti dahi vardur kuma üzerine varmazum diyü rızâsı olmadı ecilden...³⁵⁰

Gösterilen misaller birden çok kadınla nişanlanmanın Osmanlı'da gündeme gelmiş olduğunu göstermektedir. Öte yandan Osmanlı'da evliliği sona ermiş olan kadınlar yeni bir evlilik gerçekleştirmek istediğinde kadiya iddetinin bittiğini ispat ederek izin almak zorunda olmuşlardır.³⁵¹ İddetini bekleyen kadın bu süreyi doldurduktan sonra bir başkasıyla evlenebilmiştir. XVII. yüzyıl Osmanlı Konya'sına ait bir sicil kaydı bu hususa örnek olarak gösterilebilir. Kayıta Hündî bnt. Receb eşiyle üç talak neticesinde boşanmış ve iddetini beklemiştir. İddetinin bitmesi üzerine ise başka biriyle evlenmek için mahkemede: "...Hasan nâm kimesne talâk-ı selâse ile beni tatlık eyledi yetmiş gün mürûr idüp yetmiş gün içinde üç def'a hayyıza olup yine tâhire olmam ile nefsimi zevç-i âhara tezvîc murâd iderin..." sözleriyle izin istemiştir. Mahkeme, İslam hukukunda kişinin iddiasını ispat etmesinin yollarından yemin etmeye³⁵² başvurarak Hündî'nin sözlerini ispat için yemin etmesini teklif etmiş ve Hündî'nin yemin etmesi üzerine dava sona ermiştir: "...merkûme Hündî'ye yetmiş gün içinde üç def'a hayyıza olup yine tâhire olunduğuna yemîn teklif olundukda ol dahi 'alâ vefki'l-mes'ûl yemîn-i billahi'l-'azîm itmeğin..."³⁵³ İddete riayet edilmesi hususu Osmanlı Kanunnamelerinde de yer almıştır. Kanunnamede yer almış olan bir hüküm şu şekildedir: "Ve dahi iddeti tamam olmadın nikâh eylese, hakkından gelüp ağaç başına bir akçe cürm alma ve nikâh edenin bilüb etdi ise ana dahi böyle edeler ve bilâ- mübâşir olanların haklarından gelinüb iki ağaca bir akçe cürm alma."³⁵⁴

Bu konuyla ilgili Şer'îye sicillerinde de örneklerle rastlamak mümkündür. Mesela XVIII. yüzyıl Diyarbakır'ına ilişkin sicil kayıtlarından birinde, eşi altı yıl önce vefat etmiş Zülfü isimli kadının iddetini doldurduğundan dolayı bir başkası ile evlenebileceği kayda geçilmiştir:

³⁴⁹ Konya Kadı Sicili 53 Numaralı Defter (1148-1149/ 1736-1737), haz. İzzet Sak- İbrahim Solak, (Konya: Konya BŞB Kültür Yayınları, 2016), s. 124.

³⁵⁰ Şer'îye Sicilleri, 1/263; ayrıca bk. Doğangüzel, s. 104.

³⁵¹ M. A. Aydın, Osmanlı Aile Hukuku, s. 133.

³⁵² H. Tekin Gökmenoğlu, "İslam Muhakeme Usulü Hukukunda Bir İsbat Vasıtası olarak "Yemin Delili", SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (3), 1994, s. 181.

³⁵³ Konya Kadı Sicili 10 Numaralı Defter (1070-1071/1659-1661), haz. İzzet Sak, (Konya: Konya BŞB Kültür Yayınları, 2014), s. 141.

³⁵⁴ Ahmet Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1991, 3/93.

...Zülfü'nün zevc-i dâhilün bihâsı es- Seyyid Ali b. Hasan b. Abdullah, Şebinkarahisan'nda Çakmak Hanı'nda bi'l-müsâfire sâkin iken târîh-i kitâbdan altı sene mukaddem bi emrillahi te'âlâ fevt oldu. Biz bu husûsa bu vech üzere şâhidleriz şehâdet dahi ederiz deyü her biri alâ tarîkî'ş-şehâde haber verdiklerinde mezbûrânın haberi muktezâsınca mezbûr Zülfü'nün iddeti dahi münkaziye olmağın nefsinî âhara tezvîc murad etdikde âhardan bi-vech mûmâna'at olun(ma)mak için işbu vesîka-i enîka ketb olunup...³⁵⁵

İslam hukukunda kadının birden fazla erkekle evli olması yasaklanmıştır. Bu çerçevede Osmanlı devletinde de evli bir kadının yeniden evlenmesi ya da nişanlanması için mevcut evliliğin sonlanmış olması gerekli görülmüştür. Konuyla ilgili verilmiş fetva örneği; “*Hind-i bâliğa nefsinî şuhûd mahzarlarında Amr’a tezvîc ettikten sonra Hind nefsinî şu kadar akçe mehir tesmiyesiyle Amr’a dahi tezvîc eylese akd-i sâni sahîh olur mu? El-cevap: Olmaz*”³⁵⁶ şeklindedir. Şer’iye sicillerine bakıldığında kadın mevcut evliliğini sonlandırmış olması sicile kaydedilerek başkasıyla evlenebileceğine ilişkin kayıtlar konulduğu görülmektedir. Bu tür kayıtların konulması mevcut evlenme engelinin ortadan kalktığını ilan etmeye yönelik olduğu söylenebilir.³⁵⁷ Bu hususa şu kayıt örnek olarak gösterilebilir: “*müstahbire-i mezbûre nefsinî âhara tezvîc eyledikde âhardan bi- vech mu’ârâza olunmaması için işbu vesîka ketb olunup yedine i’tâ olundu.*”³⁵⁸

Diğer taraftan iki hısımlı bir nikâh altında toplamaya engel teşkil etmesiyle ilgili olarak verilen fetva örneği ise şu şekildedir: “*Zeyd zevcesi Hind’in li-ebeveyn karındaşı kızı Zeyneb’i tezevvüc edip Hind ile cem etmek caiz olur mu? El-cevap: Olmaz.*”³⁵⁹

Görüldüğü üzere Osmanlı Döneminde de tarafların evlenmelerine ilişkin kalıcı bir engeli ortaya çıkması durumunda evlenmek mümkün olmamış, geçici engellerin ortadan kalkması durumunda ise evlilikler gerçekleşmiştir.

1. 5. 2. 2. 5. Evlenme İsteğinde Bulunulacak Kadına Bir Başka Erkek Tarafından Evlenme Teklif Edilmemiş Olması

Evlenmenin gerçekleşmesine engel teşkil eden durumlardan bir diğeri de başka bir erkeğin talip olduğu kadına evlenme teklifinde bulunulmasıdır. Buna göre daha önce bir erkeğin evlenme teklifine olumlu bir cevapta bulunduğunu bilen bir başkasının o kadına evlenme teklifinde bulunması caiz değildir. Kız tarafının ilk nişana rıza göstermiş ve diğer tarafın da nişanı bozmadığı olmasına karşın yapılacak olan ikinci bir nişan haramdır.³⁶⁰ Nitekim Hz. Peygamber “*İçinizden hiç kimse din kardeşinin evlenme teklifinde bulunduğu kadına ilk teklifte bulunan vazgeçmedikçe veya kendisinin*

³⁵⁵ Diyarbakır Şer’iye Sicilleri Amid Mahkemesi, 1/246.

³⁵⁶ Ceride-i İlmiyye Fetvaları, s. 102.

³⁵⁷ Doğangüzel, s. 105.

³⁵⁸ Diyarbakır Şer’iye Sicilleri Amid Mahkemesi, 1/233.

³⁵⁹ Neticetü'l-fetâvâ, s. 54.

³⁶⁰ İbn Rüşd, 3/9; İbn Kudâme, 9/571; Şirbîni, 4/60- 61; İbn Âbidîn, 4/68; Zühaylî, el- Fıkhu'l- İslamî ve Edilletuhu, 7/25.

istemesi için izin vermedikçe evlenme teklifinde bulunmasın”³⁶¹ hadisiyle bu durumu yasaklamıştır. Çünkü bu durum ilk nişanlının rencide olmasına ve üzülmesine sebebiyet verebilir. Bununla birlikte ona düşmanlık beslemesine de yol açabilir.³⁶² Eğer kadının, bu evlenme teklifini reddetmesi veya ilk talip olan kişinin diğer kişiye izin vermesi durumunda ikinci bir teklifin yapılması mümkün olur.³⁶³

Kadın teklife henüz olumlu veya olumsuz bir cevap vermemişse veyahut da tereddüt içerisindeyse, ikinci bir evlilik teklifinin olup olamayacağı konusunda İslam hukukçuları arasında bir ihtilaf söz konusudur. Hanefî ve Mâlikîler, bu durumda ikinci bir evlilik teklifinin yapılmasını caiz görmemektedir. Çünkü kadının teklife bir cevap vermemesi veya tereddüt içerisinde olması teklifi kabul etmeyeceği anlamına gelmemektedir. Zira bu süre zarfında kadın, kendisine yöneltilen evlenme teklifinde bulunan şahıs hakkında araştırma yapıp istişarelerde bulunduktan sonra teklifi kabul edebilir. İkinci bir evlilik teklifinde bulunulması kadının ilk teklif yapan kişiye karşı isteğini azaltabilir.³⁶⁴ Evlilik gibi hayatın en önemli kararlarından birini verecek olmak elbette düşünmeyi, görüşmeyi istişare yapmayı gerektirir. Bu sürecin sonucu kesinleşinceye kadar başka bir erkeğin araya girerek yeni bir teklifte bulunması fitneye yol açabilir. İslam adabı bu sürecin sonucu belli oluncaya kadar beklenilmesini gerektirir. Böylece insanlar arasında sevgi bağları korunur, kin ve düşmanlığa fırsat verilmemiş olur.³⁶⁵

Şâfiîlere göre ise kadın kendisine yöneltilen evlilik teklifine henüz bir cevapta bulunmamışsa ikinci bir teklifin yapılması mümkündür.³⁶⁶ Nitekim Fâtıma bint Kays’a, Ebu Cehm (ö. 70/690 (?)), Muaviye b. Ebû Süfyân (ö. 60/680) ve Üsâme b. Zeyd evlenmek istediklerini ifade etmişlerdir. Fâtıma bint Kays meseleyi Hz. Peygamber’e söylemesi üzerine; “*Ebu Cehm sopasını elinden eksik etmez. Kadınları çok döven bir adamdır. Muaviye mali durumu iyi olmayan bir kimsedir. Sen Usame b. Zeyd ile evlen*”³⁶⁷ şeklinde tavsiyede bulunmuştur. Söz konusu hadis, kadın evlenme kararını almadan önce başka evlenme tekliflerinin de yapılabileceğinin caiz olacağını göstermektedir.³⁶⁸ Bununla birlikte hadisten hareketle başkalarının da aynı kadına evlenme teklifinde bulunduğunun bilinmemesi durumunda talip olunabileceği sonucu da çıkarılabilir.³⁶⁹

Mâlikî ve Hanbelîlere göre ilk evlilik teklifinde bulunan kişinin günahkâr olması veyahut da Müslüman olmaması durumunda bir başkası aynı kadına evlilik teklifinde bulunabilir.³⁷⁰ Zira hadiste din kardeşinin evlenme talebinde bulunduğu kadına yeni bir evlenme talebinde bulunamayacağı ifade

³⁶¹ Buhârî, “Nikâh”, 45 (No. 5142); Müslim, “Nikâh”, 6 (No. 1412); Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 17 (No. 2081).

³⁶² Zühaylî, *el- Fıkhu'l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/25.

³⁶³ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/308.

³⁶⁴ İbn Rüşd, 3/9; İbn Âbidîn, 4/68; ayrıca bk. Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 25.

³⁶⁵ Zühaylî, *el- Fıkhu'l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/26; Döndüren, s. 202.

³⁶⁶ Şîrbînî, 4/61.

³⁶⁷ Müslim, “Talâk”, 6 (No. 1480); Ebû Dâvûd, “Talâk”, 39 (No. 2284); Nesâî, “Nikâh”, 19 (No. 5332).

³⁶⁸ İbn Kudâme, 9/567-568; Şîrbînî, 4/62.

³⁶⁹ Şîrbînî, 4/61; Zühaylî, *el- Fıkhu'l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/26.

³⁷⁰ İbn Rüşd, 3/9; İbn Kudâme, 9/571.

edilmektedir.³⁷¹ Buna göre Müslüman olmayanlarla Müslümanlar din kardeşi sayılamayacağına göre Müslüman olmayan birinin, evlenme teklifi üzerine Müslüman bir kimse evlilik teklifinde bulunabilir. Günahkâr kimseler ise muhtemelen Müslüman olmayanlar gibi değerlendirilmiştir.³⁷²

Osmanlı'da da evlenme teklifinde bulunulduğu bilinen bir kadına başkası tarafından evlenme teklif edilmeyeceği ve dolayısıyla da nişanlanmanın gerçekleşmeyeceğine dair şer'iyeye sicillerinde örneklere rastlanılmaktadır. XVIII. yüzyıla ait kayıtlardan birinde nişanlı olmasından dolayı kendisine yapılan teklife kadın engel olmakta ve bu durum sicile şöyle yansımaktadır: "...es-Seyyid Mehmed Çelebi bundan akdem mezbûre Şerîfe Sâliha'yı ben tezvîc ve 'akd-ı nikâh murad eylediğim de mezbûr es-Seyyid Mehmed Çelebi benim naâzedlimdir diye mâni' olur..."³⁷³

Başka bir kimsenin talip olduğu kadına evlenme teklifinde bulunulması yasaklanmış olsa dahi kadının ikinci teklifte bulunan kimseyle evlenmesi durumunda nikâh akdi sahih olmakla birlikte yapılan bu evlilik hukuken geçerlidir.³⁷⁴

1. 5. 2. 3. Nişanlanmanın Sonuçları

Kişilerin nişanlanmasıyla birlikte aralarında belli hak ve yükümlülükler ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında henüz evlilik akdi gerçekleşmediğinden dolayı evliliğin getirdiği sonuçlar nişanlılık safhasında ortaya çıkmayacaktır. Zira nişanlanma tarafların evlenmesini zorunlu kılmamaktadır. İslam hukukuna göre nişanlanmanın sonuçlarından biri nişanlanan erkeğin nişanlısını görme hakkını elde etmesidir.³⁷⁵

1. 5. 2. 3. 1. Nişanlanan Kimselerin Görüşmesi

Evlilik bir ferдин hayatında verdiği en önemli kararlardan birini teşkil eder. İleride kuracakları evliliğin huzur ve mutluluk içerisinde devam edebilmesi için evlenecek adayların birbirlerini görmeleri ve iyi tanımaları bu noktada önemlidir. Evlilik süresince çıkması muhtemel sorunların en az düzeyde olması için tarafların birbirlerinin ahlâklarını, karakterlerini, hayata bakışlarını, âdet ve geleneklerini öğrenmeleri gerekmektedir.³⁷⁶ Nişanlıların birbirini tanımadan yapacakları evlilik aile kurumunun amaçladığı hedefleri gerçekleştirmekte yetersiz kalabilir. Bu nedenle İslam, evlenmek isteyen kimselerin birbirlerini görmelerine, tanımalarına belli ölçülerde izin vermiştir. Dinî

³⁷¹ Buhârî, "Nikâh", 45 (No. 5142); Müslim, "Nikâh", 49, 50 (No. 1412); İbn Mâce, "Nikâh", 10 (No. 1867).

³⁷² Muvatta, "Nikâh", 1 (No. 2); İbn Kudâme, 9/571; ayrıca bk. Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 24.

³⁷³ *Konya Kadı Sicili 50 Numaralı Defter (1138-1139/1726-1727)*, s. 359.

³⁷⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/13; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 25.

³⁷⁵ Cin, s. 48.

³⁷⁶ Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 28; ayrıca bk. Cemil Liv, "Günümüzde İmam Nikâhına Yönelişlerin Gerekçeleri ve Resmi Nikâh ile İmam Nikâhının Fıkhi Açıdan Karşılaştırılması", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(163), 2014, s. 167.

prensipier çerçevesinde tarafların birbirlerini tanımalarında bir sakınca görülmemiştir.³⁷⁷ Nitekim Hz. Peygamber, Muğire b. Şube'ye (ö. 50/670) evlenme talebinde bulunduğu kadını görüp görmediğini sorduğunda, Muğire b. Şube “*görmedim*” diye cevap verince Hz. Peygamber; “*Ona bak; çünkü bu – ileride birbiriniz ile anlaşmanız için- uygun bir davranıştır*” şeklinde tavsiyede bulunmuştur.³⁷⁸

Normal şartlarda erkeğin kadına bakması haramken burada maslahata binaen bakılmasına izin verilmiş³⁷⁹ nikâh kıyılmadan önce kadının görülmesi mendup sayılmıştır.³⁸⁰ Ancak buradan nişanlıya bakma kastı evlenme niyetiyle olmalıdır.³⁸¹ Evlilik öncesi görüşmede nişanlanan kimselerin tek başlarına kalıp dolaşmamaları, yanlarında üçüncü bir kimsenin bulunması gerekir.³⁸² Bu hususa dikkat etmek suretiyle tarafların görüşmelerine izin verilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, “*Bir kimse kendisine helal olmayan (yabancı) bir kadınla baş başa kalmasin. Aksi durumda üçüncüsü şeytan olur. Ancak yanlarında mahremlerinin bulunması durumu müstesnadır*”³⁸³ ve “*Sizden biriniz bir kadınla evlenmek istediği zaman, onunla evlenmesini teşvik edecek özelliklerine bakabilirse baksın*”³⁸⁴ hadisleriyle bu konuya dikkat çekmiştir. İslam hukukçularının çoğunluğu evlenmeye karar vermiş kişilerin evlenme isteğinde bulundukları kadının eline ve yüzüne bakmalarını caiz görmüşlerdir. Zira yüzler ve eller kişinin güzelliğini ve zarafetini anlamak için yeterlidir. Ebû Hanîfe el ve yüz dışında ayaklara da bakılabileceğine dair cevaz vermiştir.³⁸⁵ Mâlikîlere göre, erkeğin nişanlısının eline ve yüzüne bakması menduptur. Ancak bu husus fitne ihtimalinden uzak olmalıdır.³⁸⁶ Bununla birlikte kızın kendisine bakıldığını bilmesi gerekmektedir, aksi durumda kendisine bakılması helal değildir.³⁸⁷ Hanbelîlere göre, erkek, nişanlısının onu eş olarak kabul ettiğini ve reddetmeyeceğini bilmesi şartıyla onun yüzüne, boynuna ve genel görünümüne bakabilir. Genel görünümünde maksat kadının ev kıyafetiyle açılabilceği kısımlarına bakılabileceğine izin verilmiştir.³⁸⁸ Bu kısımlar el, yüz, baş, ayak ve boyundan ibarettir.³⁸⁹ Bunun için velisinden izin

³⁷⁷ Ekrem Keleş, “‘Dini Nikâh’ Adı Altında Yapılan Gayri Resmi Nikâh Akdinin Tahkim Yoluyla Sona Erdirilmesi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (3), 2004, s. 196.

³⁷⁸ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 18 (No. 2082); Nesâî, “Nikâh”, 17 (No. 5327); Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevr (Yezid) et-Tirmizî, *el- Câmi’u’s- sahih*, thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma’ruf, (Beyrut-Lübnan: Dâru’l- Garbî’l- İslamî, 1417/1996), “Nikâh”, 5 (No. 1087); İbn Mâce, “Nikâh”, 9 (No. 1865).

³⁷⁹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/306.

³⁸⁰ İbn Âbidîn, 4/66-67.

³⁸¹ Cezîrî, 4/63.

³⁸² Seyyid Sâbık, *Fıkhu’s Sünne*, (Çev. Tayyar Tekin), İstanbul: Pınar Yayınları, 1992, s. 309; Yusuf el-Kardâvî, *İslam’ın Işığında Çağdaş Meselelere Fetvalar*, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1996, 2/114; Döndüren, s. 204.

³⁸³ Buhârî, “Nikâh”, 111 (No. 5232,5233); Müslim, “Hacc”, 74 (No. 1341).

³⁸⁴ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 18 (No. 2082).

³⁸⁵ Zühaylî, *el- Fıkhu’l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/36-37.

³⁸⁶ İbn Rüşd, 3/10; Bilmen, 2/13.

³⁸⁷ Cezîrî, 4/65.

³⁸⁸ İbn Kudâme, 9/491; Cezîrî, 4/65.

³⁸⁹ Zühaylî, *el- Fıkhu’l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/37.

almasına gerek yoktur ancak تنها bir yerde de bulunmamaları gerekir.³⁹⁰ Bu konuda en geniş ölçüyü Hanbelî mezhebinin verdiği görülmektedir. Şâfiîlere göre, evlenme isteğinde bulunan erkek nişanlısının yalnızca yüzüne ve elinin içi ile dışına bakması caizdir. Bu kısımlar dışında kalan yerlerine bakması caiz değildir. Eğer erkek nişanlısına bakma imkânı bulamıyorsa bir aracıyı, nişanlısına bakıp kendisine haber vermesi için gönderebilir.³⁹¹

Nişanlanma bir evlilik olmadığından dolayı taraflara evliliğin getirdiği birlikte yaşama hakkı tanımamaktadır. Esasen her iki taraf mahremiyet açısından birbirlerinin yabancı³⁹² olduğu için mahremiyet sınırlarına riayet edilmesi gerekir. Bu bağlamda örtünme gibi dinî sorumluluklar devam etmektedir. Nişanlılık sürecinde tarafların, genellikle mahremiyet hükümlerini meşru kılmak için dinî nikâh kıydıkları görülmektedir. Söz konusu nikâh, İslam'ın tavsiye etmediği bir nikâh olmakla birlikte pek çok sıkıntıyı da beraberinde getirmektedir.³⁹³ Nitekim muhtemel bir ayrılığın gerçekleşmesi ve bu kararın erkek tarafından verilmesi durumunda, günümüzdeki kanunlara göre kadın, hiçbir hak talep edemeyecektir. Ayrılık kararının kız tarafından verilmesi durumunda ise erkek kızı boşamak istemeyebilir. Bu gibi durumlarda mağdur olan genellikle kız tarafı olmaktadır.³⁹⁴ Bu hususta herhangi bir mağduriyet yaşanmaması için tavsiye edilen dinî nikâhın resmi nikâhtan sonra kıyılmasıdır.³⁹⁵

1. 5. 2. 3. 2. Nişanlılara Evlilik Yükümlülüğü Gerektirmemesi

Nişanlanma evlenmeye yönelik yapılan bir vaadden ibarettir. Dolayısıyla evlilik akdi yapılmadığı sürece tarafların istedikleri zaman nişandan geri dönmeleri mümkündür. Bir irade beyanı niteliğinde olması ve taraflar için bağlayıcı olmamasından ötürü evlenme mecburiyetleri bulunmamaktadır.³⁹⁶ Bu nedenle tarafları nişanı bozarak evlenmek istemeyen erkek ya da kadını evlenmeye zorlamak hukuka uygun bir durum değildir. Buna karşılık nişanlılar birbirlerine vermiş oldukları sözün sorumluluğunu taşıyarak buna sadakat göstermek için gayret göstermelidirler. İslam, Müslümanların vermiş olduğu sözlere sadık kalarak hareket etmesini ister. İslam ahlâkının gereği

³⁹⁰ Cezîrî, 4/65.

³⁹¹ Ebû İshak Cemâlüddîn İbrahim b. Alî b. Yûsuf eş- Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, Dimeşk- Beyrut: Dâru'l- Beşir, 1996, 4/114; İbn Kadî Şühbe, Ebû'l- Fazl Bedrûddîn Muhammed b. Ebî Bekr el-Esedî, *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l- Minhâc*, thk. Enver b. Ebû Bekir eş-Şeyhi ed- Dağîstânî, Cidde: Dâru'l- Minhac, 1432/2011, 3/12-13; Şîrbînî, 4/27-28; Cezîrî, 4/64.

³⁹² Yusuf el- Kardâvî, 2/114.

³⁹³ Mehmet Akif Aydın, "Aile Hayatı", *İlmihal*, 2, Ankara: DİB Yayınları, 2006, s. 202; ayrıca bk. Hilal Özey, "Nişanlılıkta Yaptırılan İmam Nikâhının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Tokat İlmîyat Dergisi*, 8(1), 2020, s. 149.

³⁹⁴ Faruk Beşer, *Genç Kızlara Özel Fetvalar*, 2. Baskı, İstanbul: Paradoks Yayınları, 2014, s. 169-170; ayrıca bk. Saffet Köse, "Toplumsal Meşruyet Açısından Nikâhta Aleniyet ve Türkiye'de İmam Nikâhı Uygulanması, Dinlerde Nikâh", *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, İstanbul, 2012, s. 492-493.

³⁹⁵ Yaman, *İslam Aile Hukuku*, s. 34; İsmail Köksal, "Uygulamadaki Resmi ve Dini Nikâhların Fıkhi Yönü", *Bilimname*, 16(1), 2009, s. 39-40.

³⁹⁶ Bilmen, 2/ 12.

olarak meşru bir durum olmadığı müddetçe³⁹⁷ verilen sözden dönülmemesi gerekir.³⁹⁸ Nitekim Kur'an'da “Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin”³⁹⁹ “Verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir”⁴⁰⁰ hükmü yer almaktadır. Bu bağlamda tarafların her zaman için nişandan vazgeçmeleri hukuken mümkün olsa da sözlerinden dönmeleri ahlâkî bakımdan hoş karşılanmamaktadır.

Ayrıca Osmanlı döneminde tarafların nâmzedi (nişanı) bozarak evlenmekten vazgeçtiğine dair birçok örneğin bulunması o dönemde de nişanlanan kimselerin evlenmeye mecbur bırakılmadığını gösterir. Bu örneklerden birinde Konya Kemalgari Mahallesi'nde ikamet eden Hacı b. Mezid, Rabia bnt. Mustafa ile nişanlı olduğunu ancak nişandan feragat ettiği mahkemede; “...merkûme Râbi'a nâmzedlim idi hâlâ rızâm ile fâriğ oldum min ba'd 'alâkam kalmadı ba'del-yevm dilediği kimesneye tezvîc eylesün...”⁴⁰¹ sözleriyle ifade etmiştir. Nişanlanma neticesinde taraflara evlenmek için bir zorunluluk yüklediği hususu 1917 tarihinde çıkarılan Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde de; “Nişanlanmakla veya va'd ile nikâh mün'akid olmaz”⁴⁰² şeklinde yer almaktadır.

Sonuç itibarıyla tarafların nişanlılık sürecinde anlaşamamaları ya da başka bir sorunun çıkması gibi durumlarda nişanı bozmaları mümkündür. Çünkü nişanlı olmak tarafların evlenmesi için bir zorunluluk teşkil etmez. Ancak önemli bir durum olmadıkça verilen sözün yerine getirilip tamamlanması İslam ahlâkının gereğidir.

³⁹⁷ Tosun, s. 66.

³⁹⁸ Cessâs, 5/233.

³⁹⁹ el-Mâide 5/1.

⁴⁰⁰ el-İsrâ 17/34.

⁴⁰¹ Konya Kadı Sicili 39 Numaralı Defter (1113-1113/1701-1702), haz. İbrahim Solak- İzzet Sak, (Konya: Konya BŞB Kültür Yayınları, 2016), s. 165-166.

⁴⁰² Düstûr, 2. Tertip, md. 1, 9/762.

İKİNCİ BÖLÜM

2. NİŞANIN BOZULMASI VE HEDİYELERİN DURUMU

Nişanlılık sürecinin başlamasıyla taraflar evlilik yolculuğuna bir adım atmış olurlar. Ancak bu süreç her zaman evlenme ile tamamlanmayıp çeşitli sebepler neticesinde sona erebilir. Nişanlanmanın sona ermesinin ardından ise nişanlılık sürecinde ya da öncesinde evlenme amacıyla verilen hediyelerin iade edilmesi ile ilgili sorun gündeme gelmektedir. Bunun yanında nişanlılık döneminde peşin olarak verilen mehrin de nişanlanmanın sona ermesiyle ne olacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Türk Medeni Hukuku'nda bu hususa yer verilmezken İslam hukukunda nişanlılık döneminde verilen mehrin ne olacağı ile ilgili sorulara cevap verilmiştir. Şimdi söz konusu bu hususlar ele alınacaktır.

2. 1. Nişanın Sona Ermesinin Sebepleri

Nişanlılık durumunun çeşitli sebeplerle sona ermesi mümkündür. Bu süreç nişanlanmanın doğal sonucu olan evlenme ile sona erebileceği gibi ölüm, gaiplik, evlenme engelini ortaya çıkması, nişanı bozacak bir şartın meydana gelmesi, karşılıklı rıza gösterilmesi gibi sebeplerle de sonlanması mümkündür.

2. 1. 1. Türk Medeni Hukuku'nda

2. 1. 1. 1. Evlenme

Nişanlanma ile tarafların asıl amacı evlenmeye yöneliktir. Nişanlanmanın evlenmeye yönelik atılan ilk adım olmasından dolayı ve taraflar nişanlandıktan kısa bir müddet sonra “*nişanlı*” pozisyonundan “*evli*” pozisyonuna geçmeyi arzuladıkları için⁴⁰³ nişanlılık sürecinin en doğal ve mutlu bir şekilde sonlanması, nişanlanan tarafların evlenmeleriyle gerçekleşir.⁴⁰⁴ Tarafların evlenmeleri neticesinde nişanlılık o an itibariyle sona ermektedir.⁴⁰⁵ Evlenmeyle birlikte nişanlılar yeni bir hukukî sürece geçmektedir. Bu vakitten sonra Türk Medeni Kanunu'nda nişanın sonlanmasıyla ilgili maddi ve manevi tazminat ile hediyelerin iadesi hükümlerinin uygulanması mümkün olmayacaktır.⁴⁰⁶

⁴⁰³ Akıntürk, s. 39.

⁴⁰⁴ Tekinay, s. 24; Feyzioğlu, s. 44; Köprülü- Kaneti, s. 53; Velidedeoğlu, s. 26; Dural vd., s. 27; Zevkliler, s. 733.

⁴⁰⁵ Saymen-Elbir, s. 55; ayrıca bk. Feyzioğlu, s. 44; Köprülü- Kaneti, s. 53; Hatemi, s. 21.

⁴⁰⁶ Öztan, s. 36; Kılıçoğlu, s. 19; Abik, s. 96

Nişanlılık dönemi nişanlılardan birinin farklı bir kimseyle evlenmesi neticesinde de doğal olarak sona ermektedir. Zira bu durum, ilk nişanın örtülü bir şekilde bozulduğu anlamına gelir.⁴⁰⁷ Söz konusu bu durumda ilk nişan, örtülü bir şekilde gerçekleşen rücu beyanıyla tek taraflı olarak sona ermiş olur. Bununla birlikte karşı tarafa nişandan dönüldüğü bilgisinin ulaşması gerekmektedir.⁴⁰⁸

2. 1. 1. 2. İki Nişanın Bir Arada Olması

Türk Medeni Hukuku'nda nişanlanan taraflardan biri nişanlısından farklı bir kadın ya da erkekle ikinci bir nişan yapması durumunda ne olacağıyla ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Doktrindeki hâkim olan görüşe göre kişinin ikinci kez nişanlandığındaki niyeti önem arz etmektedir. Eğer ikinci kez nişanlanırken niyet, ilk nişanı sonlandırmaksa bu durum kişinin örtülü olarak ilk nişandan döndüğü ve nişanı bozduğu anlamına gelmekte olup⁴⁰⁹ ikinci nişan devam edecektir. Fakat niyeti ikinci nişanlanmayı gizlemek, tarafları oyalamak suretiyle her iki nişanlılık durumunu devam ettirmekse bu durum ahlâka ters düştüğünden ikinci nişanlanma geçersiz sayılacak⁴¹⁰ ve ilk nişanlanma devam edecektir.⁴¹¹ İkinci nişanın zorunluluktan dolayı yapılması, kişinin niyetinin aslında ilk nişanlısıyla evlenmek olması halinde de yine ilk nişan devam eder.⁴¹² Bunun yanında kişi, ikinci nişanı gerçekleştirirken birinci nişanı feshedeceği şartını dile getirmişse ikinci nişanlanma kabul edilebilir.⁴¹³

2. 1. 1. 3. Nişanlılardan Birinin Ölümü veya Gaipliği

Nikâh akdi öncesinde taraflardan birinin ölmesi nişanlılığı kendiliğinden sona erdirmektedir.⁴¹⁴ Türk Medeni Kanunu'nun 28. maddesinde kişiliğin, ölüm neticesinde sona ereceği hükme bağlanmıştır. Nişanlılardan birinin ölmesiyle birlikte şahsa ait olan hakları sona ermekte ve dolayısıyla nişanlılık da ortadan kalkmaktadır.⁴¹⁵ Ölüm belirtisi olan durumlar da ölüm gibi değerlendirilerek nişanın sona ermesine sebebiyet vermektedir.⁴¹⁶

Türk Medeni Kanunu'nda gaiplik durumunun evliliğe etkisi düzenlenerek kaybolan kişinin eşi, gaiplik başvurusunda bulunarak veya açacağı farklı bir dava ile evliliğinin feshedilmesini talep

⁴⁰⁷ Velidedeoğlu, s. 26; Dural vd., s. 28; Akıntürk, s. 39.

⁴⁰⁸ Öztan, s. 38; Abik, s. 96.

⁴⁰⁹ Berki, *Medeni Hukuk*, s. 115; Arsebük, s. 526; Velidedeoğlu, s. 26; Dural vd., s. 21; Akıntürk, s. 40.

⁴¹⁰ Saymen – Elbir, s. 51; Oğuzman- Dural, s. 30; Yavuz, s. 46.

⁴¹¹ Feyzioğlu, s. 34.

⁴¹² Velidedeoğlu, s. 26; Dural vd., s. 21; Yavuz, s. 46.

⁴¹³ Saymen- Elbir, s. 51; Feyzioğlu, s. 34.

⁴¹⁴ Saymen- Elbir, s. 55; Feyzioğlu, s. 44; Birsen, s. 228; Oğuzman-Dural, s. 37-38; Zevkliler, s. 733; Velidedeoğlu, s. 26; Tekinay, s. 24; Akıntürk, s. 39.

⁴¹⁵ Abik, s. 96.

⁴¹⁶ Saymen- Elbir, s. 55; Oğuzman-Dural, s. 37-38; Zevkliler, s. 733.

edebilmiştir.⁴¹⁷ Fakat gaiplik durumunun nişana etkisi kanunda düzenlenmemiştir. Bununla birlikte doktrinde daha çok tercih edilen görüş, gaiplik kararının kesinleşmesinin ardından nişanlılığın kendiliğinden sona ermesidir.⁴¹⁸ Gaiplik kararının alınmasıyla birlikte nişanlanmanın bitmiş olduğuna dair ayrıca bir mahkeme kararına da ihtiyaç bulunmamaktadır.⁴¹⁹ Buna karşılık, Köprülü-Kaneti'ye göre, nişanlılardan birinin kanun tarafından gaipliğine karar verilse dahi diğer nişanlının nişanın sona erdiğine dair bir beyanda bulunmaması halinde nişanın sona ereceği hususu kesin değildir.⁴²⁰

2. 1. 1. 4. Nişanı Bozacak Bir Şartın Gerçekleşmesi

Tarafların nişanlanmayı belli bir şarta bağlayarak kurabilmeleri mümkündür. Ancak bu şartın ahlâka, kişilik haklarına ve kanuna aykırı olmaması gerekmektedir. Aksi takdirde nişan hükümsüz sayılacaktır.⁴²¹ Nişanlanmanın bozucu bir şarta bağlanarak yapılması halinde öngörülen şartın gerçekleşmesiyle nişanlılık kendiliğinden son bulur.⁴²² Mesela; erkek nişanlının ‘‘ gelecekte bursla uzun süreli olarak yurt dışına doktora için gitmemek’’ şartı ile nişanlanması ve bir zaman sonra kızın yurt dışına doktora için yapılan burs sınavını kazanması durumunda söylenilen bozucu şart gerçekleşeceğinden nişanlılık da kendiliğinden son bulmuş olacaktır.⁴²³ Bu durumda tarafların maddi ve manevi tazminat istemesi söz konusu olmayacaktır. Ancak hediyelerin iade edilmesi istenebilecektir.⁴²⁴

2. 1. 1. 5. Sürekli Olarak Bir Evlenme Engelinin Ortaya Çıkması

Nişanlanmanın son bulmasına yol açan diğer bir durum ise evlenme engelinin ortaya çıkmasıdır. Buna göre nişanlılar, aralarında sürekli olan bir evlenme engeli bulunduğunu sonradan öğrendikleri an itibarıyla nişanlılık kendiliğinden son bulur.⁴²⁵ Mesela; taraflardan birinin iyileşmesi mümkün olmayacak bir akıl hastalığının bulunması⁴²⁶ ya da tarafların evlenmelerine imkân tanımayacak derece kan akrabası olduklarını öğrenmeleri gibi durumlarda evlenmeleri mümkün olmayacağından nişanlılık durumları da kendiliğinden son bulur.⁴²⁷ Nişanlanmanın temyiz kudretinin

⁴¹⁷ TMK md. 131.

⁴¹⁸ Abik, s. 97; ayrıca bk. Saymen-Elbir, s. 55; Oğuzman-Dural, s. 37-38; Öztan, s. 37.

⁴¹⁹ Dural vd., s. 28.

⁴²⁰ Köprülü- Kaneti, s. 52.

⁴²¹ Öztan, s. 29.

⁴²² Saymen-Elbir, s. 50; ayrıca bk. Velidedeoğlu, s. 26; Köprülü- Kaneti, s. 53; Tekinay, s. 24; Dural vd., s. 27.

⁴²³ Akıntürk, s. 40.

⁴²⁴ Abik, s. 86.

⁴²⁵ TMK md. 129; Feyzioğlu, s. 44; Köprülü- Kaneti, s. 52-53.

⁴²⁶ Velidedeoğlu, s. 26; Dural vd., s. 28.

⁴²⁷ Akıntürk, s. 40; Öztan, s. 37.

kaybolması neticesinde bozulması halinde ise nişanlanmanın hükümsüz olduğunun karşı tarafa bildirilmesi gerekmektedir ve bu bildirme sorumluluğu da kanunî temsilcisine geçmektedir.⁴²⁸

2. 1. 1. 6. Tek Taraflı İrade Beyanıyla Nişanın Sona Erdirilmesi

Nişanlanan taraflardan her biri yapacakları tek taraflı irade beyanı neticesinde nişanlanmayı sona erdirebilirler.⁴²⁹ Zira nişanlanmayla hedeflenen evlenme olduğu için bu doğrultuda taraflar özgürdür ve herhangi bir zorlama da yapılmaz. Taraflardan biri evlenmeyi arzu etmiyorsa herhangi bir sebep göstermeksizin nişandan döndüğünü karşı tarafa bildirebilir. Ancak haklı bir sebebi olmaksızın nişandan döndüğü için evlenme vaadini ihlal etmiş olup Türk Medeni Kanunu'nun 120. maddesine göre bunun hukukî sonuçlarına da katlanacaktır.⁴³⁰ Nişandan haklı bir sebeple vazgeçilmesi durumunda karşı tarafın tazminat istemesi söz konusu olmayacaktır.⁴³¹

Buna karşılık nişanın haklı olmayan bir sebebe dayanarak bozulması halinde tazminat müeyyidesi uygulanır. Burada tazminat müeyyidesinin uygulanması nişanlılıkla meydana gelen evlenme sorumluluğunun yerine getirilmeyişidir.⁴³² Nitekim taraflardan birinin haklı sayılabilecek bir sebep olmamasına rağmen evlenme sözünden vazgeçmesi karşı tarafın duygularını incitebileceği, hayal dünyasını kötü bir şekilde etkileyebileceği, çevresine karşı mahcup olmasına sebebiyet verebileceği gibi manevi anlamda zarara uğramasına yol açabilir. Bunun yanında nişanlanma sürecinde tarafların evlenmeye yönelik hazırlıklarda bulunmak suretiyle ekonomik anlamda harcamalar yapmış olması, nişanın bozulması halinde tarafları maddi zarara da uğratacaktır. Bu sebeple haklı bir sebep olmamasına rağmen nişandan dönülmesi durumunda tazminat müeyyidesiyle karşı karşıya kalınması hakkaniyete uygun olandır. Buna karşılık nişanlılık süreci tarafların birbirlerini daha iyi tanımaları için bir fırsat olduğundan nişanlıların anlaşamamaları ya da hayata bakışlarının, karakterlerinin, aile yapılarının birbirlerine uygun olmadığını görmeleri sonucunda evlenmekten vazgeçmeleri de doğaldır. Bu minvalde haklı bir gerekçeyle nişandan dönülmesi halinde tazminat ödemek durumunda kalınmaması adalet açısından uygun olmakla birlikte mecburi bir evlilik yapılmasının da önüne geçmektedir.

Nişanı bozmak isteyen taraf bu iradesini karşı tarafa açık bir şekilde ifade edebileceği gibi örtülü olarak da bildirebilir.⁴³³ Bu çerçevede nişanlısının ziyaretlerini kabul etmemesi, görüşmeyi kesmesi, başka biriyle nişanlanması veya evlenmesi, haber vermeksizin farklı bir şehre ya da ülkeye gitmesi nişanlılığın örtülü olarak sona erdirilmesine örnek sayılabilir.⁴³⁴ Zira kişinin bu tür

⁴²⁸ Öztan, s. 38.

⁴²⁹ Saymen-Elbir, s. 55; Velidedeoğlu, s. 27.

⁴³⁰ Dural vd., s. 29; Akıntürk, s. 41.

⁴³¹ Öztan, s. 40; Abik, s. 99.

⁴³² Feyzioğlu, s. 45.

⁴³³ Köprülü-Kaneti, s. 53.

⁴³⁴ Dural vd., s. 28.

davranışlar sergilemesi nişanlısından uzaklaşması ve evlenmeyi istememesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu durum kişinin dolaylı olarak nişanı bozduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan nişanı bozma hakkının şahsa sıkı sıkıya bağlı olmasından dolayı sınırlı ehliyetliler yasal temsilcilerinin rızası olmaksızın nişanı bozabilirler. Yine aynı sebepten dolayı yasal temsilcinin nişanı bozabilme yetkisi bulunmamaktadır.⁴³⁵ Bununla birlikte nişanın bozulduğuna dair beyanda bulunduktan sonra bu beyandan dönülmesi mümkün değildir. Nişanın bozulması haklı sebebe dayansın veya dayanmasın bu beyanla son bulur. Nişan son bulduktan sonra taraflar dilerlerse yeni bir beyanda bulunarak tekrar nişanlanabilirler.⁴³⁶

2. 1. 1. 7. İrade Bozukluğunun Varlığı

Nişanlanmak isteyen tarafların irade beyanlarında hata, korkutma ve aldatma gibi bozukluğun söz konusu olması halinde nişanlanma irade bozukluğundan dolayı sakat bir işlem olur. Sakat olan bu işlem, nişanlının tek taraflı beyanıyla sona erebilir. Diğer taraftan hata da önemli bir irade bozukluğu durumudur. Hatayla nişandan dönülebilmesi için ise kayda değer bir hatanın olması gerekmektedir.⁴³⁷ Bununla birlikte hataya düşen nişanlı, hataya düşme hususunda kusurlu ise tazminat ödeme sorumluluğunu üstlenmek durumunda kalacaktır.⁴³⁸

Yanılma, aldatılma ya da korkutulma neticesinde sözleşme yapan taraf ise karşı tarafa tek yönlü bir açıklama yaparak nişanlılık durumunu ortadan kaldırabilir. Fakat bu açıklamanın aldatılma veya yanılmanın öğrenildiği ya da korkunun etkisinin ortadan kalktığı an itibarıyla diğer nişanlıya vakit kaybedilmeden yapılması gerekmektedir.⁴³⁹ Aksi takdirde üzerinden ayların geçmesinden sonra söz konusu durum gerekçe gösterilerek nişanın sona erdirilmesi hakkın kötü yönde kullanılması sayılabilecek ve haklı bir neden olarak nitelendirilemeyecektir.⁴⁴⁰

2. 1. 1. 8. Anlaşma

Nişanlılığın kurulması karşılıklı ve birbirine uyumlu iradenin açıklanmasıyla başladığı gibi yine karşılıklı ve birbirine uyumlu irade açıklamasıyla da sona erebilir.⁴⁴¹ Nişanlılığa son vermek için yapılan anlaşma herhangi bir şekil şartı gerektirmediği gibi⁴⁴² anlaşmanın geçerliliği için de bir hâkim kararına ihtiyaç duyulmamaktadır.⁴⁴³

⁴³⁵ Velidedeoğlu, s. 27; ayrıca bk. Feyzioğlu, s. 45; Dural vd., s. 29; Akıntürk, s. 41.

⁴³⁶ Dural vd., s. 29.

⁴³⁷ Abik, s. 83.

⁴³⁸ Türk Medeni Kanunu'nun 120. maddesinde, nişanın haklı bir sebebe dayanarak sona erebileceğine hükmedilmiştir. Buradaki haklı sebep, kişinin hatasını da içine alır. Kişi, nişanlandığı kimsenin özelliklerini bilseydi onunla nişanlanmaya karar vermeyecek idiyse, hata da bulunduğu kabul edilir. Öztan, s. 27.

⁴³⁹ Akıntürk, s. 41; ayrıca bk. Velidedeoğlu s. 27; Köprülü- Kaneti, s. 53.

⁴⁴⁰ Tekinay, s. 21.

⁴⁴¹ Velidedeoğlu, s. 27; Köprülü-Kaneti, s. 53.

⁴⁴² Dural vd., s. 27; Akıntürk, s. 41.

⁴⁴³ Feyzioğlu, s. 45; ayrıca bk. Saymen-Elbir, s. 55; Öztan, s. 38; Abik, s. 98.

Diğer taraftan nişanlanma hakkı şahsa ait bulunduğundan dolayı sınırlı ehliyetsiz bir kimsenin nişanı anlaşılarak sonlandırırken yasal temsilcisinin rızasının alınmasına gerek yoktur.⁴⁴⁴ Tarafların nişanı anlaşılarak sonlandırması halinde birbirlerinden maddi ve manevi tazminat talep edemeyecekleri gibi anne-babaları veya yakın akrabaları da tazminat talep edemeyeceklerdir. Ancak verilen hediyelerin geri iadesi talep edilebilir.⁴⁴⁵

2. 1. 2. İslam Hukuku'nda

Evlenme yolunda atılan bir ön adım mahiyetinde olan nişanlanma, her zaman evlilikle neticelenmeyebilir. Bazı durumların meydana gelmesi sonucunda sona ermesi mümkündür. Bununla birlikte nişanlanma bir akit olarak değil evlilik vaadi mahiyetinde görüldüğü için de nişandan vazgeçen tarafların evlenmeye zorlanması İslam hukukuna aykırıdır.⁴⁴⁶ Ayrıca, İslam hukukunda nişanlanma akit olarak değerlendirilmediği için⁴⁴⁷ nişanı bozma sebeplerinin neler olduğuna dair hususlara yer verilmemiştir. Ancak Türk Hukuku'nda sayılan sebepler de dahil olmak üzere nişanı sona erdirmeye sebepleri tarafların durumlarına göre çeşitlilik arz edebilir. Bu sebeplere, nişanlılardan birinin ölmesi, evlenme engelini meydana gelmesi, tarafların sadakatsizliği, ekonomik sıkıntıların yaşanması, nişanlılık sürecinin sebepsiz uzatılması gibi durumlar örnek olarak gösterilebilir.

Diğer yandan tarafların nişanı anlaşılarak sona erdirmesi de mümkündür. Nitekim İslam hukukunda akitlerde dahi karşılıklı rıza göstermek suretiyle bağlayıcı olan ve feshedilebilen bir akdi kaldırmaları söz konusudur.⁴⁴⁸ Bunun yanında tarafların anlaşamamaları durumunda karşılıklı rızanın olması gerekmeksizin tek tarafın irade beyanıyla dahi nişandan vazgeçmeleri mümkündür. Aynı zamanda nişanlılık sürecinde, İslam hukukunun caiz görmemesine rağmen başka bir evlenme talebinin gelmesiyle mevcut nişanlanmayı sona erdirebilecek bir durumun yaşanması da muhtemeldir. Birinci bölümde bu hususa temas ettiğimiz üzere, eğer kızın teklifi onaylayarak nişan

⁴⁴⁴ Öztan, s. 38; Kılıçoğlu, s. 20.

⁴⁴⁵ Oğuzman- Dural, s. 37; ayrıca bk. Birsan, s. 228; Dural vd., s. 27; Abik, s. 98.

⁴⁴⁶ Aydın, "Aile Hayatı", *İlmihal*, 2/202; Hamza Aktan, "Nişanlanma", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, 3, İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2006, s. 1576.

⁴⁴⁷ Düstür, 2. Tertip, md.2, 9/762.

⁴⁴⁸ İkâle olarak adlandırılan bu akid sözlükte "bir şeyin iptal edilmesi ya da feshedilmesi" gibi anlamlara gelmektedir. İbn Manzûr, "k-y-l", 11/579-580; Ebû Hanîfe ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye göre de ikâle feshetmek ve ortadan kaldırmak anlamlarına gelmektedir. Ebû Yûsuf'a göre ise ikâle tarafların yaptığı yeni bir muameledir. Mergînânî, 5/150; Mevsi'î, 2/11-12; Son dönem İslam hukukçularından olan Zerkâ'da Ebû Yûsuf'un tanımına benzer olarak ikâleyi, tarafların öncesinde gerçekleştirdikleri akdi feshetmek üzere yaptıkları yeni bir anlaşmadır, şeklinde tanımlamaktadır. Mustafa Ahmed Zerkâ, *el- Medhâl*, Dimeşk: Dâru'l- Kalem, 1425/2004, s. 624; ayrıca bk. Serahsî, *el- Meksûr*, 25/168; İbn Kudâme, 6/199; İbnü's-Sââtî, s.297-298; İbn Nüceym, *Bahru'r- râik*, 6/167; Bilmen, 6/25; Bilal Aybakan, "İkâle", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, s. 14.

gerçekleşmiş ve bozulmamışsa ikinci nişan caiz değildir.⁴⁴⁹ Bu hususta tüm İslam hukukçuları aynı görüşte birleşmişlerdir.⁴⁵⁰

Buna karşılık ciddi bir sorun olmadığı sürece tarafların vaadinden vazgeçmemesi iyi ahlâkın gereğidir.⁴⁵¹ Zira bu noktada bilhassa kızın onuru düşünülmeli ve ailelerin mahremiyeti göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle nişanlanmadan önce tarafların iyi bir araştırma yaparak ve istişarelerde bulunarak karar vermeleri daha doğru olur. Duygularına kapılarak bir kararda bulunmamaları, evliliğin yürütülebileceğine kanaat getirdikten sonra nişanlanmaları isabetli olacaktır.⁴⁵² Söz verdikten ve vaadde bulunduktan sonra da çok mühim bir sebep olmadıkça nişanın bozulması doğru değildir.⁴⁵³ Nitekim Kur'an'da bu hususla ilgili olarak “*Verdiğiniz sözü de yerine getirin. Çünkü verilen söz sorumluluğu gerektirir*”⁴⁵⁴ hükmü yer almaktadır. Konuyu destekleyen bir hadiste ise Hz. Peygamber; “*Münafıklığın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince sözünden döner, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder*”⁴⁵⁵ diye buyurmaktadır. Yine başka bir hadisinde “*Müslümanlar şartlarına bağlıdırlar*”⁴⁵⁶ şeklinde ifade ederek Müslümanların kendi aralarında konuştukları şartlara uymaları gerektiğini vurgulamaktadır. Söz konusu ayet ve hadis, bir hususta söz veren Müslümanın sözünü yerine getirmesinin ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Nişanlanma ile de taraflar birbirlerine evleneceklerine dair söz vermektedirler. Her ne kadar nişanlanma ile taraflar evlenmeye zorlanmasa dahi önemli bir sebep olmadıkça nişandan vazgeçilmesi ahlâkî açıdan hoş karşılanmamaktadır.

2. 2. Hediyelerin Durumu

2. 2. 1. Türk Medeni Hukuku'nda

Nişanlanan kişiler samimiyetlerini göstermek, aralarında sıcak bağlar kurabilmek gibi nedenlerle ve örf- âdet ve geleneklerimizin getirdiği alışkanlıkla çoğunlukla birbirlerine hediye vermektedirler. Ancak taraflar, evlenme amacıyla adım atsalar da bazen bu arzularının gerçekleşmemesi ve ayrılmaları söz konusu olabilmektedir. Bu durumda, taraflar birbirlerine verdikleri hediyeleri geri talep edebilmektedir. Bununla ilgili olarak Türk Medeni Kanunu'nda hediyelerin geri verilmesi hususu şu şekilde düzenlenmiştir:

Nişanlılık evlenme dışındaki bir sebeple sona ererse, nişanlıların birbirlerine veya ana ve babanın ya da onlar gibi davrananların, diğer nişanlıya vermiş oldukları alışılmışın dışındaki hediyeler,

⁴⁴⁹ Buhârî, “Nikâh”, 45 (No. 5142); Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 17 (No. 2081).

⁴⁵⁰ Serahsî, *el- Mabsût*, 5/13; İbn Rüşd, 3/9; İbn Kudâme, 9/571; Şirbînî, 4/60-62; İbn Âbidîn, 4/68; Zühaylî, *el- Fıkhu'l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/25.

⁴⁵¹ Kardâvî, 2/115; Sâbık, 2/310; Tosun, s. 66.

⁴⁵² Zühaylî, *el- Fıkhu'l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/38-39.

⁴⁵³ Tosun, s. 66.

⁴⁵⁴ el-İsrâ 17/34; Benzer bir ayet için bk. el- Mâide 5/1.

⁴⁵⁵ Buhârî, “İman”, 24 (No. 33); Müslim, “İman”, 25 (No. 107-108).

⁴⁵⁶ Buhârî, “İcare”, 14 (No. 2273); Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 12 (No. 3594); Tirmizî, “Ahkâm”, 17 (No. 3352).

verenler tarafından geri istenebilir. Hediye aynen veya mislen geri verilemiyorsa, sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulanır.⁴⁵⁷

Hediyelerin geri istenebilmesi için taraflar arasında nişan akdinin söz konusu olması gerekmektedir. Bunun yanında geri istenen şeylerin nişanlılar tarafından hediye amacıyla verilmiş olması önemlidir. Zira ahlâkî anlamda verilen şeyler hediye olarak değerlendirilmemektedir.⁴⁵⁸ Bu kapsamda aşağıda hediye kavramı ve hediye olarak değerlendirilen hususlar ele alınacaktır.

2. 2. 1. 1. Hediye Kavramı

Nişanlıların birbirlerine karşılık beklemeden vermiş oldukları şeyler hediye olarak görülmektedir. Bundan dolayı da hediye ile hibe arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Çünkü her ikisi de karşılık beklemezsizin verilmektedir.⁴⁵⁹ Nişanlıların başta nişanlanma münasebetiyle takılan nişan yüzükleri olmak üzere, bir miktar para, mücevherler,⁴⁶⁰ kumaşlar,⁴⁶¹ otomobil, yazlık villa, daire,⁴⁶² kalem, saat,⁴⁶³ vesaire verdikleri ve para değeri olan çeşitli eşyalar hediye kapsamında değerlendirilmektedir. Ancak ahlâkî anlamda bir durumu yerine getirmek maksadıyla verilenler ise hediye kavramına girmez.⁴⁶⁴ Mesela, nişanlısının annesinin hastane masraflarını ödemiş olması hediye olarak değil, ahlâkî bir borç olarak görülmektedir. Bu doğrultuda masraflar ödendikten sonra herhangi bir dava açıp geri talep edilmesi mümkün değildir.⁴⁶⁵ Aynı zamanda nişanlının bir yemek ziyafeti vermesi, gönül almak için verdiği küçük şeyler⁴⁶⁶ ya da giyilmekle eskiyen, kullanılarak tüketilen şeyler de hediye kavramına dahil edilmemektedir.⁴⁶⁷ Tarafların, nişanlanacakları ümidiyle nişanlanmadan önce birbirlerine verdikleri hediyeler ise nişanlılık sürecinde verilen hediye kapsamında değerlendirilir.⁴⁶⁸

Diğer taraftan bugün Anadolu’da, uygulanmaya devam edilen geleneğe göre erkek tarafından kız tarafına ağırlık, kalın, başlık ismi altında verilen para veya mallar da hediye kavramının içine girmekte ve geri talep edilmesi söz konusu olabilmektedir.⁴⁶⁹ Bu husus doktrinde tartışma konusu olmakla beraber Yargıtay 6. Hukuk Dairesi verdiği son kararlarında başlık parasını hediye olarak kabul etmeye başlamış ve nişanın bozulmasıyla birlikte bu paranın hediye kavramına dahil edilerek

⁴⁵⁷ TMK md. 122.

⁴⁵⁸ Öztan, s. 42; Dural vd., s. 40

⁴⁵⁹ Feyzioğlu, s. 47.

⁴⁶⁰ Dural vd., s. 40; Tekinay, s. 28; Akıntürk, s. 45.

⁴⁶¹ Tekinay, s. 28.

⁴⁶² Akıntürk, s. 45.

⁴⁶³ Velidedeoğlu, s. 35.

⁴⁶⁴ Öztan, s. 43.

⁴⁶⁵ Feyzioğlu, s. 53; Velidedeoğlu s. 35; Abik s. 103.

⁴⁶⁶ Öztan, s. 43; Yavuz, s. 66.

⁴⁶⁷ Köprülü-Kaneti, s. 60; Akıntürk, s. 45.

⁴⁶⁸ Oğuzman-Dural, s. 52; Öztan, s. 42.

⁴⁶⁹ Feyzioğlu, s. 48; Akıntürk, s. 45; Zevkliler, s. 738.

Türk Medeni Kanunu'nun 122. maddesine göre geri talep edilebileceği görüşünü benimsemiştir.⁴⁷⁰ Bunun yanında başlık olarak verilen paranın kızına iletmek üzere ya da çeyiz anlamında kızın masraflarını karşılaması için babasına verilmesi halinde bunun ispat edilmesi gerekmektedir.⁴⁷¹ Diğer bir görüşe göre ise söz konusu durum ispat edilse dahi Türk Medeni Kanunu'nun 122. maddesine dahil edilmez ve Borçlar Kanunu'nun 61. maddesine göre sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulanır.⁴⁷²

Nişanlılığın sona ermesiyle gündeme gelen ve tartışma konusu olan diğer bir mesele ise nişanlılık sürecinde tarafların birbirlerine gönderdikleri mektup ve fotoğrafların hediye kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğidir. Fotoğraf ve mektup gibi özel eşyaların hediye kavramına dahil edildiğini ve bu kapsamda geri istenebileceğini düşünenler olmakla birlikte⁴⁷³ bunların hediye çerçevesinde değerlendirilemeyeceğini ileri sürenler de bulunmaktadır.⁴⁷⁴ Bu sebeple fotoğraf ve mektupların geri talep edilmesi hususunda Türk Medeni Kanunu'nun 122. maddesinin aradığı şartlar bulunmamaktadır. Bu itibarla 122. madde gereğince hediye olarak verilen eşyanın karşı tarafın malvarlığında artışa sebep olması aranmaktadır. Dolayısıyla fotoğraf ve mektuplar tarafların malvarlıklarında bir artışa sebebiyet vermediği için hediye kapsamında sayılamayacaktır. Bunun yanında fotoğraf ve mektupların geri talep edilebilmesini 122. maddeye dayandırılmayacağını savunanlar da kendi aralarında farklı görüşlerde bulunmuşlardır. İleri sürülen bu fikirlerden birine göre nişandan vazgeçilmesiyle birlikte fotoğrafların ve mektupların geri iade edilmesi ahlâkî bir borç sayıldığı için dava açarak istenemez.⁴⁷⁵ Diğer bir görüşe göre fotoğrafların ve mektupların bir tarafta bulunması, diğer tarafın kişilik haklarını zedelemesi halinde Türk Medeni Kanunu'nun kişilik haklarının korunmasına dayalı olan 24 ve 25. maddesine dayanılarak geri iadesi istenebilir.⁴⁷⁶ İade edilmesi hususunun çözüme kavuşturulamadığı durumlarda fotoğraf ya da mektupların ortadan kaldırılması da talep edilebilir.⁴⁷⁷

2. 2. 1. 2. Hediyelerin İade Edilme Talebinin Niteliği ve Kapsamı

Hediyelerin geri iade edilme isteği aynî bir dava olmayıp şahsî mahiyet arz etmektedir. Nitekim nişanlılardan birinin karşı tarafa hediye vermesiyle birlikte artık hediyeenin mülkiyeti diğer nişanlıya geçmiş olur. Böylece hediyeleri geri talep eden kişinin verdiği hediye üzerinde aynî bir hakkı kalmamaktadır. Dolayısıyla nişanlı, verdiği hediyeyi bir istihkak davası yerine, alacak davası açarak talep edebilir. Bunu bir örnekle açıklayacak olursak; eğer hediyeyi alan bir nişanlının onu

⁴⁷⁰ Feyzioğlu, s. 49; Abik, s. 112-113.

⁴⁷¹ Öztan, s. 45; Abik, s. 112.

⁴⁷² Abik, s. 112.

⁴⁷³ Velidedeoğlu, s. 35.

⁴⁷⁴ Feyzioğlu, s. 55; Köprülü-Kaneti, s. 61; Tekinay, s. 29.

⁴⁷⁵ Öztan, s. 45; Abik, s. 110.

⁴⁷⁶ Öztan, s. 45; Akıntürk, s. 45; Abik, s. 110.

⁴⁷⁷ Dural vd., s. 41, Oğuzman- Dural, s. 53.

üçüncü bir kişiye satması durumunda hediye veren nişanlının, artık hediye üzerinde aynı bir hakkı bulunmadığı için onu üçüncü kişiden geri talep edemez.⁴⁷⁸

Kendisine verilen hediyelerin iade edilmesi hususu Türk Medeni Kanunu'nun 122. maddesi kapsamında düzenlenmiştir. Buna göre verilen hediyelerin karşı tarafın elinde bozulmamış bir şekilde aynen bulunması halinde hediyeler aynı şekilde geri verilecektir. Fakat hediyelerin bozulması, satılması veya bir başkasına bağışlanması da muhtemeldir. Söz konusu durumda ise hediye misliyle geri iade etmesi gerekir.⁴⁷⁹ Mesela, kendisine hediye olarak verilen altının bozdurulup harcanması halinde piyasadan o değerde bir altın alıp geri iade edecektir.⁴⁸⁰ Misliyle iade etmesinin söz konusu olmaması durumunda ise ancak o zaman sebepsiz zenginleşme hükümleri uygulanır.⁴⁸¹ Bu bağlamda, hediye verilen nişanlının bu hediye iyi niyetle elinden çıkarması ya da tüketmesi durumunda geri iade etmesi söz konusu olmaz. Bir kısmını kullanması halinde ise geriye kalanı iade etmelidir. Buna karşılık, nişanlının hediye elinden çıkarması halinde bir kazanç elde etmişse, mesela, hediye başkasına sattıktan sonra bir kazanç sağlamışsa bu satış bedelini geri iade etmelidir. Ancak aldığı hediye kötü niyet besleyerek yani, geri iade edeceğini bilerek malvarlığından çıkartmışsa hediye asıl kıymetini ödemekle yükümlü olur.⁴⁸² Aynı zamanda Türk Medeni Kanunu'nun 122. maddesi doğrultusunda tarafların zenginleşmesi istenmediği için hediye üzerinde yapılan mecburi ve yararlı masrafların ödenmesi talep edilebilir. Nişanlının, bu giderler ödeninceye kadar hediyeleri hapis etme hakkı mevcuttur.⁴⁸³

Sebepsiz zenginleşmenin kapsamının ise hangi tarihe göre tespit edileceği hususunda çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Bu görüşlerden birine göre, hediye alan nişanlının sebepsiz zenginleşmesinin kapsamı nişandan vazgeçildiği tarihe göre belirlenmesi gerekir. Zira nişandan vazgeçilmesi sonucunda taraflardan birinin malında hediyelerden dolayı bir artışın olmamasını istemektedir. Eğer taraflar bu hususta anlaşmazlık yaşarlarsa durumun bilirkişi tarafından belirlenmesi gerekir.⁴⁸⁴ Diğer bir görüşe göre, bu hususta iyi niyetli olarak sebepsiz zenginleşen nişanlının geri ödemesi gereken borcu hesap edilirken alacaklı olan nişanlı bu zenginleşmeyi mahkemeye başvurmadan istemesi halinde geri talep ettiği tarih esas alınır, mahkemeye başvurarak geri istemesi halinde ise dava tarihi esas alınarak belirlenmelidir.⁴⁸⁵ Diğer taraftan hediyelerin geri

⁴⁷⁸ Dural vd., s. 43; Tekinay, s. 30.

⁴⁷⁹ Akıntürk, s. 46; ayrıca bk. Birsen, s. 232; Berki, *Medeni Hukuk*, s. 117; Tekinay, s. 29-30; Yavuz, s. 233.

⁴⁸⁰ Dural vd., s. 43.

⁴⁸¹ Birsen, s. 232; ayrıca bk. Dural vd., s. 43; Berki, *Medeni Hukuk*, s. 117; Tekinay, s. 29-30; Akıntürk, s. 46.

⁴⁸² Oğuzman- Dural, s. 55; ayrıca bk. Feyzioğlu, s. 55; Tekinay, s. 30; Akıntürk, s. 46; Öztan, s. 43.

⁴⁸³ Feyzioğlu, s. 55; Öztan, s. 45; Abik, s. 116; Borç ödeninceye kadar hapis hakkının olması ile ilgili olarak bk. TMK md. 950.

⁴⁸⁴ Öztan, s. 43.

⁴⁸⁵ Abik, s. 120.

talep edilmesi hakkının bir başkasına devredilebilmesi, miras bırakılabilmesi⁴⁸⁶ ya da bu haktan vazgeçilebilmesi söz konusu olabilir.⁴⁸⁷

2. 2. 1. 3. Hediyeleri Geri Talep Edebilecek Kişiler

Nişanın bozulmasıyla birlikte hediyelerin iadesi noktasında taraflar bir anlaşmaya varamıyorlarsa hediyelerin geri verilmesi için dava açılır. Hediyelerin talep edilmesi öncelikli olarak nişanlıların hakkıdır.⁴⁸⁸ Hatta nişandan vazgeçen veya nişanın bozulmasına sebebiyet veren taraf dahi vermiş olduğu hediyeleri geri isteyebilir.⁴⁸⁹

Nişanlıların dışında anne-baba ya da onlar gibi olan yakınları da diğer nişanlıya verdikleri hediyeleri geri isteyebilmektedirler.⁴⁹⁰ Kişinin annesi ya da babası gibi hareket eden yakınlarının mutlaka akraba olmaları gerekmez. Bu bir aile dostu olabileceği gibi ihtiyaç sahipleri için kurulmuş ve kişinin yetiştirilmesinde rol oynayan vakıf ya da dernekler de bu çerçevede değerlendirilebilir.⁴⁹¹ Hediyelerin iade edilmesi için açılan davada davacılar, hediye veren kişiler olup davalı ise daima hediyeleri alan nişanlıdır. Nişanlının annesine, babasına ya da onlar gibi olan yakınlarına karşı dava açılmaz.⁴⁹² Eğer kendisine dava açılan nişanlı küçük ise, o halde mahkemede onu temsil edecek olan yasal temsilcisidir.⁴⁹³ Mahkemenin vereceği karar ise yasal temsilcisini değil, küçüğü bağlamaktadır.⁴⁹⁴

Kişinin anne-babası ya da onlar gibi olan yakınları dışındaki üçüncü şahıslar tarafından nişanlılara ya da nişanlıların ailelerinin birbirlerine verdiği hediyeler Türk Medeni Kanunu'nun 122. maddesinin dışında kalmaktadır. Buna göre verilen hediyelerin geri talep edilmesi TMK md. 122'ye göre değil,⁴⁹⁵ sebepsiz zenginleşme hükümlerine⁴⁹⁶ dayanılarak istenilebilecektir. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki taraflar, verdikleri her türlü hediye değil yalnızca gelecekte yapacaklarını ümit ettikleri evlilik için verdikleri hediyeleri geri isteyebileceklerdir.⁴⁹⁷ Mesela, evliliğin gerçekleşeceği kanaatiyle kız tarafına verilen gelinlik bu kapsamdadır.⁴⁹⁸

⁴⁸⁶ Tekinay, s. 30.

⁴⁸⁷ Öztan, s. 44; Yavuz, s. 68.

⁴⁸⁸ Velidedeoğlu, s. 35; Kılıçoğlu, s. 33.

⁴⁸⁹ Saymen-Elbir, s. 57; Öztan, s. 44.

⁴⁹⁰ Velidedeoğlu, s. 35; Akıntürk, s. 44; Öztan, s. 46.

⁴⁹¹ Yavuz, s. 69.

⁴⁹² Yavuz, s. 69.

⁴⁹³ Öztan, s. 44.

⁴⁹⁴ Yavuz, s. 69.

⁴⁹⁵ Akıntürk, s. 44; Tekinay, s. 31; Yavuz, s. 69.

⁴⁹⁶ TBK md. 77-82.

⁴⁹⁷ Akıntürk, s. 44; Tekinay, s. 31; Yavuz, s. 69.

⁴⁹⁸ Tekinay, s. 31.

2. 2. 1. 4. Hediyeleri Geri Talep Edebilmek İçin Gerekli Şartlar

Türk Medeni Kanunu'nun 122. maddesi çerçevesinde hediyein durumuna göre farklı hükümler verilmektedir. Tarafların, nişanlılık sürecinde vermiş olduğu hediyeleri geri talep edebilmeleri için bazı şartların meydana gelmiş olması gerekmektedir. Bu kapsamda bu şartların neler olduğuna temas edeceğiz.

2. 2. 1. 4. 1. Geçerli Bir Nişanlılığın Mevcut Olması

Tarafların nişanın bozulması sonucunda hediyeleri geri isteyebilmeleri için hediyelerin verildiği tarihlerde nişanlı olmaları gerekmektedir. Bu dönemde hediyeleri verdiklerine dair ispat yükümlülüğü ise davacıya aittir. Tarafların arasında geçerli bir nişanlılık durumunun mevcut olmaması halinde hediyelerin ne olacağı hususunda birkaç ihtimal üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birine göre taraflar birbirlerine hediye verirken nişanın geçersizliğinden haberdar iseler herhangi bir iade yükümlülüğü ortaya çıkmaz. Diğer ihtimal ise her iki tarafın da nişanın geçersizliğinden haberdar olmamaları ve bu durumu hediyelerin verilmesinin ardından öğrenmiş olmalarıdır. Bu durumda ise tarafların verdikleri hediyeleri geri iade etmeleri gerekmektedir. Son ihtimal ise nişanın geçersiz olduğunu bir taraf biliyor diğer taraf bilmiyorsa bilen taraf, verdiği hediyeleri geri isteme hakkına sahip değildir, bilmeyen taraf ise verdiği hediyeleri geri isteme hakkına sahip olur.⁴⁹⁹

2. 2. 1. 4. 2. Hediyelerin Nişan Maksadıyla Verilmiş Olması

Nişanın bozulmasıyla geri talep edilecek olan hediyeler, nişanlanma sonrasında verilen hediyelerle birlikte nişanlanmadan önce verilen hediyeleri de kapsamaktadır. Fakat nişan dolayısıyla verilen hediyelerin geri iade edilmesine karar verilebilmesi için bu hediyelerin davalı tarafa nişan maksadıyla verilmiş olması gerekmektedir.⁵⁰⁰ Aksi durumda hediyelerin geri talebi Türk Medeni Kanunu'nun 122. maddesine göre değil⁵⁰¹ Borçlar Kanunu'nun 61. maddesi ve sonrasında düzenlenmiş olan sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre olur.⁵⁰²

Bunun yanında taraflardan birinin nişanlanma amacı olmaksızın sırf karşı tarafı oyalamak için evlenme vaadinde bulunarak birtakım hediyeler vermesi durumunda hediyelerin geri istenmesi söz konusu değildir. Zira burada kişinin hakkı kötü yönde kullanması söz konusudur ve hediyeleri geri isteme hususuna dair hakkı başlangıçtan itibaren doğmamıştır.⁵⁰³ Buna karşılık iyi niyet olarak

⁴⁹⁹ Tekinay, s. 26-27; Öztan, s. 42.

⁵⁰⁰ Feyzioğlu, s. 54; Oğuzman-Dural, s. 53; Öztan, s. 42,46.

⁵⁰¹ Akıntürk, s. 43; Dural vd., s. 42.

⁵⁰² Öztan, s. 42,46; Abik, s. 115.

⁵⁰³ Abik, s. 116; Hediyelerin kötü niyetli olarak satmak suretiyle elden çıkartılması halinde bedelinin tazmin edilmesi gerektiği, iyi niyetli olarak satıldığında ise tazmine gerek durulmadığına dair bilgi için bk. Feyzioğlu, s. 55; Tekinay, s. 29-30.

sayılabilecek nitelikler çerçevesinde harcama yapıldığı takdirde nişanın bozulmasıyla bu masrafların iadesi talep edilebilir.⁵⁰⁴

2. 2. 1. 4. 3. Hediye­lerin Nişanlılara Verilmiş Olması

Türk Medeni Kanunu’nun 122. maddesinde nişanın bozulmasıyla birlikte verilen hediye­lerin geri verilmesini talep edebilecek kişiler düzenlenmiştir. Bu minvalde hediye­lerin iade edilmesini isteyecek kimseler; nişanlıların kendileri, anne-babaları ya da onlar gibi davranan yakınlarıdır.⁵⁰⁵ Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, hediye­lerin geri talep edilebilmesi için bizzat nişanlılara verilmiş olmasıdır. Yoksa nişanlanan kimselerin anne-babalarının veya onlar gibi davranan yakınlarının diğer nişanlının ana-babasına ya da yakınlarına verdikleri hediye­leri nişanın bozulmasıyla Türk Medeni Kanunu’nun 122. maddesine dayandırarak geri istemeleri söz konusu değildir.⁵⁰⁶ Ancak hediye­leri geri talep edebilme şartlarını taşımaları halinde Borçlar Kanunu’nun sebepsiz zenginleşme ya da bağıştan dönme hükümlerine dayanarak verdikleri hediye­leri geri talep edebilirler.⁵⁰⁷

2. 2. 1. 4. 4. Nişanın Evlilik Dışında Bir Sebep­le Sona Ermiş Olması

Nişanlanma ile tarafların arzu ettikleri bu süreci evlilikle tamamlamaktır. Bu sayede nişan ile amaçladıklarına ulaşmış olurlar. Nişanı evlilikle sonlandıran tarafların ise hediye­lerin geri istenmesi hükümlerine dayanarak iadesini talep etmeleri söz konusu olmamaktadır. Buna karşılık, nişanın evlenmenin dışındaki bir nedenle sona ermesi durumunda hediye­lerin geri iade edilebilmesi talep edilebilmektedir.⁵⁰⁸ Bunun için nişanın bozulmasına sebep olan tarafın kusurlu olup olmadığı gibi durumların da araştırılmasına gerek duyulmamaktadır. Zira nişan, taraflardan birinin kusuru ile sona ermiş olmasına rağmen tazminat talebinden farklı olarak gerek kusuru bulunan nişanlı gerekse kusuru bulunmayan nişanlı vermiş olduğu hediye­leri geri talep etme hakkına sahiptir.⁵⁰⁹

2. 2. 1. 4. 5. Hediye­lerin Alışılmışın Dışında Olması

Türk Medeni Kanunu’nda nişan sürecinde verilen hediye­lerin geri iadesi ile ilgili düzenlenen 122. maddede alışılmışın dışındaki hediye­lerin geri verileceği belirtilmektedir.⁵¹⁰ Bu bağlamda alışılmış olan hediye­lerin iadesi söz konusu olmamaktadır. Ancak kanunda hangi hediye­lerin alışılmışın dışında olduğu belirtilmediği için bu husus hâkimin takdir yetkisine bırakılmıştır.

⁵⁰⁴ Öztan, s. 49.

⁵⁰⁵ Oğuzman-Dural, s. 54; Yavuz, s. 68-69.

⁵⁰⁶ Akıntürk, s. 44; Abik, s. 107.

⁵⁰⁷ Öztan, s. 46; Kılıçoğlu, s. 33.

⁵⁰⁸ Dural vd., s. 42; Feyzioğlu, s. 53.

⁵⁰⁹ Tekinay, s. 27; Akıntürk, s. 44.

⁵¹⁰ Öztan, s. 43; Hatemi, s. 30.

Hediyenin alışılmış olup olmadığına karar verilirken ise tarafların ekonomik durumları göz önünde bulundurulur.⁵¹¹ Eğer hediyelerin verilmiş olması tarafların malî güçlerini aşırı derecede etkilemişse mesela, kişi hediye alabilmek için malvarlığının bir bölümünü satmak durumunda kalmışsa o halde hediye alışılmışın dışında sayılır.⁵¹² Yargıtay, son kararlarında mahkemenin bu hususta bilirkişiye başvurulabileceğini de ifade etmiştir.⁵¹³ Alışılmışın dışındaki hediyelere ise ziynet eşyaları, otomobil, villa örnek olarak gösterilebilir.⁵¹⁴

Özellikle bugün Anadolu’da verilen başlık parasının alışılmış hediye kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususuna da değinilecek olursa, başlık parası genellikle kişilerin ekonomik şartlarını zorladığı için alışılmış dışı hediye çerçevesinde değerlendirilmesi daha doğru olur.⁵¹⁵ Alışılmış hediyeler ise yerel örf ve âdetlere göre verilmesinin yanında verilen hediyelerin maddi kıymetinin günümüz koşullarıyla fahiş fiyatta olmaması gerekir. Bu durum da tarafların sosyal ve ekonomik şartlarına göre değerlendirilir.⁵¹⁶

2. 2. 1. 4. 6. Hediyelerin İadesinin Talep Edilmesi

Nişanın sona ermesinin ardından hediyelerin iade edilmesi ancak taraflardan birinin talebi sonucunda gerçekleşir.⁵¹⁷ Tarafların talep etmediği hediyeler ise iadeye tabi değildir. Zira hukuk yargılamaları tasarruf ilkesi gereğince eğer davacı yoksa hükme bağlanacak bir dava da söz konusu değildir.⁵¹⁸ Pek tabii hediye talep etme hakkı hediye eden kişiye aittir. Onların yerine bir başkası böyle bir talepte bulunamaz.⁵¹⁹

2. 2. 2. İslam Hukuku’nda

2. 2. 2. 1. Hediyelerin Hukukî Durumu

Arapçada doğru yola ulaştırmak, yol göstermek gibi anlamlara gelen hidayet (hüda, hedy) kökünden⁵²⁰ türemiş olan hediye kelimesi türediği kökenle ilişkili olarak lütuf ve iyilik anlamlarıyla yakından ilgilidir.⁵²¹ Mecelle’de ise hediye, bir kişiye ikram olarak verilen mal şeklinde hibenin bir

⁵¹¹ Oğuzman- Dural, s. 53.

⁵¹² Abik, s. 106.

⁵¹³ Oğuzman- Dural, s. 53; Abik, s. 106.

⁵¹⁴ Akıntürk, s. 45.

⁵¹⁵ Öztan, s. 43; Zevkliler, s. 738; Abik, s. 113.

⁵¹⁶ Akıntürk, s. 43; Yavuz, s. 75.

⁵¹⁷ Feyzioğlu, s. 54; Öztan s. 44.

⁵¹⁸ Nedim Meriç, “Medeni Yargılama Hukukunda Tasarruf ve Talepte Bağlılık İlkesinin Kapsamı ve Bazı Güncel Kararların Değerlendirilmesi”, *SDÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 2014, s. 31.

⁵¹⁹ Abik, s. 104-105.

⁵²⁰ İbn Manzûr, “h-d-y”, 15/353-359.

⁵²¹ Ali Bardakoğlu, “Hediye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 17, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, s. 151.

çeşidi olarak tanımlanmaktadır.⁵²² Bu çerçevede insanlar arasında karşılıksız olarak verilen ve sevgi bağlarının göstergesi olan hediyeleşme, neredeyse tüm toplumlarda rastlanan ve insanlık tarihi kadar eski olduğu düşünülen bir gelenektir. Bununla birlikte modern dönem antropoloji çalışmalarında da karşılıksız olarak verilen hediyeğin yanı sıra hediye değişirme, hediyeyle sosyal bağ sağlama, sosyal saygı kazanma amacıyla da verildiği söylenmektedir.⁵²³

Nişanlılık süresinde de taraflar ya da aileler, samimi ilişkiler kurmak, birbirlerini mutlu etmek, sevgilerini göstermek gibi sebeplerle hediyeleşmektedirler. Bununla birlikte toplumda var olan âdet ve gelenek gereği de hediyeler verilmektedir. Tarafların birbirlerine çeşitli hediyeler göndermesi ve bilhassa ziynet eşyası vermesi neredeyse her toplumda görülen bir âdet haline gelmiştir.⁵²⁴ Hatta Selçuklular döneminde evlenmeye aracılık yapan elçilere dahi hediyeler verilmesi adettendi.⁵²⁵ Bunun yanında Eski Türklerde yaygın olarak uygulanan ve kızın annesine verilen süt hakkı⁵²⁶ Selçuklular döneminde de devam etmiştir. Bu duruma Sultan Melikşah'ın (ö. 485/1092) eşi Terken Hatun'a (ö. 487/1094) kızını Mâh Melek (ö. ?) için Halife Muhtedî Biemrillâh'ın (ö. 487/1094) süt hakkı olarak verdiği elli bin dinar örnek olarak gösterilebilir.⁵²⁷

Diğer taraftan Mısır'da erkek tarafının kıza verdiği ve “şebeke” olarak isimlendirdiği ziynet eşyaları nişan merasiminin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Birçok toplumda hediyelerin genellikle erkek tarafından verildiği görülmektedir ancak Hindistan'da olduğu gibi kız tarafının erkeğe oldukça fazla hediye vermesi gibi durumlar da görülmektedir. Bu doğrultuda, verilen hediyelerin özellikleri, kişilerin ekonomik durumlarına, toplumların örf ve âdetine göre değiştiği söylenebilir.⁵²⁸

Nişanlılık döneminde tarafların birbirlerine verdikleri bu hediyelerin nişanın bozulmasının ardından ne olacağıyla ilgili sorunlar gündeme gelmektedir. Bu hususta mezhepler farklı görüşlerde bulunmuşlardır.

Nişanlıların veya ailelerin birbirlerine vermiş oldukları hediyeleri, hibe hükümlerine göre değerlendiren Hanefiler,⁵²⁹ hediyelerin bozulması ya da tükenmesi durumunda hediyelerin geri

⁵²² Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, (Çev. Raşit Gündoğdu- Osman Erdem), İstanbul: DİB Yayınları, 2007, md. 834, 2/1447.

⁵²³ Bardakoğlu, “Hediye”, 17/151.

⁵²⁴ Has, s. 119.

⁵²⁵ Bülent Kaçın, “Büyük Selçuklular'da Evlilik Merasimleri”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2(97), 2017, s. 103.

⁵²⁶ Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, s. 71.

⁵²⁷ Kaçın, s. 100.

⁵²⁸ Has, s. 119.

⁵²⁹ Hanefilerin hediyeyle ilgili görüşlerinin hibe ile aynı olmasından dolayı hibeden dönülebileceğini kabul etmeleri hediyeleri de geri alacağı anlamına gelmekte ve aynı hüküm uygulanmaktadır. Ancak hibeden dönülmesine engel olan bazı hususlar bulunmaktadır ki bunlar hediyeler için de geçerlidir. Söz konusu engeller; hibe verilen şeyde bitişik bir artışın olması, taraflardan birinin ölmesi, hibeye karşılık bir bedelin alınması, hibenin bağışlandığı kişinin mülkiyetinden çıkmış olması, tarafların evli olması ya da akraba olması ve hibenin helak olmasıdır. Mergînânî, 6/255-263; İbnü'l-Hümâm, 9/39-49; ayrıca bk. Mevsiî, 3/48-49; İbnü's-Sââtî, s. 463-465; Şeyh Nizam vd., *el-Fetâva'l-Hindiyye*, thk. Abdüllatif Hasan Abdurrahman, Lübnan: Dâru'l-Kütübi-İlmiyye, 2010, 4/428.

alınmayacağı görüşündedir. Ancak verilen hediyeler mevcutsa erkek bunları geri talep edebilmektedir. Bununla birlikte nişan yüzüğünün kaybedilmesi, yiyeceklerin tüketilmesi, kumaşın elbise olarak dikilmesi gibi hallerde verilen hediyelerin değişikliğe uğraması, bozulması ya da tüketilmesi durumunda hediyelerin kıymet olarak geri verilmesi gerekmemektedir.⁵³⁰ Hükümlerin Hanefî mezhebine göre verildiği Osmanlı'da⁵³¹ bu hususla ilgili olarak verilmiş bir fetva ise; “*Zeyd, Hind'e nâmzed oldukda Hind'e nişan nâmına şu kadr eşya ihda edip ba'dehû Hind'i tezevvüden fâriğ olsa Zeyd eşyâ-i merkûmeyi kâime olıcak Hind'den istirdâda kâdir olur mu? El- Cevâb: Olur*”⁵³² şeklinde olmuştur. Ayrıca 1917 tarihinde kabul edilen Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde de Hanefîlerin görüşü kanunlaştırılmıştır.⁵³³ Kuveyt Medeni Kanunu da Hanefîlerin görüşünü benimsemiş ve kanunun 7. maddesinde “Bütün durumlarda şayet hediyeler mevcut değilse geri verilemez” şeklinde ifade ederek hükme bağlamışlardır. Kimisi bu tarz hediyelerin çoğunlukla kıymetinin az olduğunu, örfe göre hediyelerin iadesinin olmadığını ve verilen hediyein geri alınmasının cömertliğe ve güzel ahlâka uygun olmadığını da belirtmişlerdir.⁵³⁴

Hediyelerin ne olacağı hususunu nişanın bozulmasına sebep olan tarafı dikkate alarak değerlendiren Mâlikîlere göre nişanı erkeğin bozması halinde verdiği hediyelerin bozulmamış ya da tüketilmiş olmasına bakılmaksızın bunları geri alma hakkına sahip değildir. Nişanı kızın bozması durumunda ise erkeğin hediyeleri geri alması mümkündür. Hediyelerin kızın elinde mevcut olması ya da bozulması, tüketilmesi durumu değiştirmez. Bozulan ya da tüketilen hediyelerin kıymetini erkeğe ödemesi gerekir.⁵³⁵ Tunus ve Fas da Medeni kanunlarında Mâlikîlerin bu görüşünü benimseyerek nişanı kızın bozması halinde erkekten aldığı hediyeleri geri vermesi gerektiği fakat erkeğin nişanı bozması halinde verdiği bu hediyeleri geri alamayacağı ifade edilmektedir.⁵³⁶

Bu konuda Şâfiîler, nişanı hangi tarafın bozduğuna bakılmaksızın hediyeler tarafların elinde mevcutsa geri alınabileceği görüşündedir. Fakat hediyelerin bozulması ya da tüketilmesi halinde mislini veya kıymetini geri ödemek durumundadır. Bununla birlikte eğer nişanlanan erkek kıza hediye verirken hibe ettiğini düşünmüşse, hediyeleri geri alması caiz değildir.⁵³⁷

⁵³⁰ İbn Âbidîn, 4/304; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslamî ve Edilletuhu*, 7/39-40; Bilmen, 2/13.

⁵³¹ M. Akif Aydın, “İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Kanun Hukukuna Doğru Geçirdiği Evrim”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, (1), 2006, s. 16; Ahmet İnancır, “Mezhepler Arasında İntikal Bağlamında Osmanlı'da Teşeffü' ve Yasaklanmasına Dair Bazı Tespitler”, *Amasya İlahiyat Dergisi*, (13), 2019, s. 15.

⁵³² *Ceride-i İlmiyye Fetvaları*, s. 126.

⁵³³ “...hediye olarak tarafeynin yekdiğerine verdiği şeyler hakkında hibe ahkâmı cereyan eder.” Düstur, 2. Tertip, md. 2, 9/762.

⁵³⁴ Ahmed Gandûr, *Ahvâlû's-şahsiyye*, Kuveyt: Câmîatu'l-Kuveyt, 1976, s. 54-55; ayrıca bk. Has, s. 120.

⁵³⁵ Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, b.y.: Dâru'l Fikr, t.y. 2/320-321; Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslamî ve Edilletuhu*, 7/40; ayrıca Mâlikîlerin örfi uygulamayı da dikkate aldıklarına dair bilgi için bk. Ebû'l- Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed- Dêrîr, *eş-Şerhu's-sağîr 'alâ Akrebi'l-mesâlik*, Kahire: Dâru'l- Mâ'rife, t.y. 2/456.

⁵³⁶ Mustafa es-Sibâî, *Ahvâlû's-şahsiyye*, 9. Baskı, Beyrut: Dâru'l- Verrak, 1422/2001, s. 60.

⁵³⁷ Muhammed Ebû Zehra, *Ahvâlû's-şahsiyye*, Kahire: Dâru'l Fikru'l- Arabî, 1426/2005, s. 40; Şâfiîlerin hibe ile ilgili görüşleri için bk. Ebu'l- Abbâs Şihâbüddîn Ahmed. b. Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Fethu'r-rahmân*, Kuveyt: Hukûku't-Tab'u Mahfuza, 1429/2008, 2/243.

Hanbelîlere göre ise nişan hediyeleri hibe hükümlerine göre değerlendirilmekte ve hibeden dönüşün caiz olmadığı savunulmaktadır. Buna göre hediyeler aynen mevcut olsun ya da olmasın iade edilemez. Ancak bu hükmün dışında yalnızca babanın çocuğuna yapmış olduğu hibeden dönebileceğini belirtmişlerdir.⁵³⁸ Bu görüşü benimsemelerine delil olarak Hz. Peygamber' in; “*Bir kimse bir atıyyede veya bir hibede bulunursa, sonradan atıyye ve hibesinden rücu etmesi ona helal olmaz, sadece baba çocuğuna yaptığı bağıştan dönebilir*”⁵³⁹ hadisini göstermişlerdir.

2. 2. 2. Mehrin Hukukî Durumu

Nişanlanmanın evlilikle sona ermemesi durumunda gündeme gelen ve üzerinde durulması gereken diğer bir mesele ise evlenmeden önce peşin olarak ya da bir kısmı verilen mehrin iade edilmesidir. Mehir, Klasik Hanefî fıkıh literatüründe, nikâh akdinin sonucunda Allah hakkı olarak sabit olan ve kadına verilen mal şeklinde değerlendirilmektedir.⁵⁴⁰ Günümüzde ise ömür boyunca beraber yaşama isteğinin, erkeğin kadını talep etmesinin sembolik işareti ve hediye mahiyetinde de tanımlanmaktadır.⁵⁴¹

Evlilik akdi sırasında veya öncesinde erkeğin evleneceği kıza belli miktarda para ya da mal vermesi çeşitli din ve kültürlerde oldukça eskiye dayanmaktadır. Bu uygulamanın özellikle nikâh akdinin satım akdiyle benzer özellikler taşıdığı ve farklı isimlerle yapılan bu ödemenin de satış bedeli gibi algılandığı düşünülmektedir. Zaman içerisinde bu uygulama, nikâhı bir satım akdi, kız tarafına yapılmış olan ödemeyi ise satış bedeli olarak düşünmekten çıkartarak ailelerin birbirlerine ısınmasını sağlayan hediyeleşmeye ve kız için ekonomik ve sosyal güvenceye dönüşmüştür. Cahiliye Arapları da mehri evlenmek için şart görmüşler ve evliliğin yalnızca mehir ödenmesiyle geçerlilik kazanacağını düşünmüşlerdir. Mehir ödenmediği takdirde ise nikâhsız bir evlilik olarak sayılmış ve bu durum utanç verici olarak kabul edilmiştir. Söz konusu dönemde mehir kızın velisine verilmiş ve kadınlar mehirden herhangi bir pay alamamıştır.⁵⁴² Tarafların nişanlanma esnasında verdiği hediyeler de “*sadak*” olarak isimlendirilmiştir.⁵⁴³ İslam’da ise mehir kadının hakkı olarak görülmektedir. Nitekim Allah, Kur’an’da erkeğin evlenmeyi talep ettiği kadına mehir vermesi gerektiğini ve mehri verdikten sonra kadının rızası olmadıkça mehri zorla geri almaması gerektiğini buyurmaktadır.⁵⁴⁴

⁵³⁸ İbn Kudâme, 8/279-281.

⁵³⁹ İbn Mâce, “Hibe”, 2 (No. 2377); Ebû Dâvûd, “Buyu”, 83 (No. 3539); Tirmizî “Buyu”, 52 (No. 1284), Nesâî, “Hibe”, 2 (No. 6483).

⁵⁴⁰ İbn Manzûr, “m-h-r”, 5/184; Mergînânî, 3/64; Mevsîlî, 3/101; Mehmet Akif Aydın, “Mehir”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28, Ankara: TDV Yayınları, 2003, s. 389.

⁵⁴¹ Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 1/346.

⁵⁴² M. A. Aydın, “Mehir”, s. 389; ayrıca bk. Cîn, s. 210-211; Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, s. 90.

⁵⁴³ İbn Manzûr, “s-d-k”, 10/197.

⁵⁴⁴ en- Nisâ 4/4, 20, 24; ayrıca konuyla ilgili detaylı bk. Cessâs, 3/86-91; Kurtubî, 6/167-170.

Bu çerçevede Hz. Peygamber de tüm evliliklerinde hanımlarına mehirlerini vermiştir.⁵⁴⁵ Mehirlere ilgili ayetler⁵⁴⁶ ve Hz. Peygamber'in mehirsiz evlilik gerçekleştirmemesi mehrin vacip olduğunu göstermektedir ki bu hususta tüm âlimler icma etmişlerdir.⁵⁴⁷ Hanefîlere göre mehir, nikâhın sıhhat şartlarından biri olarak değil de nikâh akdinin bir sonucu olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı nikâh akdi esnasında mehir konuşulmasa ya da mehrin miktarı açık bir şekilde ifade edilmiş olmasa bile nikâh akdi geçerli olur. Söz konusu durumda kadın yine mehr-i misile⁵⁴⁸ hak kazanır.⁵⁴⁹ Buna karşılık Mâlikîler ise mehri nikâh akdinin sıhhat şartı olarak görmüş ve mehir konuşulmaksızın kıyılan nikâh akdini geçerli kabul etmemişlerdir.⁵⁵⁰

Mehir belirlenmeksizin gerçekleştirilen nikâhın geçerliliği hususunda Osmanlı, devletin resmi mezhebi olarak ilan ettiği Hanefî mezhebinin görüşünü benimsemiş ve bu konuyla olarak; “*Hind Zeyd’e şuhûd mahzarlarında “Nefsîmî sana tezvîc ettim” dedikde Zeyd dahi “Tezevvüc ettim” deyip lâkin mehir tesmiye olunmasa Hind Zeyd’in menkûhesi olmuş olur mu? El-cevap: Olur*”⁵⁵¹ şeklinde fetva verilmiştir.

Tarafların mehrin miktarı ve nasıl ödeneceği hususunda anlaşmaları da mümkündür. Bu şekilde anlaşarak belirlenen mehir, “*mehr-i müsemma*” şeklinde ifade edilmektedir.⁵⁵² Mehrin miktarının belirlenmesi hususunda ise İslam hukukçuları herhangi bir üst sınırın olmadığına dair ittifak etmişlerdir.⁵⁵³ Nitekim Hz. Ömer, bir hutbesi esnasında mehir miktarına bir sınır getirmek istemiş ancak orada bulunan bir hanımın Nisâ Suresi’nin 20. ayetini delil göstermesi üzerine bu niyetinden vazgeçmiştir.⁵⁵⁴ Bunun yanında mehir miktarının çok yüksek tutulmaması da tavsiye edilmiştir.⁵⁵⁵ Mehrin alt sınırın ne kadar olması gerektiği noktasında ise farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefîlere göre mehir, on dirhem gümüşten az olmamalıdır. Bu miktar ise takriben iki kurbanlık koyuna tekabül etmektedir.⁵⁵⁶ Mâlikîler bu miktarı üç dirhem gümüş ile veya o miktara

⁵⁴⁵ İbn Sa’d, 8/42-118.

⁵⁴⁶ el- Bakara 2/236-237; en-Nisâ 4/20, 21, 24-25; el-Mâide 5/5; el-Ahzâb 33/50; el-Mümtehine 60/10.

⁵⁴⁷ Serahsî, *el- Mabsût*, 5/63; İbnü’l- Arabî, 1/292; İbn Rüşd, 3/37-38; İbn Kudâme, 10/97; İbnü’s-Sââtî, s.524; İbnü’l-Hümâm, 3/304; Şirbînî, 4/276; Acar, *İslam Aile Hukuku*, s. 164.

⁵⁴⁸ Kadına verilecek mehir miktarının baba tarafından olan kadın akrabalarına bakılarak tespit edilmesidir. Serahsî, *el- Mabsût*, 5/65; Kâsânî, 3/491-192; Mevsîlî, 3/108; İbn Âbidîn, 4/281-282.

⁵⁴⁹ Kudûrî, s. 147; Serahsî, *el- Mabsût*, 5/62; Kâsânî, 3/484; Mergînânî, 3/65.

⁵⁵⁰ İmam Sahnûn b. Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü’l-Kübrâ*, b.y.: Suudi Arabistan, t.y., 4/66.

⁵⁵¹ *Ceride-i İlmiyye Fetvaları*, s. 109.

⁵⁵² Mevsîlî, 3/104-110.

⁵⁵³ Cessâs, 3/87; Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfî, *el- Üm*, thk. Dr. Rıf’at Fevzî Abdulmuttalib, b.y.: İbn Dâru’l- Vefa, 1422/2001, 6/150; İbn Rüşd, 3/38; İbn Kudâme, 10/99-100.

⁵⁵⁴ İbn Mâce “Nikâh” 17 (No. 1887); Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, (Beyrut-Lübnan: Dâru’l Kütübi’l-İlmiyye, 2010), “Sadak”, 2 (No. 14336).

⁵⁵⁵ Şâfî, 6/151-152; İbn Kudâme, 10/101.

⁵⁵⁶ Kudûrî, s. 147; Serahsî, *el- Mabsût*, 5/80; Mergînânî, 3/63; Mevsîlî, 3/101; İbnü’s- Sââtî, s. 424; İbnü’l-Hümâm, 3/306, 315; İbn Âbidîn, 4/230.

karşılık gelen maddi bir kıymet ile sınırlandırmışlardır.⁵⁵⁷ Şâfiîler ve Hanbelîler ise bu hususta bir alt sınırın bulunmaması gerektiği görüşündedirler.⁵⁵⁸

Mehrin, pek çok ülkede nişan esnasında veya nişanlılık döneminde bir kısmının ya da tamamının kıza veya kız tarafına verilmesi de söz konusudur. Örneğin, bugün Mısır'daki örfе göre genellikle mehrin üçte ikisi peşin olarak ödenmektedir. Fas'ta ise mehrin yarısının peşin olarak verildiği görülmektedir. Mehrin nikâh öncesinde ödenmesi ise evlilik hazırlıklarının yapılmasına maddi anlamda destek olmaya yönelik olduğu düşünülmektedir.⁵⁵⁹

Diğer taraftan mehir, nikâh akdi neticesinde kadın lehine meydana gelen malî bir hak olduğundan dolayı kadının bu hakkı elde etmesi ancak evlenme ile mümkün olabilir. Nişanın bozulmasıyla birlikte ise kadının mehri almasına dair hukukî bir dayanak da ortadan kalkmaktadır ki bu durumda mehrin kadında bulunmasının da bir meşruiyeti kalmamaktadır. Bu sebeple mehrin geri iade edilmesi gerekmektedir.⁵⁶⁰ Mehri olarak verilen eşya tüketilsin veya tüketilmesin bu konuda hüküm aynıdır. Mehrin mal şeklinde verilmesi ve bu malın da telef olması durumunda malın kıymetinin veya mislinin erkeğe geri verilmesi gerekir.⁵⁶¹ Bunun yanında, kız nişanlılık sürecinde kendisine nakit olarak verilen mehirle çeyizi için hazırlık yapmakta veya kuracakları ev için beyaz eşya, mobilya gibi ürünler alabilmekte ve mehri geri iade etmesi zorlaşabilmekte, zarara uğrayabilmektedir. Bu sebeple erkeğin nişanı bozması halinde kızın mehri peşin olarak ödemesi ya da almış olduğu eşyaları erkeğe bırakması gibi seçenekleri kullanabileceği de belirtilmiştir. Fakat kız nişanı bozmuşsa bu durumda bu tür bir seçeneği kullanamayacağı ve mehri peşin veya kıymetiyle ödemesi gerektiği belirtilmiştir. Suriye ve Kuveyt medeni kanunları da bu görüşü benimseyerek yürürlüğe koymuştur.⁵⁶²

Nişanlılardan birinin vefat etmesi halinde ise mehrin ne olacağı hakkında Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nde geçen hüküm, nişanlılardan birinin vefat etmesiyle hediyelerle ilgili hükümlerin aynen geçerli olacağını göstermektedir:

Söz kesildikten sonra tarafeynden biri nikâhtan imtina 'veya vefat etse hâtıbın mehre mahsuben vermiş olduğu şeyler mevcut ise aynen ve telef olmuş ise bedelen istirdâd olunabilir. Amma hediye olarak tarafeynin yekdiğerine verdiği şeyler hakkında hibe ahkâmı cereyan eder.⁵⁶³

Osmanlı'da da nişanlılık döneminde ödenen mehrin, nişanın bozulması durumunda geri istenmesine dair şer'iyî sicillerinde kayıtlara rastlanmaktadır. XVIII. yüzyıl İstanbul'unda yaşanan bir durum buna örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu olayda Murad isimli şahıs nişanlısı Belkis

⁵⁵⁷ Sahnûn, 4/73; İbn Rüşd, 3/41.

⁵⁵⁸ Şâfiî, 6/150; İbn Kudâme, 10/99.

⁵⁵⁹ Cin, s. 218; Has, s. 118.

⁵⁶⁰ İbn Âbidîn, 4/304; Sıbâî, s. 57; Sâbık, 2/310; Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 122.

⁵⁶¹ İbn Âbidîn, 4/304; Bilmen, 2/12; Zühaylî, *el- Fıkhu 'l- İslamî ve Edilletuhu*, 7/39.

⁵⁶² Gandûr, s. 52; Has, s. 119.

⁵⁶³ Düstur, 2. Tertip, 9/762, md. 2.

isimli kadına mehr-i muaccel olarak verdiği birtakım hediyeleri nişanın bozulmasıyla geri istemektedir. Söz konusu olay sicile şu şekilde yansımaktadır:

...bundan akdem mezbûre Belkıs beni tezevvüç murâd idüb mehr-i muaccel tariki ile mezbûreye üçyüz altmış akçe kıymetlü bir alaca kaftan ve üç yüz altmış akçe kıymetlü bir iç edik ve başmak cem'an sekiz yüz kırk akçelik eşyâyı teslim idüb kable'l-'akd mezbûre Belkıs firâr etdikte eşyâyı mezbûre yedinde kalmıştır. Suâl olunup alıverilmesi matlûbumdur didikde gibbe's-suâl ve akibi'l-inkâr müddei-i mezbûrdan da 'vâsına mutâbık beyyine taleb olundukta...⁵⁶⁴

Konu ile ilgili olarak verilmiş olan bir fetva ise şu şekildedir:

Zeyd, Amr'ın kızı Hind'e nâmzed olup, bir miktar akça ve ba'zı esbâb kalın gönderse, Amr mukabelesinde dondan ve gömlekten ve sâir ve levâzımdan ana mu'âdil ba'zı esbâb gönderse, ba'de zamanın ayrıldıkdan sonra, Zeyd kalın deyu peyverdiği akçayı ve esbâbı almağa kâdir olur mu? El-cevab: Kalın mehr-i muacceldir. Hediye değildir ki, mukabelesinde ivaz-ı mu'âdil gönderile, vermek lâzımdır.⁵⁶⁵

Yine bu hususla ilgili kadı sicillerine yansıyan başka bir kayıta Pazarlı b. Mustafa damadı olacak Koçi b. Sinan'dan aldığı mehri kızının vefat etmesiyle birlikte iade etmiştir. Bu durum kayıta şu şekilde geçmektedir;

Mahalle-i Ma'mûre'de Pazarlı b. Mustafa mahfil-i kazâda Koçi b. Sinan nâm kimesne muvâcehesinde ikrâr ve i'tirâf edip dedi ki, işbu mezbûr Koçi'nin Marça nâm kızına oğlum Sâdık nâm kimesneyi nâmzed edip eyle olsa beş yüz elli akçe mehr-i mü'ccel verip cem' olmaksızın mezkûre Marça fevt olup mürd olmağa zikr olunan beş yüz elli akçeyi bi't-tamâm alıp haklaştık mezkûr Koçi'nin zimmetinde bir habbe kalmadı dedikde, mezkûr Koçi dahi tasdik ettikten sonra berât-ı zimmetine hükm olunduğu ecilden bi't-taleb kayd olundu.⁵⁶⁶

2. 2. 2. 3. Nişanın Bozulması Sonucu Hediyelerin Durumuna Dair Osmanlı Döneminde Bazı Uygulama Örnekleri

Osmanlı'da nâmzedin bozulmasıyla birtakım anlaşmazlıklar yaşanmış ve bu meseleler mahkemeye taşınmıştır. Nâmzedin sona ermesiyle mahkemeye taşınan meselelerden biri tarafların nâmzed sürecinde birbirlerine verdikleri hediyeler üzerindeki anlaşmazlıklar olmuştur. Osmanlı'da Hanefî mezhebinin benimsenmesinden dolayı hediyelere hibe hükümleri uygulanmıştır. Buna göre nâmzed bozulduğunda hediyeler mevcutsa geri alınabilmiş, tüketilmişse veya değişikliğe uğramışsa hediyelerin geri alınması mümkün olmamıştır. Nâmzed sürecinde verilen hediyelerin başında ise kıyafete yönelik eşyalar gelmekte olup yiyeceklerin de gönderildiği olmuştur. Bu noktada özellikle erkek tarafının kız tarafına gönderdiği helva dikkat çekicidir. Fakat hediye mahiyetinde gönderilen helva yemekle tüketildiği için geri alınması da söz konusu olmamıştır. Bazı durumlarda ise taraflar

⁵⁶⁴ Şer'îye Sicilleri, 1/260.

⁵⁶⁵ Düzdağ, s. 37.

⁵⁶⁶ İKS Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (990-991/1582-1583), haz. Hilal Kazan-Kenan Yıldız, (İstanbul: İsam Yayınları, 2010), s. 80.

verdikleri hediyelerin hepsini geri almamış, karşılıklı olarak birbirlerinden eşya ya da para alarak sulh yoluna giderek anlaşmıştır. Ayrıca mahkemeye yalnızca halkın arasındaki insanlar değil, toplumun ileri gelen ve zengin kimselerin davaları da taşınmıştır. Bunun yanında Müslüman Osmanlı halkında bir gelenek olan nâmzed, gayrimüslimler arasında da yaygın olarak uygulanmıştır.⁵⁶⁷

Osmanlı’da nişanın bozulması neticesinde gündeme gelen bu anlaşmazlıklarla ilgili dava kayıtlarının çok fazla olması itibarıyla ve konumuzun sınırlarını aşacağından dolayı alanımızla ilgili yalnızca bazı örnekler üzerinde durulacaktır.

2. 2. 2. 3. 1. Nişanlanma Sürecinde Verilen Hediyeler

Osmanlı toplumunda, nâmzed merasimi yapıldığı zaman ya da sonraki nâmzed süresince taraflar birbirlerine hediyeler göndermiştir. Taraflara gönderilen hediyeler sicil kayıtlarına da yansımıştır. Bu kayıtlardan birinde, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mahallesi’nde yaşayan Mehmet Çelebi yine aynı mahallede oturan Şerife Ayşe bint-i es-Seyyid Abdurrahman Çelebi ile nâmzed edildiğinde bir alaca, bir al zıbunluk, bir taraklı kumaş, on beş sarı ve beyaz gülabdan, yüz dirhem kenar ipeği, yüz yirmi dirhem elvan ipeği ve çenber göndermiştir.⁵⁶⁸ Bir başka kayıtta ise, Şeyh Aliman Mahallesi’nde yaşayan Ali bin İvaz Beşe yine aynı mahallede yaşayan Fatma bint-i Veli Beşe ile nâmzed olduğunda bir ayine, on bir kuruş nakit para ve bir zıbunluk sandal gönderdiği görülür.⁵⁶⁹

Bu sayılan hediyelerin dışında değerlendirilmesi gereken bir husus da çoğunlukla erkek tarafından kız tarafına gönderilen eşya ve paralardır. Bunlar sicil kayıtlarında “ağırlık”, “kaftanlık” ya da “ariyet” şeklinde isimlendirilmiştir. Bu isimler altında verilen para ve eşyalar nişanlılık süresinde kızın ihtiyaçlarını gidermek ve düğün için hazırlık yapılmasında kızı ya da ailesine maddi bir destek olarak değerlendirilebilir.⁵⁷⁰

Nişanlılık sürecinde verilen hediyeler yalnız erkek tarafından değil kız tarafından da ağırlık ismi altında damat adayına hediyeler gönderildiği görülmektedir. Nitekim mu’in mahallesinde yaşayan es-Seyyid Veli b. El-Hac Receb nâmzedlisi Havva bint-i Molla Ali’ye on kuruş nakid, iki kuruşluk kenarlık ipek, iki guruşluk gülabdan, bir firengi arkiye ve yüz boyunluk vermiş, bu hediyelere karşılık olarak Havva’da münakkaş bir makreme, bir tane gömlek ve ağırlık adına birtakım eşyalar göndermiştir.⁵⁷¹

Nişanlılık döneminde verilen bu hediyeler bölgeler arasında farklılık göstermiştir. Örneğin; Gaziantep’te bu dönemde nâmzedliye para verilirken Konya’da ise paranın yanında farklı kumaşlar, karanfil ve sakız gibi yiyecekler gönderildiği görülmektedir. Gaziantep’te yine bu dönemde nişanla

⁵⁶⁷ Sak, s. 521-522; ayrıca bk. M.A. Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 46; Esirgen, s. 902-903.

⁵⁶⁸ Sak, s. 499.

⁵⁶⁹ *Konya Kadı Sicili 50 Numaralı Defter (1138-1139/1726-1727)*, s. 365.

⁵⁷⁰ Sak, s. 500.

⁵⁷¹ *Konya Kadı Sicili 42 Numaralı Defter (1118-1119/1706-1707)*, s. 242.

ilgili davalar çok fazla görülmemektedir. Bunun sosyolojik anlamda birtakım nedenleri olabilir. Bu sebepler arasında kişilerin, ailelerinin kendileri için uygun bulduğu adayla isteyerek ya da ailelerini kırmamak adına evlenmiş olmaları ihtimal dahilindedir. Küçük yaşta evlendiklerinden dolayı nişanlılık süresince ortaya çıkan problemlerin aileler tarafından çözülmüş olması da söz konusu olabilir. Yine aynı dönemde Gaziantep'te mehrin evlenmeden önce peşin olarak para şeklinde verilirken buna karşılık Konya'da çeşitli kıyafetler ve eşyalar verildiği, bu sebeple de Konya'da nâmzedli kimselerin ayrılması durumunda bu süreçte hediye edilen eşyaların geri istenmesi ile ilgili olarak sorunların ortaya çıktığı birçok sicil kaydı bulunmaktadır.⁵⁷²

2. 2. 2. 3. 2. Nişanın Bozulması Sonrasında Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Hediyelerin Geri Talep Edilmesi

Nâmzedin bozulmasının ardından bu süreçte verilen hediyelerle ilgili olarak taraflar arasında anlaşmazlıklar yaşanmış ve bu anlaşmazlıklardan bir kısmı mahkemeye taşınmıştır. Bu anlaşmazlıklarında bazen tarafların verdikleri bu hediyeleri geri istediği, bazı durumlarda ise karşılıklı ya da tek taraflı olarak zimmetlerini ibra⁵⁷³ ettikleri görülmüştür. Hediyelerin bozulmuş olması ya da tüketilmesi durumunda ise geri istenilmemiştir. Zira hediyelerle ilgili hususta Osmanlı Devleti, Hanefî mezhebinin görüşünü benimseyerek hibe hükümlerini uygulamış ve bu doğrultuda fetva vermiştir. Tüketilen hediyein geri istenmemesiyle ilgili kayıtlardan birinde, Konya Sadırlar Mahallesinde ikamet eden Fatıma bint-i Emrullah'a nâmzedlisi kaftan, un ve on akça ile helva hediye olarak göndermiştir. Ancak nâmzedin bozulmasıyla nâmzedlisi verdiği bu hediyeleri geri talep etmiş, ancak verdiği helvanın geri gönderilmesini lüzum görmemiştir. Kaftanı geri aldığını ancak diğer mal ve paranın geri alınmadığını öne sürerek mahkemeye şikâyetle bulunmuştur.⁵⁷⁴

Nâmzedin bozulmasıyla verilen hediyelerin iadesi de talep edilmiştir. Bu hususla ilgili olarak sicile yansıyan bir kayıta Konya Kavaklı köyünden Süleyman b. İsa, Himmet'in kızı Ayni ile nâmzed olmuş ve bu süreçte kızın babasına üç yük saman, sekiz kilo buğday ile bir kuruş göndermiştir. Nâmzedin bozulmasıyla verdiği bu malları geri almış ve iade edilen mallar mahkeme tarafından kayıt altına alınmıştır.⁵⁷⁵ Bir başka kayıta ise Ramazan b. Mehmed nâmzedlisi Ezmerağda bint Tayan'a nişan namına ağırlık vermiş ancak nişanın bozulmasıyla birlikte bunları geri almak

⁵⁷² İsmail Kıvrım, "XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 2007, s. 361; İsmail Kıvrım, *Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Konya ve Ayıntab Şehirlerinde Gündelik Hayat (1670-1680)*, (Basılmamış Doktora Tezi), SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2005, s. 151-152.

⁵⁷³ Arındırmak, temize çıkarmak, ilgiyi kesmek, beraat etmek, yükümlülüğten kurtarmak gibi anlamlara gelmektedir. İbn Manzûr, "b-r-e", 1/31-33; Zebidî, "b-r-e", 1/146-148; detaylı bilgi için bk. Yunus Apaydın, "İbrâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, s. 263-266.

⁵⁷⁴ *Konya Kadı Sicili 39 Numaralı Defter (1113-1113/1701-1702)*, s. 199-200.

⁵⁷⁵ *Konya Kadı Sicili 16 Numaralı Defter (1083-1083/1672-1673)*, haz. Ayşe Yürekli Tutar- İzzet- Sak, (Konya: Kültür A.Ş. Yayınları, 2019), s. 101.

istemesine rağmen mahkemede ağırlık verdiğini ispatlayamamıştır. Bu durum kayda şu şekilde geçmiştir:

Eyâlet-i Trabzon'da Rize nâm kasaba sükkânından Ramazan b. Mehmed nâm kimesne Dîvân-ı sa'âdet-makrûnda ma'kûd mahfil-i kazâda, kasaba-i mezbûre sâkinelerinden Ezmerağda bt. Tayan nâm nâsraniyye muvâcehesinde üzerine takrîr-i da'vâ edip mukaddemâ mezkûre Ezmerağda 'yı istinkâh ve nâmzed etmekle mezkûreye nişan için otuz altın ile ağırlık nâmına on bin fiddî râyiç fi'l-vakt akçe def' ve teslim ol dahia hz u kabz etmiş idi hâlâ mezkûre Ezmerağda fâriğ olup kat'ı alâka eylediği ecilden makbûzu olan meblağ-ı mezbûr otuz altın ile on bin akçeyi geri bana red ve teslim mezkûre Ezmerağda 'ya tenbîh olunmak matlûbumdur dedikde gıbbe's-suâl ve akîbe'l-inkâr müdde'î-i mezbûrdan müdde'âsını mübeyyine beyyine taleb olundukda dört beş def'a dîvanda ityân-ı beyyine için istinhâl ve her kerrede mehl-i şer'î ile imhâl olunup ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz edip mezkûre Ezmerağda 'ya yemîn dahi veremeğin, mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu..⁵⁷⁶

Diğer taraftan yalnızca kız tarafının erkek tarafına hediye gönderdiği durumlar da yaşanmıştır. Nâmzedin bozulmasıyla birlikte ise kız verdiği bu hediyeleri geri talep etmiştir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) soyundan olduğu belirtilen Şerife Ayşe bint-i es-Seyyid Bostan Efendi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Mahkemede Şerife Ayşe'yi vekili es-Seyyid Süleyman Aga temsil etmiş ve Şerife Ayşe'nin nâmzedlisi olan es-Seyyid Ahmed Beg'i dava etmiştir. Mahkeme ise es-Seyyid Süleyman Aga Şerife Ayşe'nin nâmzed olduğunda es-Seyyid Ahmet Beg'e onar kuruş değerinde yirmi beş tane boğçalanmış don ve gömlek verdiğini ve bu yirmi beş tane boğçanın mevcut olanların aynılarını, kullanılmış olanların ise değerlerinin tazmin edilebilmesi için başka bir dava daha açmıştır. Ahmed Beg ise cevabında öne sürülen yirmi beş tane boğçalanmış don ve gömlektan kendisine verilenin onar kuruş değerinde üç tane ve dörder kuruş değerinde beş adet ki toplam da sekiz tane boğça olduğunu, bunların değerinin de elli kuruş olduğunu ifade etmiş, diğer on yedi boğçayı ise kabul etmemiştir. Bunun üzerine ise mahkeme es-Seyyid Ahmet Beg'in kabul ettiği sekiz tane boğçanın mevcut ise aynılarını, tüketilmiş olanların ise değerlerini ödemesini tenbîh etmiştir.⁵⁷⁷

XIX. yy.'da sicile yansıyan bir kayıta ise taraflar tükenilen hediye üzerinde anlaşmazlık yaşamış ve mahkemeye başvurmuşlardır. Mahkemeye konuyla ilgili olarak bir fetva örneği sunulmuş ancak mahkeme bu fetvaya istisna olarak eşyaların değerinin ödenmesine hükmetmiştir. Söz konusu durum sicile şu şekilde yansımıştır:

....Alime nâm bîkr-i bâliğa benim mahtûbem iken mezbûreye hedâye nâmıyle gönderdiğim eşyâ ba'de'l-istihlâk kıymeti suâl olunub aliverilmesi matlûbumdur didikde merkûmdan gıbbe's-suâl cevâbında mezbûr târihden akdem mezbûre Alimeyi nâmzed idüb hedâya nâmıyle gönderdiği eşyâ ba'de'l-istihlak yedimde olan fetevây-i şerife mûcibinde lâzım gelmez deyû bir kıta fetevây-i şerife ibrâz ve nazar olundıkda Ömer Hindi hutbâ idüp kable't-tezyic bundan bertakrîb müfârekat itdikde Hind Hedâya nâmıyle gönderdiği eşyâyı ba'de'l-istihlâk rucûa kadir olur mu? El- cevâb: Olmaz, deyû emr ve beyân buyurulduğına mebnî müddeî merkûm Yusûf bî vechin

⁵⁷⁶ İKS İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (1073 - 1074/1663 - 1664), haz. Rasim Erol vd., (İstanbul: İsam Yayınları, 2010), s. 730.

⁵⁷⁷ Sak, s. 512-513.

şer'î muârazadan men' ve def' olundığını müş'ir işbu mürâsele-i şer'iyye ketb ve imlâ olundu
vesselam...⁵⁷⁸

Halkın içindeki insanların yanı sıra bazen halktan ileri gelenlerin de nâmzedlilerinden ayrılmalarının ardından mahkemeye başvurup nâmzedlik döneminde verdikleri eşyaların karşılığı olarak para aldıkları da görülür. Örneğin; “Çelebi” lakabını taşımasından ötürü muhtemelen Mevlâna soyundan olan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mahallesi'nde yaşayan Mehmet Çelebi bunlardan birini teşkil eder. Mehmet Çelebi'nin aynı mahallede yaşayan nâmzedlisi ve sadattan olduğu anlaşılan Şerife Ayşe Kadın vekili ve kardeşi olan Seyyid Arif Efendi huzurunda şikâyetini şu şekilde ifade etmiştir:

Şerife Ayşe Kadın'a 1 sene mukaddem nâmzed idüp lâkin akd-ı nikâh cârî olmamış idi hâlâ müvekkile-i merkûmenin akd-ı nikâha rızâsı olmamağla hîn-i nâmzedde medfû'um olup işbu mu'âyene olunan 1 alaca ve 1 taraklı kumaş ve 1 al zıbunluk ve 15 sarı ve beyaz gülâbdan ve 120 dirhem elvân ipek ve 100 dirhem kenaripeği ve 3 çenberile harç ve masrûfum olan mebkâğ mukâbelesinde 19 gurus ve 2 sülüs nakd vekil-i merkûm Ârif Efendi yedinden ahz ve kabz ve zimmetini ibrâ eyledim nefsin dilediği kimesneye tezvîc eylesün.⁵⁷⁹

Öte yandan bir babanın kızını vermek vaadiyle damat adayını uzun müddet yanında çalıştırdığı ve hizmet ettirdiği, bu vaadinden dönmesi üzerine ise damat adayının hizmetlerinin karşılığını alabilmek amacıyla mahkemeye başvurduğuna da rastlanılmaktadır. Bu hususta Kır-ili Kazası Sadık Hacı köyünden olan Konya Karatay Medresesi'nden Molla Mustafa'nın hikayesi dikkat çekicidir. Molla Mustafa Aklan mahallesi sakinlerinden Molla Ahmed'i dava ederek mahkemede;

Molla Ahmed târîh-i kitâbdan 9 sene mukaddem kızı 'Âyşe'yi bana nâmzed edip 9 seneden berü hizmetinde olup hâlâ kızını âhara 'akd-ı nikâh etmekle bundan akdem 9 senelik ücretimi da'vâ sadedinde olduğumda bi-tavassuti'l-müslimîn 'alâ tar'iki's-sulh da'vâ-yı mezkûrem mukâbelesinde merkum Molla Ahmed yedinden 10 gurus nakd ve bir Mushaf-ı Şerif alup kabz ve kabûl... da'vâmdan Molla Ahmed'in zimmetini... ibrâ ve iskât eyledim⁵⁸⁰

şeklinde ifade etmiştir. Kayıttan anlaşıldığı üzere Molla Mustafa Karatay Medresesi'nde görev yapmakta olan Molla Ahmet'in yanında dokuz yıl boyunca çalışmıştır. Molla Ahmed yanında çalışmakta olan bu genci beğenmiş olmalı ki kızını onunla nişanlamıştır. Fakat aradan dokuz yıl geçmesine rağmen kızı Ayşe'yi Mustafa ile nikâhlanmamış ve kızını sonunda bir başkası ile evlendirmiştir. Dokuz yıl boyunca yanında çalışan kimseyle kızını evlendirmedikçe göre muhtemelen onu daha iyi tanıyınca evlendirmekten vazgeçmiştir. Molla, ulema hakkında kullanılan

⁵⁷⁸ Sevdâ Gürbüz, 296 Numaralı Karaman/ Larende Şer'iye Sicili Çerçevesinde 1829-1832 Yılları Arasında Karaman'da Sosyal, İdari ve Hukuki Hayat (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009, s. 442.

⁵⁷⁹ Sak, s. 511-512.

⁵⁸⁰ Konya Kadı Sicili 50 Numaralı Defter (1138-1139/1726-1727), s. 166.

bir terim olduğu için Mustafa'nın medresede müderris olması kuvvetle muhtemeldir. Dokuz yıl hizmet etmesinin karşılığında kızın kendisiyle evlendirilmemesi Molla Mustafa'nın hayal kırıklığına uğramasına sebep olmuş ki hizmet ettiği dokuz yılın ücretini geri almak için dava etmiş ve bunun karşılığında on kuruş nakid ve bir Mushaf-ı Şerif almış ve davadan feragat etmiştir. Her halde, Molla Mustafa meslektaşı Molla Ahmed'in kızıyla evlenseydi hizmetinin karşılığını talep etmeyecekti. Fakat Molla Ahmed'in kızını başkasıyla evlendirmesi üzerine mahkemeye dava ederek emeğinin karşılığını istemiştir.⁵⁸¹

2. 2. 2. 3. Hediyelerin Karşılıklı Olarak İbra Edilmesi

Hediyelerle ilgili çıkan anlaşmazlıklar bazen karşılıklı ibra etmek suretiyle çözüme kavuşturulmuştur. Bu hususla ilgili bir kayıta, nâmzed olan Fatıma bint Mehmet ve Ahmet Çelebi evlenmeden önce birbirlerine birtakım hediyeler göndermiş ve evliliğin gerçekleşmemesi ile bu hediyeleri karşılıklı olarak iade etmişlerdir. Söz konusu durum kayıta şu şekilde ifade edilmiştir:

Vilâyet-i Anadolu'da Samakov kasabasından Fâtıma bt. Mehmed nâm hatun meclis-i şer' de Ahmed Çelebi b. Ramazan mahzarında takrîr-i kelâm edip mezbûr Ahmed Çelebi bana nâmzed olmağla bana bir şerîfî altın bir lengerî kebir sahan ve bir pirûze hâtem irsâl edip ben dahi ona bir gömlek ve iki makrama ve bir don ve bir uçkur ve bir boğça irsal etmiş idim. Lâkin nefsimi âhara tezvîc etmekle ben ahz eylediğim eşyâ-i mezbûreyi kasaba-i mezbûrede merkûm Ahmed Çelebi'ye teslim ta'ahhüd edip ol dahi kabz eylediği eşyâ-i mesfûreyi bana teslim ta'ahhüd eylediğinden sonra bâlâda tafsîl olunan eşyâlardan gayrî târîh-i kitâba gelince beynimizde olan zevciyete müte'allika benimle da'vâ ve nizâ'ım ve alâka ve medhalim kalmayıp onun dahi benimle da'vâ ve nizâ'ı alâka ve medhalim kalmadı mezbûr Ahmed Çelebi'den suâl olunup takrîrî tahrîr olunmak murâdımdır dedikde mezbûr Ahmed Çelebi kazıyye bâlâdâ tafsîli mürûr ettiği vech üzere olduğunu mu'terif olmağın vâki' hâl bi't-taleb ketb olundu.⁵⁸²

Konuyla ilgili başka bir durum ise Piripaşa Mahallesinden Mehmed Beşe ile Fakihdede Mahallesinden Havva bint-i 'Abdullah arasındaki kayıt örneğidir. Söz konusu kayıta Mehmed Beşe karındaşı Mustafa Beşe'nin vekili olarak Havva ile kardeşi Mustafa arasındaki nâmzedlik döneminde birbirlerine hediye olarak verdikleri eşyaları nâmzed bozulduktan sonra muhtemel bir kamu davasına karşı karşılıklı ibra ettiklerini kaydettirmektedirler;

...mezbûre Havvâ'yı karındaşım gâib-i 'anî'l- meclis Mustafa Beşe'ye dört ay mukaddem nâmzed idüp bu âna gelince beynlerinde 'akd-ı nikâh cârî olmayup mezbûre Havvâ'nın dahî tezvîc ve 'akd-ı nikâha karındaşım merkûm Mustafa Beşe'ye rızâsı olmamağla hîn-i nâmzedden bu âna gelince biri birine medfû'ları olan eşyâ-i mezbûraların bi't-temâm ahz ve kabz idüp husûs-ı mezbûra müte'allık 'âmm-i de'va'dan biri birimizin zimmetini ibrâ-i 'âmm kâti'ü'l- hısâm ile ibrâ ve iskât eyledik...⁵⁸³

⁵⁸¹ Sak, s. 514.

⁵⁸² İKS İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (1072-1073/1661-1663), haz. Yılmaz Karaca vd., (İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları, 2019), s. 421.

⁵⁸³ Konya Kadı Sicili 50 Numaralı Defter (1138-1139/1726-1727), s. 353.

Bu hususla ilgili başka bir kayıta ise Konya Gallecerb Mahallesi'nden Mehmed Efendi b. İbrahim, Ayşe bnt. el-Hac Satı ile dört yıl önce nişanlandıklarını ancak aralarında henüz bir nikâhın olmadığı gerekçesiyle Mehmed Efendi'nin nişandan vazgeçtiği ve nâmzedlisinin zimmetini ibra ettiği, buna karşılık olarak Ayşe bnt. el-Hac'ın da zimmetini ibra ettiği görülmektedir.⁵⁸⁴ Bir başka kayıta ise Konya Kazasına bağlı Çayırköyü'nde ikamet eden Mustafa b. Veli, Şerife bint Ali'nin kızı Atike ile nâmzed olması üzerine kızın annesi Şerife'ye bin akça ile helva üzerinde dört yüz akça ve birtakım hediyeler göndemiştir. Ancak nâmzedin bozulmasıyla hediyelerle ilgili anlaşmazlık mahkemeye taşınmıştır. Mahkemede Şerife, damat adayı Mustafa'ya verdiği gömlek, makreme ve birtakım eşyadan feragat ettiğini, Mustafa'nın da verdiği meblağdan ve buğdaydan feragat ettiğini beyan etmiş, karşılıklı olarak zimmetlerini ibra ettiklerini açıklamıştır.⁵⁸⁵

Aynı zamanda nişan merasiminde ya da nişanlılık döneminde taraflar birbirlerine eşya vermenin yanı sıra maddi destekte bulunmak amacıyla borç para da vermişlerdir. Fakat nâmzedin bozulmasıyla tarafların karşılık verdikleri bu paraları geri talep ettikleri, bu esnada anlaşmazlıkların ortaya çıktığı ve arabulucuların devreye girmesiyle anlaşlıkları görülmektedir. Örneğin, Vadi-i Meram Mahallesi'nde yaşayan İbrahim Beşe bin Muharrem nâmzedlisi Ayni bint-i Halil'in babasına 20 kuruş borç vermiş, Ayni'de, karşılık olarak nâmzedlisine 15 kilo buğday vermiştir. Ancak İbrahim Beşe'nin mehr-i mu'acceli ödeyemeyeceğini belirterek nâmzedi bozması üzerine taraflar verdikleri borçları geri talep etmiş ve aralarında anlaşmazlık çıkmıştır. Arabulucular sayesinde İbrahim Beşe sulh bedeli olarak Ayni'ye altı kuruş vermiş ve iki taraf da verdiklerinden karşılıklı olarak feragat etmişlerdir.⁵⁸⁶

2. 2. 2. 3. 4. Hediyelerin Tek Taraflı Olarak İbra Edilmesi

Hediyeler bazen de tek taraflı olarak ibra edilmiştir. XVIII. yüzyıla ait olan bir sicil kaydında Mehmed b. Ebubekir'in nâmzedlisi 'Alime'ye ve kayınpederi olacak Halil bin Veli'ye verdiği hediyelerden nâmzedin bozulmasıyla birlikte ibra ettiği şu şekilde sicile yansımaktadır:

...mezbûr Halil'in kızı ga'ibe-i 'ani'l-meclis 'Âlime nâm bîkr-i bâliğa dokuz aydan berü benim nâmzedlim olup bu âna gelince beyimizde 'akd-ı nikâh cârî olmamağla istinkâh murâd eylediğimde imtinâ' etmekle hîn-i nâmzedde medfû'um olan sekiz gurusu hâlâ merkûme 'Alime yedinden bi't-temâm ahz ve kabz idüp husûs-ı mezbûra müte'allıka 'âmme-i de'avâdan mezbûrân Halil ve 'Âlime'nin zimmetlerini ibrâ-i 'âmm kâti'ü'l- hısâm ile ibrâ ve iskât eyledim...⁵⁸⁷

⁵⁸⁴ *Konya Kadı Sicili 39 Numaralı Defter (1113-1113/1701-1702)*, s. 144.

⁵⁸⁵ *Konya Kadı Sicili 11 Numaralı Defter (1071-1072/ 1661-1662)*, haz. İzzet Sak, (Konya: Kültür A.Ş. Yayınları, 2014), s. 204.

⁵⁸⁶ *Konya Kadı Sicili 45 Numaralı Defter (1126-1127/1714-1715)*, haz. İzzet Sak- Cemal Çetin, (Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016), s. 448-449; ayrıca bk. Sak, s. 511.

⁵⁸⁷ *Konya Kadı Sicili 50 Numaralı Defter (1138-1139/1726-1727)*, s. 278.

Tek taraflı olarak hediyelerin ibra edilmesine ilişkin bir başkaka kayıt ise Konya'da Şeyh'aliman Mahallesi'nde oturan 'Ali bin 'İvaz ile Fatıma bint-i Veli Beşe arasındaki nâmzedlik durumudur. Bu nâmzedin bozulmasından sonra 'Ali bin 'İvaz bu süreçte Fatıma'ya verdiği bir zıibunluk sandal, bir ayna ve onbir kuruşu olası bir kamu davasına dönüşmemesi için karşılıksız ibra etmiş, söz konusu durum ise sicile şu şekilde kaydedilmiştir:

...hîn-i nâmzedden bu âna gelince mezbûre Fâtıma'ya bir ayna ve bir zıibunluk sandal ve onbir guruş medfu'um olmağla medfû'um olan mârû'z-zikr ayna ve bir zıibunluk sandal ve meblağ-ı mezbûr onbir guruşu tamamen merkûme Fâtıma yedinden ahz ve kabz idüp husûs-ı mezbûra müte'alık 'âmme-i de'âvâdan merkûme Fâtıma'nın zimmetini ibrâ-i 'âmm kati'ü'n-nizâ'la ibrâ ve iskât eyledim...⁵⁸⁸

2. 2. 2. 3. 5. Anlaşmazlıkların Sulh Yoluyla Çözülmesi

Nâmzedin bozulmasıyla birlikte hediyeler üzerindeki anlaşmazlıklar bazı durumlarda sulh yoluyla çözülmüştür. Her iki tarafın da güvendiği, saydığı kimseler duruma müdahale ederek tarafların anlaşmasını sağlamıştır. Sicillere genel olarak "müşlimûn-ı muslihûn" olarak yansıyan bu kimseler, sulh edici, anlaştırmacı Müslümanlar şeklinde ifade edilebilir. XVIII. yüzyılda Konya iline bağlı Eski-il Kazası Kızılkışla köyü sakinlerinden Mehmed b. Yusuf ile aynı Kazadan olup Karabınar sakinlerinden Abdurrahman b. Abdurrahman arasında vuku bulan dava buna örnek olarak gösterilebilir. Söz konusu durumda Abdurrahman b. Abdurrahman, Mehmed b. Yusuf'a hizmet karşılığında kızı Şehriban ile evlendireceği vaadi ile yanında on beş yıl boyunca çalıştırmıştır. Kızını verme vaadinde bulunan Abdurrahman b. Abdurrahman bu hizmet bedelini de eksik olarak ödemiştir. Aradan onca sene geçmesine rağmen Abdurrahman kızı Şehriban'ı Mehmed'e vermemiştir. Bunun üzerine Mehmed mahkemeye müracaat ederek on beş senelik ücretini eksik verdiği ve kızını vermediği gerekçesiyle Abdurrahman'ı şikâyet etmiştir. Araya "müşlimun-ı müslihun" diye isimlendirilen arabulucular girmiş ve yirmi iki kuruş sulh⁵⁸⁹ bedeli alarak davadan feragat etmiştir. Söz konusu durum sicile şu şekilde yansımıştır;

...on beş seneden berü ücret ile hidmetinde olup ve be-her sene bana ücretimi def' ve teslim idüp ve benim için kızım Şehribân nâm bîkr-i baliğayı sana nâmzed iderim deyu va'ad idüp kızını mezbûre Şehribân'ı bana nâmzed etmemekle bundan akdem merkûm 'Abdurrahman'dan on beş senelik ücretinden noksan verdin ve kızını bana nâmzed etmedin deyu da'vâ sadedinde olduğumda beynimizde münâza'ât-ı kesîre vâki' olmağın beynimize müşlimûn-ı muslihûn tavassut idüp el-hâleti hâzihi beni yirmiiki guruş üzerine inşâ-i 'akd-ı sulh eylediklerinde ben dahî sulh-ı mezbûru ba'de'l-kabûl ve bedel-i sulh olan meblağ-ı mezkûr yirmiiki guruşu merkûm 'Abdurrahman yedinden bi't-temâm ve'l-kemâl ahz ve kabz idüp on beş senelik ücret ve nâmzed

⁵⁸⁸ Konya Kadı Sicili 50 Numaralı Defter (1138-1139/1726-1727), s. 365.

⁵⁸⁹ İslam hukuku kapsamında sulh, kişiler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkları sona erdirmek amacıyla yaptıkları anlaşmadır. Hanefîlere göre sulhun meydana gelebilmesi için sulh bedeli şarttır. Serahsî, *el-Mebsût*, 20/135; Mevâsîlî, 3/5-6; *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, 4/285; ayrıca bk. Fahrettin Atar, "Sulh", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37, İstanbul: TDV Yayınları, 2009, s. 481-485.

da'vâsına müteallık 'âmme-i da'vâdan merkûm 'Abdurrahman'ın zimmetini ibrâ-i 'âmm kâtî'ü'l- hısâm ile ibrâ ve iskât eyledim...⁵⁹⁰

Sulh yoluyla anlaşmalar sicillerde ‘‘ala tariki’s-sulh’’ şeklinde ifade edilmiştir. Konya Muin Mahallesi’nde ikamet eden Hasan b. Osman ile nâmzedlisi Fatıma arasında yaşanan durum bunlardan biridir. Hasan b. Osman nâmzedli olduğu süreçte Fatıma’ya onbir kuruş değerinde eşya göndermiştir. Nâmzedin bozulması üzerine verilen hediyelerle ilgili yaşanan anlaşmazlık mahkemeye taşınmıştır. Mahkemede Hasan b. Osman, Fatıma’nın hem babası hem de vekili olan Recep b. İbrahim’le yedi guruş üzerine anlaşarak sulh yapmışlardır. Söz konusu durum sicile şeklinde yansımıştır:

...Fâtıma nâm bîkr-i bâliğa tarafından husûs-ı âtiyyü'l-beyâna vekil-i şer’isi olan babası Recep bin İbrahim mahzarında ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüp ben mukaddemâ mezbûre Fâtıma’ya nâmzed idüp önbir guruşluk eşyâm vâsıl olmuşıdi bu na gelince mezbûre Fâtıma benim için ‘akd-ı nikâh olunmamağla hâlâ müfârekat idüp ilâ hâze’l-an beynimizde cereyân iden ahz ve i’tâ ve eşyâ mukâbelesinde vekil- merkûm yedinden ‘alâ tariki’s-sulh yedi guruş olup kabûl ve kabz ve mâ’adâdan ferâgat idüp...⁵⁹¹

Başka bir kayıta ise Halil ile Ayni arasında birbirlerine verdikleri hediyeler üzerine çıkan anlaşmazlıkta altı kuruşta anlaşarak sulh yapmışlardır. Söz konusu durum sicile şu şekilde kaydedilmiştir;

...hîn-i nâmzedde babası merkûm Halil’e cihet-i karzdan virdiğim yirmi guruşu ben taleb eylediğimde müvekkile-i mezbûre ‘Aynî dahî bana cihet-i karzdan verdiği onbeş keyl buğdayı taleb eylediğinde beynimizde münâza’ât-ı kesîre ve muhâsamât-ı ekîde vâkı’a olmağın bi-tavassuti’l-müslimîn ben babası Halil’e virdiğim meblağ-ı mezbûr yirmi guruşdan fâriğ olup müvekkile-i mezbûre ‘Aynî dahî bana bana def’ ve teslim eylediği mârû’z-zikr on beş keyl buğdaydan fâriğa olup ehadihümâ âharın zimmetini ibrâ eylemek üzere ‘alâ tariki’s-sulh’ mezbûre ‘Aynî’ye altı guruş def’ ve teslim eylediğimde ol dahî sulh-ı mezbûru kabûl ve bedel-i sulh altı guruşu yedimden ahz ve kabz itmekle...⁵⁹²

2. 2. 2. 3. 6. Zimmîler Arasında Hediyelerle İlgili Anlaşmazlıklar

Nâmzed âdeti, Osmanlı halkından olan zimmîler arasında da yaygın olarak uygulanmıştır. Zimmî halk, aile hukuku bakımından kendi dini hukuklarına tabi olmalarına rağmen bazen İslam aile hukukunun hükümlerini ve Müslümanlar arasında yaygın olan gelenekleri benimsedikleri görülmektedir. Nâmzedlilerin ayrılması ve anlaşmazlık durumları gayrimüslimler arasında da oldukça sık görülen olaylardan olmuştur. Nâmzedlisinden bir karşılık almadan ayrılanların yanı sıra nâmzed döneminde vermiş olduğu parayı geri aldıktan sonra nâmzedden vazgeçenler de

⁵⁹⁰ Konya Kadı Sicili 50 Numaralı Defter (1138-1139/1726-1727), s. 508.

⁵⁹¹ Konya Kadı Sicili 39 Numaralı Defter (1113-1113/1701-1702), s. 136.

⁵⁹² Konya Kadı Sicili 45 Numaralı Defter (1126-1127/1714-1715), s. 448-449; ayrıca bk. Doğangüzel, s. 143.

bulunmaktadır. Bununla birlikte nâmzedlisinin ihtiyaçlarını görme gücünün olmadığını gerekçe göstererek nâmzed döneminde verdiği hediye ve paraları geri alıp ayrılanlar da olmuştur. Mesela, Eflatun Mahallesi sakinlerinden zimmî Kaplan veled-i Aslan bunlardan birisidir. Kaplan, nâmzedlisi Maryem bint-i Eciye'nin nasraniyenin velisi ve vekili olan babası Eci veled-i Minayil huzurunda şu şekilde ifade etmiştir.

...târih-i kitâbdan 3 sene mukaddem mezbûre Maryem nasrâniyyeye nâmzed eylemişdim lâkin âyin-i bâtlamız üzere beynimizde akd cârî olmamağla hâlâ melbûsâtını görmeye iktidârım dahî olmamağın hîn-i nâmzedde medfû'um olan 1 çift altun küpe ve 29 guruş nakdi müvekkile-i mezbûre Maryem'in babası ve velisi olan merkûm Ecî zimmî yedinden bi't-temâm ahz ve kabz eyledim müvekkile-i mezbûre Maryem nefsinin dilediği kimesneye tezvîc eylesün hak ve 'alâkam yoktur...⁵⁹³

Yine, İç kale mahallesi sakinlerinden zimmî Arslan veled-i Yovan ise kaynanası olan Esma bint-i Arslan dava ederek, “...târih-i kitâbdan 4 sene mukaddem mezbûre Esmâ kızı Meryem nâm nasrâniyyeyi bana nâmzed ve akd-ı nikâh eyledikde başlık alıvereyim deyu 8 kuruşu alup başlık dahî almadı su'âl olunup meblağ-ı mezbûr aliverilmesi matlubumdur” demiş, Esma ise cevabında “terbiye bahâ nâmıyla aldım başlık alıvereyim deyu almadım” demek suretiyle Arslan'ın öne sürdüğü iddiaları reddetmiştir. Mahkeme bunun üzerine Arslan'dan iddiasını ispatlaması için şahid istemiş fakat şahid bulmakta zorlandığı için davadan feragat etmek durumunda kalmıştır. Kaynanası ise Esma'nın zimmetini ibra etmiştir.⁵⁹⁴

Trabzon sicil defterinde de zimmîlere ilişkin kayıtlara rastlamak mümkündür. Zimmî Andrenko ile zimmî Paşa arasındaki kayıt bunlardan biridir. Andrenko nâmzedlisine verdiği hediyeleri geri almayarak ibra etmiş ve bu durum sicilde şu şekilde kaydedilmiştir:

...yüz akçalık bir küpe ve bir (...) ve bir çift paşmaka nişan virmişdim hâliyâ ben gaibe gitmeli oldum mezbûreyi nikâhlamakdan vazgeldim ve zikr olunan nişan virdüğüm küpeden ve (...) ve paşmakdan ferâgat idüp mezbûreye haber eyledim ve cem'i dâ'va ve mutâlebât-ı bakiden bi-vechin mine'l- vüçûh zimmetin ibra ve iskât eyledim eğer ba'de'l- yevm husus-ı mezbûr için benden veya vekillerimden dâ'va sadır olursa inde'l - hükkâm mesmû' ve makbûl olmaya diyü...

Bir başka kayıta ise zimmî Sozro Hallac akrabası Lefter'i Andrenko b. Kalfoz'un kızı Salzane ile nâmzed etmiştir. Ancak Lefter'in bir yıldan uzun süredir bilinmeyen bir yere gidip gelmediği için Lefter'in vekili olarak nâmzed döneminde verdiği yüzüğü, parayı ibra etmiş ve mahkemede şu şekilde ifadesi yer almıştır:

...mezbûre Salzane zikr olunan nişânı kabul itmeyüp a harkimesneye adı varmalu olup ben dahi mezkûr Lefter'ün cemi' da'vâsın üzerine aldım vekâleten nişân virdüğüm altun yüzüğü ve (...)

⁵⁹³ Konya Kadı Sicili 45 Numaralı Defter (1126-1127/1714-1715), s. 343.

⁵⁹⁴ Konya Kadı Sicili 45 Numaralı Defter (1126-1127/1714-1715), s. 329-330.

ve yetmiş iki akça harç itdüğüm akçayı bi't-tamam girü mezkûr Andrenko yedinden aldım kabz eyledim husus-i mezbûrdan zimmetini ibrâ ve ıskât eyledim diyü...⁵⁹⁵

Zimmîler arasında nâmzed sürecinde verilen hediyelere ilişkin anlaşmazlıklarla ilgili başka bir kayıta Bayram b. Abdullah zimmî Kostan b. Lor (?)'un kızı Zoya arasındaki mahkeme kayıdır. Nâmzedin bozulmasıyla birlikte Bayram b. Abdullah nâmzed süresince verdiği ağırlıkları ibra etmiş ve ifadeleri mahkemeye şöyle yansımıştır:

...nikâhlanmak için beş sikke-i altun ile bir altun yüzüğü nişan virmişdim hâliyâ mezbûre nikâhlanmaktan ve altundan ferâgat idüp bi-vechin mine'l- vücûh mezbur ve kızı ile da'vâm ve nizâ'im kalmadı beş altun ile bir yüzüğü ve verdiğim nişanı aldım kabz eyledim mutâlebât-ı bâkiden zimmetini ibrâ ve ıskât eyledim diyü...⁵⁹⁶

Yine bir başka kayıta İstanbul Balat sakinlerinden zimmî Fotine bt. Simo, Ustrumca sakinlerinden nâmzedlisi Dimitri v. Yuvan ile Manitu v. Yuvan adlı metropoliddeki alacaklarını tahsil etmek için Mehmed Beşe'yi vekil olarak tayin etmiş, söz konusu durum ise mahkemeye şu şekilde yansımıştır:

...mezbûre Fotine bâ'isü'l-kitâb Mehmed Beşe b. Abdullah nâm yeniçeri muvâcehesinde takrîr-i kelâm edip el-ân vilâyet-i Rumeli'nde kasaba-i Ustrumca'da sâkin olan Benli Dürzi demekle ma'rûf Dimitri v. Yunan nâm zimmî bana nâmzed olmağın târih-i kitâbdan bir buçuk yıl mukaddem beynimizde cereyân eden âdetimiz üzere mezkûra üç buçuk miskâl bir altun hâtem def'u teslim edip ol dahı alıp kabz eyledikden sonra mezbûr Dimitri ile hâlâ kasaba-i merkûme nevâhisinde sâkin olan keferenin metropolidi olan Manitu? V. Yunan nâm râhip zimmetlerinde ale'l- iştirâki's-seviy karz-ı şer'iden altı bin akçe ve târih-i mezbûrdan bir sene tamâmına müeccel olmak üzere beynimizde vasfı ma'lûm ferâce bahâsından bin beş yüz akçe hakkım olup hâlâ mezbûr Dimitri kasaba-i merkûmede tavuttun etmekle ben dahı mezkûra def'u teslim eylediğim zikr olunan altun hâtemi mezbûr Dimitri'den ve râhib-i mezkûr ile ale'l-iştirâki's-seviy zimmetlerinde olan zikr olunan altı bin akçeyi Dimitri ile râhip-i mezkûrdan dâ'va ve taleb ve ahz u kabz ve bana îsâle mütevakkıf olduğu umûrun cümlesine mezbûr mehmed Beşe'yi vekil nasb eyledim ...⁵⁹⁷

Başka bir kayıta Üsküdar sakinlerinden Ermeni taifesinden olan Bağdasar v. Sahak ise evlenmekten vazgeçtiği nâmzedlisi Sima bnt. Ohan'a nâmzed döneminde hediye namına verdiklerini tek tarafı olarak ibra etmiş, söz konusu durum mahkemede şu şekilde kayda geçmiştir:

Mahrûse-i Üsküdar'da sâkin Ermeni tâifesinden Bağdasar v. Sahak nâm zimmî mahmiye-i İstanbul'da meclis-i şer'de bâ'isetü's-sifr Sima bt. () nâm Nasrâniyenin babası ve tarafından husûs-ı âti'l-beyana vekil olduğu nehc-i şer'i ve tarîk-i mer'i üzere sâbit olan Ohan v. Hırstodos nâm zimmî muvâcehesinde ikrâr ve takrîr-i kelâm edip mezbûr Ohan'ın kızı müvekkile-i mezbûre Sima'yı bundan (akdem) nâmzed eylediğimde âyinimiz üzere nişân olmak üzere malımdan işbu dört taşlı altından bir yüzük verip müvekkile-i mezbûre Sima dahı dört makrâme

⁵⁹⁵ Ali Turan, *1815 Numaralı Trabzon Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Hukuki Değerlendirmesi* (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 110.

⁵⁹⁶ Turan, s. 111.

⁵⁹⁷ *İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 40 Numaralı Sicil (1033-1034/1623-1624)*, çev. Hüseyin Kılıç vd., (İstanbul: Kültür A.Ş. Yayınları, 2019), s. 217.

ile bir gömlek verdiğiinden sonra müvekkile-i mezbûreyi nikâh ile almak murad eylediğimde babası mezbûr Ohan husus-ı mezbûra izin vermeyip nikâha râzı olmamak ile beynimizde nizâ'ı küllî vâki' oldukda el-hâletü hâzihi müvekkile-i mezbûrenin bana verdiği dört makreme ile bir gömleği ben babası mezbûr Ohan'a teslim edip ol dahi mezbûr Sima'ya nişân nâmına verdiğim altın yüzük ile nikâh etmek sadedinde iken kendi için (56a) masrufum olan sekiz gurusu babası mezbûr Ohan işbu meclis-i şer' de bana teslim ben dahi alıp kabz eylediğinden sonra müvekkile-i mezbûre Sima ile zevciyete müte'allika ba'de'l-yevm da'vâ ve nizâ'ım kalmamağın husûs-ı mezbûra müte'allika âmme-i davâ'dan müvekkile-i mezbûre Sima'nın zimmetini ibrâ ve iskât edip ol dahi ber-vech-i muharrer benim zimmetimi ibra ve iskat eyledi dedikde gıbb't-tasdiki's-şer'i mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu.⁵⁹⁸

Zimmîler arasındaki davalarda da hediyeler üzerinde sulh yapıldığı görülmektedir. İstanbul'da Tevki'i Cafer mahallesi sakinlerinden Hırsto v. Yorgi ile Estamo'nun kızı Salona bu örneklerden biridir. Nâmzed döneminde verilen eşyalar arasında bir miktar para, yüzük, makreme, zincirli tunç gibi hediyeler bulunmaktaydı. Nâmzedin bozulmasıyla birlikte birbirlerine verdikleri eşyalar hakkında beş kuruş üzerinde anlaşmış ve sulh yapmışlardır. Söz konusu dava ise mahkemede şu şekilde ifade edilmiştir:

...Estamo'nun kızı Salona nâm Nasrâniyeyi kendime nâmzed eylediğimde bir def'a malımdan yirmi gurusu ve bir def'a dahi on gurusu ve bir def'a dahi bir buçuk gurusu ki cem'an otuz bir buçuk gurusumu ahz u kabz etmekle ben dahi hâlâ mezbûr İstamo'nun kızını almadan fâriğ olmağın meblağ-ı mezbûru merkûm İstamo'dan taleb ve da'vâ eylediğimde ol dahi ba'de'l-inkâr ben dahi sana iki gurusu kıymetli ve bir gurusu kıymetli bir yüzük ve bir buçuk gurusu kıymetli beş makreme ve iki gurusu kıymetli bir sim yüzük ve üç gurusu kıymetli sim zincirli bir tunç David vermişdim deyü benden da'vâ sadedinde olmağın beynimizde muslihûn ta vassut edip da'vâ-i mezkûremden beni müdde'ası olan eşyâ-yı mezkûreden mâ'adâ beş gurusu üzerine mezbûr İstamo ile sulh eylediklerinde ben dahi sulh-ı mezbûru kabûl ve bedel-i () sulh olan meblağ-ı mezbûru yedinden ba'de'l-ahz ve'l-kabz husûs-ı mezkûra müte'allika âmme-i da'vâdan mezbûr İstamo'nun zimmetini ibrâ ve iskât edip ol dahi zikr olunan eşyâ ve sâire müte'allika âmme-da'vâdan benim zimmetimi ibrâ ve iskât eyledi dedikde...⁵⁹⁹

2. 2. 3. Konu Hakkında Bir Değerlendirme

Mezheplerin nişanın bozulmasının ardından hediyelerin durumunun nasıl olacağı ile ilgili görüşleri bağlamında İslam hukuku ve Türk Medeni Hukuku mukayese edildiğinde, TMK md. 122 hediyelerle ilgili olarak mezheplerin her biriyle benzerlik gösterdiği hususlar bulunmaktadır. Buna göre öncelikli olarak Türk Medeni Hukuku'nun hediyeleri hibe olarak görmesi Hanefî ve Hanbelî mezhebinin görüşleriyle örtüşmektedir. Nişan bozulduktan sonra hediyelerin tarafların elinde aynı şekilde bulunması halinde aynen verilmesi gerektiği görüşü ise Hanbelîler haricinde diğer mezheplerin görüşüyle birleşmektedir. Bunun yanında hediyelerin bozulması, tüketilmesi halinde misli olarak ya da kıymetiyle geri verilmesi gerektiği görüşü, Şâfiî ve Mâlikîlerin görüşüyle benzerlik taşımaktadır. Ancak burada bozulan ve tüketilen hediyelerden kastedilen “*alışılmışın dışındaki*”

⁵⁹⁸ İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (1115-1116/1704), haz. Coşkun Yılmaz- Salih Kahrıman, (İstanbul: Kültür A.Ş., 2019), s. 249.

⁵⁹⁹ İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (1115-1116/1704), s. 365.

hediyelerdir. Zira giyilmekle eskiyen, yiyerek tüketilen hediyelerin iade edilmesi, Hanefi ve Hanbeli mezheplerinde olduğu gibi Türk Medeni Hukuku'nda da söz konusu değildir.

Öte yandan Türk Medeni Hukuku'nda nişanlının iyi niyetli olarak hediyeleri elinden çıkarması ya da tüketmesi durumunda geri iade etmeyeceği, kötü niyetli olarak satması durumunda ise asıl kıymetini ödeyeceğine dair görüş bulunmaktadır. Burada hediyelerin geri verilmesi noktasında niyetin baz alınmasının doğru olmayacağı, taraflardan birinin hediyeleri iyi niyetli dahi olsa elinden çıkarması ya da tüketmesi durumunda bunu iade etmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Nişanın bozulmasıyla birlikte hediyelerin iade edilmesi noktasında Şâfiîlerin görüşünün daha uygun olduğunu düşünmekteyiz. Bu çerçevede eğer hediyeler tarafların elinde mevcutsa aynen, tüketilmesi ya da bozulması durumunda hediye'nin mislinin ya da kıymetinin ödenmesi gerekmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. NİŞANIN BOZULMASI SONUCUNDA TAZMİNAT MESELESİ

Toplumsal düzenin ve huzurun sağlanmasındaki en önemli etkenlerden biri de adalettir. Fertlerin sorunları ne derece sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturulabilirse toplumların da huzura kavuşması o derece kolaylaşır. Zira sorunların ya da meselelerin çözüme kavuşturulmayıp askıda kalması, haklı olana haksız bir şekilde hüküm verilmesi ya da tam tersi haksız olana haklıymış gibi yargıda bulunulması vb. haller insanları huzursuzluğa götürür. İnsanlardaki bu huzursuzluk ve mutsuzluk çevrelerine de yansır ve bu durum bir virüsün sinsice vücutta ilerlemesi gibi tüm topluma sirayet eder. Nitekim adaletin sağlanmadığı, haklı olana hakkının verilmediği bir ortamda ya da toplumda yavaş yavaş kaos baş gösterir ve bu durum milletlerin, devletlerin zayıflamasına yol açar. Bu sebeple toplumda adaletin sağlanması son derece önemlidir. Adaletin uygulanması, makro ya da mikro düzeyde, kamu ya da fert olarak hangi kesimi kapsarsa kapsasın, hangi hukukî alanda olursa olsun meselelerin hakka, hukuka, adalete, ahlâkî değerlere, örfе, İslamî ölçülere riayet edilerek yapılmasından geçmekte ve Ceza Hukuku, Borçlar Hukuku, Aile Hukuku vs. dahil olmak üzere hukukun her bir alanındaki davayı kapsamaktadır. Bu doğrultuda her meselenin büyük ya da küçük olup olmadığına bakılmaksızın adaletli bir şekilde çözüme ulaştırılması elzemdir. Çözüme ulaştırılması talep edilen davalardan biri de tazminat davalarıdır.

Konumuz bağlamında Aile Hukuku alanındaki davalardan olan ve nişanın bozulmasının ardından gündeme gelen en önemli meselelerden biri tazminat meselesidir. Zira nişanın bozulmasıyla birlikte taraflar maddi ya da manevi anlamda zarara uğramaktadır ve uğradıkları zararı tazmin etme yoluna giderek dava açmaktadırlar. Tarafların davayı açarken beklentileri de elbette zararlarının giderilmesidir. Bu doğrultuda her dava kendine özgü özellikleri içerisinde değerlendirilerek bir karara bağlanmaktadır. Türk Medeni Hukuku'nda bu husus kanun maddelerine göre düzenlenmesine karşın klasik dönem İslam hukukçuları tarafından bu durum çeşitli sebeplerle ayrıca değerlendirilmemiştir. Ancak son dönem İslam hukukçuları bu hususu İslam esasları çerçevesinde değerlendirerek görüş beyan etmişlerdir. Mesele icthâd alanında olduğu için serdedilen görüşler de nihayetinde birer icthâddır ve ellerinde kesin açık bir nass bulunmadığı için isabet edip etmeme durumu bulunmaktadır.⁶⁰⁰ İşte bu bölümde mesele hem Türk Aile Hukuku hem de İslam hukuku çerçevesinde incelenmeye çalışılacaktır.

⁶⁰⁰ “İctihad edip isabet eden iki ecir, hata eden bir ecir alır”, Buhârî, “İ’tisâm”, 21 (No. 7352); Müslim, “Akdiye”, 6 (No. 1716); Abdullah Benli, *İslam Hukukunda Manevi Tazminat* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1997, s. 189.

3.1. Türk Medeni Hukuku'nda

Tazminat, nişanın haklı bir gerekçe olmaksızın bozulması halinde ortaya çıkan maddi ve manevi zararların karşılığı olarak hükmedilen bir neticedir. Meydana gelen zararın ekonomik olması halinde maddi tazminat, nişanlının şahıs haklarında ağır bir ihlalin olması durumunda ise manevi tazminat ödeme sorumluluğu ortaya çıkmaktadır.⁶⁰¹ Türk Medeni Kanunu'nda nişanın bozulması sonucunda istenilebilecek tazminat şu şekilde düzenlenmiştir:

Nişanlılardan biri haklı bir sebep olmaksızın nişanı bozduğu veya nişan taraflardan birine yükletilebilen bir sebeple bozulduğu takdirde; kusuru olan taraf, diğerine dürüstlük kuralları çerçevesinde ve evlenme amacıyla yaptığı harcamalar ve katlandığı maddi fedakarlıklar karşılığında uygun bir tazminat vermekle yükümlüdür. Aynı kural nişan giderleri için de geçerlidir.”⁶⁰² “Nişanın bozulması yüzünden kişilik hakkı saldırıya uğrayan taraf, kusurlu olan diğer taraftan manevi tazminat olarak uygun miktarda bir para ödenmesini isteyebilir.”⁶⁰³

Söz konusu maddelerde tazminat talebi maddi ve manevi olmak üzere iki şekilde incelenmiştir. Biz de her iki tazminat türünü ayrı başlıklar halinde ele alacağız.

3. 1. 1. Maddi Tazminat

Maddi tazminatta zarara konu olan şey mal varlığına yöneliktir. Bu bağlamda maddi tazminatta talep edilen, şahısların mal varlığında ortaya çıkan zararları gidermektir.⁶⁰⁴ Bununla birlikte nişanın sona ermiş olması her zaman tazminat talebini gerekli kılmaz. Örneğin, nişanlıların anlaşarak nişanı sona erdirmeleri halinde tazminat talebi söz konusu değildir.⁶⁰⁵ Zira tazminat talebinde bulunabilmek için nişanlılardan birinin nişanı herhangi bir gerekçe olmaksızın haksız bir şekilde bozmuş olması ya da kendisinin bir kusuru neticesinde nişanın sonlanmasına sebebiyet vermiş olması gerekir. Ancak bu şekilde kusuru olmayan taraf, karşı taraftan tazminat isteğinde bulunabilir.⁶⁰⁶

3. 1. 1. 1. Maddi Tazminatın Hukukî Mahiyeti ve Kapsamı

Nişanlanmada taraflar birbirlerini evlenmeye zorlayamayacağı için nişan bozulduğunda evlenmenin gerçekleşmesiyle birlikte söz konusu olacak menfaatin tazmin edilme isteği muteber değildir.⁶⁰⁷ Eğer evlenme sonucunda gerçekleşecek olan menfaatlerin tazmini istenebilecek olsaydı

⁶⁰¹ Zevkliler, s. 738.

⁶⁰² TMK md. 120.

⁶⁰³ TMK md. 121.

⁶⁰⁴ Velidedeoğlu, s. 29; ayrıca bk. Feyzioğlu, s. 63; Saymen-Elbir, s. 60; Yavuz, s. 90; İlhan Helvacı, *Türk Medeni Kanunu II*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2013, s. 33-34; Kılıçoğlu, s. 23; Hatemi, s. 24-25.

⁶⁰⁵ Abik, s. 123.

⁶⁰⁶ Akıntürk, s. 46; ayrıca bk. Tekinay, s. 34; Dural vd., s. 32; Zevkliler, s. 739.

⁶⁰⁷ Tekinay, s. 35.

bu durum dolaylı olarak nişanlıları evlenmeye mecbur bırakacak bir araca dönüşmüş olabilir. Bu bağlamda davacı olan nişanlı, evlenmenin gerçekleşmesiyle kazanacağı menfaatlere karşılık olarak bir talepte bulunması söz konusu değildir.⁶⁰⁸ Nişanın bozulmuş olması durumunda kusuru bulunmayan ya da diğer nişanlıya göre daha az kusuru bulunan kişinin isteyebileceği⁶⁰⁹ tazminat ise menfi zarar olup evlenmenin gerçekleşeceği umuduyla yaptığı masraflar ve maddi fedakarlıklardan ibarettir.⁶¹⁰

Değerlendirilmesi gereken diğer bir husus ise maddi tazminat miktarının ne kadar olacağı ve nasıl belirleneceğidir. Maddi tazminat miktarı, hâkim tarafından karşılaşılan her olayın kendi özelliği içerisinde değerlendirilmesi suretiyle gerçekleşir.⁶¹¹ Meydana gelen her durumda ise zararın miktarı ve kapsamı aynı değildir. Bazı durumlarda yapılan masrafların herhangi bir ekonomik karşılığı bulunmayabilir. Örneğin, düğün için bastırılan davetiyeler buna örnek gösterilebilir. Zira bastırılan davetiyeler nişanın bozulmasıyla elde kalmıştır ve ekonomik karşılığı da bulunmamaktadır.⁶¹² Bu sebeple davetiyelerin basılması ücretinin tamamının tazmin edilmesi gerekmektedir. Buna karşılık olarak bazı hallerde tarafların yaptığı harcamalar karşılığında kazanılan ve paraya çevrilebilecek değerler de söz konusu olabilmektedir. Bu durumda hâkim, tazminat miktarını, harcanan giderlerden kazanılan değer ya da menfaati dikkate alarak söz konusu bu mal veya değeri eksilterek belirlemektedir. Örneğin, hâkim, siparişi verilen düğün pastasının bir başkasına satılması ile elde edilen satış değerini tazminat miktarından indirerek belirleyecektir.⁶¹³

Aynı zamanda nişanın bozulması durumunda zarar gören taraf her zaman yapmış olduğu masrafların tamamını talep edemez. Zira kişi satın aldığı kıyafeti, mobilya ya da eşyayı kullanması söz konusu olabilir. Örneğin, nişanlı kişi, bir koltuk takımı almışsa bunu kullanabilir ya da satabilir, bir ev kiralamışsa burada oturabilir. Bu durumda hâkim, tazminat miktarını belirlerken eşya, kıyafet ya da benzeri şeylerin satın alan tarafından kullanılıp kullanılmadığını göz önünde bulundurarak indirimde bulunabilir.⁶¹⁴ Bununla birlikte hâkim, nişanlıların durumlarını, ekonomik koşullarını ve kusurlarını dikkate alarak tazminatın miktarını azaltabilir ya da tazminata hükmetmeyebilir. Örneğin, nişanı bozan tarafın kusuru fazla değilse ve ekonomik durumu da iyi değilse, davacı tarafın da nişanın bozulmasında kusuru bulunuyorsa bu durumda hâkim, zararın tazmin edilmesinde indirim yoluna gidebilir.⁶¹⁵

⁶⁰⁸ Mehmet Serkan Ergüne, “Nişanın Bozulmasında Maddi Tazminat”, *İÜHFM*, 74(2), 2016, s. 764.

⁶⁰⁹ Birsen, s. 229; Velidedeoğlu, s. 29.

⁶¹⁰ Feyzioğlu, s. 63; Öztan, s. 49; Akıntürk, s. 48.

⁶¹¹ Saymen-Elbir, s. 61; Tekinay, s. 46.

⁶¹² Zevkliler, s. 741.

⁶¹³ Akıntürk, s. 50; Abik, s. 132.

⁶¹⁴ Feyzioğlu, s. 65; Öztan, s. 49-50.

⁶¹⁵ Tekinay, s. 46.

3. 1. 1. 2. Maddi Tazminat Talebinde Bulunabilecek Kimseler

Nişanın tek taraflı olarak bozulması halinde maddi tazminat talebinde bulunma hakkına öncelikle kusursuz olan nişanlı sahiptir.⁶¹⁶ Aynı zamanda onun anne babası ya da bu hususta kişinin anne ve babası gibi davranan diğer kişiler de tazminat talebinde bulunabilir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken nokta bu kimselerin ancak nişanlılar için ve nişanlıların evleneceği kanaatiyle yapmış oldukları masrafları talep edebileceğidir.⁶¹⁷ Aksi halde kendilerinin düğün için yapmış oldukları harcamaları talep etmeleri mümkün değildir. Örneğin, nişanlıların anne ve babası ya da anne-baba gibi davranan diğer kişiler törende giyebilmek amacıyla kendilerine kıyafet aldıklarını, kuaföre gittiklerini veya seyahat ücreti gibi harcamalarda bulunduklarını öne sürerek tazminat talebinde bulunamazlar.⁶¹⁸ Diğer yandan kusursuz olan nişanlının anne ve babası yakın zamanda yapılacak düğün için bir salon kiralamışsa nişanın karşı tarafın kusuru neticesinde bozulması durumunda düğün iptal edildiği için boşa giden kira bedelinin tazminini kusurlu taraftan talep etmeleri mümkündür.⁶¹⁹

Anne ve babanın dışında onlar gibi davranan kimselerin kusurlu olan taraftan tazminat talebinde bulunabilmeleri için kusursuz tarafın anne ve babası gibi davranmış kimseler olması gerekir. Bu kimseler bir dost, akraba olabileceği gibi bir kurum da olabilir.⁶²⁰ Örneğin, Darülaceze kurumu, bünyesinde bulunan yetim bir kızın çeyiz masraflarını üstlenmişse anne baba gibi davrandığı söylenebilir. Bu minvalde anne ve baba gibi davranan kişi veya kurumların tazminat talep edebilmek için çocuk üzerinde bakım gibi sorumlulukları üstlenmiş olmaları da şart olmamakla birlikte nişan sürecinde maddi anlamda bir fedakarlıkta bulunmaları yeterli görülmüştür.⁶²¹ Bu sıfatla davranmamış olanlar ise örneğin, kızın gelinliğini yapan terzi, düğün pastasını hazırlayan pastacı, evini kiraya veren ev sahibi ya da davetiyeleri basan matbaacı nişanın bozulmasıyla bir zarara uğramışlarsa bu zararlarının tazmin edilmesini kusurlu olan nişanlıdan talep edemezler. Ancak aralarında bir sözleşme bulunuyorsa Borçlar Kanunu hükümlerine dayanarak borçlu konumunda olan kimselerden talep edebilirler.⁶²² Ayrıca maddi tazminatın talep hakkının şahıs hakkı olmamasından dolayı bir başkasına devredilebileceği gibi, nişanlının ölümü halinde kişinin mirasçılara geçebilir. Öte yandan bu haktan feragat etmek de mümkündür.⁶²³

⁶¹⁶ Öztan, s. 50.

⁶¹⁷ Feyzioğlu, s. 64; ayrıca bk. Birsen, s. 230; Arsebük, s. 529; Dural vd., s.33; Öztan, s. 50-51; Tekinay, s. 46; Akıntürk, s. 50.

⁶¹⁸ Ergüne, s. 768.

⁶¹⁹ Velidedeoğlu, s. 31.

⁶²⁰ Dural vd., s. 36; Köprülü- Kaneti, s. 55-56.

⁶²¹ Velidedeoğlu, s. 31; Feyzioğlu, s. 63.

⁶²² Akıntürk, s. 50; ayrıca bk. Saymen-Elbir, s. 61; Oğuzman- Dural, s. 46; Velidedeoğlu, s. 31.

⁶²³ Feyzioğlu, s. 66; Velidedeoğlu, s. 31; Tekinay, s. 48; Akıntürk, s. 50; Yavuz, s. 97.

3. 1. 1. 3. Maddi Tazminat Talebinde Bulunabilmek İçin Gereken Şartlar

Maddi tazminatın yalnızca tek taraflı bir şekilde nişanı sonlandırması neticesinde talep edilebileceğini yukarıda ifade etmiştik. Bu minvalde tazminat sorumluluğunda olan taraf nişanın bozulmasında kusuru bulunan taraftır. Söz konusu kusur, nişanı bozmak için haklı bir sebebinin olmamasına rağmen nişanı bozması olabileceği gibi, diğer tarafın nişanı bozmasına kendi kusuru ile neden olma şeklinde de olabilmektedir.⁶²⁴ Ancak nişan, başka herhangi bir sebeple sona ermişse tazminat istenilmesi mümkün değildir. Örneğin, tarafların anlaşarak nişanı sona erdirmeleri halinde tazminat talep edilemez.⁶²⁵ Dolayısıyla kişinin tazminatla sorumlu tutulabilmesi için birtakım şartların bulunması gerekmektedir. Aşağıda söz konusu bu şartlara temas edilecektir.

3. 1. 1. 3. 1. Geçerli Bir Nişanlanmanın Bulunması

Nişanın bozulmasının ardından tazminat talebinde bulunabilmek için öncelikli olarak geçerli bir nişanlanma sözleşmesinin bulunup bulunmadığı araştırılır. Buna göre nişanlılar arasında kurucu ve geçerlilik faktörlerini içeren bir nişanlanma bağının mevcut olması gerekmektedir.⁶²⁶ Nitekim tarafların nişanlanmamaları halinde nişanı bozdukları gerekçesiyle tazminatta bulunmaları da abesle iştigaldir. Dolayısıyla tarafların nişanlandıklarını ispatlamaları gerekir. Bu bakımdan tarafların birbirlerine yazdıkları mektuplar, beraber çekildikleri ve arkasında nişanla ilgili yazının bulunduğu resimler, nişan yüzükleri vs. nişanlanmanın bir kanıtı olarak gösterilebilir. Bunun yanında çevreye kendilerini nişanlı olarak tanıtmaları, evlilik hazırlıklarında bulunmaları gibi evlenme vaadini pekiştirici durumlarda nişanlanma için yeterli ispat olarak görülmektedir. Esasen burada önemli olan tarafların evlenme vaadinde bulunmalarıdır. Karşılıklı olarak birbirine uygun irade beyanında bulunarak evlenmeye yönelmeleri kanıt olarak ortaya konulabilir. Diğer taraftan örf ve âdetlerimiz üzere nişanlanma genel olarak belirli bir merasimle yapılsa dahi nişanlanmada şekil şartı olmadığı için merasim yapılmaması nişanlılığın geçerliliğini etkilemez. Ancak merasimin yapılmış olması nişanlanmanın ispat edilmesi için önemlidir. Merasimin yapılmadığı durumlarda ise nişanlanmanın varlığı için tanıklara başvurulabileceği gibi çeşitli kanıtlarla da ispat edilebilir.⁶²⁷

3. 1. 1. 3. 2. Nişanın Bozulmasında Haklı Bir Sebebin Olmaması

Nişanın bozulması durumunda tazminat davasının açılabilmesi için haklı bir sebebin olmaması ya da diğer tarafın nişanı haklı bir sebebe dayandırarak bozmamış olması gerektiğinden, haklı bir sebebin olup olmadığının araştırılması gerekmektedir.⁶²⁸ Türk Medeni Kanunu'nda ise hangi

⁶²⁴ Öztan, s. 43.

⁶²⁵ Tekinay, s. 36.

⁶²⁶ Öztan, s. 47; Abik, s. 124.

⁶²⁷ Mustafa Reşit Karahasan, *Tazminat Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, 1996, s. 1024.

⁶²⁸ Öztan, s. 47.

durumların “haklı sebep” olarak değerlendirildiği açıkça belirtilmemiş, nişanın bozulması durumunda haklı bir nedenin bulunup bulunmadığı yönündeki karar hâkimin takdir yetkisine bırakılmıştır.⁶²⁹ Hâkim söz konusu bu takdir yetkisini kullanırken her olayı kendi özellikleri içerisinde değerlendirmek ve değerlendirirken de özellikle nişanlıların yaşadığı çevreyi, eğitim durumlarını, sosyal statülerini dikkate almak durumundadır.⁶³⁰

Nişanı bozmak için haklı sebep oluşturabilecek durumlar arasında, nişanlılardan birinin, hayata bakış tarzında ya da dini inancında keskin bir dönüşün olması,⁶³¹ sadakat göstermemesi,⁶³² ekonomik seviyesinin oldukça kötüye gitmesi, ailesinin ahlâkî açıdan kötü olması, çalışmaya isteksiz olması, sık sık sarhoşluk halinin bulunması, hapse girmesi, nişanlının ailesine ya da nişanlıya kötü davranılması, sürekli sürebilecek derecede ağır olarak hastalanması ya da sakatlanması, evlenmenin sebepsiz bir şekilde geciktirilmesi örnek olarak gösterilebilir.⁶³³ Haklı sebeplerin tamamını listelemek ya da önceden tahmin etmek söz konusu olmadığından her dava kendi içerisinde değerlendirilerek karar verilir.⁶³⁴ Örneğin, işçi çevresinden olan kişinin nişanlısına “tembel tembel oturup duracağına gidip çalışsana!” diye bağırması nişanı bozmak için haklı bir sebep olarak görülmeyebilirken fikri olarak incelenmiş bir tabakada yetişen insanlar arasında bu şekilde söylemlerde bulunulması yüksek ihtimalle nişandan vazgeçilmesi için haklı bir sebep olarak görülecektir.⁶³⁵ Dolayısıyla hâkimin nişanın bozulmasında haklı sebep olup olmadığını belirlerken çok titiz ve dikkatli değerlendirme yapması gerekmektedir. Nitekim taraflardan birinin nişanı bozma sebebi olarak nişanlısına karşı sevgisinin kalmadığını ileri sürmesi, incelenmesi gereken hususlardandır. Eğer bu sebebinde dürüst davranıyorsa ve nişanlısını artık sevmemesi, fikir, hissiyat, dünya görüşü ve karakter farklılıklarından kaynaklanıyorsa bu durum haklı bir neden olarak kabul edilmelidir. Buna karşılık nişanlısına karşı sevgisinin olmadığını sebep göstererek nişanı bozan tarafın başkasını sevmesi ya da mevcut nişanlısına karşı duygularının geçici bir hevesten ibaret olması, nişandan vazgeçmek için haklı bir sebep sayılmamaktadır.⁶³⁶

Taraflardan birinin kusurlu davranışları neticesinde diğer tarafın nişandan vazgeçmesi söz konusu olabilmektedir. Ancak bu durumda tazminat ödemesi gereken taraf nişandan dönen değil, nişanın bozulmasına sebep olan taraf olur.⁶³⁷ Örneğin, nişanlılardan birinin kumarda servetini kaybetmesi,⁶³⁸ dolandırıcılık, içki içme hallerinin olması diğer nişanlı için nişandan vazgeçmeye

⁶²⁹ Oğuzman- Dural, s. 41.

⁶³⁰ Feyzioğlu, s. 57; Saymen-Elbir, s. 58.

⁶³¹ Tekinay, s. 34.

⁶³² Feyzioğlu, s. 58.

⁶³³ Saymen-Elbir, s. 58-59; ayrıca bk. Akıntürk, s. 47; Oğuzman- Dural, s. 40- 41; Yavuz, s. 88.

⁶³⁴ Arsebük, s. 530; Oğuzman- Dural, s. 40; Tekinay, s. 37.

⁶³⁵ Tekinay, s. 38.

⁶³⁶ Saymen-Elbir, s. 59; Abik, s. 126; Ergüne, s. 762.

⁶³⁷ Öztan, s. 43; ayrıca bk. Tekinay, s. 38; Kılıçoğlu, s. 23; Mehmet Ünal, “Manevi Tazminat ve Bu Tazminat Çeşidinde Kusurun Rolü”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(35), 1978, s. 433-434.

⁶³⁸ Köprülü-Kaneti, s. 54; Öztan, s. 43; Akıntürk, s. 48.

haklı bir neden oluşturur. Aynı şekilde nişanlılardan birinin diğerine karşı ilgisiz davranması ya da yakınlık göstermemesi, örneğin, nişanlılardan birinin trafik kazası geçirip hastaneye kaldırılması durumunda diğer tarafın geçmiş olsun dileğinde bulunma lüzumunu dahi görmemesi de nişandan vazgeçmek için haklı sebep olarak gösterilebilir. Nişanlıların sosyal mevkileri ve ekonomik durumları hakkında yanıltıcı bilgilerde bulunmaları da yine bu kapsamda değerlendirilebilir.⁶³⁹

Öte yandan nişanın bozulması için haklı bir sebebin ortaya çıkması için mutlaka karşı tarafın kusuru olmasına gerek yoktur. Nişanlılardan herhangi birinin kusuru olmadan da meydana gelebilecek haklı sebepler bulunmaktadır.⁶⁴⁰ Nişanlılardan birinin ailesinin yüz kızartıcı bir suç işlemesi, nişanlının, trafik kazası neticesinde sakatlanması gibi haller buna örnek olarak gösterilebilir. Bu durumda nişan, haklı bir sebeple bozulmuş olsa dahi tarafların kusurundan dolayı sona ermediği için taraflardan herhangi biri tazminat ödemeksizin nişandan vazgeçebilir.⁶⁴¹

3. 1. 1. 3. 3. Masrafların Dürüst Bir Şekilde Yapılması

Nişanlılık sürecinde maddi zararların talep edilebilmesi için bu dönemde yapılan masrafların iyi niyetle yapılmış olması gerekmektedir. Söz konusu masrafların iyi niyetle, dürüst bir şekilde yapılıp yapılmadığı belirlenirken tarafların sosyal şartları, yaşadıkları bölgenin âdetleri, gelenekleri dikkate alınır. Bu minvalde yapılan harcamalar tarafların sosyal durumlarına göre normal olarak görülebilecek derecede olmalıdır.⁶⁴²

Diğer taraftan da nişanlıların ekonomik ya da sosyal durumlarının üzerinde harcama yapmaları da mümkündür ve yapılan her harcamanın iyi niyetle yapılmadığını söylememiz doğru olmaz. Zira harcama yapılırken dikkat edilecek husus tarafların niyetidir. Eğer nişan harcamaları tarafların ekonomik koşullarının üzerinde yapılırken taraflar bu duruma rıza göstermişse, nişanın bozulması halinde harcamalar aşırı dahi olsa iyi niyetle yapıldığından geri talep edilebilir.⁶⁴³ Buna karşılık taraflardan birinin kötü niyetli olarak nişanın bozulması durumunda diğer tarafa ağır bir tazminat ödeyeceği düşüncesiyle harcamalarda aşırıya giderse tazminat istemesi söz konusu değildir.⁶⁴⁴

3. 1. 1. 3. 4. Masrafların Evlenmenin Gerçekleşeceği İnancıyla Yapılması

Taraflar evlenmenin gerçekleşeceği kanaatiyle birtakım harcamalar yapmaktadırlar. Nişanın bozulması durumunda ise maddi tazminat davasında tarafların evlenecekleri kanaatiyle yaptıkları harcamalar geri talep edilebilir. Bu kapsamda nişanlıların evlendikten sonra oturacakları evi kiralamaları, eşya satın almaları, gelinlik ya da damatlık sipariş etmesi, düğün için davetiye

⁶³⁹ Tekinay, s. 38.

⁶⁴⁰ Feyzioğlu, s. 62; Oğuzman- Dural, s. 40; Abik, s. 125.

⁶⁴¹ Tekinay, s. 38-39; Yavuz, s. 90.

⁶⁴² Oğuzman- Dural, s. 45; ayrıca bk. Feyzioğlu, s. 65; Akıntürk, s. 49; Kılıçoğlu, s. 24.

⁶⁴³ Öztan, s. 49; Velidedeoğlu, s. 30.

⁶⁴⁴ Saymen- Elbir, s. 61.

bastırılması, yemek ya da eğlence düzenlenmesi gibi harcamalar evlenme niyetiyle yapılan harcamalardır.⁶⁴⁵ Bunun yanında evlenmenin gerçekleşeceği inancıyla nişanlanmadan sonra taraflardan birinin işini bırakması gibi durumlar da uğranılan maddi zarar çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁶⁴⁶ Nitekim nişanlılardan birinin, evleneceğini düşünerek evini satması, nişanlısının etkisiyle farklı bir işe girerek daha az maaş almasına yol açması gibi sebeplerden dolayı maddi anlamda zarar söz konusu olabilmektedir.⁶⁴⁷

Bu doğrultuda nişanlı taraflar, evlenme ümidiyle yaptıkları hazırlıklar ya da harcamaları nişanın bozulması sonucunda dava açarak geri isteyebilirler.⁶⁴⁸ Buna karşılık, nişanlanma gerçekleşmeden önce veya nişan bozulduktan sonra yapılan harcamalar ise talep edilemez. Ancak diğer taraf nişanın bozulduğundan habersiz olarak evlenme amacıyla harcamada bulunmuşsa bu zararları tazmin edebilir.⁶⁴⁹

3. 1. 1. 4. Maddi Tazminatın Miktarı

Nişanın bozulması sonucunda tazminatın verilmesi söz konusuysa tarafların tazminat miktarında anlaşmaları mümkündür. Ancak tarafların miktar konusunda anlaşamaması durumunda hak sahibi olan nişanlı diğer tarafa karşı dava açabilir.⁶⁵⁰ Bu durumda tazminat miktarını Türk Medeni Kanunu'nun 120. maddesine göre hâkim, takdir yetkisini kullanarak belirlemektedir. Buna göre hâkimin haksız fiillerden doğan tazminattan farklı olarak nişanın bozulması halinde ‘‘münasip’’ miktarda bir tazminata hükmetmesi kanunda yer almaktadır.⁶⁵¹

Hâkim, tazminatın miktarını belirlerken davacının nişanın bozulmasındaki payını, yapılmış olan masrafin davacının ekonomik durumu bakımından kıymeti gibi hususları değerlendirerek karar verir.⁶⁵² Bunun yanında yapılan harcamalardan dolayı elde edilen veya edilebilecek menfaatler de göz önünde tutulur. Örneğin, sipariş edilen düğün pastası başkasına satılıp satış bedeli alınırsa bu bedel tazminat miktarından düşürülecektir. Diğer taraftan hâkim, tazminat miktarını belirlerken satın alınan eşyaların kullanılıp kullanılmayacakları hususunu, eşyaların paraya çevrilip çevrilemeyeceğinin imkân dahilinde olup olmadığını da inceleyerek tazminat miktarını azaltması söz konusudur.⁶⁵³ Genellikle hükmedilen münasip bir tazminat miktarı ise masrafların altında bir miktar olmaktadır. Ancak gerektiği takdirde masrafların tam tutarının da tazminine karar verilebilir.⁶⁵⁴

⁶⁴⁵ Akıntürk, s. 49; ayrıca bk. Oğuzman-Dural, s. 44; Saymen-Elbir, s. 60; Feyzioğlu, s. 65; Köprülü-Kaneti, s. 55; Yavuz, s. 91; Hatemi, s. 25.

⁶⁴⁶ Saymen-Elbir, s. 60; Öztan, s. 49.

⁶⁴⁷ Tekinay, s. 41-42.

⁶⁴⁸ Berki, *Medeni Hukuk*, s. 115-116; Birsen, s. 230; Velidedeoğlu, s. 30; Ergüne, s. 764.

⁶⁴⁹ Saymen-Elbir, s. 61; ayrıca bk. Öztan, s. 49; Tekinay, s. 43.

⁶⁵⁰ Oğuzman-Dural, s. 45.

⁶⁵¹ Saymen-Elbir, s. 61.

⁶⁵² Oğuzman-Dural, s. 45.

⁶⁵³ Akıntürk, s. 50.

⁶⁵⁴ Saymen-Elbir, s. 61; Oğuzman-Dural, s. 45.

3. 1. 1. 5. Maddi Tazminat Davasında İspat

Nişanın bozulması neticesinde tarafların ya da taraflardan birinin maddi tazminat talebinde bulunabilmesi için iddiasını ispat etmekle yükümlüdür.⁶⁵⁵ Bu minvalde ispatlaması gereken üç unsur bulunmaktadır. Bunlar, nişanlanmanın gerçekleştiği, nişanın bozulmuş olduğu, kanunda belirtilen özellikte bir zararın olmasıdır.⁶⁵⁶ Kusurun ispat edilmesi noktasında ise davalı taraf nişanı bozmuşsa, nişanı haklı bir sebep neticesinde bozduğunu kanıtlamalıdır. Aksi takdirde tazminat ödemek durumunda kalacaktır.⁶⁵⁷ Buna karşılık davacı taraf, davalının nişanı bozmada kusurlu olduğunu ispat etmesi gerekir. Nişanın davacı tarafından bozulması durumunda ise yine davalının kusuru sonucunda nişanı bozduğunu kanıtlamakla sorumludur. Nitekim kural gereğince kusur hususundaki ispat sorumluluğu akdi bozanın üzerindedir.⁶⁵⁸

3. 1. 2. Manevi Tazminat

Tazminat, fertlerin uğradığı zararları karşılamakta, yaşanan acıları bir nebze dindirmekte ve bir dereceye kadar da saldırıların önüne geçilmesinde etkili olmaktadır. İnsanların büyük bir çoğunluğu, uğradığı haksız fiillerin hesabını sormakta ve zararların giderilmesinin yollarını aramaktadır. İnsanın uğradığı bu zararlar maddi olabileceği gibi manevi de olabilmektedir. Maddi zararların giderilmesi zorunlu ve mümkün bir durumken, genellikle üzüntüsü maddi zararlardan çok daha büyük olan manevi zararın giderilmesinin düşünülmemesi de mümkün değildir. Zararın belirli yollarla giderilmesi durumunda ise insanda bir tatmin olmuşluk duygusu oluşmakta, üzüntüleri hafifletmekte ve gönlü bir nebze olsun ferahlamaktadır.⁶⁵⁹

Nişanın bozulmuş olması da tarafların yalnızca maddi zarara uğramalarına sebep olmamakta, bunun yanında çoğu zaman ruh dünyaları da etkilenmektedir. Zira nişanlısından ayrılanlar kimi zaman derin üzüntüye kapılıp moral çöküntüsü yaşamakta, kimi zaman depresyona girip hayata küsmektedir.⁶⁶⁰ Diğer yandan kişinin bulunduğu çevrede dedikodulara maruz kalması, arkadaş çevresine karşı rencide olması, küçük düşmesi, onurunun kırılmasına da sebep olmaktadır. Bu minvalde kişi, iç huzurunu kaybederek manevi anlamda bir zarara uğramaktadır.⁶⁶¹ Ayrıca nişanın bozulmasıyla derinden etkilenen fertlerde intiharın eşiğine gelecek şekilde krizler geçirme, dışarı

⁶⁵⁵ “Kanunda aksine bir hüküm bulunmadıkça, taraflardan her biri hakkını dayandırdığı olguların varlığını ispatla yükümlüdür”, TMK md. 6; ayrıca bk. “Beyyine müddâ’i için ve yemin münkır üzerinedir”, Mecelle, md. 76, s. 26.

⁶⁵⁶ Köprülü-Kaneti, s. 56; Öztan, s. 51; Yavuz, s. 97.

⁶⁵⁷ Tekinay, s. 47-48.

⁶⁵⁸ Öztan, s. 51; Abik, s. 135.

⁶⁵⁹ Feyzioğlu, s. 68-69.

⁶⁶⁰ Öztan, s. 52.

⁶⁶¹ Akıntürk, s. 51; Karahasan, s. 1025.

çıkamayacak hale gelme, hatta akıl hastalığına yakalanma gibi haller de olabilmektedir. Bu durumlarda ise manevi zarara uğranıldığına dair bir şüphe yoktur.⁶⁶²

Bu derece ağır sonuçların ortaya çıkması halinde yaşanan üzüntü ve zararlar yalnızca maddi tazminatla giderilemez. Manevi bir zarar söz konusu olduğu takdirde ise manevi tazminat talebi de ortaya çıkmaktadır. Bu minvalde kanun, zarar gören nişanlı için manevi tazminat davası açmaya imkân tanımıştır.⁶⁶³ Buna bağlı olarak TMK'nın 121. maddesinde ne tür durumlarda manevi tazminat talep edileceği düzenlenmiştir.⁶⁶⁴

3. 1. 2. 1. Manevi Tazminat Talebi için Gerekli Şartlar

Kişilik haklarının ihlal edilmesi durumunda manevi tazminat isteyebilmek için aranan şartlar Borçlar Kanunu'nda da düzenlenmiştir. Buna göre kişilik haklarını zedeleyici bir durumun neticesinde zarara uğranılması halinde uğranılan zarara karşılık manevi tazminat talep edebilmektedir.⁶⁶⁵ Nişanın bozulmuş olması halinde ise yaşanan zararın giderilmesi için manevi tazminat hususu ayrıca TMK 121. maddesinde de düzenlenmiş olup belli şartların bulunması neticesinde manevi tazminat isteğinde bulunulması mümkün olmuştur.⁶⁶⁶

Nişanın bozulması taraflarda her zaman üzüntüye, kedere yol açmayacağı gibi hissedilen her üzüntü, moral bozukluğu, ümit kaybı da tazminat talep edilmesi için yeterli sebep olarak görülmemektedir. Zira taraflar nişanlanmak suretiyle evlenmeye ilk adımı atarak birtakım hayallerle yola çıkmaktadırlar. Nişanın bozulmuş olmasının ise taraflarda belli miktarda üzüntüye yol açması son derece doğaldır. Bu sebeple nişanın bozulmasıyla manevi tazminattan ancak belirli şartların bulunması durumunda söz edilebilir.⁶⁶⁷ Bu kapsamda aşağıda manevi tazminat davasının açılabilmesi için bulunması gereken şartlara temas edeceğiz.

3. 1. 2. 1. 1. Geçerli Bir Nişanlanmanın Bulunması

Nişandan dönülmesi neticesinde manevi tazminat isteğinde bulunabilmek için öncelikli olarak taraflar arasında geçerli bir nişanın bulunması şartı aranmaktadır.⁶⁶⁸ Zira nişanlılığın söz konusu olmadığı durumlarda nişanın bozulduğu gerekçe gösterilerek tazminat talebinde bulunulması abestir. Yukarıda bu başlığa temas ettiğimiz için burada konuya atıf yapmakla yetiniyoruz.

⁶⁶² Zevkliler, s. 741.

⁶⁶³ Feyzioğlu, s. 66, 68.

⁶⁶⁴ Saymen-Elbir, s. 61-62; Velidedeoğlu, s. 31.

⁶⁶⁵ TBK md. 58; Gökhan Antalya, "Manevi Zararın Belirlenmesi ve Manevi Tazminatın Hesaplanması", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 2016, s. 224.

⁶⁶⁶ Köprülü-Kaneti, s. 57; Oğuzman-Dural, s. 49.

⁶⁶⁷ Birsen, s. 230-231; Feyzioğlu, s. 66.

⁶⁶⁸ Öztan, s. 52.

3. 1. 2. 1. 2. Nişanın Bozulmuş Olması

Nişanlılık süreci devam ederken manevi anlamda bir tazminat talebinde bulunmak mümkün değildir. Çünkü tazminat talebinde bulunan tarafın nişanın bozulmasıyla mağdur olmakta ve hakkını aramak için dava açma yoluna gitmektedir. Bunun için elbette nişanlılık durumunun sona ermesi gerekmektedir. Nişanın sona ermesi çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Nişan tek taraflı bozulma neticesinde sona erebileceği gibi ölüm, gaiplik halinin bulunması ile ya da anlaşma sonucunda da bitmiş olabilir. Ancak nişan ölüm, gaiplik ve anlaşma neticesinde sona ermiş olması durumunda tazminat talep edilmesi söz konusu değilken tek taraflı olarak nişanın bozulması sonucunda manevi tazminat talebinde bulunulması mümkündür.⁶⁶⁹

3. 1. 2. 1. 3. Nişanın Bozulmasıyla Kişilik Haklarında Bir Zararın Olması

Evlenme ümidiyle nişanlanan tarafların bu amaçlarını gerçekleştiremeyerek nişanı sona erdirmeleri çoğunlukla tarafların iç dünyasını, psikolojisini, hayatını kötü yönde etkilemektedir. Ancak tarafların hislerinde olan kötü yöndeki bu değişim manevi tazminat isteyebilmek için yeterli sebep teşkil etmemektedir.⁶⁷⁰ Zira nişanın sonlanması taraflarda üzüntü, moral çöküklüğü gibi haller oluşturmaya gayet doğaldır. Ancak manevi tazminat kararı alabilmek için söz konusu bu gibi hallerden ziyade kişilik haklarında büyük bir ihlalin yapılmış olması gerekir.⁶⁷¹ Eğer nişanın bozulmasıyla kişilik haklarında oluşan her türlü ihlal manevi tazminat gerektirseydi nişanın bozulması oldukça güçleşmiş olur, taraflar tazminat ödememek için evlenmek durumunda kalabilirdi. Bu durumun ise gelecekte daha büyük bir sorunlara yol açması kuvvetle muhtemeldir. Manevi tazminatı gerektiren durum nişanın bozulduğu yer, zaman ya da şekli bakımından ileri gelebileceği gibi nişanlılık sürecinin özelliğinden de ileri gelebilmektedir.⁶⁷²

Bu ihlaller arasında nişanlı hakkında zan oluşturabilecek dedikoduların yapılması, gizli sırların açığa çıkarılması, şerefini, haysiyetini, karakterini zedeleyecek derecede hareketlerin uygulanması, evlenmek istenmemesine rağmen nişanlıyı kandırarak oyalaması, sadakatsizlik göstermesi⁶⁷³ gibi haller örnek olarak gösterilebilir.⁶⁷⁴ Nişanı bozabilmek için karşı tarafın ailesiyle ilgili söylentilerde bulunulması, nişanlılar arasındaki mektupların ifşa edilmesi, topluluk içerisinde kaba bir şekilde nişan yüzüğünün fırlatıp atılması kusursuz nişanlının kişilik haklarının ihlal edilmesi olarak sayılabilir ve manevi tazminat için yeterli görülebilir. Örneğin, düğün davetiyelerinin dağıtılmasının ardından herhangi bir sebep olmamasına rağmen taraflardan birinin nişanı bozması, karşı tarafın

⁶⁶⁹ Oğuzman- Dural, s. 48; Abik, s. 137.

⁶⁷⁰ Feyzioğlu, s. 71; Tekinay, s. 52; Akıntürk, s. 52.

⁶⁷¹ Feyzioğlu, s. 71; ayrıca bk. Arsebük, s. 539; Birsan, s. 231; Akıntürk, s. 52; Kılıçoğlu, s. 25; Hatemi, s. 29.

⁶⁷² Oğuzman-Dural, s. 48.

⁶⁷³ Emel Batur-Gamze Turan Başara, "Aile Hukukunda Sadakat Yükümlülüğü ve İhlalinden Kaynaklanan Manevi Tazminat İstemi", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(1), 2016, s. 108.

⁶⁷⁴ Öztan, s. 53; ayrıca bk. Velidedeoğlu, s. 32; Karahasan, s. 1027.

çevresine karşı zor durumda kalmasına ve küçük düşmesine yol açabilir. Bu tür bir durum da manevi tazminat istenilmesini haklı kılmaktadır.⁶⁷⁵ Konuyla ilgili başka bir örnek ise; öğrenim süresince nişanlısı olduğu kızı diploma aldıktan sonra hiçbir sebep göstermeden kusurlu bir şekilde nişanı bozan erkeğe manevi tazminat verilmesi kararı mahkeme tarafından onaylanmıştır.⁶⁷⁶ Bunun yanında ayrılan nişanlının sağlığının bozulması, ya da riskli bir hal alması, ruhsal anlamda bir depresyon geçirerek nöroloji kliniğinde kalmak zorunda olması halinde de manevi tazminat talep edilebilir. Bununla birlikte nişanın bozulmasına sebep olan olayla ya da nişanı bozma biçimiyle sağlık sorunlarının ortaya çıkması arasında uygun bir illiyet bağının bulunması gerekmektedir. Yine haklı bir sebep olmamasına rağmen nişanın bozulması küçük bir köyde hayat süren kız için manevi tazminat gerektiren manevi bir zarara yol açmıştır.⁶⁷⁷ Hâkim söz konusu olan her türlü durumu kendi özellikleri içerisinde değerlendirerek bir karara varır.⁶⁷⁸

3. 1. 2. 1. 4. Kendisinden Tazminat Talep Edilen Tarafın Kusurlu Bulunması

Nişanın bozulmasının ardından manevi tazminat alınması ile ilgili husus TMK 121. maddesinde düzenlenmiştir. Bu bağlamda tazminat talebinde bulunulması için davalı tarafın kusurlu olması şartı aranmaktadır.⁶⁷⁹ Burada kusur ile kastedilen kişinin nişanı bozmak için haklı bir sebep bulunmamasına rağmen nişanı bozması ya da kusur sayılan davranışları neticesinde nişanın bozulmasına sebebiyet vermesi gibi durumlardır. Ancak burada kusurun ağır olması gerekmemektedir.⁶⁸⁰

Yasada hangi durumların haklı neden oluşturacağı teker teker belirtilmediği için, nedenlerin haklı olup olmadığı noktasında hâkim TMK' nın 4. maddesi⁶⁸¹ gereğince takdir yetkisini kullanarak değerlendirme yapmaktadır. Buna göre hâkim, tarafların durumunu, genel duyarlılığını, zaman ve mekân ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak suretiyle bir karar vermektedir. Örneğin, taraflardan birinin çocuğunun bulunması, daha önce evli olması ve bunu nişanlısından gizlemesi ya da halen evli ya da nişanlı olması, evliliği geciktirmesi gibi sebepler kişinin kusurlu sayılmasına sebep olmaktadır. Genel anlamda belirtmek gerekirse haklı bir nedene dayanmaksızın nişanı bozmak ya da bozulmasına sebep olmak kusurlu görülmeyi ifade etmektedir. Bununla birlikte kusurun ağırlığı tazminat miktarının belirlenmesi noktasında önemlidir.⁶⁸² Nişanın bozulmasında hafif bir kusurunun

⁶⁷⁵ Feyzioğlu, s. 72-73.

⁶⁷⁶ 3. HD. 13. 4. 1989; 11405/3834; Yavuz, s. 270.

⁶⁷⁷ Oğuzman-Dural, s. 48.

⁶⁷⁸ Saymen-Elbir, s. 63; Zevkliler, s. 742.

⁶⁷⁹ Birsen, s. 231; Oğuzman- Dural, s. 49; Öztan, s. 54-55.

⁶⁸⁰ Tekinay, s. 54; Akıntürk, s. 51.

⁶⁸¹ “Kanunun takdir yetkisi tanıdığı veya durumun gereklerini ya da haklı sebepleri göz önünde tutmayı emrettiği konularda hâkim, hukuka ve hakkaniyete göre karar verir”, TMK md. 4.

⁶⁸² Karahasan, s. 1033, 1036.

bulunması ve diğer şartları sağlaması halinde de manevi tazminat talep edilmesi yeterli görülmüştür.⁶⁸³

3. 1. 2. 1. 5. Tazminat Talebinde Bulunan Nişanlının Kusursuz Olması

Maddi tazminat davasında tazminat istenebilmesi için taraflardan herhangi birinin kusurunun olup olmadığı şartı aranmazken manevi tazminat davasında tarafların kusuru mutlak suretle aranmaktadır.⁶⁸⁴ Zira nişanın bozulmasında davacı tarafının kusurunun bulunması manevi tazminat davasının reddedilmesini gerekli kılar. Bu minvalde manevi tazminat talebinde bulunan tarafın nişanın bozulmasına sebep olacak bir kusurunun olmaması gerekmektedir. Kusurlu davranışları neticesinde nişanın bozulmasına yol açan taraf manevi tazminat talebinde bulunamaz.⁶⁸⁵

Diğer yandan tarafların kusuru göz önünde bulundurularak manevi tazminatın belirlenmesi gerektiği yönünde görüşler de bulunmaktadır. Buna göre nişanın bozulmasında daha az kusuru olan taraf fazla kusurlu olan tarafa karşı tazminat talebinde bulunabilir ancak davacının da kusurunun olması sebebiyle tazminat miktarında indirim yapılabilir.⁶⁸⁶ Ancak Saymen-Elbir'e göre "Nişanın bozulması noktasında kusuru bulunan kişi, karşı taraf kusurlu olsa dahi manevi tazminat davasında bulunamaz. Kusurların birbirleriyle mukayese edilip tazminat miktarında indirime gidilmesi de söz konusu değildir. Nitekim terkedilen nişanlı kız, düşüncesizce nişanlanmış, şüphe oluşturacak hareketlerde bulunmuş ve ahlâkî olarak hoş olmayan durumlar yaşamışsa manevi tazminat isteğinde bulunamaz."⁶⁸⁷ Bu durumda kız, kendi kusurlu davranışlarıyla nişanın bozulmasına sebebiyet vermiş olabilir. Bu durumda daha az kusurlu olduğu için manevi tazminat davasında bulunması çok adil görünmemektedir.

3. 1. 2. 2. Manevi Tazminat Talebinde Bulunabilecek Kimseler

Manevi tazminat talebi, kişilik haklarındaki ihlalden kaynaklandığı ve yalnızca zarar gören nişanlıyı ilgilendirdiği için dava açma hakkı da yalnızca ona aittir.⁶⁸⁸ Bu minvalde sınırlı ehliyetsiz olan kişiler de kanuni temsilcileri olmadan bu davayı açabilmektedir. Kişinin velisi ya da vasisi de bu davayı sınırlı ehliyetsiz kişi için açamaz. Bununla birlikte manevi olarak zarar gören nişanlı, temyiz gücünden yoksun ise hakkaniyet açısından kanuni temsilcisinin onun adına dava açması daha uygun olacaktır.⁶⁸⁹

⁶⁸³ Feyzioğlu, s. 70.

⁶⁸⁴ Öztan, s. 54-55; ayrıca bk. Saymen-Elbir, s. 62; Köprülü- Kaneti, s. 57.

⁶⁸⁵ Zevkliler, s. 742; Oğuzman- Dural, s. 48-49; Akıntürk, s. 51.

⁶⁸⁶ Tekinay, s. 54; Feyzioğlu, s. 71.

⁶⁸⁷ Saymen-Elbir, s. 63.

⁶⁸⁸ Berki, *Medeni Hukuk*, s. 116; Birsen, s. 232; Velidedeoğlu, s. 33-34.

⁶⁸⁹ Öztan, s. 57; ayrıca bk. Akıntürk, s. 53; Saymen-Elbir, s. 64; Dural vd., s. 39.

Manevi tazminat talebinin bir başkasına devredilip devredilmeyeceği hususunda da kanunda bir boşluk olmasına karşın uygulamada devredilemeyeceği yönünde görüş vardır. Aynı şekilde dava açma talebinin maddi tazminattan farklı olarak mirasçılara geçmesi de söz konusu değildir.⁶⁹⁰ Ancak zarara uğrayan nişanlı ölümünden önce dava açıp davasının kabul edilmesi halinde tazminatı isteme hakkının mirasçılara geçebileceği kabul edilmiştir.⁶⁹¹

Manevi tazminat talep edilen taraf ise yalnızca nişanlı aleyhine olabilir, onun ailesine ya da mirasçılara karşı açılması mümkün değildir. Fakat mirasın açıldığı zamanda davanın kabul edilmesi durumunda mirasçılara geçmesi mümkün olabilir.⁶⁹²

3. 1. 2. 3. Manevi Tazminatın Kapsamı, Miktarı ve Şekli

Manevi zararın bulunması sorunu, zararın incelenmesi ve giderilmesi bakımlarından güçlükleri bulunan bir sorundur. Nitekim insanın manevi varlığına yönelik yapılan saldırıların bırakmış olduğu tahribatı ölçmedeki imkânsızlık ve manevi anlamda uğranılan kayıpların yerine gelemeyeceği hususu bu durumu zorlaştırmaktadır. Ancak bu kişilerin hak ve faydasına olan hallerin korunmayacağı anlamına gelmemelidir. Zira eksikliklerinin bulunmasıyla birlikte yasalar olabildiğince yeterli hükümler getirmeye çalışmıştır.⁶⁹³ Bu kapsamda nişanın bozulmasıyla ilgili doğacak zararların giderilmesiyle ilgili kararlar alınmış ve manevi zararın olması durumunda manevi tazminat davası açılması söz konusu olmuştur. Ancak manevi tazminat davasının açılmasıyla birlikte tazminatın ne kapsamda olacağı sorusu gündeme gelmektedir. Bu hususta hâkim, davanın şartları taşınması halinde takdir yetkisini kullanıp manevi tazminatın kapsamını belirlemektedir. Bu çerçevede nişanın bozulması durumunun mahiyetini, nişanın bozulmasıyla nişanlının üzerinde bıraktığı etkileri, kusurun ağırlığını, ihlal edilen kişilik hakkının derecesini,⁶⁹⁴ nişanlıların sosyal ve ekonomik durumlarını değerlendirerek manevi tazminat miktarını tayin etmektedir.⁶⁹⁵

Manevi tazminatın nasıl bir yolla telafi edileceği noktasında ise TMK 121. maddesi açıklık getirmektedir. Buna göre hâkim, manevi tazminata yalnızca para şeklinde hükmedebilir, onun dışında özür dileme, kınama gibi telafi şekillerine karar veremez.⁶⁹⁶ Hâkim manevi tazminat miktarını tespit ederken, nişanı bozanın kusurunun ağırlığına, ekonomik durumunu göz önünde bulundurmak suretiyle serbest bir şekilde karar verir. Bunun yanında manevi tazminatın konusu

⁶⁹⁰ Öztan, s. 57-58; Velidedeoğlu, s. 34; Tekinay, s. 56.

⁶⁹¹ Feyzioğlu, s. 74-75; ayrıca bk. Hilmi Yazıcı ve Hasan Atasoy, *Şahıs, Aile ve Miras Hukuku ile İlgili Yargıtay Tatbikatı*, Ankara: Şahsi Yayınları, 1970, s. 123-124; Köprülü-Kaneti, s. 59; Saymen-Elbir, s. 64.

⁶⁹² Öztan, s. 58; ayrıca bk. Arsebük, s. 537; Tekinay, s. 58; Abik, s. 143.

⁶⁹³ Feyzioğlu, s. 68.

⁶⁹⁴ Berki, *Medeni Hukuk*, s. 116; Saymen-Elbir, s. 63-64; Velidedeoğlu, s. 33.

⁶⁹⁵ Akıntürk, s. 52-53; Karahasan, s. 1037.

⁶⁹⁶ Tekinay, s. 55-56; Öztan, s. 56.

kişilik haklarının ihlalden kaynakladığı için dolaylı şekilde olan zararların tazmin edilmesi de talep edilemez.⁶⁹⁷

Diğer taraftan kişilik haklarının ağır bir şekilde ihlal edilmesi diğer bazı haksız fiillerle ilgili olması durumunda ise ortaya çıkan zararların tazmin edilmesi Borçlar Kanunu 41. maddesine⁶⁹⁸ göre olmaktadır. Bu hususa, kişinin kredisinin zedelenmiş olması ya da kendisine kötü bir şekilde davranılması gibi durumlar örnek olarak gösterilebilir.⁶⁹⁹

3. 1. 2. 4. Manevi Tazminat Davasında İspat

Manevi tazminat davası açan tarafın ispat sorumluluğu bulunmaktadır. Bunun için davayı açan taraf, geçerli bir nişanlanmanın gerçekleştiğini, sonrasında nişandan vazgeçildiğini, nişandan vazgeçilmesi halinde kişilik hakkında ağır olmak kaydıyla zarara uğradığını, nişanı bozmuş olan tarafın kusurlu olduğunu ispat etmek durumundadır. Nişanı bozmuş olan taraf ise nişanı bozmasına karşı tarafın sebep olduğunu ya da kişilik haklarına zarar vermediğini ispat etmelidir. Aksi takdirde, tazminat ödemek durumunda kalır.⁷⁰⁰

3. 1. 3. Nişanın Bozulması ile Ortaya Çıkan Davalarda Zamanaşımı

Nişanın bozulmasıyla birlikte hediyelerin iade edilmesi, maddi ve manevi tazminat talebi gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Nişanın bozulmasının ardından tarafların, dava açmalarını gerektirecek bir durum olması halinde nişanın bittiği tarihten itibaren bir yıla kadar davayı açmaları gerekmektedir.⁷⁰¹ Bu hususta zamanaşımı süresinin başlangıç tarihini nişanın bozulduğu tarih olarak esas alınmasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlar arasında nişanın bozulmasıyla bozulmayı öğrenme tarihinin birbirine çok yakın olması, tarafların birbirleri arasındaki nişanlılık durumunu yarınlarnı gölgelememek açısından ve geçmişle bağlarını hemen kesip atmak istemeleri gibi durumlar bulunmaktadır ki nişanlılık sürecinin kısa zamanda sonuçlanmış olması taraflara fayda sağlamaktadır.⁷⁰²

Buna karşılık zamanaşımı süresini nişanın bozulduğu zamandan itibaren belirlenmesi bazı adalete uygun olmayacak durumlara sebep olabilmektedir.⁷⁰³ Örneğin, erkek nişanlı bir başkasıyla evlendiğini nişanlısından saklamış olabilir,⁷⁰⁴ bu durum ise iyi niyetli olan nişanlının aleyhine

⁶⁹⁷ Öztan, s. 56; Abik, s. 142.

⁶⁹⁸ “Gerek kasten gerek ihmal ve teseyyüp yahut tedbirsizlik ile haksız bir surette diğer kimseye bir zarar ıka eden şahıs, o zararı tazmine mecburdur.”

⁶⁹⁹ Öztan, s. 57.

⁷⁰⁰ Öztan, s. 58; Abik, s. 146.

⁷⁰¹ Oğuzman-Dural, s. 45, 51.

⁷⁰² Feyzioğlu, s. 77.

⁷⁰³ Berki, *Medeni Hukuk*, s. 118; Velidedeoğlu, s. 36.

⁷⁰⁴ Tekinay, s. 61.

sonuçlar doğurmaktadır.⁷⁰⁵ Bu gibi hallerde zamanaşımı süresini tarafların nişanın bozulduğunu öğrendiği zamandan itibaren başlatmak adalete uygun olacaktır.⁷⁰⁶ Bunun yanında nişanın bozulması sonucunda ortaya çıkan davalarda sürenin istenmeyen hadiselerin oluşmaması için hemen neticelenmesine imkân tanıyacak kadar kısa, ilk öfke anının sona erip tarafların anlaşma ihtimaline de imkân tanıyacak kadar uzun olmasına dikkat edilmiştir. Nişanın bozulmasının bir suç teşkil etmesi halinde ise manevi tazminat davasına Ceza Kanunu'nda bulunan uzun zamanaşımı uygulanmaktadır.⁷⁰⁷

3. 2. İslam Hukuku'nda

Tarafların nişanı bozmasıyla birlikte birtakım anlaşmazlıklar ortaya çıkmaktadır. Nişanın bozulmasının sonuçları arasında değerlendirdiğimiz nişanlılık sürecinde verilen mehrin ve hediyelerin iadesi dışında üzerinde durulması gereken bir diğer mesele ise tazminat meselesidir. Ancak tazminat her zaman söz konusu olmamakta; gündeme gelebilmesi için belirli şartların bulunması gerekmektedir. Bunların başında öncelikli olarak nişanın sebepsiz yere bozulmuş olması gelmektedir. Klasik dönem İslam hukukçuları nişanın bozulabileceğini kabul etmelerine karşılık tazminat hususunu değerlendirmemişlerdir. Tazminat meselesi üzerinde durmamalarının ise çeşitli sebepleri olabilir. İslam hukukunda tazminatın düzenlenmemiş olmasına karşın bazı son dönem İslam hukukçuları tazminat meselesini değerlendirmiş ve birtakım şartların taşınması halinde maddi veya manevi tazminatın verilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Bu kapsamda aşağıda öncelikle damân kavramı açıklanarak sorumluluğun ortaya çıkması için gereken hususlara değinilecek olup, oluşan zararların giderilmesiyle ilgili şer'î deliller ifade edildikten sonra nişanın bozulması sonucunda tazminat meselesi ele alınacaktır.

3. 2. 1. Damân ve Tazminat Kavramı

Hukuk sistemlerinin hemen hepsinde zarar verme yasaklandığı gibi İslam hukukunda da yasaklanmıştır. İslam insanın canını, malını, neslini, şeref ve haysiyet gibi unsurlarını gelecek saldırılara karşı korumuştur.⁷⁰⁸ Dolayısıyla haksız fiilde bulunup zarara sebebiyet veren kişiler hakkında da çeşitli yaptırımlar da söz konusudur.⁷⁰⁹ Bu yaptırımlardan biri de tazminat

⁷⁰⁵ Öztan, s. 59.

⁷⁰⁶ Feyzioğlu, s. 77; ayrıca bk. Saymen-Elbir, s. 65; Akıntürk, s. 53-54; Helvacı, s. 42; Karahasan, s. 1041.

⁷⁰⁷ Öztan, s. 59; Nişanın bozulmasının suç teşkil etmesi halinde uygulanan Ceza Kanunu'ndaki uzun zamanaşımı hükümleri için bk. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, "Mevzuat Metin", (Erişim 28 Ekim 2022), TCK 102, 423.

⁷⁰⁸ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, thk. Dr. Hamza b. Zübeyr Hafız, Medine: el-Câmiatü'l-İslamiyye, t.y. 2/481-482.

Kâşif Hamdi Okur, *İslam Hukukunda Sorumluluk*, İstanbul: İsam Yayınları, 2013, s. 19; Ahmet Ekşi, "İslam Hukukunda Bir Manevi Tazminat Türü Olarak Hükûmetü'l- Elem", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (21), 2013, s. 215; ayrıca bk. Kâsânî, 9/270.

müeyyidesidir. Tazminat müeyyidesi İslam hukukunun tedvin sürecinde damân⁷¹⁰ kelimesi içerisinde kullanılmıştır. Bununla birlikte damân teriminin süreç içerisinde “kişinin mali sorumluluğu” şeklinde kapsamlı bir anlam elde ettiği de görülmektedir. Bu sebeple modern hukukta çoğunlukla “hukuka aykırı bir fiil ve işlemin yol açtığı zarar ve ziyanın ödenmesi” şeklinde ifade edilen tazmin⁷¹¹ kavramından daha geniş kapsamlıdır. Birçok konuda olduğu gibi İslam hukuku literatüründe damân da neredeyse eserlerin tüm bölümlerinde meselelere ilişkin olarak esere serpiştirilmiş şekilde ele alınmıştır. Bundan dolayı pek çok kaynakta damân, kefalet, telef ya da gasb nedeniyle verilmiş olan zararın tazmini şeklinde sınırlı anlamda kullanılmıştır.⁷¹² Bununla birlikte damân; kişinin zimmetinde ödenmesi gerekli olan bir borcun olması, şeklinde de ifade edilmektedir. Bu sebeple damân, Allah hakkı ve kul hakları şeklinde yapılan ayırmada kul hakkı ihlalleri neticesinde en başta olan müeyyide çeşidi olarak görülmektedir.⁷¹³

İslam hukukçuları ise damân kavramını farklı şekillerde açıklamışlardır. İbn Hazm (ö. 456/1064) damânı kefalet olarak değerlendirmekle birlikte zeâmet, hamalet, kabalet terimleriyle de aynı anlamı taşıdığını belirtmiştir.⁷¹⁴ Buna karşılık Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî damânı, “Tazmin sorumluluğunu da içerecek şekilde, zarara uğramış olan bir malın zarar görmeden önceki şekliyle sahibine iade edilmesidir” diye ifade etmiştir.⁷¹⁵ Tahâvî (ö. 321/933) damanı kefalet bahsinde ele alarak aynı anlamda kullanmış, Cessâs’da aynı şekilde kefalet ile damanı aynı anlamda kullanmakla birlikte, damanı tazminat anlamında da kullandığı görülmektedir.⁷¹⁶ Hamevî (ö. 1098/1687) ise damânı, “Bir şeyin zarara uğramasına sebebiyet veren kişinin zarar verdiği şeyin mislini ya da kıymetini eda etmesidir” şeklinde tanımlamıştır.⁷¹⁷ Şevkânî (ö. 1250/1834) de damân hakkında yapılan tanımlara benzer olarak, “Herhangi bir şeyin telef olmasına sebep olan kişinin bu sebeple yükleneceği bir borçtur” şeklinde tarif etmiştir.⁷¹⁸

⁷¹⁰ “Şahsi ve mali kefalet, borcun nakli, bir borç ve ifayı üstlenme, bedene ve mala verilen zararın karşılanması, ziyedlik veya akidden doğan mali sorumluluk” gibi manalarda kullanılmıştır. Hamza Aktan, “Damân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, s. 450; ayrıca bk. Vehbe Zühaylî, *Nazariyyetü’l-damân*, Dimeşk: Dâru’l-Fikir, 1402/1982, s. 15; Erdoğan, s. 89.

⁷¹¹ Verilen zarar ve ziyanın ödenmesidir. Erdoğan, s. 551.

⁷¹² Aktan, “Damân”, 8/450.

⁷¹³ Aktan, “Damân”, 8/450.

⁷¹⁴ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *el-Muhallâ bi’l-âsâr fî şerhi’l-Mücellâ*, Beyrut-Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1437/2016, s. 16.

⁷¹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî, *el-Câmiu’l-Kebîr*, Beyrut-Lübnan: Ehyau’t-turasi’l-Arabî, 1399/1979, s. 342.

⁷¹⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, thk. Said Bektaş, Medine: Dâru’s-Sirac, 1431/2010, 3/232, 327.

⁷¹⁷ Zühaylî, *Nazariyyetü’l-damân*, s. 14-15; ayrıca bk. Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hamevî, *Gamzu Uyûni’l-Besâir Şerhu Kitâbi’l-Eşbâh ve’n-nezâir*, Beyrut-Lübnan: Dâru’l-Kütübîl-İlmîyye, 1405/1985, 4/6.

⁷¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylû’l-evtâr*, Beyrut-Lübnan: Dâru İbni’l-Cevzi, 1427/2006), 10/291-299.

Damân kelimesi Klasik dönem İslam hukukçuları tarafından tazminatı da içine alacak şekilde değerlendirilirken⁷¹⁹ sonraki yüzyıllarda tazminat anlamında kullanılarak daha dar bir anlam ifade etmiştir. Nitekim Mecelle’de damân, tazminat anlamında kullanılarak şu şekilde ifade edilmektedir: Tazminat, bir şey misli mallardan ise mislini, kıyemi mallardan ise kıymetini vermektir.⁷²⁰ Bunun yanında Mecelle’deki “*Cevâz-ı şer’î damâna münâfi olur*”⁷²¹ şeklinde yapılan küllî kaideyi, küllî kaidelerle ilgili eseriyle tanınan Mustafa Zerkâ (ö. 1869/1938) açıklarken, damân ile ilgili olarak bir başkasına verilmiş olan zarardan dolayı malî bir bedel yüklenmektir, şeklinde tanımlamaktadır.⁷²²

Öte yandan İslami ilimlerle ilgili çeşitli çalışmaları bulunan ve bir dönem Diyanet İşleri Başkanlığı görevini de üstlenmiş olan Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971) ise damân ile ilgili, “Bir başkasının üzerinde olan vacip hakkı iltizam etmesi, bir şeyin misli mallardan ise mislini, kıyemi mallardan ise kıymetini vermesidir” şeklinde ifade etmiştir.⁷²³ Son dönem İslam hukukçularından olan Vehbe Zühaylî (ö. 2015) ise “Damân, herhangi bir mala zarar vermiş olan ya da menfaatin kaybolmasına yol açan veyahut da insanın beden bütünlüğüne verdiği cüz’î ya da küllî zararlar neticesinde kişinin kendini borç altına sokmasıdır”⁷²⁴ diye tanımlamıştır.

Bu tanımlar doğrultusunda tazminatın kişinin zimmetine yüklenmiş olan borç olduğu ve yükümlünün söz konusu borçtan kurtulması için maddi ya da manevi karşılığı eda etmesi gerektiği sonucu çıkarılabilir. Başka bir ifadeyle tazminat, kişinin malında ya da şahsında meydana gelen zararların ve noksanlıkların giderilmesi amacıyla ödenmesi gereken aynı mallar ya da para şeklinde ifade edilebilir.⁷²⁵

3. 2. 2. Sorumluluğun Unsurları

İslam hukukunda sorumluluğun ortaya çıkabilmesi için birtakım unsurların bulunması gerekmektedir. Bunların başında zarar unsuru yer almaktadır. Zira zarar, sorumluluğun kurucu unsurunu teşkil eder. Ancak yalnızca zarar unsuru sorumluluğun doğması için yeterli olmamaktadır. Bunun yanında zarara yol açan haksız bir fiilin bulunması gerekmele birlikte bu fiil hukuka aykırılık (teaddî) unsuru taşınmalıdır.⁷²⁶ Ayrıca oluşan zarar ve fiil arasında bir sebep-sonuç ilişkisinin yani illiyet bağının da olması gerekir.⁷²⁷ Mahmesânî de (ö. 1986) sorumluluğun şartlarını zararlı bir fiil,

⁷¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el- Câmi’u’s-sağîr*, Pakistan: İdâretü’l-Kur’ân ve’l-Ulûmü’l-İslamiyye, 1411/1990, s. 364.

⁷²⁰ Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle*, 3. Baskı, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982, m. 416, s. 78.

⁷²¹ *Mecelle*, m. 91, s. 28.

⁷²² Zerkâ, *el- Medhâl*, s. 1035.

⁷²³ Bilmen, 6/246.

⁷²⁴ Zühaylî, *Nazariyyetü’l- damân*, s. 15.

⁷²⁵ Nuri Kahveci, *İslam Borçlar Hukukunda Tazminat*, (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1997, s. 138.

⁷²⁶ Fethi ed-Düreynî, *en-Nazariyyâtü’l-fıkhiyye*, Dimeşk: Menşûrâtü Camiâti Dimeşk, 1416/1996, s. 204-205.

⁷²⁷ Mustafa Ahmed Zerkâ, *el- Fi’lü’l-dâr ve’l-damân fih*, Dimeşk: Dâru’l- Kalem, 1409/1988, s. 62.

teaddî, illiyet bağı ve hata şeklinde dörde ayırırken⁷²⁸ Aydın, fiil, zarar, teaddî, illiyet bağı ve kusur olmak üzere beş şekilde incelemektedir.⁷²⁹

Konuyu nişanlılık bakımından değerlendirdiğimizde nişanlanma bir sözleşme olmayıp evlenme vaadi mahiyetindedir. Ancak söz konusu bu vaadden dönülmesinde sorumluluğun unsurlarından olan zararın meydana gelmesi, haksız bir fiilin gerçekleşmesi, illiyet bağının olması gibi hususların bulunması, sorumluluğun ortaya çıkmasıyla yakından ilgilidir. Bu bağlamda nişanlanmanın sözleşme olarak değerlendirilmemesi durumunda İslam hukukuna göre kusurlu bir fiilin sonuçları dikkate alınır. Bu kapsamda fiilin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçların telafi edilmesi anlamında konu değerlendirilebilir. Buna göre nişanı hukuka aykırı olarak bozan taraf, bu fiili sonucunda diğer tarafın zarara uğramasına neden olmuşsa fiilin faili olarak zararları tazmin etmesi gerekir. Fakat burada fiil, hukuka aykırılık, kusur, zarar ve illiyet bağı unsurlarının bulunup bulunmadığına dikkat edilmesi gerekmektedir.⁷³⁰ Bu minvalde söz konusu unsurlar aşağıda ele alınacaktır.

3. 2. 2. 1. Haksız Fiil

İnsan, yaratılıştan gelen fitrat gereği sürekli bir hareketlilik halinde olmakla birlikte diğer insanlarla da etkileşim içerisinde. Bu sebeple zaman zaman insanlar arasında akid bulunmasa dahi zarar verme ve zarar görme durumu yaşanmaktadır. İnsanlara verilen zararın kasıtlı olarak yapılması durumu ise haksız fiil kapsamında olup sorumluluğu gerekli kılmaktadır.⁷³¹ Sorumluluğun söz konusu bu türü İslam hukukunda “*damânü’l-itlaf*” şeklinde ifade edilmektedir.⁷³² Türk Medeni Hukuku’nda da kişilik haklarına yönelik yapılan hukuka aykırı bir saldırının kusura dayalı olması durumunda haksız bir fiili oluşturmakta olup Borçlar Kanunu’nun 41. ve 49. maddesi gereğince tazminata hükmedilebilmektedir. Nitekim nişanın bozulması durumunda tazminat ödenmesi bu hususa örnek teşkil eder.⁷³³

İslam hukukunda haksız fiiller, mesele ekseninde değerlendirildiği için hukuk kitaplarının değişik bölümlerinde incelenmiştir. Bu sebeple haksız fiilleri kapsayan ortak bir nazariye bulunmamaktadır.⁷³⁴ Başlangıçta haksız fiil başkasının malını hukuka aykırı bir şekilde tahrip etme

⁷²⁸ Subhî b. Muhammed Recep el- Mahmesânî, *en-Nazariyyetü’l-âmmeh li’l-mûcebât ve’l-’ukûd fi’ş-şer’ati’l-İslamiyye*, Beyrut: Cem’u Hukûku’t- Tab’u Mahfûza, 1367/1948, 1/168.

⁷²⁹ M. A. Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 390-392.

⁷³⁰ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 155; Kemal Yıldız, *İslam Sorumluluk Hukuku*, 2. Baskı, İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2013, s. 26.

⁷³¹ Şen, s. 407.

⁷³² Ali el- Hafîf, *ed-Damân fi’l-fıkhi’l- İslamî*, Kahire: Dâru’l- Fikir, 1421/2000, s. 19.

⁷³³ Jale Akipek vd., *Türk Medenî Hukuku-Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları, 2013, s. 404; Abik, s. 127.

⁷³⁴ Mehmet Akif Aydın, “Haksız Fiil”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15, İstanbul: TDV Yayınları, 1997, s. 210; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2/450.

olarak değerlendirilse de zamanla insana verilen zararlar anlamında da kullanıldığı görülmektedir.⁷³⁵ Bunun yanında itlafın bu şekilde geniş anlamıyla kullanılması ise İslam hukukçularını tüm haksız fiiller hakkındaki sorumluluk ilkelerini itlaf kapsamında değerlendirmeye sevk etmiştir. Bu minvalde haksız fiilleri kişinin şahsına ya da malına yönelik yapılan haksız fiiller şeklinde iki kısma ayırmak mümkündür.⁷³⁶ Haksız fiillerin maddi ya da manevi olması fark etmeksizin verilen zararın giderilmesi gerekmektedir.⁷³⁷

Haksız fiillerin cana ya da beden bütünlüğüne kasıtlı olarak zarar vermesi halinde suçlu, işlemiş olduğu bu fiilinden dolayı kısasla cezalandırılmaktadır.⁷³⁸ Ancak bilinçli olmaksızın ortaya çıkan zarar neticesinde ölüm vuku bulmuşsa ölen kişinin mirasçılarına ya da yaralanma olmuşsa yaralanan kimseye diyet, erş gibi ödemelerle sorumlu tutulmaktadır.⁷³⁹ Bu bağlamda diyetin tazminat olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür.⁷⁴⁰ Bununla birlikte diyet haricindeki tazminat meselesi 20. yüzyılda tartışılmaya başlanmış ve yeni dönemin şartlarına dikkat çekilerek değerlendirilmiştir. Bu yaklaşıma göre eski dönemlerdeki insanların bireysel becerilerden ziyade çoğunlukla tarım ve hayvancılık yaparak geçimlerini sağladıkları için haksız fiil neticesinde uğradıkları zararlar ve duyulan üzüntüler diyet karşılığında ödenebilmiştir. Ancak günümüz toplumunda insanların geçimini sağlama çoğunlukla bireysel çabalarına bağlı olmaktadır. Bunun neticesinde haksız fiille uğradıkları zararlar diyet miktarını aşacak derecede olabilmektedir. Örneğin, bir sporcunun ayağını yitirmesine, ses sanatçısının sesini kullanma işlevini kaybetmesine, yazar ya da düşünce insanının aklî melekelerinin yitirilmesine sebebiyet verme gibi durumlarda bu insanların geçimlerini sağlama imkânlarını kaybetmesi, meydana gelen zararın diyet ile tam anlamıyla giderilmeyeceği bunun dışında tazminat talep edilmesinin adalet ve hakkaniyete uygun olacağı ifade edilmiştir.⁷⁴¹

Diğer taraftan haksız fiil neticesinde insan bedenine yönelik zararın diyet ve kısas kapsamına girmeyen durumlarda gelir kaybının giderilmesi için “*hükûmetü 'l- elem*” ve “*hükûmetü 'l- adl*” ismi verilen maddi sorumluluklara da rastlanmaktadır.⁷⁴² Bu tazminat türü, insanın şahsına, karakterine, bedenine maddi zarar dışında zarar veren haksız fiilleri içermektedir. Ebû Yûsuf ve Muhammed b.

⁷³⁵ Mehmet Akif Aydın, “İtlaf”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, s. 466; İnsana verilen zararların haksız fiil olarak değerlendirildiği birtakım örnekler için bk. Serahsî, *el- Mabsût*, 26/65, 67, 89, 102.

⁷³⁶ M. A. Aydın, “Haksız Fiil”, 15/210; Mehmet Akif Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, s. 81.

⁷³⁷ el-Hafîf, s. 161; Okur, s. 97.

⁷³⁸ el-Bakara 2/178-179.

⁷³⁹ M. A. Aydın, “Haksız Fiil”, 15/211; ayrıca bk. Serahsî, *el-Mabsût*, 26/59-60; İbnü'l-Hümâm, 10/294; İvaz Ahmed İdrîs, *ed- Diyetü Beyne 'l-Ukûbe ve 't-Ta 'viz fi 'l-fikhi 'l- İslamî*, Beyrut-Lübnan: Dâru Mektebetü'l Helâk, 1986, s. 25-26.

⁷⁴⁰ Okur, s. 82-91.

⁷⁴¹ el- Hafîf, s. 311; Okur, s. 101.

⁷⁴² Abdülkâdir Üdeh, *et- Teşrî'u 'l-cinâ 'iyyü 'l-İslamî*, Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, t.y. 2/285, 286; Ekşi, s. 226.

Hasan eş-Şeybânî insan bedeninde iz bırakmasa dahi dövme ve yaralama suçlarında maddi sorumluluğun ödenmesini uygun görmüş ve bu husus sonraki Hanefî hukukçuları tarafından benimsenmiştir. Buna göre tedavi ve hastane masraflarının giderilmesi, mağdur tarafın iyileşip iş görmesine kadar süreçte ihtiyacı olan nafakanın sağlanması gerekmektedir.⁷⁴³ Zira burada başından veya yüzünden yaralamak suretiyle kişiye haksız bir fiilde bulunulmuştur. Söz konusu haksız fiil neticesinde meydana gelen ve devamlılık gösteren elem ve acının karşılığının verilmemesi de uygun değildir. Bu sebeple yaşanan üzüntüye karşılık olarak “*hükûmetü’l- elem*” ismi altında tazminat verilmesi gerekli görülmüştür.⁷⁴⁴ Bununla birlikte bedene uygulanan haksız fiillerde zarara göre tazminatın belirlenmesine karşın şahsa yönelik yapılan haksız fiillerde namus ve şerefi zedeleyen türden bir zarar, maddi olmadığından dolayı mal ile tazmin edilmemiş olup münasip bir cezalandırma ile yetinilmiştir. İffete iftira sonucu had- i kazf cezası buna örnek olarak gösterilebilir.⁷⁴⁵

Sonuç itibarıyla haksız bir fiil neticesinde kişi, zimmetine yüklenmiş ve borç mahiyetinde olan tazminat sorumluluğundan kurtulabilmesi için maddi ya da manevi karşılığın eda edilmesi gerektiği söylenebilir. Söz konusu durum herhangi bir konuyla sınırlı olamayacağından dolayı haksız bir şekilde nişanın bozulmasıyla birlikte karşı tarafa verilmiş olan bir zarar varsa bunun tazmin edilmesi gerektiği bu çerçevede değerlendirilebilir.⁷⁴⁶

3. 2. 2. İlliyet Bağı

Tazmin sorumluluğundan söz edebilmek için fiil ve zarar arasında bir bağın bulunması gerekmektedir. Söz konusu bağ kişinin kusurundan kaynaklı olarak zararın ortaya çıkmasına sebebiyet vermesidir. Burada karşımıza sebep- sonuç ilişkisi çıkmakta ve kişinin kusurlu fiili neticesinde bir zarara yol açması gerekmektedir. Bu durumda zararın meydana gelmesi ile fiil arasında illiyet bağı kurulmuş olur.⁷⁴⁷ Örneğin, ahır ya da kafesin kapısını açması sonucu hayvanların kaçmasına sebebiyet veren kişi Ebû Hanife ve Ebû Yusuf’a göre zararı tazmin etmekle sorumlu tutulmamaktadır. Nitekim onlara göre hayvanlar diledikleri fiili yaparak zarara sebep olmuşlardır, kapıyı ya da kafesi açan kişi ile zarar arasına hayvanların fiili girmiştir. Buna karşılık, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, kapıyı açan kişi hayvanların kaçıp gitmesine sebep olduğu için fiil ile zarar arasında bir illiyet bağı kurmaktadır. Buna göre kapı ya da kapıyı açarak zarara sebep olan kişi zararını tazmin etmekle sorumludur.⁷⁴⁸

⁷⁴³ Serahsî, *el- Mebsût*, 26/81; *el- Fetâva’l-Hindiyye*, 6/29; Ekşi, s. 226; Şen, s. 409; M. A. Aydın, “Haksız Fiil”, 15/211.

⁷⁴⁴ Bilmen, 8/279; Ekşi, s. 228.

⁷⁴⁵ M. A. Aydın, “Haksız Fiil”, 15/211.

⁷⁴⁶ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 140.

⁷⁴⁷ Abdürezzâk Ahmed Senhûrî, *Mesâdiu’l-hak fi’l-fikhi’l- İslamî*, Beyrut-Lübnan: Cem’u Hukûku’t- Tab’u Mahfûza, 1998, 6/128; ayrıca bk. Ahmet Akman, *İslam Hukukunda Akdî Mesuliyet ve Tazminat*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2019, s. 179.

⁷⁴⁸ Serahsî, *el- Mebsût*, 11/14.

Türk Medeni Hukuku'nda da maddi ya da manevi tazminat davalarında, zarar ile hukuka aykırı olarak gerçekleştirilen saldırı fiilinin arasında illiyet ilişkisi yani sebep-sonuç ilişkisi aranmaktadır. Eğer kusura dayanan fiil ile hukuka aykırı bir saldırı olmasaydı zarar ortaya çıkmayacaktı, şeklinde tespitte bulunulması, zarar ile hukuka aykırı olan fiil arasında bir illiyet bağının bulunduğunu göstermektedir.⁷⁴⁹ Nitekim nişanın bozulmasına neden olan olayla ortaya çıkan zarar arasında da illiyet bağı aranmaktadır.⁷⁵⁰ İslam hukukunda zararlar fiil arasında olan bu bağ “mübâşeret”⁷⁵¹ ve “tesebbüb”⁷⁵² kavramları ile ifade edilmektedir. Mübâşeret durumu fiille zarar arasındaki kuvvetli bir bağ oluşturduğundan dolayı aynı zamanda fiilin hukuka aykırı olma şartı da aranmamaktadır.⁷⁵³ Buna karşılık tesebbüb durumunda ise fiilin hukuka aykırı olarak yapılmış olma şartı aranır.⁷⁵⁴ Bu durumda kişi, fiille doğrudan ya da dolaylı bir şekilde zararlar bağ kurması halinde tazmin sorumluluğu ortaya çıkmakta, herhangi bir bağ kurulamaması halinde ise tazmin sorumluluğundan söz edilmemektedir. Ancak kişi, zarara dolaylı bir şekilde sebebiyet vermişse hukuka aykırı olan bir unsur da bulunmalıdır.⁷⁵⁵ Bu minvalde hukuka aykırılık unsuruna temas edilecektir.

3. 2. 2. 3. Teaddî/ Hukuka Aykırılık

İslam sorumluluk hukukunun temel kavramlarından biri olan teaddî, sözlükte başkasına zulmetmek, haksızlıkta bulunmak, sınırı aşmak, başkasının hakkını çiğnemek, başkasının mülkiyetinde tasarrufta bulunmak gibi anlamları kapsamaktadır.⁷⁵⁶ Teaddî kelimesi yalnızca başkasının malına yönelik haksız fiilleri içermemekte aynı zamanda insana yönelik yapılan haksız fiiller için de kullanılmaktadır.⁷⁵⁷ Bunun yanında kişinin, üzerine düşen sorumluluğu yapmayıp ihmalkâr davranışlarıyla zarara sebebiyet verdiği durumlar için de kullanılmıştır.⁷⁵⁸

İslam hukukunda bu tür bir sorumluluk “*damânü 'l-ittlaf*” olarak isimlendirilmekte olup insanın kusurlu davranışlarıyla ve hukuka uygun olmayan bir fiil nedeniyle başkasına verdiği zarardan dolayı ödemek durumunda kaldığı malî sorumluluk şeklinde ifade edilmektedir.⁷⁵⁹ Hanefî hukukçulardan

⁷⁴⁹ Akipek vd., s. 407.

⁷⁵⁰ Oğuzman-Dural, s. 48.

⁷⁵¹ Zarara sebep olan fiille zarar arasına üçüncü bir kişinin fiili dahil olmaksızın doğrudan ortaya çıkan zarara denir. Hamevî, 1/466; ayrıca bk. M. A. Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, s. 83.

⁷⁵² Zararın doğrudan fiilden kaynaklanmayıp başka bir kişinin araya girmesiyle dolaylı olarak zarara sebebiyet verilmesidir. Hamevî, 1/466; ayrıca bk. M. A. Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, s. 84.

⁷⁵³ Ebû Muhammed Gıyâsüddin Gânim b. Muhammed Gânim el-Bağdâdî, *Mecmau 'd- damânât fi mezhebi 'l-İmâmî 'l- A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*, Kahire: Dâru's-salam, 1420/1999, 1/345; ayrıca bk. Yıldız, s. 73.

⁷⁵⁴ Bağdâdî, 1/345, 381.

⁷⁵⁵ Okur, s. 154.

⁷⁵⁶ İbn Manzûr, “teaddî”, 15/33-34; Kamil Yelek, “Hanefî Mezhebinde Teaddî ve Taammüd Kavramının Kullanımı ve Bunun Çağdaş İslam Hukuku Çalışmalarına Yansımaları”, *Eskiye*, (42), 2020, s. 1056.

⁷⁵⁷ Yelek, *Hanefî Sorumluluk Hukuku*, s. 29; İnsanlara yönelik yapılan bazı haksız fiiller için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 11/76; 16/195-197.

⁷⁵⁸ Örnekler için bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 23/188; Kâsânî, 10/348-349.

⁷⁵⁹ el-Hafîf, s. 19; Yıldız, s. 49; Aktan, “Damân”, 8/451.

Kâsânî (ö. 587/1191) ise itlafı; kendisinden faydalanılan bir şeyi bu özelliğinden uzaklaştırmaktır ki bu hukuka aykırı bir fiil olmakla birlikte zarar vermektir şeklinde tanımlamaktadır.⁷⁶⁰

İtlaf, doğrudan ve dolaylı itlaf olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmektedir. Doğrudan itlaf (mübâşeret), zararın ortaya çıkmasına sebep olan fiil ile zarar arasına, işlediği fiille zarar meydana getiren failin dışında başka bir failin girmemesi durumunda oluşur. Örneğin, bir kişinin elbisesini yırtmak bu türdendir.⁷⁶¹ Bu fiili gerçekleştiren kişi ise mübâşir olarak isimlendirilir. Bu husus Mecelle’de “*Mübâşereten itlaf, bir şeyi bizzat telefetmektir ki, eden kimseye fâil-i mübâşir denilir*”⁷⁶² şeklinde ifade edilmiştir. Dolaylı itlaf (tesebbüb) ise zararın ortaya çıkması dolaylı bir şekilde araya başka bir fiilin girmesi sonucunda gerçekleşir. Bunu gerçekleştiren kişiye ise müsebbib/mütesebbib denilmektedir.⁷⁶³ Bu durum Mecelle’de “*Tesebbüben itlaf, bir şeyin telefne sebep olmaktır. Yani bir şeyde diğer şeyin alâ ceryi’l-âde telefne mufdî olan bir iş ihdâs etmektir ki, eden kimseye mütesebbib denilir*” şeklinde açıklanmakta olup itlaf türleri çeşitli örneklerle anlatılmıştır. Bu örneklerden birinde, asılı şekilde duran kandilin ipi kesilmekte ve yere düşüp kırılmaktadır. Burada kandilin kırılmasına sebep olan fiil, ipin kesilmesidir ve bu durum doğrudan itlafıdır. Kandilin yere düşüp kırılması ise dolaylı itlafıdır.⁷⁶⁴

İtlafın doğrudan (mübâşereten) yapıldığı durumlarda zararın haricinde hukuka aykırı bir unsurun bulunma şartı gerekli görülmemiştir. Zira, mübâşeret durumlarında zararlı bir fiilin yapılmış olması tazmin sorumluluğunun ortaya çıkması için yeterli görülmüştür. Bu sebeple doğrudan itlaf hallerinde teaddî unsurunun bulunup bulunmadığına ya da kişinin zararlı fiili gerçekleştirirken kasıtlı ya da ihmali olup olmadığına bakılmamaktadır.⁷⁶⁵ Dolayısıyla bu hususta önemli olan nokta kişinin sebebiyet verdiği zararları tazmin etmesidir. Söz konusu durum, İslam hukukunda ortaya çıkan zararların tazmin edilmesinde kusur sorumluluğundan ziyade sebep sorumluluğunun hâkim anlayış olduğunu göstermektedir.⁷⁶⁶ Örneğin, bir demircinin demiri dövdüğü sırada birinin gözünü çıkarması ya da kumaş beyazlatma işi yapan bir kişinin elbiseleri temizlemek için sopasıyla manevra yaptığı esnada komşusunun duvarını yıkması bu türdendir.⁷⁶⁷ Söz konusu örneklerde tazmin sorumluluğun ortaya çıkması zararın oluşmasına dayanmaktadır. Nitekim mübâşeret durumlarında fiillerin hukuka aykırı olup olmadığına, bilerek ya da ihmal neticesinde meydana geldiğine bakılmamakta, fiil neticesinde zararın oluşup oluşmadığı tazmin sorumluluğu için yeterli görülmektedir.⁷⁶⁸ İslam

⁷⁶⁰ Kâsânî, 10/70.

⁷⁶¹ Hamevî, 1/466.

⁷⁶² Mecelle, md. 887; Ali Haydar Efendi, 2/1583.

⁷⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/54; Hamevî, 1/466.

⁷⁶⁴ Mecelle, md. 888; Ali Haydar Efendi, 2/1584.

⁷⁶⁵ Bağdâdî, 1/345, 381.

⁷⁶⁶ Kamil Yelek, *Gasp ve İtlaf Bağlamında Hanefî Sorumluluk Hukuku*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2021, s. 49-50.

⁷⁶⁷ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed b. Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, thk. Şeyh Zekerîya Umeyrât, Beyrut-Lübnan: Dâru’l- Kütübi’l- İlmiyye, 1419/1999, s. 250.

⁷⁶⁸ Yelek, *Hanefî Sorumluluk Hukuku*, s. 63.

hukukunda küllî kaidelerle ilgili en dikkate değer çalışmayı yapan İbn Nüceym (ö. 970/1563), bu durumu “*Mübâşir, müteaddî olmasa da dâmin olur*”⁷⁶⁹ şeklinde ifade edilmiştir.

Dolaylı itlaf (tesebbüb) durumlarında ise tazmin sorumluluğunun ortaya çıkması için zarar unsurunun yeterli olmadığı, bunun yanında teaddî unsurunun da bulunması gerektiği belirtilmektedir.⁷⁷⁰ Bu bağlamda dolaylı itlaf hallerinde kişinin tazmin sorumluluğunun olması için önemli etken meydana gelen zararda teaddînin olup olmamasıdır. Hukuka aykırı olması halinde ise tazmin sorumluluğu ortaya çıkmaktadır.⁷⁷¹ Bu husus Mecelle’de “*Mütesebbib müteammid olmadıkça dâmin olmaz*” şeklinde kaideye bağlanarak kişinin zarara sebebiyet vermesinin yanında hukuka aykırı bir fiilin de bulunması gerektiği ifade edilmiştir.⁷⁷² Burada teaddî kelimesi yerine teammüd kelimesi kullanılmıştır. Zira Mecelle şerhinde Ali Haydar Efendi (ö. 1935), dolaylı itlafın olması ve tazmin sorumluluğunun ortaya çıkması için teaddî ve teammüd şartlarının bir arada olması gerektiğini savunmaktadır.⁷⁷³ Ancak bir fiilin kasıtlı olarak yapılması anlamına gelen teammüd unsuru, teaddînin bir özelliğini içerdiği için tazmin sorumluluğunu belirleyen esas unsur teaddîdir. Nitekim teammüd unsuru kişinin iç iradesini barındırdığı için bunun tespit edilmesi de zordur.⁷⁷⁴

Teaddî unsuruna dikkat çeken bir örneğe göre ise kişinin kendi mülkü olan bir arazide kazdığı kuyuya insanın düşmesi halinde zarardan sorumlu değildir. Zira mülk şahsa aittir ve burada dilediği gibi tasarrufa sahiptir.⁷⁷⁵ Bu husus mecellenin 91. maddesinde “*Cevâz-ı şer’î damâna münâfî olur*” şeklinde yer bulmuştur.⁷⁷⁶ Ancak burada şu parantezi açmak gerekir ki kişi, kendi mülkünde istediği tasarrufu yapma hakkına sahip olsa dahi⁷⁷⁷ bu tasarrufu başka bir kişiye zarar verme alanına kadardır. Eğer sahip olduğu mülkte yapmış olduğu tasarruf neticesinde başkasına zarar verme durumu ortaya çıkıyorsa bu hakkın kullanılması söz konusu değildir.⁷⁷⁸ Fıkıh alanında otoritelerden biri kabul edilen İbnü’l-Hümâm (ö. 861/1457) da konuyla ilgili olarak “*Zarar vermek de yoktur zarara zararlar karşılık vermek de yoktur*”⁷⁷⁹ hadisini delil göstermek suretiyle evin yıkılmasına, hasar görmesine sebep olacak şekilde tasarrufta bulunarak zarar ortaya çıkarmasının yasak olduğunu ifade etmektedir. Bunun haricinde kişi kendi mülkünde istediği şekilde tasarruf hakkına sahiptir.⁷⁸⁰ Buna karşılık

⁷⁶⁹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 250.

⁷⁷⁰ Düreynî, *en-Nazariyyâtü’l-fıkhiyye*, s. 204-205; Bağdadi, 1/345.

⁷⁷¹ Yelek, *Hanefî Sorumluluk Hukuku*, s. 34; ayrıca bk. Serahsî, *el-Mebsût*, 11/136.

⁷⁷² *Mecelle*, md. 93, s. 28; Ali Haydar Efendi, 1/182; ayrıca bk. Ünal Yerlikaya, “Hanefî Borçlar Hukuku Literatüründe Teaddî Kavramının Anlam Çerçevesi”, *Diyanet İlmî Dergi*, 53(3), 2017, s. 39-41.

⁷⁷³ Ali Haydar Efendi, 1/182-183.

⁷⁷⁴ Yelek, *Hanefî Mezhebinde Teaddî ve Taammüd Kavramının Kullanımı*, s. 1059; Yıldız, s. 104.

⁷⁷⁵ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 243.

⁷⁷⁶ Ali Haydar Efendi, 1/180.

⁷⁷⁷ *Mecelle*, md. 1192, s. 242.

⁷⁷⁸ Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylâî, *Tebyînu’l-hakâ’ik*, Bulak: el-Matbaatü’l-kübrâ el-emîriyye, 1314/1896, 4/195; Yelek, *Hanefî Sorumluluk Hukuku*, s. 43.

⁷⁷⁹ İbn Mâce, “Ahkâm”, 17 (No. 2340, 2341); İmam Mâlik, “Akdiye”, 26 (No. 31).

⁷⁸⁰ İbnü’l-Hümâm, 7/305-306.

kuyuyu başkasına ait bir mülkte kazmışsa meydana gelecek zararlardan da sorumlu olur. Çünkü bu zararda kişinin teaddisi bulunmaktadır.⁷⁸¹

Türk Medeni Hukuku'nda maddi ya da manevi tazminata hükmedilebilmesinin ilk şartı, kişilik hakkına yönelik hukuka aykırı niteliğinde bir saldırının olması gerektiğidir. Genel anlamda hukuka aykırılık, hukukun belirlediği kurallara ters düşülmesi, hukuk düzeninin izin vermediği ve hoş görmediği husustur. Hukuka aykırı bir saldırı ise hukuk düzeninin izin vermediği bir fiil ya da davranışta bulunmak suretiyle karşı tarafın kişilik haklarına yapılan ve yazılı kurallara, örf-âdet hukukuna aykırı olan saldırılardır.⁷⁸²

3. 2. 2. 4. Kusur

Türk borçlar hukukunda kusur kavramı, kasıt, ihmalkarlık, tedbirsizlik gibi durumları ifade etmekle⁷⁸³ Arapçadaki anlamından daha geniş kapsamdadır. İslam hukukunda kullanılmakta olan amd/taammüd (kasıt), taksir ve hata kelimeleri Türk borçlar hukukundaki kusurun muhtevasına girmektedir. Ancak kusur kavramının kullanılan bu kelimelerin hangisine karşılık geldiği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin, Mahmesânî ve Karaman taammüd kavramının kasıt anlamını taşımakla birlikte ihmal ve tedbirsizlik anlamının da kullanıldığını ifade etmekte,⁷⁸⁴ Yıldız ise taammüd kelimesinin kasıt haricinde farklı bir kullanımını görmediğini belirtmektedir.⁷⁸⁵ Günümüz Arapça çalışmalarında ise genellikle ‘‘kusur’’ kavramı yerine ‘‘hata’’ kavramının kullanıldığı görülmektedir.⁷⁸⁶ Genel itibarıyla oluşan zararın tazmin edilmesiyle ilgili olarak işlenen fiilin kasıttan dolayı mı yoksa ihmalden dolayı mı olduğunun pek bir önemi bulunmamaktadır. Nitekim her iki şekilde de ortaya çıkan zararların tazmin edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte kasıt ve ihmal dolayısıyla meydana gelen zararların teaddinin bir yönünü içerdiği için burada önemli olan unsurun teaddi olduğu söylenebilir.⁷⁸⁷

Kusur ilkesi, sorumluluk bakımından incelendiğinde; Türk hukukunda sorumluluk, kusur sorumluluğu (sübjektif sorumluluk) ve sebep sorumluluğu (objektif sorumluluk) olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Sübjektif sorumluluk⁷⁸⁸ kusura dayanırken objektif sorumluluk⁷⁸⁹ kusura

⁷⁸¹ İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 243; Yelek, *Hanefî Sorumluluk Hukuku*, s. 62.

⁷⁸² Akipek vd., s. 400.

⁷⁸³ Ünal, s. 417.

⁷⁸⁴ Mahmesânî, s. 194-203; Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, 2/392; Yelek, *Hanefî Sorumluluk Hukuku*, s. 48.

⁷⁸⁵ Yıldız, s. 56.

⁷⁸⁶ Yelek, *Hanefî Sorumluluk Hukuku*, s. 48.

⁷⁸⁷ Yelek, *Hanefî Sorumluluk Hukuku*, s. 48.

⁷⁸⁸ Sübjektif görüşte, kişilik hakkının zedelenmesi halinde fiziki ve manevi anlamda acı duyması, kişinin ruhsal dengesinin bozulması, yaşama sevincinin kaybolması suretiyle manevi zarara uğradığı kabul edilir. Antalya, s. 227; Kemal Tahir Gürsoy, ‘‘Manevi Zarar ve Tazmini’’, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 30(1), 1973, s. 8.

⁷⁸⁹ Objektif görüşte, manevi zararlı fiil neticesinde zarar görenin psikolojisinde bıraktığı etkiden ziyade kişi varlığında oluşan objektif eksilme veya kayıp şeklinde tanımlanmaktadır. Antalya, s. 228.

dayanmamaktadır.⁷⁹⁰ İslam hukukunda ise doğrudan itlaf durumlarında teaddî şartının aranmadığı için sebep sorumluluğu, dolaylı itlaf durumlarında ise teaddî şartının aranmasından ötürü sübjektif sorumluluk (kusur sorumluluğu) anlayışı bulunmaktadır. Bu durumda objektif sorumluluk türünde dolaylı itlaf, sübjektif sorumluluk türünde ise doğrudan itlaf söz konusu olmaktadır ki bu durumda İslam hukukuyla Türk pozitif hukukunun sorumluluk anlayışları birbirinin tersidir.⁷⁹¹

Sonuç olarak Türk borçlar hukukuyla mukayese edildiğinde İslam hukukunda sorumluluklarda sebep ilkesinin baskın olduğu ve kusur sorumluluğu yerine sebep sorumluluğunun ağır bastığı söylenebilir. Zira yukarıda da ifade edildiği gibi kişi doğrudan (mübaşeretten) itlaf türünde kusuru bulunmasa dahi sebep olduğu zararları tazmin etmekle sorumlu iken, dolaylı (tesebbüben) itlaf türünde sadece kusurlu davranışı nedeniyle sebep olduğu zararları tazminle sorumludur.⁷⁹² Nişanın bozulması durumunda da nişanlılardan biri diğer tarafa nişanın bozulması suretiyle tesebbüben zarar vermesi söz konusu olabilmektedir ve bu zararların tazmin edilmesi gerekmektedir.⁷⁹³ Tazminattan söz edilebilmesi için gerekli olan diğer bir unsur da zarardır. Bu çerçevede zarar kavramına değinmeyi gerekli görmekteyiz.

3. 2. 2. 5. Zarar Kavramı

Zarar kelimesi Arapça ‘‘d-r-r’’ kökünden üretilmiştir. Kişinin yararına olan şeylerin zıt anlamında kullanılmaktadır.⁷⁹⁴ Başkalarına zarar verilmesi ve kötülük yapılması şeklindeki hareketler de bu kavramın içine girmektedir. Zarar kavramına borçlar hukuku açısından yaklaşanlar, bir kimsenin mal varlığında yaşanan eksilme ya da bir malın zarar gördükten sonra ortaya çıkan durumu ile zarar görmeden önceki hali arasındaki kıymet kaybı şeklinde tanımlamıştır.⁷⁹⁵

Mal varlığı hakları haricindeki haklar dikkate alındığında ise zarar, menfaatlerin zayi olması ve kişinin rızası dışında maddi ya da manevi açıdan mal varlığında ortaya çıkan azalma şeklinde de ifade edilebilir.⁷⁹⁶ Bunun yanında Kâsânî, insanlara karşı yapılan zararlardan maksadın beden bütünlüğüne yönelik olduğunu ifade etmektedir.⁷⁹⁷ Bu minvalde zarar kavramı, kişinin hem beden bütünlüğünde hem de mal varlığında oluşan zararları hem de sonrasında ortaya çıkabilecek zararları kapsadığı söylenebilir.⁷⁹⁸ Ayrıca zarar kavramı ile çoğunlukla insanın malına ve bedenine yönelik yapılan zararlar akla gelse dahi aslında zarar kavramı insana karşı gerçekleştirilen maddi ve manevi

⁷⁹⁰ Yıldız, s. 28; Yelek, *Hanefî Sorumluluk Hukuku*, s. 34.

⁷⁹¹ M. A. Aydın, ‘‘İtlaf’’, 23/466; Yelek, *Hanefî Sorumluluk Hukuku*, s. 34.

⁷⁹² Yelek, *Hanefî Sorumluluk Hukuku*, s. 34; Mehmet Dirik, ‘‘İslam Hukuku Açısından Nişan Bozma Tazminatı’’, *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, (13), 2021, s. 120-121.

⁷⁹³ Mahmesânî, s. 182; Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 132.

⁷⁹⁴ İbn Manzûr, ‘‘d-r-r’’, 4/482.

⁷⁹⁵ el-Hafîf, s. 46; Ekşi, s. 220.

⁷⁹⁶ Zühaylî, *Nazariyyetü'd-damân*, s. 23.

⁷⁹⁷ Kâsânî, 10/445.

⁷⁹⁸ Ekşi, s. 220.

zararların tümünü içermektedir.⁷⁹⁹ Buna göre zarar kavramını maddi ve manevi zarar olmak üzere iki şekilde ele alacağız.

Bu çerçevede İslam hukukuyla Türk Medeni Hukuku'nda maddi ve manevi tazminat şartları arasında büyük bir fark bulunmamakla birlikte söz konusu tazminat kararının alınabilmesi için hukuka aykırı bir fiil işlenmesi sonucunda karşı tarafın maddi ya da manevi zarara uğraması şartı aranmaktadır.⁸⁰⁰

3. 2. 2. 5. 1. Maddi Zarar

İslam hukukunda tazminat sorumluluğunun olması için zararın meydana gelmiş olması gerekmektedir. Nitekim zararın olmaması durumunda tazminattan da söz edilmemektedir. Tazminat ile amaçlanan ise zararı telafi etmektir. Bu açıdan zarara zararlar karşılık vermek tazminat olmayacağı gibi meşru da görülmemektedir.⁸⁰¹ Nitekim Allah, Kur'an'da bir başkasının mal varlığına dinî bir sebep bulunmamasına rağmen zarar verilmesini yasaklamıştır.⁸⁰² Bununla beraber insanların mallarının haksız bir şekilde yenilmesi de haram kılınmıştır.⁸⁰³

Buna göre bir maldan istenildiği şekilde faydalanılmasını ortadan kaldıran ve zarar veren bir olay neticesinde ortaya çıkan zarar maddi zarar olarak ifade edilmiştir.⁸⁰⁴ Bilmen ise maddi zarar; maddi bir mülkte, cismani varlıkta ya da ekonomik anlamda değeri olan herhangi bir şeyde meydana gelen bir ziyan veya kusur şeklinde tarif etmektedir.⁸⁰⁵ Bu tür bir zarara gasp ve itlaf sebebiyet verebileceği gibi zarar verecek nitelikteki bir olay neticesinde de zarar ortaya çıkabilir. Örneğin, malın bir kısmının ya da tamamının telef olması, hasar oluşması, kıymetinin eksilmesi, malın menfaat ve vasıflarının kaybolması gibi hususlar gösterilebilir.⁸⁰⁶

Ayrıca bir malın maddi zarara uğradığını söyleyebilmek için öncelikli olarak o malla ilişkili bir zararın olması ve malın da İslam hukukunun kabul ettiği mütekavvim⁸⁰⁷ niteliğinde bir mal olması gerekmektedir.⁸⁰⁸ Dolayısıyla mütekavvim olarak kabul edilmeyen malların zarara uğraması neticesinde bu tür malların tazmin edilmesi söz konusu olmaz.⁸⁰⁹

⁷⁹⁹ Zühaylî, *Nazariyyetü 'd- damân*, s. 23.

⁸⁰⁰ Akipek vd., s. 406, 411.

⁸⁰¹ Akman, s. 158; ayrıca bk. *Mecelle*, md. 19, s. 21.

⁸⁰² en-Nisâ 4/29; Elmalılı, ayette geçen 'batıl' kelimesinin gayr-i meşru olarak yapılan her türlü durumu kapsadığını belirtmektedir. Yazır, 2/539-541.

⁸⁰³ el-Bakara 2/188; ayrıca bk. Kurtubî, 3/222-224.

⁸⁰⁴ Kâsânî, 10/ 63; Muhammed b. Ahmed b. Cüzey el-Gırnâtî, *el- Kavâninü 'l -fıkhiyye*, thk. Mâcid el- Hamevî, Beyrut-Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1434/2013, s. 551; Zühaylî, *Nazariyyetü 'd- damân*, s. 25; el- Hafîf, s. 46.

⁸⁰⁵ Bilmen, 8/271.

⁸⁰⁶ Zühaylî, *Nazariyyetü 'd- damân*, s. 25.

⁸⁰⁷ Şer'an kendisinden faydalanmanın mübah olduğu mal anlamına gelmektedir. Kâsânî, 6/557-558; Erdoğan, s. 438.

⁸⁰⁸ el-Hafîf, s. 60; Akman, s. 158.

⁸⁰⁹ Kâsânî, 10/73; Zerkâ, *el- Medhâl*, s. 860.

Diğer taraftan haksız fiil neticesinde mahrum olunan kâr da maddi zarar çerçevesinde değerlendirilebilir. Örneğin, bir doktora hastalarına karşı insafsız ve merhametsiz olduğu iftirası atılması halinde o doktor kendisine yönelik taleplerin azalmasından dolayı maddi olarak zarara uğrayacaktır. Aynı şekilde bir avukata karşı üstlendiği davalarda başarılı olamadığı gibi söylemlerde bulunulması, avukata gelen dava taleplerinin azalmasına sebep olur ve avukat maddi anlamda zarara uğramış olur. Bir memura ya da tacire karşı kötü davranışlarda bulunduğu şeklinde isnadda bulunulması da yine bu kimseleri maddi anlamda zarara uğratacaktır.⁸¹⁰ Türk Medeni Hukuku'nda da mahrum olunan kâr, nişanın bozulması bağlamında kişinin evleneceğini düşünerek ya da müstakbel eşinin ricası üzerine mevcut olduğu işten ayrılması, okulunu yarıda bırakması gibi hususlar örnek olarak gösterilmiştir.⁸¹¹

3. 2. 2. 5. 2. Manevi Zarar

İlk dönem İslam hukukçuları oluşan zararları maddi ve manevi zarar şeklinde ayırım yapmayarak değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla manevi zarar, ilk dönemlerde kullanılan bir ifade olmamıştır. Çünkü İslam hukukçuları neredeyse tüm zararların maddi ve manevi etkisi olacağını düşündüklerinden dolayı maddi ve manevi zarar ayırımına gitmeyip zararı genel mahiyetle değerlendirmişlerdir. Günümüz İslam hukukçuları ise modern hukukun zararı maddi ve manevi zarar şeklinde ayırmasının etkisiyle bu kavramları İslam hukuku çerçevesinde değerlendirmeye yönelmişlerdir.⁸¹² Bu minvalde manevi zararı genel mahiyetle, kişinin şerefine, haysiyetine, şahsiyetine eziyet vermek suretiyle acı çektirmek anlamında tanımlamışlardır.⁸¹³ Türk Medeni Hukuku'nda da kişilik haklarına zarar verilmesi olarak değerlendirilen ismin kötü yönde kullanılması nişandan dönülmesi gibi durumlar da manevi tazminatın nedeni olarak görülmüştür.⁸¹⁴ Aynı zamanda kişilik haklarının zarara uğraması sonucunda manevi tazminat gerektiği hususu Türk Borçlar Kanunu'nda "*Kişilik hakkının zedelenmesinden zarar gören, uğradığı manevi zarara karşılık manevi tazminat adı altında bir miktar para ödenmesini isteyebilir*"⁸¹⁵ şeklinde yer almaktadır.

Manevi zarar ile ilgili olarak ise "Bir kişinin malında olan zararın aksine duygu aleminde, şeref, itibar ve sosyal statüsünde ortaya çıkan zarardır", "Kişinin hayat konforunu zedeleyecek duygu ve his dünyasında ortaya çıkan ekonomik olmayan zarardır", "Kişinin beden, şeref ve itibarında oluşan ve insanın üzülmeye yol açan zarardır" şeklinde tanımlamalar yapılmıştır.⁸¹⁶

⁸¹⁰ Bilmen, 8/271-272.

⁸¹¹ Tekinay, s. 42.

⁸¹² Benli, s. 39; Ekşi, s. 221.

⁸¹³ Bilmen, 8/272; Akman, s. 158.

⁸¹⁴ TMK md. 26, 121.

⁸¹⁵ 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu, "Mevzuat Metin", (Erişim 28 Ekim 2022), TBK, md. 58.

⁸¹⁶ Muhammed Yusuf Basil, *Identifying the Literary Harmful*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), at- An-Najah National University, Faculty Of Graduate Studies, Nablus, 2009, s. 14; Yunus Araz, "İslam Hukukunda Manevi Zararların Mali Tazmini", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5), 2016, s. 131.

Son dönem hukukçulardan biri olan Abdürrezzâk Ahmed es-Senhûrî (ö. 1971) ise kişinin şeref, itibar ve namusunun zedelenmesi, duygusal anlamda etkilenmesi, vücuduna yönelik yapılan zarardan acı duyması vs. şeklinde tanımlamıştır.⁸¹⁷ Son dönem İslam hukukçularından Ali el-Hafîf (ö. 1978), manevi zarar hallerine bazı örnekler vererek “Namuslu bir kadına zina iftirasında bulunmak suretiyle iz bırakmasa dahi duygu dünyasında çöküntüye uğramasına sebebiyet vermek, aşağılayıcı davranışlarda bulunmak gibi durumlar neticesinde kişinin şeref ve namusuna sözlü veya fiili olarak eziyet vermektir”⁸¹⁸ şeklinde açıklamıştır. Yapılan tanımlara benzer bir tanımda bulunan İvaz Ahmed İdris de manevi zarar, insanın bilincine, duygu alemine, şöhret ve itibarına yönelik iftira atmak ve ifşa etmek suretiyle insanın merhamet duygularına, manevi değerlerine eziyet edilmesidir,⁸¹⁹ diye ifade etmiştir.

Vehbe Zühaylî manevi zararı, kişinin bedenine yapılan saldırı sonucunda vücudundaki kötü değişimden ötürü duyduğu üzüntü ya da namus, şeref, itibar ve duygularına yapılan saldırıdan dolayı duyulan elem ve üzüntü şeklinde tanımlamıştır.⁸²⁰ Zühaylî, manevi zarar maddeye yönelik yapılan saldırı sonucunda oluşan bir duygu olarak açıklarken Bilmen ise maddi bir mala, cismani ve ekonomik varlıkla ilişkili olmayan, ruha eziyet veren, şeref ve haysiyeti ihlal eden, kişinin sıhhat ve özgürlüğüne aykırı olan her türlü durumu manevi bir zarar olarak görmektedir,⁸²¹ şeklinde ifade ederek maddeyle ilişkilendirmeyip direkt olarak insanın iç alemine yönelik bir saldırı olduğunu belirtmiştir.

3. 2. 3. Zararın Giderilmesinin Dinî Dayanakları

Tüm hukukî düzenlemelerin amacı insanın daha iyi ve daha doğruya ulaşması olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda İslam hukuku başta olmak üzere diğer hukuk sistemlerinin hemen hepsinde zarar vermek yasaklanmış ve zararlara sebebiyet veren şahıslara çeşitli müeyyideler düzenlenmiştir.⁸²² İslam dini de insanı değerli kılmış⁸²³ ve her türlü zarara karşı korunmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda İslam, insanların canını, malını, bedenini, namusunu korumak amacıyla düzenlemeler getirmiş ve insanların değerlerine yönelik yapılan saldırılar yasaklanmıştır.⁸²⁴ Maddi ve manevi ayırım yapılmaksızın haksız fiil neticesinde ortaya çıkan zararların⁸²⁵ giderilmesi ilkesel anlamda benimsenmiş ve gerçek adaletin hâkim olması hedeflenmiştir.⁸²⁶ Zira insanların işlemiş

⁸¹⁷ Abdürrezzâk Ahmed Senhûrî, *el-Vasît fî şerhi'l-kânûni'l-medeniyyi'l-cedîd: Nazariyyetü'l-iltizâm bi-vechin 'âmmîn*, Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l- 'Arabî, t.y. 1/ 682.

⁸¹⁸ el- Hafîf, s. 44.

⁸¹⁹ İvaz, s. 494.

⁸²⁰ Zühaylî, *Nazariyyetü 'd-damân*, s. 53.

⁸²¹ Bilmen, 8/272.

⁸²² Okur, s. 19; Akman, s. 158.

⁸²³ et-Tîn 95/4.

⁸²⁴ Buhârî, “İlim”, 37 (No. 105).

⁸²⁵ Ekşi, s. 232.

⁸²⁶ en-Nisâ 4/58, 135; el-Mâide 5/8; en-Nahl 16/90; ayrıca bk. Cessâs, 5/11; Şen, s. 410.

olduğu suçlara ve bunun sonucunda oluşan zararlara karşı cezai müeyyidenin olmaması, suçların önlenmeye çalışılmaması durumunda insanlar işledikleri suçlara ve ortaya çıkardıkları zarara devam eder, bunun sonucunda ise dünyada bozgunculuk yayılır, insanlar birbirlerinin hak ve hukukuna saygı göstermemeye başlar, adalet kaybolur ve yeryüzünde zulüm hâkim olur. Bu durum ise insanların huzursuz olmasını hem maddi hem manevi anlamda perişan olmasını beraberinde getirir. Dolayısıyla insanların dünyada ve ahirette mutlu olmalarını amaçlayan İslam'ın, böyle bir tabloya sessiz kalması söz konusu olamaz.⁸²⁷

Zararın giderilmesi gerektiğine dair Hz. Ali'nin vermiş olduğu hüküm örnek olarak gösterilebilir. Tefsir ve Arap diliyle ilgili çalışmalarıyla tanınan ve Mu'tezile âlimlerinden olan Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) aktardığına göre Hz. Peygamber, Halid b. Velid'in bir kabileyi öldürmesi üzerine Hz. Ali'yi diyetlerini ödemesi için o kabilenin bulunduğu yere göndermiştir. Hz. Ali, diyetleri ödemiş, köpeğin yiyip içeceği bir kabı dahi vermesinin ardından 'alacak başka bir şeyiniz var mı?' diye sormuştur. Hz. Ali'nin yanında verilecek bir şeyler daha kalmıştı, kadın ve çocukların atların üzerine gelişlerinden korkmasına karşılık olarak 'bunlar da kadın ve çocuklarınızı korkuttuğumuz için sizindir' diyerek onları da kavme vermiştir.⁸²⁸ Hz. Ali'nin öldürülen kişilerin diyetlerini ödemesi, telef edilen malların bedellerini ödemesi, köpeğin yiyip içeceği kabı dahi düşünüp kıymetini vermesi ve özellikle atların kadın ve çocukları korkutması sebebiyle tazminat olarak bir şeyler vermesi zararın tazminatıdır. Buradaki kadın ve çocukların korkusu ise manevi bir zarardır ve bu zararın da tazminatı verilmiştir.⁸²⁹

Öte yandan Bilmen İslam hukukunda tüm zararların kendine has, adaletli bir şekilde tazmin ve telafi edilmesinin önemli bir esas olduğunu belirttikten sonra haksız bir şekilde meydana gelen zararın da bir usul çerçevesinde ortadan kaldırılmasına çalışılması gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim bu halk arasında düzeni korumaya ve adaleti sağlamaya memur olan kimselerin birinci görevlerini teşkil eder. Tüm hukuk sistemlerinde olduğu üzere manevi zararların kendine has bir şekilde, hikmet ve maslahata uygun olarak tazmin ve telafi edilmesi de hem tüm hukuk sistemlerinde hem de İslam hukukunda kabul edilmiştir.⁸³⁰

Bu bağlamda İslam'ın koruduğu beş esas olan akıl, can, namus, din ve mala karşı yapılan zararların giderilmesi gereklilik arz etmektedir. Hayat rotamızı belirleyen Kur'an ve Sünnet bu konuda da bize örnekler sunmaktadır. Şimdi bu husustaki bazı örnekleri ele alacağız.

⁸²⁷ Benli, s. 62.

⁸²⁸ Ebu'l Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Fâik fî garibi'l-hadis*, thk. Muhammed Ebu'lFazl İbrâhim vd., by.: Hukûku'lTab Mahfuza, t.y.4/81.

⁸²⁹ İvaz s. 497; Benli, s. 168.

⁸³⁰ Bilmen, 8/272-273.

3. 2. 3. 1. Kur'an'da

İslam hukukunda bir başkasının malına, canına bilinçli olarak zarar vermek yasaklanmış ve bu zulüm olarak görülmüştür.⁸³¹ İnsanlara zulmedenlerin ise Allah tarafından sevilmediği, yardım görmediği, ahirette de ceza çekecekleri bildirilmektedir.⁸³² Öte yandan Kur'an pek çok ayetinde, insanlara maddi olarak zarar verilmemesi gerektiğini buyurmaktadır.⁸³³ Bununla birlikte insanların incitilmemesini, huzursuz edilmemesini, zulmedilmemesini buyurarak manevi zararların verilmesini de yasaklamış, bu şekilde davrananların cezalandırılacağını bildirmiştir.⁸³⁴ Zarar verilmesi yasaklanmakla birlikte verilen zararların da tazmin edilmesi genel kural olarak kabul edilmiştir.⁸³⁵ Nitekim Enbiya Suresi'nde geçen olay zararların tazmin edilmesi gerektiğine işaret etmektedir:

...Davud'u ve Süleyman'ı da an. Bir zamanlar (zarar görmüş), bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı. Bir topluluğun koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz de onların hükmüne tanık idik. Süleyman'ın dava konusunu iyi anla masını sağladık...⁸³⁶

Söz konusu ayetin işaret ettiği olay ise kiraat ve hadis âlimi olan Ebû İshak'ın (ö. 127/745) rivayet ettiğine göre şu şekilde gerçekleşmiştir: Bir koyun sürüsünün gece vakti bağa girerek ekinlere zarar vermesi üzerine ekin sahibi ile koyun sürülerinin sahibi bu zararının giderilmesi için Hz. Davud'un huzuruna gelmişler. Hz. Davud, tahrip olan ekinin değerinin koyunların değeriyle eşit olduğunu düşünerek koyunların verdiği zararı karşılamak için ekinlerin sahibine verilmesi gerektiği yönünde hüküm vermiştir. Bu kişiler daha sonra olayı Hz. Süleyman'a anlatmışlar ve Hz. Süleyman ise tarlanın koyun sahiplerine verilerek ekinlerin zarar görmeden önceki haline getirinceye kadar tarlanın bakımını yapmalarını, koyunların da tarla sahibine verilerek tarlası önceki haline gelinceye kadar koyunların etinden, sütünden faydalanmasını, zararın karşılanması ile koyunların ve tarlanın sahiplere geri verilmesi yönünde hüküm getirilmesini teklif etmiştir. Oğlunun bu teklifini beğenen Hz. Davud kendi görüşünden vazgeçerek oğlunun hükmünü uygulamıştır.⁸³⁷

Diğer taraftan “*Aranızda birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile günaha girerek yemek için onları hâkimlere (rüşvet olarak) vermeyin*”⁸³⁸ ayeti tazminat müeyyidesinin İslam hukuku açısından dayandırabileceği delillerdendir. Bu ayette geçen

⁸³¹ Ali Haydar Efendi, 1/79.

⁸³² Âl-i İmrân 3/57; Hüdâ 11/102; İbrâhîm 14/42; Hac 22/71; Mü'min 40/18.

⁸³³ el- Bakara 2/188; ayrıca bk. Ebû'l- Fidâ' İmâdüddîn İsmâik b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ani'l-'azîm*, thk. Sâme b. Muhammed Selâme, Riyad: Dâru Tayyibe, 1418/1997, 1/521; en-Nisâ 4/29; ayrıca bk. İbn Kesîr, 2/268-272.

⁸³⁴ el- Bakara 2/264; el- Ahzâb 33/ 57-58.

⁸³⁵ Telef edilen şeylerin zararının karşılanması meşru kılınmıştır. İbn Nüceym, *el- Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 94; Ekşi, s. 223.

⁸³⁶ el-Enbiyâ 21/78-79.

⁸³⁷ Cessâs, 5/53.

⁸³⁸ el- Bakara Suresi 2/188.

“batıl sebep” ifadesiyle, başka bir kişiye ait olan malların hukuka aykırı tasarruflar neticesinde zarara uğramasına sebep olan kişinin borç yükümlülüğü olacağına işaret edilmektedir.⁸³⁹ Konuya nişanın bozulması açısından bakıldığında da benzer sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Nitekim nişanın haksız yere bozulması neticesinde karşı taraf zarara uğramaktadır.⁸⁴⁰

Tazminat müeyyidesine dayanak olabilecek başka bir ayette ise “*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helâk etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir*”⁸⁴¹ buyrulmaktadır. Söz konusu bu ayetin hükmünün geneli kapsamı İslam hukukçularının çoğunluğunu, ayetin hukuka aykırı olan tüm tasarrufları içerdiği düşüncesine yöneltmiştir. Bu tasarrufların, haklı gerekçe olmamasına rağmen nişandan vazgeçmek suretiyle karşı tarafa verilen her türden maddi zararı da içerdiğini söylemek mümkündür.⁸⁴² Bunun yanında, “*Haram ay, haram aya karşılıktır. Hürmetler (saygı gösterilmesi gereken şeyler) kısas kuralına tabidir. O halde kim size saldırırsa size saldırdığı gibi siz de ona saldırın (fakat ileri gitmeyin)*”⁸⁴³ “*Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın*”⁸⁴⁴ “*Kötü işler yapmış olanlara gelince, bir kötülüğün cezası misliyledir...*”⁸⁴⁵ “*Bir kötülüğün karşılığı onun gibi bir kötülüktür*”⁸⁴⁶ ayetleri verilmiş olan zararların karşı tarafa misli olarak ödetilmesi ve ödenilen miktarın da verilen zarar kadar olması gerektiğine işaret edilmektedir.⁸⁴⁷

Kur’an’da manevi anlamda da insanlara zarar verilmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Nitekim Allah, insanlarla alay edilmesi, kötülenmesi, onlara lakaplar takılması,⁸⁴⁸ iftirada bulunulması,⁸⁴⁹ insanların arkasından konuşmak suretiyle gıybetinin yapılması, kusurlarının ve mahremlerinin araştırılması,⁸⁵⁰ kötü söz söylenmesi⁸⁵¹ gibi insanların ruh dünyalarını etkileyecek,

⁸³⁹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî, *Câmiu’l- Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, Kahire: Hukûku’t- Tab’u Mahfuza, 1422/2001, 3/278; Nuri Kahveci, “İslam Hukukunda Mislen Tazmin Olgusu”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(1), 2006, s. 40-41.

⁸⁴⁰ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 148.

⁸⁴¹ en-Nisâ 4/29; ayrıca bk. Taberî, *Câmiu’l- Beyân*, 6/627-629.

⁸⁴² Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 148.

⁸⁴³ el- Bakara 2/194.

⁸⁴⁴ en-Nahl 16/126; Söz konusu ayetin hükmünü, ayetin kapsamına dahil olan diğer olaylara da uygulanması mümkündür. Örneğin, bir kişiyi yaralayan kimse misli şekilde yaralanır, bir kişinin malını telef eden mal sahibine telef ettiği malın mislini öder. Aynı şekilde gasp edilen malların da aynı cinsiyle sahibine verilmesi gerekir. Bunun yanında gaspedilen malın kıymeti biliniyorsa kıymetinin sahibine ödenmesi gerekir. Cessâs, 5/16-17.

⁸⁴⁵ Yûnus 10/27; ayrıca bk. Taberî, *Câmiu’l- Beyân*, 12/127-129.

⁸⁴⁶ eş-Şûrâ 42/40.

⁸⁴⁷ Cessâs, 5/16.

⁸⁴⁸ “*Ey iman edenler! Bir topluluk diğerini alaya almasın...Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın.*” Hucurât 49/11; ayrıca bk. İbn Kesîr, 7/376.

⁸⁴⁹ “*Kim bir hata işler veya bir günah kazanır da sonra onu suçsuzun üzerine atarsa, şüphesiz iftira etmiş, apaçık bir günah yüklemiştir.*” en-Nisâ 4/112; Benzer bazı ayetler için bk. el-En’âm 6/24, 112, 138, 140; el-A’râf 7/152; en- Nûr 24/14, 15; el-Mümtehine 60/12.

⁸⁵⁰ “*Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın...*” Hucurât 49/12.

⁸⁵¹ “*Allah, zulme uğrayanın dile getirmesi dışında, çirkin sözün açıklanmasını sevmez.*” en- Nisâ 4/148.

morallerini bozacak fiilleri yasaklamıştır. Çünkü bu tür davranışlar insanı inciteceği⁸⁵² gibi manevi anlamda zarara uğramasına sebebiyet verebilir. Zira bir insanla alay edilmesi, kötü sözler söylenmesi, kötü lakaplar takılması gibi durumlar insanın ruh dünyasının bozulmasına sebep olacağı gibi cesaretini, özgüvenini de kırabilir. Bunun yanında insanların gıybetinin yapılması, kusurlarının, mahremiyetlerinin araştırılıp açığa çıkarılması kişinin ailesine, çevresine, içinde bulunduğu ortama karşı mahcup olmasına, yanlış anlaşılmasına, ailesi ya da çevresiyle arasının açılmasına sebep olabilmektedir. Bununla birlikte gizli kalması gereken hususların ifşa edilmesi daha büyük etkiler meydana getirebilmekte belki de kişinin yuvasının bozulmasına dahi yol açabilmektedir. Söz konusu durumlar insanı manevi olarak zarara uğratmakta ve ayetlerde ifade edildiği üzere bu tür davranış sahiplerinin cezalandırılacağı bildirilmektedir.

Aynı zamanda Kur'an, manevi zararın derecesinin büyüklüğü ya da küçüklüğüne bakmaksızın en ufak derecede dahi olsa insan kalbinin kırılmaması, incitilmemesi ve üzülmemesini önem semiş ki ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunurken dahi hassas davranılmasını emrederek insanların üzülmelerini engellemeyi amaçlamıştır.⁸⁵³

Konuyla ilgili olarak yine *“Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte, fakat o sizden çekinmektedir”*⁸⁵⁴ ayetinde insanların en ufak şekilde dahi olsa rahatsız edilmemesi, zor durumda bırakılmaması gerektiği ifade edilmektedir. Diğer bir ayette ise *“Yine onlardan Peygamber'i inciten ve ‘O (her söyleyeni dinleyen) bir kulaktır’ diyen kimseler de vardır. De ki: ‘O, sizin için bir hayır kulağıdır ki Allah'a inanır, mü'minlere inanır (güvenir)... Allah'ın Resulünü incitenler ise elem dolu bir azap vardır’*⁸⁵⁵ buyrulmaktadır. Bu ayetteki ifadelere dikkat edilecek olursa eziyet etmenin şekli sözlü ve manevidir ve manevi zarara uğratmanın karşılığı olarak azap verileceği tehdidinde bulunmaktadır.⁸⁵⁶

Aynı şekilde *“...Mü'min erkekleri ve mü'min kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, şüphesiz bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir”*⁸⁵⁷ ayetinde hak etmemesine rağmen bir başkasının incinmesine sebep olan kişinin karşılığında bir müeyyide sorumluluğunun olacağı vurgulanmaktadır. Zira söz konusu ayette geçen ‘‘incitme’’ ifadesinin manevi zararı ortaya çıkarabilecek mahiyette fiilleri içermekte olup bu fiillerin günümüzdeki karşılığı manevi tazminattır. Bu minvalde haklı bir gerekçe olmaksızın nişandan vazgeçen tarafta hak etmemesine rağmen eziyet

⁸⁵² “Mümin erkekleri ve mümin kadınları işlemedikleri şeyler yüzünden incitenler, bir iftira ve apaçık bir günah yüklenmişlerdir.” el- Ahzâb 33/58.

⁸⁵³ “Ey iman edenler! Allah'a ve ahirete inanmadığı haldemalını insanlara gösteriş olsun diye harcayan kimse gibi sadakalarını başa karmak ve gönül kırmak suretiyle boşa gidermeyin...” el- Bakara 2/264.

⁸⁵⁴ el- Ahzâb 33/53.

⁸⁵⁵ et-Tevbe 9/61; ayrıca bk. Cessâs, 4/347-348.

⁸⁵⁶ Benli, s. 56.

⁸⁵⁷ el- Ahzâb 33/58.

ve cefa çektirmiş olmaktadır. Bu anlamda nişandan vazgeçildiği takdirde diğer tarafın manevi zarara uğrayacağı hususunu, zikredilen ayet kapsamında değerlendirmek mümkündür.⁸⁵⁸

3. 2. 3. 2. Sünnet'te

Kur'an'ın zarar verilmesini yasaklayan hükümler getirmiş olması, O'nu insanlara tebliğ etmek, açıklamak ve örnek olmak üzere gönderilen Hz. Peygamber'in de zararlara karşı aynı şekilde yaklaşmasını gerekli kılmıştır. Dolayısıyla Kur'an'a aykırı bir yaşam tarzı sergilemeyeceği için O'nun sünnetinde zararlara karşı yaklaşımı da Kur'an ile uyum içerisindedir. Henüz Peygamber olmadan önce de amacı Mekke'de zulme ve haksızlığa uğrayanlara yardım etmek olan “*Hılfu'l-Füdu'l*”⁸⁵⁹ cemiyetine katılmış “*Ben ona İslamiyet döneminde bile çağrılısam yine icabet ederdim*”⁸⁶⁰ buyurarak her türlü zulüm, haksızlık, eziyet ve işkencenin karşısında yer aldığını belirtmiştir.⁸⁶¹ Hadislerinde de zararların giderilmesi, insanlara eziyet verilmemesi, haksızlık yapılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Örneğin, Hz. Peygamber ile eşleri arasında vuku bulan olay neticesinde Hz. Peygamber'in vermiş olduğu karar günümüzde tazminat şeklinde ifade edilen cezai müeyyideyi açıklar niteliktedir. Söz konusu olayda Hz. Safiyye'nin yemek kabı Hz. Aişe tarafından kırılmış ve bunun üzerine Hz. Peygamber “*Kabın yerine misli bir kap, yemeğin yerine de misli olan bir yemek*”⁸⁶² şeklinde cevap vermiştir. İslam hukuku açısından Hz. Peygamber'in bu olayda verdiği hüküm, maddi tazminat müeyyidesi için açık bir delil sunmaktadır. Zira hadiste, karşı tarafa verilmiş olan zararın misli olarak tazmin edilmesi gerekeceği açık bir şekilde belirtilmektedir.⁸⁶³

Aynı şekilde Hz. Peygamber, insanların başına zarar gelmemesi için olası tehlikelere karşı insanları uyarak zararı önlemeyi amaçlamıştır. Nitekim bu hususla ilgili olarak Hz. Peygamber, “*Biriniz elinde ok olduğu halde mescidimize veya Pazar yerimize uğrarsa Müslümanlardan birine, onlardan bir şey isabet etmemesi için avucuyla demirinden tutuversin*”⁸⁶⁴ diye buyurmuş ve insanların herhangi bir zarara uğramaması için onları önceden uyarmıştır. Bir mü'mine zarar veren ise “*Bir mü'mine zarar veren veya ona tuzak kuran kişi melundur*”⁸⁶⁵ hadisiyle ikaz ederek bu şekilde davrananların Allah'ın rahmetinden mahrum kalacağını ifade etmiştir. Yine benzer bir hadisinde Hz. Peygamber “*Müslüman Müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez, haksızlık yapmaz...*”⁸⁶⁶ şeklinde

⁸⁵⁸ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 189.

⁸⁵⁹ Zulme uğrayanların hakkını korumak için Hz. Peygamber'in amcası Zübeyr b. Abdülmutta lib önderliğinde kurulan cemiyettir. İbn Sa'd, 1/128-129; İbrahim Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: DİB Yayınları, 2004, s. 68-69.

⁸⁶⁰ Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm, *es- Sîretü 'n-nebeviyye*, Beyrut: Dâru't- Tab 'Arâbî, 1410/1990, 1/143.

⁸⁶¹ Benli, s. 59.

⁸⁶² Buhârî, “Mezâlim”, 34 (No. 2471); Ebû Dâvûd, “Buyu”, 91 (No. 3567); Tirmizî, “Ahkâm”, 23 (No. 1359).

⁸⁶³ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 151-152.

⁸⁶⁴ Buhârî, “Salât”, 66 (No. 451); Müslim, “Birr”, 34 (No. 124).

⁸⁶⁵ Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 27 (No. 1941).

⁸⁶⁶ Buhârî, “Mezâlim”, 3 (No. 2442); Müslim, “Birr ve Sıla”, 15 (No. 58).

buyurarak Müslümanların birbirlerine karşı nasıl olması gerektiğini açıklarken aynı zamanda her ne şekilde olursa olsun birbirlerine zulmetmemeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Nitekim Allah'ın Müslüman kardeşlerimize karşı davranışlarımızın nasıl olması gerektiğiyle ilgili emirlerinin yerine getirilmesi, Müslümanların arasının düzelmesini temin etmektedir. İnsanların arasının düzelmesi sayesinde ise hem dünya hem ahiret işleri düzelmiş olur.⁸⁶⁷

Diğer taraftan Hz. Peygamber, maddi zararların yanında insanların manevi anlamda da zarara uğratılmaması, incitilmemesi, ruh dünyasını kötü etkileyecek davranışlarda bulunulmamasını emretmiştir. Bu noktada Hz. Peygamber, “*Müslümanın Müslümana kanı, malı ve ırzı (namusu) haramdır*”⁸⁶⁸ hadisiyle insanlara maddi ve manevi olarak verilebilecek her türlü zararlı fiile karşı uyarmıştır. Başka bir hadisinde Müslümanı, “*Müslüman, dilinden ve elinden diğer Müslümanların zarar görmediği, emin olduğu kimsedir*”⁸⁶⁹ şeklinde tanımlayarak Müslümanların sözlü ya da fiili olarak insanlara zarar vermemesi gerektiğine işaret etmiştir.

Ayrıca Hz. Peygamber, maddi veya manevi, sözlü ya da fiili zararlar bir yana en ufak bir şekilde dahi olsa insanların rahatsız olacağı fiillerin yapılmamasını emretmiştir. Zira “*Soğan veya sarımsak yiyen (kokusunu gidermeden) bizim yanımıza veya mescidimize gelmesin*”⁸⁷⁰ hadisi soğan, sarımsak gibi kokular neticesinde insanların sıkılmasını, rahatsız edilmesini yasaklamıştır. Başka bir hadisinde ise Hz. Peygamber, “*Yola hakkını veriniz*” şeklinde buyurmuş, yanında bulunan sahabilerin “*Yolun hakkı nedir?*” diye sorması üzerine, “*Gözü (haram ve rahatsız edici bakışlardan) korumak, (gelip geçene) eziyet etmekten kendini tutmak, selamı almak, iyiliği emretmek ve kötülüğü nehyetmektir*”⁸⁷¹ buyurarak bir bakışla bile olsa insanların huzursuz edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Hz. Peygamber'in, “*Zarar vermek ve zarara zararlarla karşı koymak yoktur*”⁸⁷² hadisi zarar verme neticesinde ortaya çıkan zararları telâfi etme ve tazminat müeyyidesinin dayanakları arasında değerlendirilmektedir. Söz konusu hadis, açık bir şekilde bir başkasına zarar verilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Necmeddin et-Tûfî (ö. 716/1316), hadisi şerh ederken metindeki “darar” (zarar) kelimesini, mutlak olarak başkasına zarar vermek, “dılar” kelimesini ise karşılık olarak zarar vermek şeklinde açıklamıştır. Dolayısıyla hadisin manası, şer'î anlamda zararlı görülen hallerin, kötülüklerin giderilmesi gerektiğidir.⁸⁷³ Son dönem İslam hukukçularından Düreynî, hadis metninde geçen “darar” ve “dılar” kelimelerini açıklarken “dararın”, kişinin kendisine menfaat sağlamak için

⁸⁶⁷ Cessâs, 5/290.

⁸⁶⁸ Tirmizî “Birr ve Sıla”, 18 (No. 1927).

⁸⁶⁹ Buhârî, “İmân”, 4-5 (No. 19-11); Tirmizî, “İmân”, 12 (No. 2627).

⁸⁷⁰ Müslim, “Mesâcid”, 17 (No. 69-71); Nesâî, “Mesâcid”, 16-17 (No. 788-789).

⁸⁷¹ Buhârî, “Mezâlim”, 22 (No. 2465); Müslim, “Libas”, 32 (No. 114); Ebû Dâvûd, “Edeb”, 13 (No. 4815).

⁸⁷² İbn Mâce, “Ahkâm”, 17 (No. 2340, 2341); İmam Mâlik, “Akdiye”, 26 (No. 31).

⁸⁷³ Necmeddin et-Tûfî, *el-Maslahat*, Kahire: Cem'ü Hukûku't-Tab'u Mahfûza, 1373/1954, s. 124-125; Ali Pekcan, “Necmeddin et-Tûfî'nin Maslahat Risâlesi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(1), 2003, s. 272-273.

başkasına zarar vermesi, “dırarın” ise kişinin menfaati olmaksızın başkasına zarar vermesi olduğunu ifade etmekte ve her iki fiilin de yasaklandığını belirtmektedir. Kişinin karşısındaki insanın vermiş olduğu zarara karşılık zarar verilmeyi hak etse dahi o kişiye zarar verilmesi nehyedilmiştir. Hadis genel itibariyle değerlendirildiğinde, bir delile binaen karşılık verilmesi istisna olmak suretiyle kasıtlı olarak ya da olmayarak zarara götüren her türlü fiil yasaklanmış ve zararın gerçekleşmesi önlenmek istenilmiştir. Hadiste yasaklanan zarar, mübâşeret yoluyla ya da teaddiyle birlikte zarara sebep olunmasını, meşru olmayan fiillerle kişinin kendisine, diğer kimselere, mallarına ve haklarına zarar verilmesini kapsamaktadır. Aynı zamanda söz konusu hadis, Hz. Peygamber’in cevâmi’u’l-kelim⁸⁷⁴ özelliğini de göstermektedir.⁸⁷⁵

Mâlikî fakihî ve muhaddisi olan Zürkânî (ö. 1122/1710) ise hadisi şerh ederken hadiste geçen her iki fiilin de nehyedildiğini, bir kişinin Müslüman kardeşini zarara uğratmaması, onun hakkından bir şeyi eksiltmemesi gerektiğini, zarara uğrayan kimsenin de aynı şekilde karşılık vermemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bunun yanında “darar” kelimesinin bir kişinin başkasına mutlak olarak kötülükte bulunması, “dırar” fiilini ise aynı türden kötülükle karşılık vermek olduğunu söylemektedir. Yani her iki fiilden kastedilen kişinin başkasına düşmanlıkta bulunmaması gerektiğidir.⁸⁷⁶

Diğer taraftan Muhammed Zerkâ da hadiste belirtilen zarar verme ve zarara karşılık bir zarar verme fiillerin yasak olduğunu belirtmekle birlikte hadisteki ikinci yargı kısmının birinci kısmı pekiştirmek amacıyla kullanıldığını ifade etmektedir. Bunun yanında zararın “âmm” ve “hâssî” içerdiğini ve zarar kavramını sadece maddi alanla özgü kılmanın nassı tahsis etmek olacağından bu durumun caiz olmadığını belirtmekle birlikte zarar meydana gelmeden önce zararın önlenmesi, zarar meydana geldikten sonra ise zararın giderilmesini kapsadığını belirtmektedir. Ayrıca kötülüğün ortadan kaldırılmasının faydanın sağlanmasından öncelikli olduğunu söylemektedir.⁸⁷⁷ Zira kötülüklerin bulaşıcı bir hastalık ya da yangın gibi hızlı bir şekilde yayılma özelliği bulunmaktadır. Bu nedenle kişi elde edeceği menfaatten mahrum olsa dahi kötülüğün henüz doğmadan ortadan kaldırılması hikmetin bir gereğidir. Buna binaen Allah, emirlerin uygulanmasından daha çok yasaklardan kaçınmaya önem vermiştir.⁸⁷⁸ Bu husus, Mecelle’de “*Def-i mefâsid celb-i menâfi’dan evlâdır*”⁸⁷⁹ şeklinde kaideleşmiştir. Yani bir faydayla zararın çatışması durumunda faydanın işlenmesiyle zarar meydana gelecektse zararın oluşmaması için faydanın terkedilmesi daha uygundur.⁸⁸⁰

⁸⁷⁴ Hz. Peygamber’in az sözle çok fazla anlam ifade etmek suretiyle veciz konuşma özelliğini taşıyan tabirdir. İbn Mânzûr, “c-m-a”, 8/53; M. Yaşar Kandemir, “Cevâmiu’l-Kelim”, TDV İslam Ansiklopedisi, 7, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, s. 440.

⁸⁷⁵ Fethi ed- Düreynî, *Nazariyyetu’t-teassüf*, Beyrut: Müesseretu’r-risale, 1408/1988, s. 122-124.

⁸⁷⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî ez-Zürkânî, *Şerhu’l-Muvatta’*, Kahire: Dâru’l- Hadis, 1436/2015, 4/57.

⁸⁷⁷ Zerkâ, *el- Fi ’lû’d-dâr ve ’d-damân fih*, s. 22-23.

⁸⁷⁸ Zerkâ, *el- Medhâl*, s. 996.

⁸⁷⁹ *Mecelle*, md. 30, s. 21.

⁸⁸⁰ Ali Haydar Efendi, 1/89.

Yine hadisin şerhini yapan hadis âlimi, fakih ve aynı zamanda sûfi olan Münâvî (ö. 1031/1622) ise “dılar” kelimesini, iki kişinin karşılıklı olarak zarar vermesi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre zarara uğramış kişi, intikam almak isteğiyle karşı tarafa zarar vermemeli, affetmelidir. Ancak affetmemesi halinde zararını meşru yolla tazmin ettirebilir. Bu durumda hakkını tazmin etmek suretiyle alması, karşı tarafa zarar vermek olmaz.⁸⁸¹ İbn Mâce’nin şerhlerinden olan ve şerh edenler arasında Hindî (ö. 1315), Bûsîrî (1436) ve Dihlevî (ö. 1642) gibi muhaddislerin de bulunduğu *Şuruhu İbn Mâce*’de ise hadiste geçen “*darar*” kelimesinin faydanın zıddı anlamında olduğu, bir kişinin mutlak suretle kötülüğe yol açması, “*dılar*” kelimesinin ise mukabelede bulunmak suretiyle kötülüğe, zarara sebep olunması şeklinde açıklanmıştır. Hadisin zahir manası ise şer’i bir delil haricinde zarar vermenin her türlüşünün haram kılınmış olmasıdır. Çünkü nekra kelimedden sonra gelen kelime umum ifade etmektedir.⁸⁸² Hindistanlı muhaddis Sindî (ö. 1138/1726) ise “Zarara uğramış olan bir kişinin uğradığı zarara karşılık vermesinin caiz olduğunu zannedip diğerine zarar vermemesi gerektiğini, hakkını tazmin ettirmesinin ise günah olmadığını”⁸⁸³ belirtir.

Bu kapsamda haklı bir sebebi olmadan başkasına zarar veren kimsenin zararı yüklenmesi gerektiği de söylenebilir. Burada zararın kaynağından ziyade varlığının önemli olduğuna dikkat çekilmektedir. Nişanı haklı bir gerekçe olmadan bozan kimsenin karşı tarafa verdiği zararlar bu kapsamda değerlendirilebilir. Zira bu noktada nişanın bozulmasından ziyade meydana gelen zarara bakılması gerekmektedir.⁸⁸⁴

3. 2. 3. 3. İslam Hukukçularının Konuya Yaklaşımı

İslam’da kolaylığın sağlanması, zararın ve zorluğun giderilmesi, insanların yararına olan durumların korunması esas olarak kabul edilmiştir.⁸⁸⁵ Bu çerçevede zarara sebebiyet verilen durum ve davranışlar yasaklanmış, zararın tazmin ya da telâfi edilmesi sağlanmış, başkasına sorumluluk yüklenilmeyecek hallerde zarara sabredilmesi gerektiğine dair ilkeler getirilmiştir.⁸⁸⁶

İslam hukukçuları da insanlara zarar ve eziyet etmeyi yasaklayan ayetler ile Hz. Peygamber’in “*Zarar vermek ve zarar azarlarla mukabele etmek yoktur*”⁸⁸⁷ hadisiyle aynı doğrultuda insanlara zarar veren fiillerin hukuka aykırı olduğunu belirtmek için bazı temel külli kaideler getirmişlerdir. Bu

⁸⁸¹ Zeynüddîn Muhammed Abdürreûf b. Tâcil’ârifîn el-Münâvî el- Haddâdî, *Feyzü’l-kadîr şerhu’l-Câmi’s-sağîr*, Beyrut-Lübnan: Dâru’l- Kütübi’l- İlmiyye, 1422/2001, 6/559.

⁸⁸² Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî vd., *Şurûhu İbn Mâce*, thk. Râid b. Sabrî b. Ebî Alfe, Riyad: Beytü’l- Efkârî’d-Devliyye, 2007, s. 901.

⁸⁸³ Ebü’l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî et-Tettevî, *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Şeyh Halîl Me’mûn Şiha, Beyrut-Lübnan: Dâru’l- Ma’rife, 1416/1996, 3/106.

⁸⁸⁴ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlık*, s. 151.

⁸⁸⁵ “*İman edip salih amel işleyenler ise cennetliklerdir...*” el-Bakara 2/82; “*...Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez...*” el- Bakara 2/185; “*...İyilik ve takva üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın...*” el-Mâide 5/2; “*...Yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah, bozguncuları sevmez.*” El-Kasas 28/77.

⁸⁸⁶ Bilal Aybakan, “Zarar”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, s. 131.

⁸⁸⁷ İbn Mâce, “Ahkâm”, 17 (No. 2340, 2341); İmam Mâlik, “Akdiye”, 26 (No. 31).

kaidelerden “*Zarar vermek ve mukabele bi’zzarar yoktur*”⁸⁸⁸ yukarıda ifade edilen hadisten hareketle getirilmiştir. Kaidede de geçen “ve” bağlacı burada iki hükmün bulunduğunu ihtiva etmektedir. Bu hükümlerden birincisi zarar verme yoktur. Yani bir kimsenin başkasının malına, canına saldırıda bulunmak suretiyle zarar vermek ve onun hakkını zedelemek caiz değildir.⁸⁸⁹ Ayrıca, insanın hürriyetinin başkasına zarar verilmemesi suretiyle sınırlandırılması söz konusu kaidenin bir gereğidir.⁸⁹⁰ Çünkü zarar vermek zulümdür ve tüm dinlerde de yasaktır. İkincisi ise bir zarara uğrayan kimse karşılık olarak aynı zararı vermemelidir. Yani, bir kimsenin başkası tarafından malına ya da şahsına bir zarar gelmişse bu zarara karşılık olarak o kimseyi aynı zarara uğratma hakkına sahip değildir. Söz konusu zararın giderilmesi mahkeme tarafından yapılmalıdır.⁸⁹¹

Ayrıca kişinin menfaatinin olmasıyla birlikte başkasına zarar verme durumu baskın olduğu takdirde bu husus hakkın kötüye kullanılması anlamına gelmektedir.⁸⁹² Hakkın kötüye kullanılmasına Türk Medeni Kanunu’nda da izin verilmemiştir.⁸⁹³ İslam hukukunda ise insanlara zarar vermeme prensibine hassasiyet gösterilmesinden ötürü kişinin, meşru olan hakkını kullanırken dahi başkasına zarar vermeyi kastedip kastetmediği önemlidir. Eğer meşru hakkını kullanırken haktan doğan maslahattan ziyade başkalarına zarar vermeyi amaçlaması halinde bu, ‘‘hakkın kötüye kullanılması’’ şeklinde nitelendirilir ve bu duruma engel olunması gerekmektedir. Örneğin, bir alimin üstün kişileri teşhir etmek suretiyle aslı olmayan isnadlarda bulunarak aleyhlerinde dava açması hakkı kötüye kullanmaktır. Bu durumda üç yol izlenir. Öncelikle hâkim, benzer olayları engellemek için hakkı kötüye kullanan kişiyi ta’zîr ve te’dîb eder. İkinci olarak eğer iptali mümkünse yapmış olduğu tasarrufları iptal edilir. Son olarak ise hakkı kötüye kullandığından dolayı da meydana gelen zararlar tazmin edilir.⁸⁹⁴

Mecelle’de yer alan “*Zarar izale olunur*”⁸⁹⁵ külli kaidesi ile bir kimseye herhangi bir zarar verilmesi üzerine bu zararın tazmin ve telafi edilmesi gerektiği ortaya koyulmuştur.⁸⁹⁶ Ancak zarar telafi edilirken birtakım hususlara dikkat edilmesi de gerekmektedir. Bunlardan biri zarar giderilirken benzeri bir zarara ya da daha büyük bir zarara yol açılmamalıdır. Eğer zarar giderilmeye çalışılırken misli ya da daha büyük bir zarar veriliyorsa bu zararı gidermek doğru değildir. Dolayısıyla zarar telafi edilirken başka bir zarara yol açmadan giderilmelidir. Ancak zararların çatışması durumunda

⁸⁸⁸ Mecelle, m. 19, s. 21.

⁸⁸⁹ Ali Haydar Efendi, 1/78-79; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb es-Sübkî, *Men ‘ul- mevâni’ ‘an Cem’i’l-cevâmi’*, thk. Said b. Ali Muhammed Humeyri, Beyrut- Lübnan: Dâru’l- Beşâiri’l- İslamiyye, 1420/1999, s. 97.

⁸⁹⁰ Mustafa Yıldırım, *Mecelle’nin Külli Kaideleri*, İzmir: İl-Vak Yayıncılık, 2001, s. 69.

⁸⁹¹ Ali Haydar Efendi, 1/78-79.

⁸⁹² Düreynî, *Nazariyyetu’t- teassüf*, s. 122-123; ayrıca bk. Saffet Köse, *İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*, İstanbul: MÜİF Yayınları, 1997, s. 104-105.

⁸⁹³ TMK md. 2.

⁸⁹⁴ Zühaylî, *Nazariyyetü’l- damân*, s. 204-205.

⁸⁹⁵ Mecelle, md. 20, s. 21.

⁸⁹⁶ Ali Haydar Efendi, 1/79; Hilmi Ergüney, *İzahlı ve Mukayeseli Mecelle Külli Kaideleri*, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1965, s. 40-41.

yani zarar ancak başka bir zararla telafi edilmek durumunda ise zarar giderilirken diğer zarar mevcut zarardan daha hafif olmalı ve başkasını da etkilememelidir.⁸⁹⁷ Bu durum Mecelle’de “*Zarar-ı eşedd zarar-ı ehaff ile izâle olunur*”⁸⁹⁸ şeklinde hükme bağlanmıştır.

Diğer taraftan beden bütünlüğüne yönelik yapılan haksız fiillerin neden olduğu üzüntü ve acılardan dolayı meydana gelen zararların da telafi edilmesi gerekmektedir. Çünkü kalıcı bir iz bulunmasa dahi cismen zarar gören kişi tedavi sürecinde birtakım masraflarda bulunmaktadır ve bu giderlerin sebebi haksız fiilin failidir. Öte yandan her türlü üzüntü ve acının malvarlığına tesir eden yönleri vardır ve bunların tazmin edilmesi gerekmektedir.⁸⁹⁹ Söz konusu kaide doğrultusunda nişanın bozulmasından dolayı ortaya çıkan ve tazmini gerekli olan maddi ve manevi zararların tazmin edilmek suretiyle karşı tarafın mağduriyetinin telafi edilmesinin de gerektiği söylenebilir.⁹⁰⁰

Ayrıca “*Zarar-ı fâhiş bieyyi vechin kân defettirilir*”⁹⁰¹ ilkesinden hareketle hakkın bir başkasına kullanımıyla kasıtlı ya da kasıtsız olarak verilen fâhiş zararın telafi edilmesi hükmü getirilmiştir. Buna göre kişi, meşru olan bir hakkını kullanırken dahi başkasına verdiği maddi ya da manevi zararın fâhiş olması halinde verdiği zararı tazmin etmesi gerekmektedir.⁹⁰² Zararların tamamıyla telafi edilmesinin mümkün olmadığı durumlarda ise “*Zarar bi-kaderi’l-imkân def olunur*”⁹⁰³ kaidesi bir kimseye verilen zararın mevcut şartlar doğrultusunda, imkânların elverdiği kadarıyla giderilmesi gerektiğine işaret eder. Örneğin; bir malın gasb edilmesi suretiyle helak edilmesi neticesinde malın eski haliyle geri verilmesinin mümkün olmaması halinde malın kıymeti ödenerek zarar giderilir.⁹⁰⁴ Bu doğrultuda nişanı haklı bir gerekçe göstermeden bozan kimse de karşı tarafın uğramış olduğu zararları mümkün mertebe telafi etmelidir. Nitekim nişanlılık sürecinde taraflar çeyiz, mobilya, ev eşyası gibi hazırlıklarda bulunarak birtakım harcamalarda bulunmaktadırlar. Nişanın bozulmasıyla birlikte ise maddi anlamda zarara uğramaktadırlar. Mecelle’de yer alan “*Aslın ifası kabil olmadığı takdirde bedeli ifa olunur*” kaidesi ise zarara uğramış olan malın misli olarak tazmin edilmesinin mümkün olmadığı durumlarda malın kıymeti ödenerek tazmin edilmesi gerektiği şeklinde açıklanmaktadır.⁹⁰⁵ Söz konusu kaideye göre nişanlılık

⁸⁹⁷ Ebu’l- Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n- Nezâir*, Beyrut-Lübnan: Dâru’l- Kütübi’l- İlmiyye, 1403/1983, s. 86; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-nezâir*, s. 75.

⁸⁹⁸ *Mecelle*, md. 27, s. 21; Ali Haydar Efendi, 1/87; Suyûtî, s. 87.

⁸⁹⁹ Ali Kaya, *İslam Hukukunda Cismani Zararların Tazmini*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1991, s. 38.

⁹⁰⁰ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 153-154.

⁹⁰¹ *Mecelle*, md. 1200, s. 243.

⁹⁰² Zühaylî, *Nazariyyetü’l-damân*, s. 20, 22-27; Nihat Dalgın, “İslam Hukuku Açısından Boşanmanın Sonuçlarından Maddi Tazminat Üzerine Bir Değerlendirme”, *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(18-19), 2005, s. 49.

⁹⁰³ Ahmed Hamdi Şirvânî, *Levâmi’u’l- Dekâik fî Tercemeti Mecâmiu’l- Hakâik*, haz. Hüseyin Örs- Seher Erdem Örs, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017, s. 307.

⁹⁰⁴ Ali Haydar Efendi, 1/90.

⁹⁰⁵ Ali Haydar Efendi, 1/119.

döneminde tarafların, evlenecekleri ümidiyle yaptıkları harcamaların, misliyle tazmin edilmesi mümkün olmadığından kıymetlerinin tazmin edilmesi yoluna gidilir.⁹⁰⁶

Tazminat müeyyidesine dayanak teşkil eden ayet ve hadisler mevcut olduğu, İslam hukukçularının değerlendirmeleri bulunduğu gibi İslam hukukunun fer'i kaynaklarından biri olan maslahat prensibiyle de bu durumun uygun olduğu görülür. Zira maslahat kelimesi barış, doğru, kusursuzluk gibi anlamlara gelen “s-l-h” kökünden türetilmiş olup bozukluğun zıddı, istenilen şeye uygun olmak şeklinde açıklanmıştır.⁹⁰⁷ Genel anlamıyla ise maslahat; faydanın sağlanması, zararın ortadan kaldırılması olarak ifade edilmiştir.⁹⁰⁸ İzzüddin b. Abdüsselâm (ö. 660/1262) ise Kur'an'ın amacının doğrudan ya da dolaylı olarak maslahatın sağlanması mefseletin giderilmesi olduğunu, İslam'ı inceleyen ve Kur'an ve Sünnet'in amaçlarını anlayan kişinin de Allah'ın emirlerinin maslahatı yani faydayı temin etme ve kötülüğü giderme olduğunu açıkça göreceğini belirtmektedir.⁹⁰⁹ Zira Allah, kulları için faydalı olanı gözeterek hükümler getirmiştir. Kulların söz konusu hükümleri yerine getirmesi ile gerçekleşen faydalar ise dünya ve ahiret hayatına yönelik olmuştur.⁹¹⁰

İslam, toplumun sağlıklı ve güven içerisinde yaşayabilmesi ve insanların huzurlu bir şekilde yaşamlarını devam ettirebilmelerini sağlamak için hükümler getirmiştir. Bu doğrultuda insanların canını, dinini, aklını, malını ve neslini muhafaza etmeyi amaçlamıştır.⁹¹¹ Buradaki muhafazadan kastedilen özel anlamındaki korumayı içermenin yanında Allah'ın maksatlarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi anlamını da taşımaktadır. Maslahatın muhafazasının sağlanabilmesi, maslahatın ihlaline sebep olacak şeylerin de yasaklanmasıyla mümkün olabilir. Örneğin, neslin muhafaza edilebilmesi için zina vb. hususlar haram kılınmış ve nikâhın meşru kılınması suretiyle nesil korunmuştur. Bunun yanı sıra Gazzâlî (ö. 505/1111), toplumsal bir düzen oluşturmayı amaçlayan bir sistemin söz konusu beş esası ihmal edemeyeceğini de vurgulamaktadır.⁹¹² Aynı zamanda İslam toplumun yararını gözetmenin yanında fertlerin de faydalı olanı elde edebilmeleri ve zararları olan hallerden uzak durmalarını, zararları üzerlerinden gidermelerini gaye edinmiştir.⁹¹³ Bu kapsamda

⁹⁰⁶ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 154.

⁹⁰⁷ İbn Manzûr, “s-l-h”, 2/516.

⁹⁰⁸ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2/481-482; İbrahim Kâfi Dönmez, “Maslahat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28, Ankara: TDV Yayınları, 2003, s. 79.

⁹⁰⁹ Ebû Muhammed İzzüddin Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî, *el-Kavâ'idü'l-kübrâ*, thk. Nezîh Kemâl Hammâd- Osman Cum'a Damîriyye, Dimeşk: Dâru'l-Kalem, t.y. 1/11-12.

⁹¹⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl-i Selmân, Suudi Arabistan: Dâru İbn Affân li'n-neşr ve't-tevzî', 1417/1997, 2/473; Ahmet Ünsal, *İslam Hukukunda Fayda İlkesi*, İstanbul: Nüans Yayınları, 2006, s. 78.

⁹¹¹ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, 2/482.

⁹¹² Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *Şifâü'l-galîl*, Bağdat: Matbaatü'l-İrşâd, 1390/1971, s. 163, 165; Abdurrahman Haçkalı, *İslam Hukuk Tarihinde Gayeci İçtihat Metodunun Gelişimi*, İstanbul: Etüt Yayınları, 2004, s. 94.

⁹¹³ Şâtîbî, 2/308; Köse, *Hakkın Kötüye Kullanılması*, s. 182.

nişanın bozulmasının ardından menfaatlerin gerçekleştirilmesi ve zararların telafi edilmesi için maslahat gereği tazminata hükmedilebileceği söylenebilir.⁹¹⁴

3. 2. 4. Manevi Zararın Giderilmesi

İslam zarar vermeyi yasaklamış,⁹¹⁵ verilen bir zarar varsa bunun en uygun şekilde tazmin, telafi edilmesini genel bir ilke olarak benimsemiştir.⁹¹⁶ Bu çerçevede meydana gelen zarar her ne olursa olsun giderilmesi amaçlanmıştır. Manevi zararın telafi edilmesinde de amaç kişinin zedelenen şeref ve haysiyetini düzeltmek, ruh dünyasındaki üzüntüleri gidermek, toplumun ahlâkî değerleri temin etmeye çalışmak gibi hususlardan ibarettir. Söz konusu amaçlar doğrultusunda zararın telafi edilmesi çeşitli şekillerde gerçekleştirilebilir.⁹¹⁷ Aşağıda bu yollardan ikisini ele alacağız.

3. 2. 4. 1. Ta'zîr Yoluyla

Kur'an ve Sünnet, insanların dünya ve ahirette mutlu olmasını hedeflediği için manevî/uhrevî müeyyideler uygulayarak suçları önlemeye çalışmış ve uygulanan bu yaklaşım yüzyıllar boyunca meyvesini vermiştir. Ancak insanların dinlerine olan inancının azalması, bazı Müslümanlara ve inancı olmayan kimselere söz konusu müeyyideler etki etmeyeceği bilindiğinden dolayı ta'zîr⁹¹⁸ kapısı daima açık bırakılmıştır.⁹¹⁹ Had cezası yapılmaksızın suçluyu tedip (edeplendirici) cezalar olarak tanımlanan ta'zîr⁹²⁰ ile arzu edilen amaca ulaşılabilirse, hâkimin söz konusu yöntemi uygulaması yine Kur'an ve Sünnet'in amacının bir gereğidir.⁹²¹ Ayrıca hâkimin takdir edeceği cezaların sınırlı olması cezanın verilmesindeki işlevin yerine getirilmesine engel olur ve genellikle cezaların adaletsiz olmasına yol açar. Zira suç ve suçluların durumları birbirinden farklı olduğu için bir kişiyi tedip eden diğerini bozabilir ya da bir kişiyi suçtan uzaklaştıran başkasını uzaklaştırmayabilir. Bu sebeple İslam hukuku, suçlunun cezalandırılması ve düzeltilmesi, toplumun suçlardan korunmasını sağlayabilecek uygun görülen cezanın takdir edebilmesi için hâkim serbest bırakılmıştır. Buna göre hâkim bir veya birden çok cezayla suçluyu cezalandırabilir. Cezanın asgarî ve azamî iki sınırının bulunması halinde cezayı hafifletebilir ya da ağırlaştırabilir. Aynı zamanda hâkim, suçlunun tedip edildiğini, suçtan kaçındığını ve verilen cezanın durumunu düzeltmesine yettiğini görmesi halinde cezayı durdurabilir. Diğer taraftar hâkime bu hususta geniş yetki

⁹¹⁴ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 155.

⁹¹⁵ İbn Mâce, "Ahkâm", 17 (No. 2340, 2341); İmam Malik, "Akdiye", 26 (No. 31).

⁹¹⁶ *Mecelle*, md. 20, 31.

⁹¹⁷ Bilmen, 8/274.

⁹¹⁸ Sözlükte engellemek, terbiye etmek gibi anlamlara gelmektedir. İbn Manzûr, "a-z-r", 4/562.

⁹¹⁹ Benli, s. 190.

⁹²⁰ Kâsânî, 9/270; İbnü'l-Hümâm, 5/329.

⁹²¹ Benli, s. 190

tanınmasında bir tehlike bulunmamaktadır ki çoğunlukla ağır suçlarda hâkimin böyle bir yetkisi yoktur.⁹²²

Ta'zîr cezasının, Allah'ın hakkında had cezası belirlemediği veya Müslüman olsun ya da olmasın münker olarak kabul edilen bir fiilin işlenmesi suretiyle karşı tarafa söz, fiil, el veya göz işaretiyle haksız bir şekilde eziyet verilmesi gibi durumlarda uygulandığı ifade edilmiştir.⁹²³ Mesela bir kişiye “ey pis adam”, “ey günahkâr”, “ey hırsız”, “ey fâcir”, “ey kâfir” gibi sözler söyleyen kişiye hâkimin ta'zîr cezası vermede muhayyer olduğu belirtilmektedir.⁹²⁴ Bu bağlamda insanı manevi anlamda incitecek söz ve davranışların bu kapsamda değerlendirilebileceği söylenebilir. Ta'zîr cezasını tazminatın bir çeşidi olarak gören Bilmen ise bu sayede zarar gören kişinin zararı giderilmiş, üzüntüsünün de hafifletilmiş olacağını ifade etmiştir. Bu doğrultuda hakaret, alay etmek gibi insanı rencide edecek hareketlerde de mağdurun başvurması neticesinde ta'zîr cezası verilebileceğini belirtmiştir.⁹²⁵

Ta'zîr cezalarının türü ve miktarının belirlenmesinde ise suçun ağır ya da hafif olması, suçlunun konumu gibi hususlar etkili olmuştur.⁹²⁶ Uygulanma sahası ise çeşitli şekillerde gerçekleşmiştir. Sopa, hapis, sürgün ya da uzaklaştırma, tavsiyede bulunma, teşhir, görevden uzaklaştırma, müsadere ve tazminat ta'zîr cezalarının uygulanma çeşitlerindendir.⁹²⁷

Öte yandan naslarla miktarının belirlenmediği ve takdir yetkisinin hâkim ya da devlet başkanına bırakıldığı ta'zîr, Osmanlı Devleti'nde de uygulanmıştır. Nitekim Fâtih Sultan Mehmed (ö. 1481), II. Bayezid (ö. 1512), Yavuz Sultan Selim (ö. 1520) ve Kânûnî (ö. 1566) dönemlerinde Ceza Kanunnâmeleri'nde kısas cezasının uygulanmadığı durumlarda para cezasının verildiği yer almıştır.⁹²⁸ Konuyla ilgili olarak 27 Mayıs 1823 tarihli Davutpaşa Mahkemesi'nde yer alan bir sicil kaydı bu hususa örnek olarak gösterilebilir. Kayıta İstanbul'un Eski Ali Paşa Mahallesi sakinlerinden Müderris Hüseyin Efendi, kendisine küfür ettiği gerekçesiyle Âişe ismindeki bir kadından şikâyetçi olmuş, iddiasını şahitlerle birlikte ispatlaması üzerine ise mahkeme Âişe'ye “şer'an ta'zîr” cezası vermiştir. Yine 19 Temmuz 1766 tarihindeki Kasımpaşa Mahkemesi'nde kaydedilen bir davada, Abdullah Beşe eşi Hatice'yi kendisine itaat etmemesinden dolayı mahkemeye şikâyet etmiş ve eşinin de bu durumu kabul etmesi üzerine mahkeme, Hatice'ye kocasına itaat etmesi konusunda tenbihte bulunmuştur.⁹²⁹ Mahkemenin ta'zîr kararı verdiği bir başka kayıta ise Üsküdar Bulgurlu köyü sakinlerinden Salih, kendisine yumruk atarak namusuna küfür ettiği gerekçesiyle

⁹²² Üdeh, 1/685.

⁹²³ Zühaylî, *Nazarîyyetü'd-damân*, s. 298.

⁹²⁴ Kâsânî, 9/270.

⁹²⁵ Bilmen, 8/281.

⁹²⁶ Abdülazîz Âmir, *et-Ta'zîr fî's-Şerîati'l-İslamiyye*, Kahire: Dârü'l-Fikrî'l-Arabî, 1436/2015, s. 497.

⁹²⁷ Üdeh, 1/687-707.

⁹²⁸ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 1/349; 2/43-44; 3/90; 4/299; ayrıca bk. Esra Yakut, “Osmanlı Hukuku'nda Ta'zîri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (2), 2006, s. 30.

⁹²⁹ Yakut, “Osmanlı Hukuku'nda Ta'zîri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, s. 33.

Halil isimli bir şahsı şikâyet etmiş ancak davasını ispatlayamamıştır. Bunun üzerine mahkeme Halil'e yemin etmesini söylemiş, Halil'in yemin etmek istememesi neticesinde ta'zîr kararı verilmiştir.⁹³⁰

Aynı şekilde Üsküdar Mahkemesi'nin 1550 tarihindeki bir kayıta ise Mehmed isimli bir şahsın Halime ismindeki bir kadını işaret ve sözlü olmak suretiyle rahatsız etmesi üzerine ta'zîr cezasının verildiği görülmüştür.⁹³¹ Benzer bir vakıa olarak Fatih Kanunnamesi'nin 9. maddesinde bir kadına sözlü ya da fiili olarak sarkıntılık yapan kişiye para cezası verileceği ifade edilmiştir.⁹³² Kanûnî Bozok Sancağı Kanunnâmesinin 12. maddesinde ise nişanlıların kimsenin olmadığı bir yerde buluşmalarına karşılık olarak para cezası vereceği yer almıştır.⁹³³ Üsküdar Mahkemesinin 1564 tarihindeki bir örnekte ise Hasan Ağa Mahallesi'nin İmamı Abdi Efendi ile cemaatindeki on altı kişinin Fatma isimli kadının namahremlerle konuştuğu ve bu durumdan da kaçınmadığı gerekçesiyle şikâyet etmeleri üzerine mahkeme ta'zîr olarak mahalleden ihraç edilme cezası vermiştir.⁹³⁴ 1519 tarihindeki kayıta ise Zeyneb isimli bir kadını gayrimüslim olan Dimitri ile bir sığır damında görmeleri ve iki kişinin bu duruma şahitlik edip şahitliklerinin kabul edilmesi üzerine mahkeme ta'zîr cezasıyla birlikte teşhir cezası da vermiştir.⁹³⁵

Bununla birlikte kişiye hakaret ve namusuna küfür etme durumlarında da Kanunnamelerde belirtildiği üzere para cezasının verileceği karara bağlanmıştır. Örneğin, Fatih Kanunnamesinin 10. maddesinde, “*Eğer bir avret veya kız ‘bana zinâ kıldun dese’ er inkâr eylese, bu mezkûrların sözüne i’tibar olunmaya. Ere and vereler; avrete kadı ta’zîr ura. İki ağaca bir akçe cürm alına.*”⁹³⁶ Sultan Selim Kanunnâmesi 5. ve 21. maddeleri⁹³⁷ ile Kanûnî Kanunnâmesi 9. ve 10. maddelerinde⁹³⁸ de aynı hükümde bulunulmuştur. Bu hususla ilgili olarak sicile yansıyan bir kayıta Ayşe isimli kadın Hacı Salih isimli adamdan kendisine zina yaptığı ve yüzüne karşı küfür ettiği gerekçesiyle mahkemeye şikâyetle bulunmuştur. Davalının bu iddiayı reddetmesi üzerine iki güvenilir kişi davacı lehine şahitlik etmiştir. Ancak davacının iffetli olması hususunda şüphe bulunduğu mahkeme had cezası uygulamayıp ta'zîr cezası vermiştir.⁹³⁹

Ayrıca 973/1565 tarihi Kanûnî Dönemi Bosna Sancağı Kanunnâmesi'nin 95. maddesinde iki kişinin kavga edip yakalarını yırtmaları durumunda kadı ikisine ta'zîr olup birisinin diğerinin

⁹³⁰ Şer'iye Sicilleri, 2/135.

⁹³¹ İKS Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (956-963/1549-1556), haz. Orhan Gültekin, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), s. 97.

⁹³² Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri, 1/348.

⁹³³ “Ve her kim nişanlusına varsa buluşsa zinâ gibidür. Amma varsa buluşmasa beş altun alına”, Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri, 6/227.

⁹³⁴ İKS Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil (970-971/1562-1563), haz. Rıfat Günelan, (İstanbul: İsam Yayınları, 2010), s. 248.

⁹³⁵ İKS Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (919-927/1513-1521), haz. Bilgin Aydın- Ekrem Tak, (İstanbul: İsam Yayınları, 2008), s. 342.

⁹³⁶ 11. maddede de benzer bir hüküm bulunmaktadır. Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri, 1/348.

⁹³⁷ Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri, 3/89, 91.

⁹³⁸ Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri, 4/298.

⁹³⁹ Şer'iye Sicilleri, 2/92-93.

saçını ve sakalını yolması halinde zengin olandan yirmi akçe fakir olandan on akçe alınacağı kararı bulunmaktadır.⁹⁴⁰ Burada ta'zîr miktarının kişilerin ekonomik durumlarına göre verilmesi dikkat çekicidir.

Konu nişanın bozulması neticesinde manevi tazminat meselesi bakımından değerlendirildiğinde hâkim, İslam hukukunun belirlediği çerçevede ta'zîr cezası verebilir. Davayı karara bağlarken İslam hukukunun zarar hakkında olan genel kaidelerini ve ceza hususundaki genel bakışını göz önünde bulundurabilir. Bunun yanında kusurlu ve kusursuz tarafı belirlemesi, ortaya çıkan zararların nişanın bozulması sonucunda doğal olarak değil, karşı tarafın şahıs haklarını zedeleyici, onu toplum içerisinde değersiz ve müşkül konumuna düşürecek bir fiilden kaynaklanan zarar olup olmadığına da dikkat edilmelidir.⁹⁴¹

3. 2. 4. 2. Maddi Bedelle

İslam hukukunun ilk dönemlerinde insanlara verilen zararlar derinlemesine incelenerek ne tür cezalar verileceği belirlenmiştir. Esasında İslam hukukçuları zararın mahiyetini genel olarak ele almış maddi ve manevi olarak ayrı şekilde incelememiştir. Fakat maddi ve manevi yönüyle zararları ayrı olarak ele almamaları manevi zararların varlığını kabul etmedikleri anlamına gelmemelidir. Zira maddi olsun manevi olsun zararların tazmin edilmesi gerektiğini kabul etmekle birlikte bunları ayrı olarak tasnif etmedikleri gibi zararların tazminatını da maddi ve manevi tazminat olarak ayırmaya gerek duymayıp genel mahiyetiyle değerlendirmişlerdir. Bu minvalde manevi zararların giderilmesi değişik isim ve şekillerde olsa da manevi tazmin, kavram olarak İslam hukuku literatüründe son dönem İslam hukukçuları tarafından değerlendirilmeye başlanmıştır.⁹⁴²

Manevi zararın maddi bir bedel karşılığında giderilmesi konusunda İslam hukukçuları arasında ihtilaf bulunmaktadır. Manevi zararların ekonomik bir bedelle tazmin edilebileceğini savunanlar konuyu mal ve menfaatlerin ihlali kapsamında değerlendirmişler ve bunlara kıyas ederek manevi zararlardan ötürü mağdur olan tarafa mali bir değer ödenmesinin İslam hukukunun esas ilkelerine aykırı olmayacağını öne sürmüşlerdir. “*Zarar, bi kaderi'l-îmkân izâle edilir*” kaidesinin de bunu gerektirdiğini ifade etmektedirler. Bu kapsamda manevi bir zarardan ötürü mağdur olan kişiye ödenecek olan mali tazminatın, bu sayede mağdur taraf ile zarar veren taraf arasında meydana gelebilecek olağan düşmanlığa engel olacak hem de toplumda güven, barış ve istikrarı da temin edecektir. Aynı zamanda zarara sebebiyet veren kişi bakımından ise eğitim ve ta'zîr amaçlı caydırıcılık oluşturacağı belirtilmiştir.⁹⁴³

⁹⁴⁰ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, 6/467.

⁹⁴¹ Benli, s. 192.

⁹⁴² Bilmen, 8/273; Araz, s. 136; Ekşi, s. 226.

⁹⁴³ Ercan Eser, *İslam Hukukunda Haksız Fiil ve Haksız Fiilden Doğan Sorumluluk*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 195.

Manevi zararların ekonomik bir bedelle tazmin edilebileceği günümüzde İslam hukuku alanında yapılan çalışmaların birçoğunda kabul edilmektedir.⁹⁴⁴ Bu hususa delil olarak İslam hukuku literatüründe genel olarak haksız fiil neticesinde ortaya çıkan yaralanmalar nedeniyle duyulan acı karşılığında alimlerin aldığı tazmin kararı gösterilmektedir.⁹⁴⁵ Bu tür acı ve üzüntü dolayısıyla ödenmesi gerekli olan tazminata literatürde “*diyet*”, “*erş-i elem*” ya da “*hükûmetu’l-elem*”, “*hükûmetu’l-adl*” olarak adlandırıldığı yukarıda ifade edilmiştir. Hükûmetü’l-elemin gayesi, şahsiyet hakları ile ruh ve vücut bütünlüğüne karşı yapılan bir saldırı sonucunda ortaya çıkan manevi zararı mümkün mertebe giderebilmektir. Manevi bir zararın maddi anlamda ölçülebilmesi mümkün olmadığı için tam olarak tazminat söz konusu değildir. Dolayısıyla manevi tazminatla amaç zararın tam olarak giderilmesi olmayıp bir nebze olsun hafifletmek, çekilmekte olan ya da çekilecek kederleri kısmen dindirebilmek,⁹⁴⁶ yitirilen yaşama ümitlerini yeniden yeşertebilmek, bozulmuş olan manevi dengeyi düzeltmek amaçlanmıştır. Aynı zamanda mağdur olan tarafı teselli ve tatmin etmek, ona savunma imkânı tanımak, insanlarda mevcut olan intikam duygusunu bir nebze dindirmek de hedeflenmiştir.⁹⁴⁷

Manevi tazminatin genellikle uygulandığı şekil, kusurlu olan tarafın karşı tarafa uygun miktarda para ödemesidir. Aslında para manevi acıların tam karşılığı olamaz. Ancak günümüz toplumunda paranın pek çok kapıyı açması, birçok teselli imkânı veren bir vasıta olması ve hiç olmazsa kişinin üzüntüsünü hafifleteceği düşüncesi bu husustaki hükümlerin konulmasında etken olmuştur.⁹⁴⁸ Buna mukabil manevi zararların ekonomik bir bedelle tazmin edilemeyeceğini savunan İslam hukukçuları, kişiye yönelik yapılan haksız fiiller neticesinde beden bütünlüğünde ortaya çıkan zararların hastane ve tedavi masrafları ödenerek giderilebileceğini fakat bir kimsenin şeref ve itibarına yönelik olan zarara karşılık olarak ekonomik bir bedel ödenmesini uygun görmemişlerdir.⁹⁴⁹ Kazf suçu gibi bedene ve cana değil de şahsiyete verilen zararlarda, ekonomik tazmin olmayıp mağdur olanın gönlünü ferahlatacak farklı bir ceza (hadd-i kazf) öngörülmüştür.⁹⁵⁰ Hatta kazfın haricindeki hakaret, alay etmek gibi kişiyi incitecek durumlarda mağdurun başvurusunda darp, tevbih, tekdir ve hapis gibi cezalar verilmiştir. Bilmen’e göre manevi zararların maddi bir bedelle telafi edilmesi suistimallere yol açacağından öncelikli olarak diğer tazminat şekilleri değerlendirilmeli, bunların uygulanması mümkün değilse ekonomik bedel öngörülmelidir.⁹⁵¹ Diğer taraftan manevî zararların maddi bir bedelle giderilebileceğini savunanlar ise kişinin şeref, itibar gibi

⁹⁴⁴ Benli, s. 292.

⁹⁴⁵ Araz, s. 138.

⁹⁴⁶ Bilmen, 3/37.

⁹⁴⁷ Ekşi, s. 229; ayrıca bk. el- Hafif, s. 162-163.

⁹⁴⁸ İvaz, s. 142; Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 187.

⁹⁴⁹ Serahsî, *el- Mabsût*, 26/81; el- Hafif, s. 56-57; Bilmen, 3/37, 8/275; ayrıca bk. Araz, s. 139.

⁹⁵⁰ Zerkâ, *el-Fi’lû’ d-dâr ve’ d-damân fih*, s. 124.

⁹⁵¹ Bilmen, 8/279-281.

değerlerine yönelik verilen zararların maddi olarak giderilmesinin manevî değerleri alça ltacağını da düşünmektedirler.⁹⁵²

Konu nişanın bozulmasıyla gündeme gelen tazminat meselesi bakımından değerlendirildiğinde, her dava kendi şartları içinde, davacının uğradığı zararın durumuna göre değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Eğer manevi zararın hâkimin uygun gördüğü bir ta'zîr neticesinde telafi edilebilecek ve davacının gönlü bu hususta ferahlayacaksa ta'zîr uygulanabilir. Buna karşılık maddi bir bedelle giderilmesi öngörüldüğünde davacının haksız kazanç elde etmemesi, durumun suistimallere açık olmaması noktasında da hassas hareket edilmesi gerekmektedir.

3. 2. 5. Klasik Dönem İslam Hukukçularının Nişanın Bozulmasıyla Tazminat Üzerinde Durmamasının Muhtemel Sebepleri

Klasik İslam hukukçuları sebepsiz olarak nişandan vazgeçebileceğini kabul etmekle birlikte nişanın bozulmasının ardından mehrin ve hediyelerin iadesi hususunu değerlendirmelerine karşılık tazminat hususuna değinmemiş olmalarının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bunlar arasında nişanlanmanın vaadden ibaret olduğu ve bir akit olarak kabul edilmemesi⁹⁵³ gösterilmektedir. Nişanlanmanın hukukî anlamda akit olmaması sebep göstermeksizin nişandan vazgeçilmesinin karşılığında yaptırıma tabi tutulmamış fakat ahlâkî açıdan da hoş karşılanmamıştır.⁹⁵⁴

Dönemin şartlarına bakıldığında tazminat hususunun üzerinde durulmamasının sebepleri arasında evlenmeye karar veren tarafların evlenmeden önce pek fazla görüşmemeleri ve nişanın bozulmasından sonra bilhassa kadının ciddi zararlara uğramaması gösterilebilir. Günümüzde ise nişanlanan tarafların baş başa kalmaları ya da gayrimeşru davranışlar sergilemesi söz konusu olmaktadır. Nişanın bozulması halinde ise bilhassa kız tarafı çoğunlukla mağdur olmakta, çevresinde dedikodulara ve ithamlara maruz kalmak suretiyle sû-izana sebep olmaktadır.⁹⁵⁵ Aynı zamanda nişanlılar, evlenmeye hazırlık amacıyla büyük harcamalar yapmakta, mesela; kadın evleneceğini düşünerek işinden ayrılabilmekte, okulunu bırakabilmekte ya da kendisine gelen iyi nitelikli evlenme tekliflerini kabul etmemektedir. Bu gibi durumlarda nişandan vazgeçilmesi, kadının çevresindeki itibarını zedelemektedir. Bazı hallerde ise nişanın bozulmuş olması taraflarda derin üzüntü oluşturmakta, ruh ve beden sağlıklarını etkilemektedir. Dolayısıyla tarafların uğradığı zararların tazmin edilmesi problemi nişanın bozulmasıyla birlikte değerlendirilmesi gereken bir husus olmaktadır.⁹⁵⁶

Bir diğer sebep de nişanlanmanın, evliliğin sağlam temeller üzerine bina edilebilmesi için ön tedbir mahiyetinde olmasıdır. Ancak nişandan vazgeçilmesiyle tazminat yaptırımının söz konusu

⁹⁵² İvaz, s. 495.

⁹⁵³ Düstûr, 2. Tertip, md. 1, 9/762.

⁹⁵⁴ Kardâvî, 2/115.

⁹⁵⁵ Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, s. 34-35.

⁹⁵⁶ M. A. Aydın, "Aile Hayatı", *İlmihal*, 2/203.

olması tarafları evliliğe mecbur kılarak istemedikleri bir evlilik yapmalarına yol açabilir. Bununla birlikte geçerli bir sebep göstermeden nişanın bozulmuş olması, ileride muhtemel bir boşanmanın yaşanmasından daha hafif bir durumdur.⁹⁵⁷ Ayrıca tazminat üzerinde durulmamasının diğer bir sebebi İslam'ın her şeyi dünyadan ibaret saymaması olabilir. Zira hayat yalnızca dünyadan ibaret değildir, kalıcı ahiret yurdu da vardır.⁹⁵⁸ Allah'ın buyurduğu üzere her kim zerre miktarınca dahi olsa bir iyilik yaparsa onun karşılığını görecektir, aynı şekilde zerre miktarınca dahi bir kötülük yapanlar bunun cezasını çekeceklerdir.⁹⁵⁹

Buna göre Klasik dönem İslam hukukçularının söz konusu sebeplerden dolayı tazminat hususunu değerlendirmemeleri muhtemeldir. 1917 tarihinde çıkarılan Osmanlı Aile Hukuku Kararnamesi'nde tazminat hususunda açık ya da dolaylı olarak herhangi bir düzenlenme yapılmamıştır. Muhtemeldir ki bu husus kazaî ve ilmî ictihâdın yapılmasına bırakılmıştır.⁹⁶⁰

3. 2. 6. Nişanın Bozulması Neticesinde Maddi Tazminat Meselesi

Nişanlıların diledikleri takdirde karşı tarafa rücu beyanında bulunarak nişanı bozmaları mümkündür. Zira nişanlanma, taraflara evlenme mecburiyeti getirmemektedir. Fakat taraflardan birinin haklı bir neden olmamasına rağmen nişanı bozması durumunda tazminat meselesi gündeme gelmektedir. Nişanın bozulmasında haklı bir sebebin olması halinde ise taraflara herhangi bir sorumluluk yüklenmemektedir. Klasik fukahânın yaşadığı dönemde nişanın bozulması halinde tazminat meselesinin ele alınmadığını ve bunun muhtemel sebeplerini yukarıda ele almıştık.

Günümüzde ise nişanın bozulmasıyla birlikte birtakım zararların meydana gelmesi sıklıkla rastlanan bir durum haline gelmiş ve telafi edilmesi gereken birtakım zararlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla tazminat hususu gündeme gelmiş ve İslam hukukçuları tarafından değerlendirilmiştir. Zira nişandan vazgeçilmesi halinde, nişanlılık döneminin uzun sürmesi ve bu süre zarfında tarafların mahremiyet ölçülerine dikkat etmemesi özellikle kız tarafını mağdur etmekte, çevresi tarafından dedikodu ve ithamlara maruz kalmakta, sû-izana sebep olmaktadır.⁹⁶¹ Bunun yanında nişanlılar evlenecekleri düşüncesiyle masraflar yapmakta, kız çeyiz hazırlığında bulunmakta, bazen işini, okulunu bırakmakta ya da kendisine gelen daha iyi evlilik tekliflerini geri çevirmektedir.⁹⁶² Nişandan vazgeçilmesi halinde ise meydana gelen bu zararların giderilmesi için maddi tazminat isteğinde bulunulması farklı görüşleri de beraberinde getirmiştir. Buna göre bazı İslam hukukçuları tazminatın verilmesi gerektiğini savunurken bazıları ise verilmemesi gerektiğini ileri sürmektedir. Şimdi ileri sürülen her iki görüşün de üzerinde duracağız.

⁹⁵⁷ Tosun, s. 71.

⁹⁵⁸ Benli, s. 190.

⁹⁵⁹ ez-Zilzâl 99/7-8.

⁹⁶⁰ Düstür, 2. Tertip, md. 1-3; 9/762; Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, s. 34.

⁹⁶¹ M. A. Aydın, "Aile Hayatı", *İlmihal*, 2/203.

⁹⁶² Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 132.

3. 2. 6. 1. Tazminatın Verilmesi Gerektiği Görüşü

Nişandan vazgeçmenin neticesinde taraflar birtakım zararlara uğramaktadırlar. Günümüzde bunun daha sık yaşanır olması İslam hukukçularını bu yönde bir düşünceye sevk ettiği söylenilebilir. Zira İslam toplumlarında nişanlıların bu süreçte fazla görüşmeleri mümkün olmadığı için nişanın bozulmasıyla birlikte de ciddi zararlar meydana gelmemiştir. Günümüzde ise insanların sosyal ve ekonomik durumlarının değişmesi ile birlikte taraflar arasında münasebetlerin artması, daha sonrası için birtakım zararları da beraberinde getirebilmiştir.⁹⁶³ Zararların ise İslam hukuku kapsamında giderilmesi gerekmektedir. Çünkü İslam, hakkı kötüye kullanmaya⁹⁶⁴ ve başkalarına zarar vermeye prensip itibarıyla karşıdır. Söz konusu husus Mecelle’de Hz. Peygamber’in “*Zarar vermek ve zarara karşılık vermek yoktur*”⁹⁶⁵ hadisine dayanarak bir kaide haline gelmiştir.⁹⁶⁶

Nişanın bir sebep göstermeksizin bozulması durumunda tazminatın verilmesi gerektiği görüşü de savunulmaktadır. Günümüz İslam hukukçularından Mahmûd Şeltût (ö. 1963) bu görüşün sahibidir.⁹⁶⁷ Söz konusu görüş, Mısır’ın İbtidaiyye Mahkemeleri tarafından da hüküm verilirken esas alınmıştır.⁹⁶⁸

Muhammed Ebû Zehra gibi bazı alimler ise yalnızca nişandan vazgeçmenin başlı başına bir tazminatı gerektirmeyeceğini zira burada bir hakkın kullanılmasının söz konusu olduğunu belirtmiş olmalarına karşılık nişanın bozulması sonucunda zararın iki türlü olacağını ifade etmişlerdir. İlk olarak nişanı bozan kişi haksız fiili sonucunda karşı tarafı zarara uğratmışsa bunu tazmin eder. Nitekim söz konusu fiil aldatma olarak nitelenir ve aldatmanın da tazmin edilmesi gerekir. Örneğin; erkeğin kızıdan bir takım özel çeyiz talep etmesi, kızın konut talebinde bulunması gibi isteklerin yerine getirilmesinin ardından nişanın bozulması halinde tazminat söz konusu olabilecektir. İkinci olarak nişanı bozanın herhangi bir fiili olmadan yalnızca nişanın bozulmasından kaynaklanan birtakım zararlar olabilmektedir, bunlar ise tazmini gerekli kılan aldatma değil aldanma olarak nitelendirilir ki bu durumda tazminat talep etme hakkı bulunmamaktadır.⁹⁶⁹ Bu hususla ilgili Zekiyyüddin Şaban da nişanı bozan taraf herhangi bir fiilde bulunmadığı halde karşı tarafın zarara uğraması durumunda tazminat ödemekle yükümlü tutulamayacağını ifade etmektedir. Çünkü bu durumda nişanı bozan kimse karşı tarafa ne zarar vermiş ne de aldatmaya sebep olmuştur.⁹⁷⁰

⁹⁶³ Acar, *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*, s. 34.

⁹⁶⁴ Köse, *Hakkın Kötüye Kullanılması*, s. 76-79.

⁹⁶⁵ İbn Mâce, “Ahkâm”, 17 (No. 2340, 2341); İmam Mâlik, “Akdiye”, 26 (No. 31).

⁹⁶⁶ *Mecelle*, md. 19, s. 21.

⁹⁶⁷ Üsâme Ömer Muhammed el-Eşkar, *Müsteceddâtün fıkhiyyetün fî kadâye’z- zevâci ve’t- Talâk*, Ürdün: Dâru’n- Nefâis, 1420/2000, s. 61.

⁹⁶⁸ Abdurrahman Sâbûnî, *Ahkâmü’z- Zevâc fî’l- Fıkhi’l- İslamî*, Dimeşk: İmâratü’l- Arabiyye, 1421/2000, s. 81/83; Has, s. 123.

⁹⁶⁹ Ebû Zehra, *Ahvâlu’ş- şahsiyye* s. 36-37; Muhammed Ebû Zehra, *Muhâdarât*, b.y. Dâru’l- Fikir, t.y. s. 73-74.

⁹⁷⁰ Zekiyyüddin Şaban, *el- Ahkâmu’ş- şer’iyye li’l- Ahvâli’ş- şahsiyye*, Bingazi: Menşûrâtü Câmia tu Karyûnus, 1409/1989, s. 80-81.

Son dönem hukukçulardan biri olan Abdürrezzâk Senhûrî, nişanın bozulmasından sonra tazminat yükümlülüğünün söz konusu olması hususunun akit sorumluluğundan dolayı olmadığını kusur sorumluluğundan ötürü doğabileceğini belirtmektedir. Mısır yargı sisteminin ise bu hususla ilgili olarak benimsediği prensipleri ifade etmektedir. Buna göre Mısır yargı sistemi nişanın bağlayıcı bir akit olmadığını, yalnızca nişandan vazgeçmekle tazminatın gerekmediğini, ancak nişanın bozulması yanında başka fiillerin de eklenmesiyle birlikte karşı tarafın zarara uğraması sonucunda kusurdan dolayı sorumluluk esasına binaen tazminat gerekeceğini belirtmektedir.⁹⁷¹

Yine son dönem İslam hukukçularından biri olan Mustafa Sıbâî, nişandan dönülmesinden dolayı meydana gelen zararın telafi edilmesi gerektiğini ifade etmekte olup görüşünü iki temel ilkeye dayandırmaktadır. Bunlardan ilki, hakkın kötüye kullanılması ilkesidir. Söz konusu ilkeyi Ebû Hanîfe kısıtlı kimse üzerine vekalet, velayet, icâre, ölü arazilerin ihya edilmesi, komşuluk ve üst kat hakları gibi meselelere de atıfta bulunarak açıklamıştır. İmam Mâlik ise bunun gibi benzer pek çok meselede bunu uygulamış ve daha sonra gelen İslam hukukçuları da pek çok meselede bu ilkeyi kullanmışlardır.⁹⁷² Bu ilke Suriye ve Mısır kanunlarında maddeleşerek diğer ülkelerin kanunlarında da yer almıştır.⁹⁷³ Diğerisi ise Mâlikîlerin benimsediği iltizam prensibidir. Nişanlının zararını tazmin etme hususunda bu prensipten yararlanılabileceği öne sürülmüştür. Söz konusu prensibe göre bir şey vaad edildiği zaman bu vaad bir neden üzerine kurulmuş ve vaad ile neden birlikte kullanılmışsa bu vaadin yerine getirilmesi gerekir. Örneğin; şu malı satın alırsan ya da şu kadınla evlenirsen sana borç vereceğim derse ve o kimse de söz konusu malı satın alır ya da evlenirse ona borç para vermesi vaciptir. Ancak bir nedene dayanmayan soyut bir vaadin ise yerine getirilmesi vacip olmamakla birlikte güzel ahlâkın bir gereği olarak sözün tutulması elzendir.⁹⁷⁴

Günümüz hukukçularından Halil Cin ise tazminatın verilmesi gerektiğine olumlu bakmış ve Fransız Hukuku'nda mevcut olduğu gibi⁹⁷⁵ İslam hukukunda da neden göstermeksizin nişandan vazgeçilmesini haksız fiil olarak değerlendirip nişandan vazgeçen tarafa, kusursuz tarafın bu sebeple uğramış olduğu zararın tazmin sorumluluğunu yüklemek hukukî ve dinî anlamda bir sakınca olmamalı şeklinde ifade etmiştir.⁹⁷⁶

Öte yandan tazminatın verilmesi gerektiğini düşünenler, tazminatın yalnızca nişandan vazgeçmekten dolayı değil, nişandan vazgeçmekten ötürü ortaya çıkan zararlar sebebiyle verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun yanında hakkın suistimal edilmesi ve zarara sebep olma prensipleri kapsamında nişandan vazgeçmenin tazminatı gerektireceğini ileri sürenler de olmuş ve

⁹⁷¹ Senhûrî, *el-Vasît*, 1/830; ayrıca bk. Sıbâî, 1/69.

⁹⁷² Sıbâî, 1/62; Eşkar, s.69.

⁹⁷³ Sâbûnî, s. 83-84; Has, s. 125.

⁹⁷⁴ Sıbâî, 1/62; Vehbe Zühaylî, *Mevsûatü'l-fıkhi'l-İslamî ve'l-kadâye'l-mu'asırâh*, Dimeşk: Dâru'l- Fikir, 2010, 8/41.

⁹⁷⁵ Legifrance, "Code Civil" Section 3/Article 1382 (Erişim 4 Eylül 2022); Cin, s. 50; ayrıca bk. Eşkar, s. 79; Sâbûnî, s. 86; Attar, s. 176.

⁹⁷⁶ Cin, s. 50.

tazminat talep etmek için şartlar öne sürmüşlerdir. Bu şartlardan ilki, nişanın bozulmasında karşı tarafın bir kusuru olup olmadığının bilinmesi gerekir. İkincisi, maddi ya da manevi anlamda bir zararın meydana gelmiş olması lazımdır. Son olarak ise nişanlanmanın ciddi bir evlilik vaadi neticesinde kurulması gerektiğidir.⁹⁷⁷ Söz konusu şartların gerçekleşmesi durumunda ise hâkimin kararı tazminatın verilmesi yönünde olmalıdır.⁹⁷⁸

Osmanlı Şer'iyye sicillerinde ise nişanın bozulmasının ardından tazminat hükmünün verildiğine dair bir kayda rastlanmamaktadır. Ancak Tanzimat'tan sonraki dönemde ise 20 Nisan 1917 tarihinde İzmir Şer'iyye mahkemesine ait bir kayıta konumuzla ilgili dikkat çekici bir örnek bulunmaktadır. Söz konusu kayda göre nişanlısından ayrılan kız, mahkemeye başvurarak nişan dolayısıyla halı dokumak için aletini sattığını, sonrasında ise erkeğin herhangi bir neden olmaksızın nişanı bozduğunu ifade etmektedir. Kız, açmış olduğu dava ile aletlerin satış bedeli ile yeni alet alabilmek amacıyla ödediği fiyat farkını ve geri çevirdiği siparişlerinden ötürü kaybettiği kazanca karşılık olarak 500 liralık bir tazminat miktarı istemektedir. Bunun üzerine ise mahkeme, davalının davacı kıza 500 lirayı ödemesi gerektiğine hükmetmiştir. Söz konusu kararın, Hukuk -ı Aile Kararnamesi'nin kabul edilmesinden altı ay öncesinde vuku bulduğu görülmektedir. Kararnamede ise bu hususla ilgili olarak açık bir düzenleme yapılmamakla birlikte reddeden herhangi bir hüküm de bulunmamaktadır.⁹⁷⁹

3. 2. 6. 2. Tazminatın Verilmemesi Gerektiği Görüşü

Son dönem İslam hukukçularının bir kısmı nişanın haksız yere bozulması halinde tazminat verilmesinin gerekli olmadığını savunmuşlar ve çeşitli nedenler ileri sürmüşlerdir. Bu görüşü savunanlar arasında bulunan Muhammed Bahî el-Mutî'î (ö. 1935) ve Ömer Süleyman el-Eşkar'a göre nişanı bozmak tarafların hakkı olduğundan dolayı bu hakkın kullanılması neticesinde herhangi bir tazminat ödemek durumunda değildirler. Ayrıca nişandan vazgeçen taraf verdiği hediyeleri hem fikhî açıdan hem de kanunen geri alabildiğine göre buna ilave olarak maddi bir tazminat ödenmesine karşı çıkmaktadır.⁹⁸⁰ Bunun yanında Bahî, nişandan vazgeçen tarafın kendisine ait olan bir hakkı kullanmasından ötürü tazminatın gerekmeyeceği, nişanın bir vaatten ibaret olup bağlayıcı olmadığını belirterek nişandan feragat eden taraflardan birinin tazminat ödemekle yükümlü tutulamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca tarafların tazminatı gerekli kılacak şekilde birbirlerine haklarının geçmediğini, nişanın bozulmasından sonra bile istedikleri kişilerle evlenebilmelerinde özgür olduklarını savunmaktadırlar.⁹⁸¹

⁹⁷⁷ Sıbâî, 1/64; Eşkar, s. 68; Sâbûnî, s. 82.

⁹⁷⁸ Eşkar, s. 73; Sâbûnî, s. 87-88, Sıbâî, 1/64.

⁹⁷⁹ Cin, s. 294; Doğangüzel, s. 129.

⁹⁸⁰ Eşkar, s. 71.

⁹⁸¹ Abdurrahman Ater, *Hitbetü'n-Nikâh*, Ürdün: Mektebetü'l-Menar, 1405/1985, s. 396; Has, s. 123.

Öte yandan tazminatın verilmemesi gerektiğini savunan söz konusu İslam hukukçularına göre zarara uğrayan taraf, karşı tarafın istemesi durumunda nişanı bozma hakkına sahip olduğunu bildiği için ortaya çıkan zarar kendi aldanmasının/iğtirar bir sonucu olup aldatma/tağrir söz konusu değildir.⁹⁸² Aynı zamanda nişanı bozan tarafın maddi tazminatla sorumlu tutulması evlilik için kısmen de olsa bir zorunluluk durumunu ortaya çıkarabilecek, rıza ortadan kalkabilecek ve bu şekilde gerçekleştirilen bir evliliğin ileride daha büyük zararlara yol açabilecektir.⁹⁸³

İslam hukuku tarafından nişanın herhangi bir sebep olmaksızın bozulmasının ardından tazminat hususu düzenlenmemiş olsa dahi İslam'ın genel ilkeleri kapsamında günümüz İslam hukukçuları tarafından tazminatın verilmesi gerektiğini düşünenlerde mevcuttur. Şimdi bu görüşlere temas edilecektir.

3. 2. 7. Nişanın Bozulması Neticesinde Manevi Tazminat Meselesi

Günümüzde kitle iletişim araçlarının insanların hayatına önemli ölçüde girerek etki alanını genişletmesi ve sosyal hayatta her geçen gün artarak devam eden karmaşık ilişkilerin çoğalması gibi sebeplerle kişilik değerlerine zarar verme durumu geçmişe oranla daha çok artmıştır. Bu durum ise manevi tazminatın düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Manevi tazminat, kişinin manevi değerlerine yönelik yapılan haksız fiiller neticesinde ortaya çıkan zararların giderilmesi, kişinin çektiği sıkıntıların hafifletilmesi, ruh dünyasının düzeltilmesi, yaşama sevincini yeniden kazanması ve hayata tutunmasına yardımcı olmak şeklinde açıklanabilir.⁹⁸⁴

Nişanın bozulmuş olması sonucunda birtakım maddi zararların ortaya çıkmasının yanında üzüntü, acı, hayattan soğuma, şeref ve itibarın zedelenmesi iffete ve namusa leke düşürülmesi gibi manevi zararlar da meydana gelebilir. Bu sebeple nişanlılık gibi Aile Hukuku bakımından önemli olan bir sürecin sebepsiz yere bozulması halinde manen zarara uğrayacak nişanlının bu zararlarının telafi edilmesi önem arz etmektedir.⁹⁸⁵ Klasik dönem İslam hukukçuları tarafından tazminat meselesi üzerinde durulmadığı ve bunun muhtemel sebepleri yukarıda ifade edilmiştir. Buna karşılık son dönem İslam hukukçularından bir kısmı bu hususu değerlendirmiş nişanın bozulması neticesinde manevi tazminatın verilip verilmemesi hakkında görüş beyan etmişlerdir. Diğer taraftan son dönem İslam hukukçuları nişanın bozulması sonucunda tazminat meselesine delil niteliğinde açık bir hüküm bulamadıklarından dolayı ister istemez nişanlanmanın hukukî niteliğini göz önünde bulundurarak ve

⁹⁸² Eşkar, s. 59, 66; Abdu'n-nâsir tevfi'k el-Attâr, *Hitbetü'n-nisâ fi'ş-şer'i'ati'l-İslamiyye ve't-teşr'i'âti'l-Arabîyye*, Kahire: Matabaatu's-saade, t.y. s. 176.

⁹⁸³ Ebû Zehra, *Ahvâlü'ş-şahsiyye*, s. 36; Sibâî, 1/65; Has, s. 123.

⁹⁸⁴ Nuri Kahveci, "Boşanma Sonucu Manevi Tazminat Olgusuna İslam Aile Hukuku Açısından Bir Yaklaşım", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 2005, s. 91-92.

⁹⁸⁵ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 185.

İslam hukukunun genel kaidelerine dayanarak görüşlerini destekleme yoluna gitmişlerdir. Nihayetinde öne sürülen görüşler birer içtihadattan ibarettir.⁹⁸⁶

3. 2. 7. 1. Manevi Tazminatın Verilmemesini Savunanlar

Nişanın bozulması sonucunda el- Mutî'i ve el- Eşkar herhangi bir tazminat verilmesinin gerekli olmadığını savunmaktadırlar. Nişanın nikâh gibi bir akit olmadığını ve nişandan vazgeçmenin tarafların bir hakkı olduğunu, tarafların hakkını kullanmak suretiyle nişandan vazgeçmenin tazminatı gerektirmeyeceğini, tazminat hükmünün verilmesinin tarafları evlenmeye zorlayacağı ve bunun da istenmeyen sonuçlara yol açabileceğini savunduklarını⁹⁸⁷ yukarıda belirtmiştik. Ayrıca Eşkar nişanın bozulması sonucunda tazminat isteğinin insanların değişen İslamî hayat tarzlarından etkilenmenin bir sonucu olarak görmektedir. Bunun yanında tazminatın verilmesi gerektiğini savunanların meselenin büyümesine yol açtıklarını ifade etmektedir.⁹⁸⁸

Diğer taraftan son dönem İslam hukukçuları arasında olan Ebû Zehra, Mustafa ez-Zerkâ, Ali el-Hafîf gibi hukukçular maddi tazminat verilmesinin gerektiğini savunurken manevi tazminat verilmesini olumlu karşılamamaktadırlar.⁹⁸⁹ Bunun yanında Ebû Zehra, maddi zararların tazmin edilmesi hususuna olumlu bakmasına karşılık manevi tazminat hususuna sıcak bakmamakla birlikte ona göre manevi tazminat, yalnızca namusun ihlal edilmesinden dolayı ortaya çıkmaktadır ki bu da Allah'ın yasakladığı ve İslam'a uygun olmayan bir fiil sonucunda meydana geldiği için tazminat talep edilemez. İslam'ın temel ilkeleri arasında nefesine uyarak işlemiş olduğu bir günahattan ötürü kızın tazminat alabileceğine dair bir ilke bulunmamakla birlikte bunun ahlâkî ilkelere de uygun olmadığını ifade etmektedir.⁹⁹⁰ Türk Medeni Hukuku'nda ise bu durum kişilik haklarının ağır ihlali olarak görülmekte ve manevi tazminat verilmesinin sebebi sayılmaktadır.⁹⁹¹

3. 2. 7. 2. Manevi Tazminatın Verilmesi Gerektiğini Savunanlar

Nişandan vazgeçilmesinin ardından ortaya çıkan tazminat meselesi çerçevesinde manevi zararın çeşitli şekillerde olabileceğine dikkat çeken Sıbâî'ye göre uzun bir süre nişanlı olan bir kız, nişanlısından ayrıldıktan sonra belki daha iyi kimseler onunla evlenebilecekken hem uzun bir süre nişanlı olarak beklediği için yaşının ilerlemesi sebebiyle hem de nişanlısından ayrılan kız konumunda olmasından dolayı kızı yapılan teklifler azalacak ve belki de kendisine uygun olan kimseyle evlenemeyecektir. Bunun yanında kızın çevresinin nişanın bozulma nedenlerine dair yorumlar yapıp

⁹⁸⁶ Benli, s. 189.

⁹⁸⁷ Eşkar, s. 57-61; Ater, s. 395-396.

⁹⁸⁸ Eşkar, s. 81

⁹⁸⁹ Ater, s. 400-401; Attâr, s. 175-179; Zuhaylî, *Mevsûatü'l-fıkhi'l-İslamî*, 8/41-42.

⁹⁹⁰ Ebû Zehra, *Muhâdarât*, s. 75; Has, s. 127.

⁹⁹¹ Feyzioğlu, s. 72; Öztan, s. 54.

şüphe oluşturmaları da kızı manevi anlamda zarara uğratacağı muhtemeldir.⁹⁹² Buna göre Sıbâî çeşitli şekillerde meydana gelebilecek söz konusu zararların mümkün mertebe giderilmesi gerektiğini savunmaktadır.

Öte yandan maddi ve manevi tazminatın verilmesini kabul eden Fethi ed-Düreyînî ise nişanlı bir kimsenin nişandan vazgeçme hakkı olmasına karşılık bunun zarar verici nitelikte olmasının kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir. Çünkü bu hakkın bir başkasına zarar vermeye sebebiyet vermek için değil maslahat gereği konulduğunu belirtmektedir. Nişanın bozulmasıyla birlikte nişanlılardan birisi kasıtlı olmasa dahi zarar görebilir. Örneğin, yurt dışına okumak için giden erkek bir nişanlı, yurt dışında kaldığı süreçte başkasıyla evlenerek ilk nişanı bozabilir. Bu aldatma neticesinde ya da kasıtlı olarak zarar vermeyi düşünmüş olmasa dahi kızın bu süreçte gelen talipleri reddetmesi, boş yere beklemesi, yaşının ilerlemesi ve çevresinde meydana gelebilecek şaibelerden ötürü zarara uğrayacağı ve bu zararlardan dolayı sorumluluğun ortaya çıkacağını dile getirir.⁹⁹³ Sorumluluğun meydana gelebilmesi için belirli şartların bulunması gerektiğinden yukarıda söz etmiştik. Bu çerçevede zarara sebebiyet veren kişi bu zararı tazmin etmekle sorumludur. Nitekim burada dolaylı/tesebbüben bir şekilde de olsa kız nişanın bozulmasıyla zarara uğramaktadır ve bu zararlar tazmin edilmelidir. Söz konusu hususla ilgili olarak Abdurrahman Sâbûnî, zararın maddi ya da manevi olması arasında fark görmediğini, zira kişinin gördüğü zararın hem maddi hem de manevi boyutu olabileceğini, bu nedenle ikisi arasında ayırım yapılamayacağını belirterek manevi zararın telafi edilmesi gerektiğini belirtmektedir.⁹⁹⁴ Yine son dönem İslam hukukçularından biri olan Gandûr ise nişanın bozulmasıyla maddi ve manevi zararların ortaya çıkabileceğini kabul etmiş ve meydana gelebilecek zararlar arasında nişanı bozulan tarafın toplumdaki saygınlığının zedeleneceğini ifade etmiştir. Fakat söz konusu zararların tazmin edilmesi hususunda maddi zararlar açık bir şekilde ele alınırken manevi zararlar üzerinde pek durulmamıştır.⁹⁹⁵

Mısırlı âlim ve hukukçulardan biri olan Abdülvehhâb Hallâf (ö. 1956) da nişandan vazgeçmenin taraflara verilen bir hak olduğunu ve bu hakkı kullanma yetkisinin bulunduğunu belirtmektedir. Ancak haklı bir sebep olmamasına rağmen bu hakkını kullanması karşı tarafı zarara uğratiyorsa verdiği zarardan ötürü tazminat ödemesi gerektiğini ifade etmektedir.⁹⁹⁶ Nitekim nişanlılık sürecinin amacı tarafların birbirlerini tanıyarak evliliğe daha sağlam bir şekilde adım atmalarıdır. Dolayısıyla nişanlılık dönemi tarafların birbirini tanıma süreci olduğu için bu süreçte nişanlıların anlaşamamaları sonucunda nişandan vazgeçmeleri elbette haklarıdır ancak bu haklarını kullanırken diğer tarafı zarara uğratmamaları gerekmektedir. Bununla birlikte birbirlerine uygun

⁹⁹² Sıbâî, 1/60-61.

⁹⁹³ Fethi ed-Düreyînî, *Buhûs Mukârene fi'l Fıkhi'l- İslamî*, 2. Baskı, Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r- Risâle Nâşirûn, 1429/2008, s. 470-471; ayrıca bk. Has, s. 128.

⁹⁹⁴ Sâbûnî, s. 86; Eşkar, s. 63.

⁹⁹⁵ Gandûr, s. 55-56.

⁹⁹⁶ Abdülvehhâb Hallâf, *el- Ahvâlü 'ş- şahsiyye*, 2. Baskı, Kuveyt: Dâru'l- Kalem li'n- Neşri ve't- Tevzî', 1410/1990, s. 21.

olmadıklarını görmelerine rağmen nişandan vazgeçmeyip evlenmelerinin ileride daha büyük sorunlara yol açacağı kuvvetle muhtemeldir. Buna göre anlaşılamayan ya da birbirlerine uygun olmadıklarını gören nişanlıların nişandan vazgeçme hakkı bulunmaktadır. Ancak nişandan haksız bir şekilde vazgeçen ve karşı tarafı zarara uğratan kişinin bu zararını tazmin etmesi gerekmektedir. Öte yandan haksız bir şekilde olmasa dahi nişandan vazgeçme neticesinde diğer taraf bir zarara uğramışsa adaletin sağlanması açısından bu zarar telafi edilmelidir.

Son dönem İslam hukukçularından Vehbe Zühaylî ise nişanın bozulması halinde evlenme ümidiyle kıyafet ve birtakım ev eşyası alan ya da işini bırakan kimse maddi anlamda zarara uğrarken öte taraftan da nişanlı olduğu süre boyunca kendisine gelen daha iyi teklifleri geri çevirmek durumunda kalmaktadır. Uzun müddet devam eden bu nişanlılık süreci sonunda nişanın bozulması nedeniyle onuru incinen bir kişinin manevi zarara uğrayacağını ifade etmektedir.⁹⁹⁷ Bu bağlamda nişandan vazgeçilmesi suretiyle tarafların uğradığı zararın giderilmesi gerekmektedir.

Günümüz İslam hukukçularından Saffet Köse'ye göre örfe uygun bir şekilde nişanlılık süreci geçiren tarafların birbirlerine uygun olmadığı kanısına varmalarıyla nişanı bozmaları halinde, örneğin taraflardan birinin 'evlenebileceği taliplerinin azaldığını' gerekçe gösterip tazminat isteğinde bulunması söz konusu değildir. Zira nişanlılık süreci tarafların birbirini tanıma sürecidir ve taraflar nişanın bozulması ihtimalini göz önünde bulundurmaktadırlar. Buna karşılık bir takım kısıtlama veya yükümlülüğün olması bazı suistimalleri, hileleri de beraberinde getirir. Bu sebeple haklı sebepleri göz ardı etmek suretiyle öngörülecek tazminat nişanlılık döneminde beklenen faydayı sağlamayıp aksine bir etki doğuracaktır. Örneğin, tazminat vermemek için yapılan evliliklerin uzun süreli olması ve mutluluk getirmesi zordur. Bu husus, nişanlanma ile amaçlanan hedefi ortadan kaldırmaktadır. Ancak haksız bir şekilde zarara sebep olan, suistimallerde ve hilelerde bulunduğu takdirde maddi veya manevi tazminat talep edilebilmelidir. Tazminat kararı verilirken ise her olay kendi şartları içerisinde değerlendirilmelidir.⁹⁹⁸ Nuri Kahveci de kişinin hukuka aykırı olsun ya da uygun olsun nişanın bozulması durumunda karşı tarafa vermiş olduğu maddi ya da manevi zararları tazmin etmekle yükümlü olacağı kanaatindedir. Nitekim bu husus, İslam hukukunun da amacına uygun bulunmaktadır.⁹⁹⁹

Nişanın bozulması halinde tazminatın verilmesi gerektiğini savunanlar genel mahiyetiyle birkaç delil ortaya koymuşlardır. Bunlardan tazminata dayanak olabilecek önemli delil Hz. Peygamber'in "*Zarar vermek yoktur ve zarara zararlar karşılık vermek de yoktur*"¹⁰⁰⁰ hadisi ile "*Zarar izale edilir*"¹⁰⁰¹ kaidesidir.¹⁰⁰² Erkeğin sözünü tutmamak suretiyle nişanı bozması karşı tarafı

⁹⁹⁷ Zühaylî, *el- Fıkhu'l İslami ve Edilletuhu*, 7/41-42.

⁹⁹⁸ Saffet Köse, "Aile Hayatıyla İlgili Problemler", Talip Türcan (Ed.), *İslam Hukuku El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2009, s. 660.

⁹⁹⁹ Kahveci, *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*, s. 193.

¹⁰⁰⁰ İbn Mâce, "Ahkâm", 17 (No. 2340, 2341); İmam Mâlik, "Akdiye", 26 (No. 31).

¹⁰⁰¹ Suyûtî, s. 83.

¹⁰⁰² Eşkar, s. 68; Zararın imkânlar ölçüsünde giderilmesi gerekir. Düreynî, *Buhûs*, 2/474.

zarara uğratmakta olup bunun tazmin edilmesi gerektiği bir diğer delildir.¹⁰⁰³ Öte yandan nişandan vazgeçmek mübah kılınsa dahi belirli bir amaç için mübah kılınmıştır ve nişandan vazgeçildiği takdirde karşı taraf zarara uğratılmışsa tazminat talep etme hakkı vardır. Ayrıca İslam hukuku sebep göstermeksizin vazgeçilen hakları korumaz.¹⁰⁰⁴ Bunun yanında gösterilen bir başka delil ise, nişanın bozulması neticesinde meydana gelen tazminatın nişanın bir akit değil, söz verme olduğu için taksir sorumluluğu esasına dayandığı, sözleşme esasına dayanmadığıdır. Bu minvalde nişanı bozan kişinin yaptığı hata, nişanın bozulmasına sebep olabilecek haller dışında normalde yapılması gereken davranıştan bir sapma olarak görülmektedir.¹⁰⁰⁵ Son olarak tazminat, Mâlikîlerin söze bağlı kalma ilkesiyle Hanefîlerin hakkı kötü yönde kullanma ilkesine dayandırılarak adil bir ilke olduğu düşünülmektedir.¹⁰⁰⁶

Tazminatın verilmesi ya da verilmemesi yönündeki görüşlere bakıldığında her iki görüşün de kendi mantığı içerisinde doğruluk payı bulunmaktadır. Meselenin ictihâd alanına girmesinden ötürü öne sürülen görüşler nihayetinde bir ictihâddir. Her iki görüşün de elinde bu hususla ilgili olarak açık bir şekilde nass bulunmadığı için isabet edip etmeme konusunda birbirlerine eşittirler. Bu meselenin İslam'ın zararlı fiillere karşı tutumu kapsamında çözülmesi gerekir. Zira “*Zarar vermek ve zarara zararla mukabele etmek yoktur*”¹⁰⁰⁷ hadisi temel bir küllî kaide olarak nişanın bozulması durumunda ortaya çıkabilecek maddi ve manevi zararların telafi edilmesi için de dayanak oluşturabilir. Ancak bu noktada çok hassas davranılarak zararın bulunup bulunmadığının kesin bir şekilde tespit edilmesi, zarara sebebiyet veren tarafın kim olduğunun iyice araştırılarak belirlenmesi ve zararın doğal bir şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğinin ortaya konulması gerekir. Bu ibareden maksat, nişanın bozulmasıyla insanların doğal olarak üzüntü duyduğudur. Bu üzüntünün manevi bir zarar olmasına karşılık tazminat talep etmek için de yeterli bir neden değildir.¹⁰⁰⁸

3. 3. Konu Hakkında Bir Değerlendirme

Nişanın bozulması sonucunda gündeme gelen maddi ve manevi tazminat meselesini Türk Medeni Hukuku ile İslam hukuku açısından mukayese ettiğimizde birçok hususta benzerlik taşıdığını görmekteyiz. Bununla birlikte bazı hususlarda ise farklılık arz etmektedir. Şöyle ki tazminat meselesi Türk Medeni Kanunu'nda 120 ve 121. maddelerinde düzenlenmiş olmasına karşın İslam hukukunda çeşitli muhtemel sebeplerden dolayı nişanın bozulması ile ilgili özel olarak ele alınmamıştır. Ancak pek çok ayette ve hadiste insanlara zarar verilmemesi, incitilmemesi, maddi ve manevi zararların giderilmesine işaret edilmektedir. Ayrıca hayatın getirdiği yeni ihtiyaçlara binaen ictihâd kapısının

¹⁰⁰³ Düreynî, *Buhûs*, 2/475.

¹⁰⁰⁴ Senhûrî, *el-Vesît*, s. 828; ayrıca bk. Eşkar, s. 67.

¹⁰⁰⁵ Düreynî, *Buhûs*, 2/475.

¹⁰⁰⁶ Sıbâî, s. 65; Eşkar, s. 69.

¹⁰⁰⁷ İbn Mâce, “*Ahkâm*”, 17 (No. 2340, 2341).

¹⁰⁰⁸ Benlî, s. 189-190.

açık bırakılması İslam hukukçularının İslam'ın temel prensiplerini ölçü almak suretiyle yeni meseleleri değerlendirmelerine imkân tanımıştır. Bu bağlamda son dönem İslam hukukçuları nişanın bozulmasıyla ortaya çıkan tazminat meselesine dair değerlendirmelerde bulunmuşlardır.

Sorumluluğun ortaya çıkabilmesi için aranan şartlar arasında olan haksız fiil, illiyet bağı, hukuka aykırılık, kusur ve zarar unsurlarının İslam hukukunda arandığı gibi Türk Medeni Hukuku'nda da bu unsurlar aranmaktadır. Ancak kusur unsurunun sorumluluk üzerindeki etkisi bakımından Türk Medeni Hukuku'nda "kusur sorumluluğu" anlayışı etkiliyken İslam hukukunda ise "sebeup sorumluluğu" daha baskındır. Maddi tazminat meselesine bakıldığında Türk Medeni Hukuku'nda nişan sürecinde alınan eşyalar ve yapılan masraflar neticesinde hâkim, tarafların zararlarının tazmin edilmesi gerektiğine karar verirken İslam hukukunda ise zararın misli olarak giderilmesinin mümkün olduğu durumda mislen, misli olarak giderilemeyen hallerde ise kıymetiyle giderilmesi gerekmektedir. Meseleyi nişanın bozulması özelinde değerlendiren Şeltût, Sıbâi gibi son dönem İslam hukukçularında maddi tazminatın verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Manevî tazminat hususunda ise Türk Medeni Kanunu'nda belirli şartlar aranmakta olup hangi kapsamda olacağı da hâkimin takdir yetkisine bırakılmıştır. Buna göre hâkim takdir yetkisini kullanarak münasip bir miktar para cezası olarak belirlerken kınama, özür dileme gibi telafi şekillerine yer vermemektedir. İslam hukukunda ise zararlar yalnızca maddi bedelle değil ta'zîr yoluyla da giderilebilmektedir. Nişanın bozulması bağlamında manevi tazminatın verilmesi gerektiğini ifade eden Dureynî, Sâbûnî, Zühaylî gibi İslam hukukçuları manevi zararların tazmin edilmesi gerektiği ve nişanın bozulmasıyla manevi tazminatın uygulanması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bunun yanında nişanın bozulması sonucunda ortaya çıkan davalarda Türk Medeni Hukuku'nda sınırlı bir zamanaşımı uygulanırken İslam hukukunda bu durum suçlara göre farklılık göstermekle birlikte fiillerin cezasının karşılığının ahirette de verileceğine inanılmaktadır.

Kanaatimizce de nişanın bozulması neticesinde tarafların uğradıkları maddi zararların tazmin edilmesi gerekmektedir. Nişanlanma akid olmayıp bir evlenme vaadi olsa dahi vaadden döndüğü takdirde zarar meydana geliyorsa zarar telafi edilmelidir. İslam hukukçuları tarafından getirilen "Zarar izale olunur" kaidesi de söz konusu bu hususu desteklemektedir. Nitekim nişanlılar evleneceklerini hayal ederek birtakım masraflarda bulunmaktadırlar. Buna göre nişanı bozan taraf maddi zararlara sebebiyet vermişse bunları tazmin etmesi adalete uygun olacaktır. Nişanın bozulmuş olması yalnızca maddi zararlara sebep olmamakta bunun yanında manevi zararlara da yol açmaktadır. Tarafların nişanın bozulmasıyla maddi zararlarını tespit edip giderilmesi daha kolay iken manevi zararlarını tespit etmek nispeten daha zordur. Çünkü nişanın bozulmuş olmasının tarafları üzüntüye uğratması çok doğaldır. Sırf bu sebepten dolayı manevi anlamda bir tazminat talebinde bulunulması çok da uygun görülmemektedir. Zira nişanın bozulması sonucunda neredeyse tüm nişanlılar manevi zarara uğrar. Her nişanın bozulması sonucunda ise manevi tazminat kararı almak bazı suistimalleri de beraberinde getirir.

Buna karşılık, haksız bir şekilde nişanın bozulmuş olması kişinin dünyasını derin bir şekilde etkilemesine, ağır bir depresyon geçirerek hayata küsmesine, insan içine çıkamayacak hale gelmesine vb. durumlara sebep olduysa manevi tazminat talebinde bulunması uygun görülebilir. Ayrıca kötü niyetli bir şekilde karşı tarafı oyalamak, gönül eğlendirmek suretiyle birkaç nişan yapan kişiler de söz konusu olmaktadır. Buna göre haksız fiillerle nişanın bozulması neticesinde bilhassa kız tarafı zarar görmektedir. Bu gibi durumlarda manevi tazminat kararı alınması adalete uygundur. Ancak manevi tazminat kararı verilirken çok hassas hareket edilmeli, tarafların nişanın bozulmasında kusurlu olup olmadığı, nişanı bozan tarafın haksız bir fiilde bulunup bulunmadığı ve nişanı bozarken tutunduğu tavrı, mağdur tarafın gerçek anlamda manevi zarara uğrayıp uğramadığı, tazminat talebinde bulunurken samimi olup olmadığı ve bu durumu suistimal edip etmediği gibi hususlar göz önünde bulundurularak adil bir karar verilmelidir. Bu çerçevede her dava kendi özellikleri içerisinde değerlendirilmelidir. Ayrıca her bölgede uygulanan ve farklı olabilecek örfi uygulamalar da dikkate alınmalıdır. Manevi tazminat ise yalnızca para cezasıyla sınırlı kalmayıp zarar ta'zîr yoluyla telafi edilebilecekse ta'zîr cezalarının da uygulanmasına yer verilebilir.

SONUÇ

Milletlerin, toplumların ve devletlerin bekasının bağılı olduğu en önemli kurumlardan biri aile olmuştur. Nitekim tarih boyunca insan, öz, millî ve dinî değerlerini ailesinden öğrenerek bu değerleri gelecek nesillere aktarmak suretiyle köprü vazifesi görmüştür. Sağlam karakterli, dinî ve millî değerlerine, köklerine bağılı, şuurlu fertlerin yetiştiği aile kurumu bir devletin vazgeçilmez unsurunu teşkil etmiştir. Ailenin ilk adımını ise nişanlılık süreci oluşturmuş ve bu süreçte taraflar birbirlerinin karakterlerini, mizaçlarını, aile yapılarını, evlilikten beklentilerini vb. hususları öğrenerek bir karar vermelerini ve isabetli bir seçimde bulunarak kurulacak evliliğin huzurlu olabilmesi için bu sürecin verimli değerlendirilmesi gerekli görülmüştür. Çünkü bu süreç zarfında taraflar birbirlerinin karakterlerini, mizaçlarını, aile yapılarını, evlilikten beklentilerini vb. hususları öğrenerek bir karar vermektedirler. İsaetli bir seçimde bulunabilmek ve kurulacak evliliğin huzurlu olabilmesi için bu sürecin verimli değerlendirilmesi gerekmektedir. Evlilikten sonra sıkıntı yaşamama noktasında, bu süreçte sorunların çözülmesi önemli olmakla birlikte eğer tarafların birbirlerine uyumlu olmadıklarına, anlaşılamayacaklarına ve evlilik hayatını sürdüremeyeceklerine kanaat getirmeleri halinde, sonrasında daha büyük sorunlara yol açmaması açısından nişanı sonlandırmaları faydalı olacaktır ki bu husus nişanlılık sürecinin önemini göstermiştir.

Nişanlanma, yalnızca İslam'da olmayıp eski Türklerde de söz kesme, nişan gelenekleri bulunmuş ve evliliğin ön akdi olarak görülmüştür. Bu süreçte erkek tarafı kız tarafına çeşitli ödemelerde bulunmuş, nişanın bozulmasının bozulması halinde ise tazminat gibi cezalar söz konusu olmuştur. Ayrıca diğer hukuk sistemlerinde de Eskiçağ, Roma, Germen ve Kilise hukukunda da nişanlanma mevcut olmakla birlikte nişanlanmayla ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Bazı durumlarda ise nişanın bozulması halinde tazminat talep edilmiştir. Osmanlıda da namzetlik olarak isimlendirilen nişanlılık sürecinin bulunduğu ve bu süreçte tarafların birbirine hediye gönderdikleri, nişanın bozulmasıyla birlikte ise verilen hediyelerin geri istenildiği, taraflar arasındaki anlaşmazlıkların mahkemeye taşındığı ve sorunun gerek tek taraflı ya da karşılık ibra şeklinde gerek sulh bedeli vermek suretiyle çözüme kavuşturulduğu görülmektedir.

Nişanlılığın mahiyeti hakkında ise Türk Medeni Hukuku'nda farklı görüşler bulunmakla birlikte nişanlılığın aile hukukuna özgü bağımsız bir sözleşme olduğu görüşü baskın iken İslam hukuku nişanlanmayı bir akid/sözleşme olarak görmeyip evlenme vaadi olarak değerlendirmektedir. Öte yandan tarafların nişanlanabilmeleri belirli şartlara bağlanmıştır. Tarafların ehliyetinin olması ve irade beyanlarında bulunması Türk Medeni Hukuku ve İslam hukukunda benzerlik göstermektedir ancak Türk Medeni Hukuku'nda irade beyanını bizzat nişanlıların yapması gerekirken İslam hukuku aracı ve temsil vasıtasıyla irade beyanını kabul etmektedir. Bunun yanında evlenme engellerinde de benzerlik görülmekle birlikte Türk Medeni Hukuku'nda evlatlık edinenle evlatlık arasında evlenme

yasağı bulunurken İslam, evlatlıkla evlenme hakkında bir engel getirmemektedir. Diğer taraftan İslam’da süt hısımlığı ve din farkı, bir evlenme engeli olarak görülürken; Türk Medeni Hukuku’nda bu hususlar evlilik engeli olarak düzenlenmemiştir.

Nişanlanmanın gerçekleşmesiyle birlikte tarafların belli sorumlulukları ortaya çıkmaktadır. Tarafların birbirlerine sadakat göstermeleri, dayanışma ve yardımlaşma sağlamaları Türk Medeni Hukuku’nda belirtilmiş olup İslam hukuk literatüründe ise bu konuya temas edilmemiştir. Ancak İslam’ın getirdiği genel hükümler ve ahlâkî ilkeler nişanlıların birbirine karşı sadakatli olmasını gerektirmektedir. Ayrıca nişanlanma ile birlikte tarafların birbirini görme ve tanıma hakkı ortaya çıkmaktadır. İslam hukukuna göre nişanlanma nikâh akdi olmayıp evlenme vaadi olarak görüldüğü için tarafların görüşmeleri İslamî sınırlara uymaları şartıyla gerçekleşmektedir. Nişanlanmanın amacı tarafların birbirlerini daha iyi tanımak için değerlendirdikleri bir süreç iken, bazı kişilerin nişan ile birlikte imam nikâhı da kıyması bu sürecin mahiyetinin kaybolmasına sebep olan bir durum haline gelmekle birlikte birçok soruna da yol açabilmektedir. Diğer taraftan erkek veya kız tarafının nişanı bozmak istemesi halinde mağdur olan taraf genellikle kız tarafı olmaktadır. Bu sebeple uygun olan imam nikâhının resmi nikâhtan sonra kıyılmasıdır.

Taraflara evlenme mecburiyeti yüklemeyen ve bağlayıcı olmayan nişanın çeşitli sebepler neticesinde sonlandırılması mümkün olmakla birlikte önemli bir sebep olmadıkça nişanın bozulmaması, verilen sözün yerine getirilmesi İslam ahlâkının gereğidir. Nişanın sona ermesi durumunda ise taraflar arasında çözüme kavuşturulması gereken birtakım sorunlar meydana gelmektedir. Bu sorunlardan biri tarafların nişanlılık döneminde birbirlerine verdikleri hediyelerdir. Söz konusu hediyelerin ne olacağı hakkında Türk Medeni Hukuku’ndaki düzenlemeler, Hanefilerin hediyelerle ilgili hükmüyle benzerlik gösterse de diğer mezheplerle benzerlik taşıdığı hususların da bulunduğu görülmektedir. Ayrıca nişanın bozulmasıyla ortaya çıkan bir durum da nikâhtan önce bir kısmının ya da tamamının verildiği mehir meselesidir. Bu husus, Türk Medeni Hukuku’nda gündeme alınmazken İslam hukuku tarafından düzenlenmiştir. Buna göre mehir nikâh akdinin bir sonucu olarak kıza verildiği için nişanın bozulması ve nikâhın olmaması halinde kızın aldığı mehri geri iade etmesi gerekmektedir.

Nişanın bozulmasıyla birlikte gündeme gelen diğer bir mesele ise tazminat meselesidir. Nitekim nişandan vazgeçilmesinin ardından taraflar maddi ve manevi anlamda zarara uğramakta olup uğradıkları zararın giderilmesini talep etmektedirler. Bu doğrultuda Türk Medeni Hukuku’nda kanunda belirtilen şartlara uyulması halinde tazminat kararına hükmedilmiştir. Tazminatın hangi kapsamda olacağı, miktarı ve ne şekilde ödeneceği hâkimin takdir yetkisine bırakılmış olup kınama, özür dileme gibi telafi şekilleri ise uygun görülmemiştir. İslam hukukunda ise nişanın bozulması sonucunda tazminat meselesi Klasik dönem İslam hukukçuları tarafından düzenlenmemiştir. Ancak günümüzde nişanın bozulması tarafları daha çok etkilediği ve sorunlar meydana geldiği için son dönem İslam hukukçuları tarafından gündeme gelmiştir. Bu kapsamda, zarar verilmemesi ve verilen

zararın giderilmesiyle ilgili ayet ve bu kapsamda olan hadisler başta olmak üzere, İslam hukukçularının zarara karşı yaklaşımları ve maslahat prensibi esas alınmak suretiyle birtakım görüşlerde bulunmuşlardır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in "*Zarar vermek ve zarara zararlarla karşılık vermek yoktur*" hadisini esas alarak haksız fiil neticesinde zarar ortaya çıkmışsa bunun tazmin edilmesi gerektiğini ifade edenler olduğu gibi nişanın bir vaad olup akid olmadığı ve bu nedenle nişandan dönmenin tarafların hakkı olduğunu ileri sürerek tazminat verilmemesi gerektiğini belirten İslam hukukçuları da olmuştur.

Öte yandan İslam hukukunda manevi zararın maddi bir bedelle telafi edilebilmesi mümkün olduğu gibi Türk Medeni Hukuku'ndan farklı olarak ta'zîr yoluyla ve çeşitli şekillerde de giderilebilmektedir. Konu kapsamında nişanın bozulması sonucunda meydana gelen manevi zararların da bu yollarla telafi edilebilmesi mümkündür. Ancak bu noktada dikkatli ve hassas davranılmalı, her dava kendi özellikleri içerisinde incelenerek taraflara haksızlık yapılmayacak ve haklıya hakkının verileceği şekilde karar verilmelidir. Nitekim İslam hukukunda sorumluluğun meydana gelebilmesi için davaya konu olan olayda haksız fiil, kusur, illiyet bağı ve zarar gibi unsurlar bulunuyorsa ve davacı taraf bu davasında samimiyse ve gerçek anlamda haksız fiil neticesinde zarara uğrayıp mağdur olmuşsa, davalı bu hususta kötü niyetliyse zararın telafi edilmesi gerekmektedir. Zarar telafi edilirken ise İslam'ın zararlarla ilgili genel kaideleri esas alınmak suretiyle suistimallere neden olmayacak ve karşı tarafa çok ağır bir tazminat miktarı tayin edilmeden en adil şekilde karar verilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abdulganî el-Guneymî el- Meydânî. *el- Lübbâb fi Şerhi'l- Kitâb*. Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1971.
- Abdu'n-nâsır tevîk el-Attâr. *Hıbetü'n-nisâ fi'ş-şerî'ati'l- İslamiyye ve't-teşrî'âti'l- Arabiyye*. Kahire: Matabaatu's-saade, t.y.
- Abdurrahman Sâbûnî. *Ahkâmü'z- Zevâc fi'l- Fıkhi'l- İslamî*, Dimeşk: İmâratü'l- Arabiyye, 1421/2000.
- Abdülvehhâb Hallâf. *el- Ahvâlü 'ş- şahsiyye*. 2. Baskı. Kuveyt: Dâru'l- Kalemli'n- Neşri ve't- Tevzî', 1410/1990.
- Abdürrezzâk Ahmed Senhûrî. *Mesâdiu'l-hak fi'l- fıkhi'l- İslamî*. Beyrut-Lübnan: Cem'u Hukûku't- Tab'u Mahfûza, 1998.
- Abdürrezzâk Ahmed Senhûrî. *el-Vasît fi şerhi'l-kânûni'l-medeniyyi'l-cedîd: Nazariyyetü'l-iltizâm bi-vechin 'âmmin*. Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't- Tûrâsi'l- 'Arabî, t.y.
- Abik, Yıldız. "Nişanlanma ve Nişanlılık". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54(2), 2005, 65-152.
- Acar, Halil İbrahim. *Ana Hatlarıyla İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2018.
- Acar, Halil İbrahim. "Nişan". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 33. İstanbul: TDV Yayınları, 2007, 152-154.
- Acar, Halil İbrahim. "İslam Hukuku Açısından Evlat Edinme ve Hz. Peygamber'in Zeynep'le Evliliği". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (7), 2006, 99-110.
- Ahmed b. Muhammed el- Hamevî. *Gamzü 'uyûni'l- besâ'ir 'alâ mehâsini'l- Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1405/1985.
- Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri III*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1991.
- Akgündüz, Ahmet. *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Özel Hukuk I-VI*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2012.
- Akman, Ahmet. *İslam Hukuku'nda Akdî Mesuliyet ve Tazminat*. Ankara: Adalet Yayınevi, 2019.
- Akıntürk, Turgut. *Türk Medeni Hukuku II*. 9. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları, 2004.
- Akipek, Jale vd. *Türk Medenî Hukuku-Başlangıç Hükümleri Kişiler Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 2013.
- Aktan, Hamza. "Kefâet". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25. Ankara: TDV Yayınları, 2002, 166-168.
- Aktan, Hamza. *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi I-IV*. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2006.

- Alâüddîn el-Buhârî. *Keşfu'l-esrar*. Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 2009.
- Ali el- Hafîf. *ed-Damân fi'l-fıkhi'l-İslamî*. Kahire: Dâru'l- Fikir, 1421/2000.
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l- Hükkâm Şerhu Mecelleti'l- Ahkâm I-IV*. (Çev. Raşit Gündoğdu – Osman Erdem). İstanbul: DİB Yayınları, 2017.
- Altop, Serpil. "Arra Sponsalicia". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 5(1-2), 1996, 369-388.
- Âmir, Abdülaziz. *et- Ta'zîr fi'ş- Şerîati'l-İslamiyye*. Kahire: Dârü'l- Fikri'l- Arabî, 1436/2015.
- Antalya, Gökhan. "Manevi Zararın Belirlenmesi ve Manevi Tazminatın Hesaplanması". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 2016, 221-250.
- Araz, Yunus. *İslam Hukukunda Manevi Zararların Mali Tazmini*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (5), 2016, 119-148.
- Ater, Abdurrahman. *Hübetü'n- Nikâh*. Ürdün: Mektebetü'l-Menar, 1405/1985.
- Apaydın, H. Yunus. "İbrâ". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 21. İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 263-266.
- Apaydın, H. Yunus. "İrade Beyanı". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22. İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 387-391.
- Apaydın, H. Yunus. "Günümüzde Aile". *Uluslararası Aile Sempozyumu*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, 135-150.
- Arsal, Sadri Maksudi. *Türk Tarihi ve Hukuk I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1947.
- Arsebük, Esat. *Medeni Hukuk II*. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi, 1940.
- Atar, Fahrettin. "Sulh". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 37. İstanbul: TDV Yayınları, 2009, 481-485.
- Aybakan, Bilal. "İkâle". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 22. İstanbul: TDV Yayınları, 2000, 14-16.
- Aybakan, Bilal. "Zarar". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44. İstanbul: TDV Yayınları, 2013, 130-134.
- Aydın, Mehmet. *İslam'da Ailenin Yeri ve Önemi*. b.y.: Mehîr Yayınları, 1998, 26-29.
- Aydın, Mehmet Akif. "Aile". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 2. İstanbul: TDV Yayınları, 1989, 196-200.
- Aydın, Mehmet Akif. *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Aydın, Mehmet Akif. "Haksız Fiil". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Aydın, Mehmet Akif. "İtlaf". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 23. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Aydın, Mehmet Akif. "Mehir". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28. Ankara: TDV Yayınları, 2003, 389-391.
- Aydın, Mehmet Akif. "Aile Hayatı". *İlmihal*, 2. Ankara: DİB Yayınları, 2006.
- Aydın, Mehmet Akif. "İslam Hukuku'nun Osmanlı Devleti'nde Kanun Hukukuna Doğru Geçirdiği Evrim". *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, (1), 2006, 11-21.

- Aydın, Mehmet Akif. *Osmanlı Aile Hukuku*. 2. Baskı. İstanbul: Klasik yayınları, 2018.
- Aydın, Mehmet Akif. *Türk Hukuk Tarihi*. 16. Baskı. İstanbul: Beta Basım, 2019.
- Ayiter, Kudret. *Roma Hukuku Dersleri*. 2. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1963.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el Bâbertî el-Mısırî. *el-Înâye*. thk. Ebû Mahrus Amr b. Mahrus. Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1428/2007.
- Bahçekapılı, Nedim. "İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik". *İslam Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 2008, 29-38.
- Balkan, Kemal. "Eski Asur ve Anadolu'da Kızların Çocuk Yaşında Nişanlanması". *Belleten*, 51 (200), 1987, 417-428.
- Bardakoğlu, Ali. "Bulûğ". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6. İstanbul: TDV Yayınları, 1992, 413-414.
- Bardakoğlu, Ali. "Ehliyet". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 10. İstanbul: TDV Yayınları, 1994, 533-539.
- Bardakoğlu, Ali. "Hediye". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 17. İstanbul: TDV Yayınları, 1998, 151-155.
- Basil, Muhammed Yusuf. *Identifying the Literary Harmful*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). at- An-Najah National University, Faculty Of Graduate Studies, Nablus, 2009.
- Batur, Emel - Turan Başara, Gamze. "Aile Hukukunda Sadakat Yükümlülüğü ve İhlalinden Kaynaklanan Manevi Tazminat İstemi". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(1), 2016, 101-136.
- Benli, Abdullah. *İslam Hukukunda Manevi Tazminat* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1997.
- Berki, Ali Himmet. *Açıklamalı Mecelle*. 3. Baskı. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1982.
- Berki, Şakir. *Medeni Hukuk ve Umumi Esaslar Şahıs ve Aile Hukuku*. Ankara: Yargıçoğlu Matbaası, 1961.
- Beşer, Faruk. *Genç Kızlara Özel Fetvalar*. 2. Baskı. İstanbul: Paradoks Yayınları, 2014.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Alî. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 2010.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-ı İslamiyye ve Istilâhâtı Fıkhiyye Kâmusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1992.
- Birsen, Kemaleddin. *Medeni Hukuk Dersleri*. İstanbul: Tahsin Onuk Matbaası, 1954.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrâhîm el- Cu'fi. *Sahîhu'l- Buhâri*. Dimeşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1423/2002.
- Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî vd. *Şurûhu İbn Mâce*. thk. Râid b. Sabrî b. Ebî Alfe, Riyad: Beytül- Efkârî'd-Devliyye, 2007.
- Cerrahoğlu, İsmail. "İslam'da Ailenin Önemi ve Aile Müessesesindeki Erozyon". *Diyanet Dergisi*, 27(2), 1991, 15-24.

- Ceride-i İlmiyye Fetvaları*. haz. İsmail Cebeci. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmu'l- Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık Gamhâvi. Beyrut- Lübnan, 1412/1992.
- Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed b. İvaz. *el- Fıkḥ 'ale'l-mezâhibi'l-erba'a*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Cin, Halil. *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1974.
- Çeker, Orhan. "İslam Hukukunda Süt Akrabalığı". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (34), 2019, 341-358.
- Dağcı, Şamil. "İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri -I (Sürekli Evlenme Engelleri)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(1), 1999, 175-237.
- Dağcı, Şamil. "İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri II (Geçici Evlenme Engelleri)". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 41(1), 2000, 136-194.
- Dalgın, Nihat. "İslam Hukuku Açısından Boşanmanın Sonuçlarından Maddi Tazminat Üzerine Bir Değerlendirme". *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18(18-19), 2005, 35-69.
- Derdîr, Ebû'l- Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *eş- Şerhu's- sağîr 'alâ Akrebi'l- mesâlik*. Kahire: Dâru'l- Mârife, t.y.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *Hâşiye 'ale'ş-Şerhi'l- kebîr*. b.y.: Dâru'l Fıkr, t.y.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. haz. Aydınşami Güneşçâl. 11. Baskı. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1993.
- Dirik, Mehmet. "İslam Hukuku Açısından Nişan Bozma Tazminatı". *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, (13), 2021, 107-137.
- Diyarbakır Şer'iyye Sicilleri Amid Mahkemesi 3709 (1145-1732), 3712 (1145-1212/1732-1798) Numaralı Defterler*. haz. Mehmet Yahya Okutan vd. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013.
- Diyarbakır Şer'iye Sicilleri Amid Mahkemesi 3715 (1065/1655), 3789 (1135-1136/ 1722-1724), 3828 (1135-1242/1723-1827) Numaralı Defterler*. haz. Mehmet Yahya Okutan vd. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2013.
- Doğan, Erdal. *Hitit Hukuku (Bellekteki Kayıp)*. İstanbul: Fam Yayınları, 2019.
- Doğangüzel, Semra Betül. *Osmanlı Hukukunda Nişanlanma*. 2. Baskı. Ankara: Adalet Yayınevi, 2021.
- Döndüren, Hamdi. *Aile İlmiyehi*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2020.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Maslahat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28. Ankara: TDV Yayınları, 2003, 79-94.
- Dural, Mustafa vd. *Türk Özel Hukuku III*. İstanbul: Filiz Kitapevi, 2010.

Düstûr. 2. Tertib. İstanbul: Evkaf Matbaası, 1928.

Düzdağ, M. Ertuğrul. *Şeyhulislam Ebussuud Efendi Fetvaları ışığında 16. Asır Türk Hayatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1972.

Ebu'l- Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî. *el- Eşbâh ve 'n- Nezâir*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1403/1983.

Ebu'l Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî. *el-Fâik fî garîbi 'l-hadîs*. thk. Muhammed Ebu'l Fazl İbrâhim vd. b.y.: Hukûku'l Tab Mahfuza, t.y.

Ebü'l Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el- Hamevî. *Gamzu Uyûni 'l-Besâir Şerhu Kitâbi'l Eşbâh ve 'n-nezâir*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1985.

Ebü'l-Hasen Nûruddîn Muhammed b. Abdilhâdî es-Sindî et-Tettevî. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Şeyh Halîl Me'mûn Şiha. Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Ma'rife, 1416/1996.

Ebü Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el- Asbahî el-Yemenî. *Muvatta '*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Beyrut-Lübnan: Dâru lhyâi't -Türâsi'l- 'Arabî, 1406/1985.

Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî ez-Zürkânî. *Şerhu 'l-Muvatta '*. Kahire: Dâru'l- Hadis, 1436/2015.

Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî. *Neylû 'l-evtâr*. Beyrut-Lübnan: Dâru İbni'l-Cevzi, 1427/2006).

Ebü Abdillâh Muhammed b. Sa'd. *Tabakâtü 'l- Kübrâ*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1376/1956.

Ebü Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *Şerhu Muhtasari 't-Tahâvî*. thk. Said Bektaş. Medine: Dârü's-Sirac, 1431/2010.

Ebü Dâvûd Süleymân b. El-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnâvut, vd. Beyrut: Dâru Risâleti'l- İlmiyye, 1430/2009.

Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî. *Şifâü 'l-galîl*. Bağdat: Matbaatü'l-İrşâd, 1390/1971.

Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî. *el-Müstasfâ*. thk. Dr. Hamza b. Zübeyr Hafız. Medine: el-Câmiatü'l-İslamiyye, t.y.

Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm. *es- Sîretü 'n-nebeviyye*. Beyrut: Dâru't- Tab 'Arâbî, 1410/1990.

Ebü Muhammed Gıyâsüddîn Gânim b. Muhammed Gânim el-Bağdâdî. *Mecmau'd- damânât fî mezhebi 'l- İmâmi 'l- A'zam Ebî Hanîfe en-Nu'mân*. Kahire: Dâru's-salam, 1420/1999.

Ebü Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârî ez-Zeylâî. *Tebyînü 'l-hakâ 'ik*. Bulak: el-Matbaatü'l- kübrâ el-emîriyye, 1314/1896.

Ebü Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebî'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî. *el-Kavâ'idü 'l-kübrâ*. thk. Nezîh Kemâl Hammâd- Osman Cum'a Damîriyye. Dimeşk: Dâru'l- Kalem, t.y.

Ebü Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb es-Sübkî. *Men'ul- mevâni' 'an Cem'i 'l- cevâmi'*. thk. Said b. Ali Muhammed Humeyri. Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Beşâiri'l- İslamiyye, 1420/1999.

- Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed eş-Şâtîbî. *el- Muvâfakât*. nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âl -i Selmân. Suudi Arabistan: Dâru İbn Affân li'n-neşr ve't-tevzî', 1417/1997.
- ed-Düreyînî, Fethi. *Nazariyyetu 't-teassüf*. Beyrut: Müesseretu'r-risale, 1408/1988.
- ed- Düreyînî, Fethi. *en-Nazariyyâtü 'l-fıkhiyye*. Dimeşk: Menşûrâtü Camiâti Dimeşk, 1416/1996.
- ed-Düreyînî, Fethi. *Buhûs Mukârene fi'l Fıkhi'l- İslamî*. 2. Baskı. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle Nâşirûn, 1429/2008.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Osmanlı Hukuku*. 4. Baskı. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2016.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatler*. 2. Baskı. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2017.
- Ekşi, Ahmet. "İslam Hukukunda Bir Manevi Tazminat Türü Olarak Hükûmetü'l- Elem". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (21), 2013, 215-234.
- el-Halebî, İbrâhîm b. Muhammed. *Mülteka 'l – ebhur*. thk. Vehbî Süleyman el-Ulbânî. Beyrut: Dâru'l- Beyrûtî, 1426/2005.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 7. Baskı. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Ergüne, Mehmet Serkan. "Nişanın Bozulmasında Maddi Tazminat". *İÜHFM*, 74(2), 2016, 757-772.
- Ergüney, Hilmi. *İzahlı ve Mukayeseli Mecelle Küllî Kaideleri*. İstanbul: Yenilik Basımevi, 1965.
- Eser, Ercan. *İslam Hukukunda Haksız Fiil ve Haksız Fiilden Doğan Sorumluluk*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen. *el-Câmiu 'l-Kebîr*. Beyrut-Lübnan: Ehyau't-turasi'l- Arabî, 1399/1979.
- eş-Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen. *el- Câmi 'u's-sağîr*. Pakistan: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-Ulûmi'l-İslamiyye, 1411/1990.
- Feyzioğlu, Feyzi Necmettin. *Aile Hukuku Dersleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1971.
- Gandûr, Ahmed. *Ahvâlü's- şahsiyye*. Kuveyt: Câmiatu'l Kuveyt, 1976.
- Genç, Mustafa. "İslam Hukukunda Ailenin Önemi ve Evlilik Hayatının Faydaları". *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(30), 2018, 272-294.
- Gökalp, Ziya. *Türk Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: Ziya Gökalp Yayınları, 1976.
- Gökmenoğlu, H. Tekin. "İslam Muhakeme Usulü Hukukunda Bir İsbat Vasıtası olarak "Yemin Delili". *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (3), 1994, 179-195.
- Güneş, Ahmet. "İslam Hukuku Açısından Nişanlanma". *Dini Araştırmalar*, 10(29), 2007, 161-188.
- Gürbüz, Sevdâ. *296 Numaralı Karaman/ Larende Şer'îye Sicili Çerçevesinde 1829-1832 Yılları Arasında Karaman'da Sosyal, İdari ve Hukuki Hayat* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.

- Gürsoy, Kemal Tahir. ‘‘Manevi Zarar ve Tazmini’’. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 30(1), 1973, 7-56.
- Haçkalı, Abdurrahman. *İslam Hukuk Tarihinde Gayeci İctihat Metodunun Gelişimi*. İstanbul: Etüt Yayınları, 2004.
- Has, Şükrü Selim. ‘‘Nişanın Bozulmasının Hukuk ve Dini/Ahlaki Neticeleri (İslam Hukuku ve Modern Hukuk Arasında Bir Mukayese)’’. *MÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 2006, 113-131.
- Hatemi, Hüseyin. *Aile Hukuku*. 7. Baskı. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2019.
- Helvacı, İlhan. *Türk Medeni Kanunu II*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2013.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz. *Reddû'l muhtâr 'aled'd-Dürri'l- muhtâr'*. thk. Âdil Amed Abdu'l- mevcud- Ali Muhammed Mev'iz. 3. Baskı. Beyrut-Lübnan: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1423/2003.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd. *el- Muhallâ bi'l- âsâr fî şerhi'l- Mücellâ*. Beyrut-Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1437/2016.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el- Meâfirî. *Ahkâmu'l- Kurân*. Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1429/2008.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el- İskenderî. *Fethu'l- Kadîr*. thk. Şeyh Abdurrezzak Gâlib el- Mehdî. Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1424/2003.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Kahire: Dâru İhyâi'l Kütübi'l- Arabiyye, 1431/2009.
- İbn Manzûr, Ebu'l Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el- Ensârî. *Lisânu'l- 'Arab*. İran: Neşru Edebi'l Havze, 1405.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *el- Eşbâh ve 'n-nezâir*. thk. Şeyh Zekerîya Umeyrât. Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1419/1999.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed. *Bahru 'r- râik*. thk. Şeyh Zekerîyyâ Umeyrât. Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 2003.
- İbn Kadî Şuhbe, Ebü'l- Fazl Bedrüddîn Muhammed b. Ebî Bekr el-Esedî. *Bidâyetu'l-muhtâc fî şerhi'l- Minhâc*. thk. Enver b. Ebû Bekir eş-Şeyhi ed- Dağıstânî. Cidde: Dâru'l- Minhâc, 1432/2011.
- İbn Kesîr, Ebü'l- Fidâ' İmâdüddîn İsmâik b. Şihâbiddîn Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'ani'l- 'azîm*. thk. Sâme b. Muhammed Selâme. Riyad: Dâru Tayyibe, 1418/1997.
- İbn Kudâme Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî. *el- Muğnî*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki- Abdulfettah el-Hulvi. Riyad: Dâru 'Âlemi'l- Kutub, 1418/1997.
- İbn Rüşd, Ebu'l- Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetu'l- Müctehid*. thk. Muhammed Subhî Hasan Hallâk. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1415/1985.

- İbnü's- Sââtî, Muzafferüddîn b. Alî b. Tağlib el- Ba'lebekkî el-Bağdâdî. *Mecma'u'l-bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn*. thk. İlyas Kaplan. Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 1426/2005.
- İmam Sahnûn b. Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el- Müdevvenetü'l- Kübrâ*. b.y.: Suudi Arabistan, t.y.
- İnanır, Ahmet. "Mezhepler Arasında İntikal Bağlamında Osmanlı'da Teşeffü' ve Yasaklanmasına Dair Bazı Tespitler". *Amasya İlahiyat Dergisi*, (13), 2019, 9-49.
- İKS İstanbul Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (1072-1073/1661-1663)*. haz. Yılmaz Karaca vd. İstanbul: Kültür A.Ş Yayınları, 2019.
- İKS İstanbul Mahkemesi 12 Numaralı Sicil (1073 - 1074/1663 - 1664)*. haz. Rasim Erol vd. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.
- İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 40 Numaralı Sicil (1033-1034/1623-1624)*. çev. Hüseyin Kılıç vd. İstanbul: Kültür A.Ş, 2019.
- İKS Rumeli Sadâreti Mahkemesi 161 Numaralı Sicil (1115-1116/1704)*. haz. Coşkun Yılmaz- Salih Kahrıman. İstanbul: Kültür A.Ş, 2019.
- İKS Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (919-927/1513-1521)*. haz. Bilgin Aydın- Ekrem Tak. İstanbul: İsam Yayınları, 2008.
- İKS Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (990-991/1582-1583)*. haz. Hilal Kazan- Kenan Yıldız. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.
- İKS Üsküdar Mahkemesi 17 Numaralı Sicil (956-963/1549-1556)*. haz. Orhan Gültekin, İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- İKS Üsküdar Mahkemesi 26 Numaralı Sicil (970-971/1562-1563)*. haz. Rıfat Günelan. İstanbul: İsam Yayınları, 2010.
- İvaz Ahmed İdrîs. *ed- Diyetü Beyne'l-Ukûbe ve't-Ta'viz fî'l-fıkhi'l- İslamî*. Beyrut-Lübnan: Dâru Mektebetü'l Helâk, 1986.
- İzzet Sak, "Osmanlı Toplumunda Namzedin (Nişanın) Bozulması ve Sonuçları: Konya Örneği (18. Yüzyılın İlk Çeyreğine Ait Konya Şer'îye Sicillerine Göre)". *SÜSBED*, (16), 2006, 493-523.
- Kaçın, Bülent. "Büyük Selçuklular'da Evlilik Merasimleri". *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2(97), 2017, 97-119.
- Kahveci, Nuri. *İslam Borçlar Hukukunda Tazminat* (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1997.
- Kahveci, Nuri. "Boşanma Sonucu Manevi Tazminat Olgusuna İslam Aile Hukuku Açısından Bir Yaklaşım". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 2005, 89-113.
- Kahveci, Nuri. "İslam Hukukunda Mislen Tazmin Olgusu". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(1), 2006, 39-52.
- Kahveci, Nuri. *İslam Hukuku Açısından Nişanlılık*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.

- Kandemir, M. Yaşar. ‘‘Cevâmiu’l-Kelim’’. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 7. İstanbul: TDV Yayınları, 1993, 440.
- Karaaslan, Arzu. ‘‘Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülünde İlk Adım: Namzedlik’’. *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 5(2), 2015, 186-199.
- Karahasan, Mustafa Reşit. *Tazminat Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 1996.
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 1-3. 9. Baskı. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed. *Bedâ’i’u’s-sanâ’i’*. thk. Şeyh Ali Muhammed Muavvaz- Şeyh Âdil Ahmed Abdu’l- Mevcûd. Beyrut-Lübnan: Dâru’l- Kütübi’l- İlmiyye, 1424/2003.
- Kaşıkçı, Osman. ‘‘Zaman Aşımı’’. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 44. İstanbul: TDV Yayınları, 114-116.
- Kaya, Ali. *İslam Hukukunda Cismani Zararların Tazmini* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 1991.
- Kaya Hasdemir, Hülya - Şahin, Hasan Ali. ‘‘Eski Önasya Aile Hukukunda Nafaka, Tazminat ve Mal Paylaşımı’’. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(38), 2015, 143-156.
- Keleş, Ekrem. ‘‘‘Dini Nikah’ Adı Altında Yapılan Gayri Resmi Nikah Akdinin Tahkim Yoluyla Sona Erdirilmesi’’. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (3), 2004, 193-209.
- Kılıç, Yusuf. *Eskiçağ Aile Hukuku*. İstanbul: Çizgi Kitabevi, 2018.
- Kılıçoğlu, Ahmet M. *Aile Hukuku*. Genişletilmiş 3. Baskı. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2017.
- Kıvrım, İsmail. *Şer’iye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Konya ve Ayıntab Şehirlerinde Gündelik Hayat (1670-1680)*, (Basılmamış Doktora Tezi). S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2005.
- Kıvrım, İsmail. ‘‘XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)’’. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 2007, 357-392.
- Koschaker, Paul. *Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*. (Çev. Kudret Ayiter). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977.
- Konya Kadı Sicili 10 Numaralı Defter (1070-1071/1659-1661)*. haz. İzzet Sak. Konya: Konya BŞB Kültür Yayınları, 2014.
- Konya Kadı Sicili 11 Numaralı Defter (1071-1072/ 1661-1662)*. haz. İzzet Sak. Konya: Kültür A.Ş. Yayınları, 2014.
- Konya Kadı Sicili 16 Numaralı Defter (1083-1083/1672-1673)*. haz. Ayşe Yürekli Tutar- İzzet- Sak. Konya: Kültür A.Ş. Yayınları, 2019.
- Konya Kadı Sicili 39 Numaralı Defter (1113-1113/1701-1702)*. haz. İbrahim Solak- İzzet Sak. Konya: Konya BŞB Kültür Yayınları, 2016.
- Konya Kadı Sicili 42 Numaralı Defter (1118-1119/1706-1707)*. haz. İzzet Sak. Konya: Konya BŞB Kültür Yayınları, 2019.
- Konya Kadı Sicili 45 Numaralı Defter (1126-1127/1714-1715)*. haz. İzzet Sak- Cemal Çetin, Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2016).

- Konya Kadı Sicili 50 Numaralı Defter (1138-1139/1726-1727)*. haz. İzzet Sak-Çetin Cemal. Konya: Konya BŞB Kültür Yayınları, 2014.
- Konya Kadı Sicili 53 Numaralı Defter (1148-1149/ 1736-1737)*. haz. İzzet Sak- İbrahim Solak. Konya: Konya BŞB Kültür Yayınları, 2016.
- Köse, Saffet. *İslam Hukukunda Hakkın Kötüye Kullanılması*. İstanbul: MÜİF Yayınları, 1997.
- Köse, Saffet. ‘‘Aile Hayatıyla İlgili Problemler’’. Talip Türcan (Ed.). *İslam Hukuku El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2009, 645-684.
- Köse, Saffet. ‘‘Toplumsal Meşruiyet Açısından Nikahta Aleniyet ve Türkiye’de İmam Nikahı Uygulaması, Dinlerde Nikah’’. *Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, İstanbul, 2012, 471-501.
- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. 11. Baskı. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2021.
- Köksal, İsmail. ‘‘Uygulamadaki Resmi ve Dini Nikahların Fıkhi Yönü’’. *Bilimname*, 16(1), 2009, 25-41.
- Köprülü, Bülent - Kaneti, Selim. *Aile Hukuku*. Gözden Geçirilmiş 2. Baskı. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989.
- Kudûrî, Ebû Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ca’fer. *Muhtasarı’l- Kudûrî*. Beyrut-Lübnan: Dâru’l- Kütübi’l- İlmiyye, 1418/ 1997.
- Kur’ân-ı Kerim Meali. Haz. Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin. 3. Baskı. Ankara: DİB Yayınları, 2005.
- Kurt, Abdurrahman. *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*. 2. Baskı. Ankara: Sentez Yayıncılık, 2013.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el- Câmî’ li- Ahkâmî’l Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdi’l- Muhsin et- Türkî. Beyrut- Lübnan: Müessesetü’r- Risale, 1427/2006.
- Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi-Yeni Yaşam Yayınları, 2014.
- Küçükbezci, Hatice Gül. ‘‘Asur Ticaret Kolonileri Çağında Asurlu Tüccarlar ile Anadolu Halkı Arasındaki İlişkiler’’. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (26), 2011, 25-58.
- Liv, Cemil. ‘‘Günümüzde İmam Nikahına Yönelişlerin Gerekçeleri ve Resmi Nikah İle İmam Nikahının Fıkhi Açıdan Karşılaştırılması’’. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(163), 2014, 163-191.
- Mahmesânî, Subhî b. Muhammed Recep. *en- Nazariyyetü’l-âmmeli’l-mucebât ve’l- ‘ukûd fi’ş-şerî’ati’l-İslamiyye*. Beyrut: Cem’u Hukûku’t- Tab’u Mahfûza, 1367/1948.
- Mandaloğlu, Mehmet. ‘‘İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku’’. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 2013, 133-159.
- Meriç, Nedim. ‘‘Medeni Yargılama Hukukunda Tasarruf ve Talepte Bağlılık İlkesinin Kapsamı ve Bazı Güncel Kararların Değerlendirilmesi’’. *SDÜ Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 2014, 23-63.

- Mergînânî, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el- Ferganî. *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Nuaym Eşref Nur Ahmed. Pakistan: İdaretü'l Kur'ân ve'l- Ulumi'l- İslamiyye, 1417/ 1997.
- Mevsîlî, Ebü'l Fazl Mecdüddîn Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd. *el-İhtiyâr*. thk. Şeyh Mahmûd Ebû Dakîka. Beyrut- Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, t.y.
- Muhammed b. Ahmed b. Cüzey el-Gırnâtî. *el- Kavânînü'l -fıkhiyye*. thk. Mâcid el- Hamevî. Beyrut- Lübnan: Dâru İbn Hazm, 1434/ 2013.
- Muhammed Ebû Zehra. *Ahvâlu's- şahsiyye*. Kahire: Dâru'l Fikru'l- Arabî, 1426/2005.
- Muhammed Ebû Zehra, *Muhâdarât*. b.y.: Dâru'l- Fikir, t.y.
- Mustafa es-Sibâî. *Ahvâlu's- şahsiyye*. 9. Baskı. Beyrut: Dâru'l- Verrak, 1422/2001.
- Müslim, Ebü'l Hüseyin Müslim b. el- Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhu Muslim*. thk. Ebû Kuteybe Nazer Muhammed el- Fariyabi. Riyad: Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't- Tevzi, 1427/2006.
- Necmeddîn et-Tûfî. *el-Maslahat*. Kahire: Cem'u Hukûku't- Tab'u Mahfûza, 1373/1954.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünenü'l- kübrâ*. thk. Hasan Abdulmun'im Şelbî. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r- Risâle, 1421/ 2001.
- Netîcetü'l-Fetâvâ*. haz. Süleyman Kaya vd. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Nevevî, Muhyiddin Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Minhâcu't- Tâlibîn*. thk. Mehmed Muhammed Tâhir Şâban. Beyrut- Lübnan: Dâru'l Minhac, 1426/2005.
- Pekcan, Ali. "Necmeddîn et-Tûfî'nin Maslahat Risâlesi". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(1), 2003, 267-313.
- Oğuzman, Kemal - Dural, Mustafa. *Aile Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998.
- Oğuzoğlu, Cahit. *Medeni Hukuk*. 2. Baskı. Ankara: Güney Matbaacılık, 1949.
- Okur, Kâşif Hamdi. *İslam Hukukunda Sorumluluk*. İstanbul: İsam Yayınları, 2013.
- Ortaylı, İlber. "Anadolu'da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler". *Osmanlı Araştırmaları*, 1(1), 1980, 33-40.
- Ortaylı, İlber. *Osmanlı Toplumunda Aile*. 20. Baskı. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Örsten Esirgen, Seda. "Aile Hukuku ve Mülkiyet İlişkileri Açısından Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Kadın". *Ankara Üniversite Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(3), 2016, 893-936.
- Ögel, Bahaeddin. *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. 4. Baskı. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2001.
- Özay, Hilal. "Nişanlılıkta Yaptırılan İmam Nikâhının İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi". *Tokat İlmîyat Dergisi*, 8(1), 2020, 131-159.
- Öztan, Bilge. *Aile Hukuku*. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1979.

- Remlî, Ebu'l- Abbâs Şihâbüddîn Ahmed. b. Ahmed b. Hamza. *Fethu'r- rahmân*. Kuveyt: Hukûku't-Tab'u Mahfuza, 1429/2008.
- Remlî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Menûfî el-Ensârî el-Mısırî. *Nihâyetu'l-muhtâc*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata. Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 2009.
- Sâbık, Seyyid. *Fıkhu's Sünne*. (Çev. Tayyar Tekin). İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.
- Sarıçam, İbrahim. *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB Yayınları, 2004.
- Saymen, Ferit H.- Elbir, Halid K. *Türk Medeni Hukuku*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1957.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. 3. Baskı. Beyrut-Lübnan: Dâru'l Marife, 1398/1978.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlu's- Serahsî*. thk. Refik el-Acem. Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Marife, 1997.
- Sever, Hüseyin. "Anadolu'da Nişanın Bozulması Hakkında Verilmiş Kanis Karumu Kararı". *Belleten*, 56(217), 1992, 667-674.
- Şaban, Zekiyyüddin. *el- Ahkâmu's- şer'iyeye li'l- Ahvâli's- şahsiyye*. Bingazi: Menşûrâtü Câmîiatu Karyûnus, 1409/1989.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el- Üm*. thk. Dr. Rıf'at Fevzî 'Abdulmuttalib. B.y.: Dâru'l- Vefa, 1422/2001.
- Şemseddin Sâmi. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Dersaadet, 1317.
- Şeriye Sicilleri I-II, haz. Heyet. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 1988.
- Şeyh Nizam vd. *el- Fetâva'l Hindiyye*. thk. Abdüllatîf Hasan Abdurrahman. Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 2010.
- Şeyhulislam Feyzullah Efendi. *Fetâvâ-yı Fevziyye*. haz. Süleyman Kaya. İstanbul: Klasik Yayınları, 2009.
- Şîrâzî, Ebû İshak Cemâlüddîn İbrahim b. Alî b. Yûsuf. *el-Mühezzeb*. Dimeşk- Beyrut: Dâru'l- Beşir, 1996.
- Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc*. Dimeşk: Dâru'l- Feyhai, 1430/2009.
- Şîrvânî, Ahmed Hamdi. *Levâmi'u'd- Dekâik fi Tercemeti Mecâmiu'l- Hakâik*. haz. Örs, Hüseyin – Örs, Seher Erdem. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el- Âmülî. *Câmiu'l- Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. Kahire: Hukûku't- Tab'u Mahfûza, 1422/2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el- Âmülî. *Tefsîru't- Taberî*. Lübnan: Dâru'l- Kütübî'l- İlmiyye, 2009.
- Tekinay, Selahattin Sulhi. *Türk Aile Hukuku*. 3. Baskı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1978.

- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd). *el- Câmi'u's- sahih*. thk. Dr. Beşşâr Avvâd Ma'ruf. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Garbi'l- İslamî, 1417/1996.
- Topçuoğlu, Ali Aslan. "Yahudilik- Hristiyanlık ve İslam Hukuku'na Göre Nikah Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(2), 2010, 79-120.
- Tosun, Mebbure- Yalvaç, Kadriye. *Sümer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Şaduqa Fermanı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- Tosun, Nihat. *Asr-ı Saadetten Günümüze Aile Hukuku*. İstanbul: Safa Yayın Dağıtım, 2019.
- Turan, Ali. *1815 Numaralı Trabzon Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Hukuki Değerlendirmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Turgay, Nurettin. "Ku'rân-ı Kerim'e Göre Evlat Edinme Meselesi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları*, 7(2), 2005, 81-97.
- Üdeh, Abdülkâdir. *et- Teşri'u'l-cinâ'îyyü'l-İslamî*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, t.y.
- Ünal, Asife. *Yahudilikte, Hırsiyianlık'ta ve İslam'da Evlilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1998.
- Ünal, Mehmet. "Manevi Tazminat ve Bu Tazminat Çeşidinde Kusurun Rolü". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(35), 1978, 397-437.
- Ünsal, Ahmet. *İslam Hukukunda Fayda İlkesi*. İstanbul: Nüans Yayınları, 2006.
- Üsâme Ömer Muhammed el-Eşkar. *Müsteceddâtün fihhiyyetün fi kadâye'z- zevâci ve't- Talâk*. Ürdün: Dâru'n- Nefâis, 1420/2000.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. *Türk Medeni Hukuku II*. 4. Baskı. İstanbul: Sermet Matbaası, 1960.
- Yakut, Esra. "Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukuku'nda Ta'zirî Gerektiren Suçlar ve Cezaları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (2), 2006, 25-40.
- Yakut, Esra. "XIX. Yüzyılda Orta Anadolu Bölgesi'nde Evliliğin Ortaya Çıkışı, Sona Ermesi ve Sonuçları". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1), 2008, 237-266.
- Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.
- Yaman, Ahmet. "İslam Hukukuna Özgü Bir Kurum Süt Akralılığı". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(13), 2002, 55-67.
- Yazıcı, Hilmi- Atasoy, Hasan. *Şahıs, Aile ve Miras Hukuku İle İlgili Yargıtay Tatbikatı*. Ankara: Şahsi Yayınları, 1970.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Emir Yayınevi, 1996.
- Yelek, Kamil. "Hanefî Mezhebinde Teaddî ve Taammüd Kavramının Kullanımı ve Bunun Çağdaş İslam Hukuku Çalışmalarına Yansıması". *Eskiye*, (42), 2020, 1051-1075.
- Yelek, Kamil. *Gasp ve İtlaf Bağlamında Hanefî Sorumluluk Hukuku*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.
- Yerlikaya, Ünal. "Hanefî Borçlar Hukuku Literatüründe Teaddî Kavramının Anlam Çerçevesi". *Diyanet İlmî Dergi*, 53(3), 2017, 25-51.

- Yıldırım, Mustafa. *Mecelle'nin Külli Kaideleri*. İzmir: İl-Vak Yayıncılık, 2001.
- Yıldız, Kemal. *İslam Sorumluluk Hukuku*. 2. Baskı. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 2013.
- Yusuf el- Kardâvî. *İslam'ın Işığında Çağdaş Meselelere Fetvalar*. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1996.
- Zebidî, Ebu'l Feyz Muhammed el Murtezab. Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzâk el-Bilgrâmi el-Huseynî. *Tâcu'l- 'arûs min cevâhiri'l- Kâmûs*. 2. Baskı. Kuveyt: Matbaatu Hukûmetu'l- Kuveyt, 2004.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed. *el- Medhâl*. Dimeşk: Dâru'l- Kalem, 1425/2004.
- Zerkâ, Mustafa Ahmed. *el- Fi'lü'd-dâr ve'd-damân fih*. Dimeşk: Dâru'l- Kalem, 1409/1988.
- Zevkliler, Aydın. *Giriş ve Başlangıç Hükümleri*. Ankara: Savaş Yayınları, 1989.
- Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn el-Münâvî el- Haddâdî. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l- Câmi's-sağir*. Beyrut-Lübnan: Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 1422/2001.
- Zühaylî, Vehbe. *Nazariyyetü'd-damân*. Dimeşk: Dâru'l- Fikir, 1402/1982.
- Zühaylî, Vehbe. *el- Fıkhu'l- İslamî ve Edilletuhu*. Dimeşk: Dâru'l Fikir, 1429/2008.
- Zühaylî, Vehbe. *Mevsûatü'l-fikhi'l- İslamî ve'l-kadâye'l-mu'asirah*. Dimeşk: Dâru'l- Fikir, 2010.
- 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu. "Mevzuat Metin". Erişim 28 Ekim 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>
- 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu. "Mevzuat Metin". Erişim 28 Ekim 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf>
- 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu. "Mevzuat Metin". Erişim 28 Ekim 2022. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6098.pdf>
- Legifrance. "Code Civil". Erişim 4 Eylül 2022. <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGITEXT000006070721/>

ÖZGEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ

Araştırmacı, ilköğrenimini *** Yunus Emre İlköğretim Okulu’nda, orta öğrenimini ise *** Anadolu İmam Hatip Lisesi’nde tamamladı. *** yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ni kazandı ve bu bölümden *** yılında mezun oldu. Aynı yıl Trabzon Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Ana bilim dalında yüksek lisans programına başladı. *** yılında atandığı Diyanet İşleri Başkanlığı uhdesindeki görevine halen devam etmektedir.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

e-posta : ***